Nagy Janka Teodóra

A magyar jogi népéletkutatás (1939-1948) története és forrásai

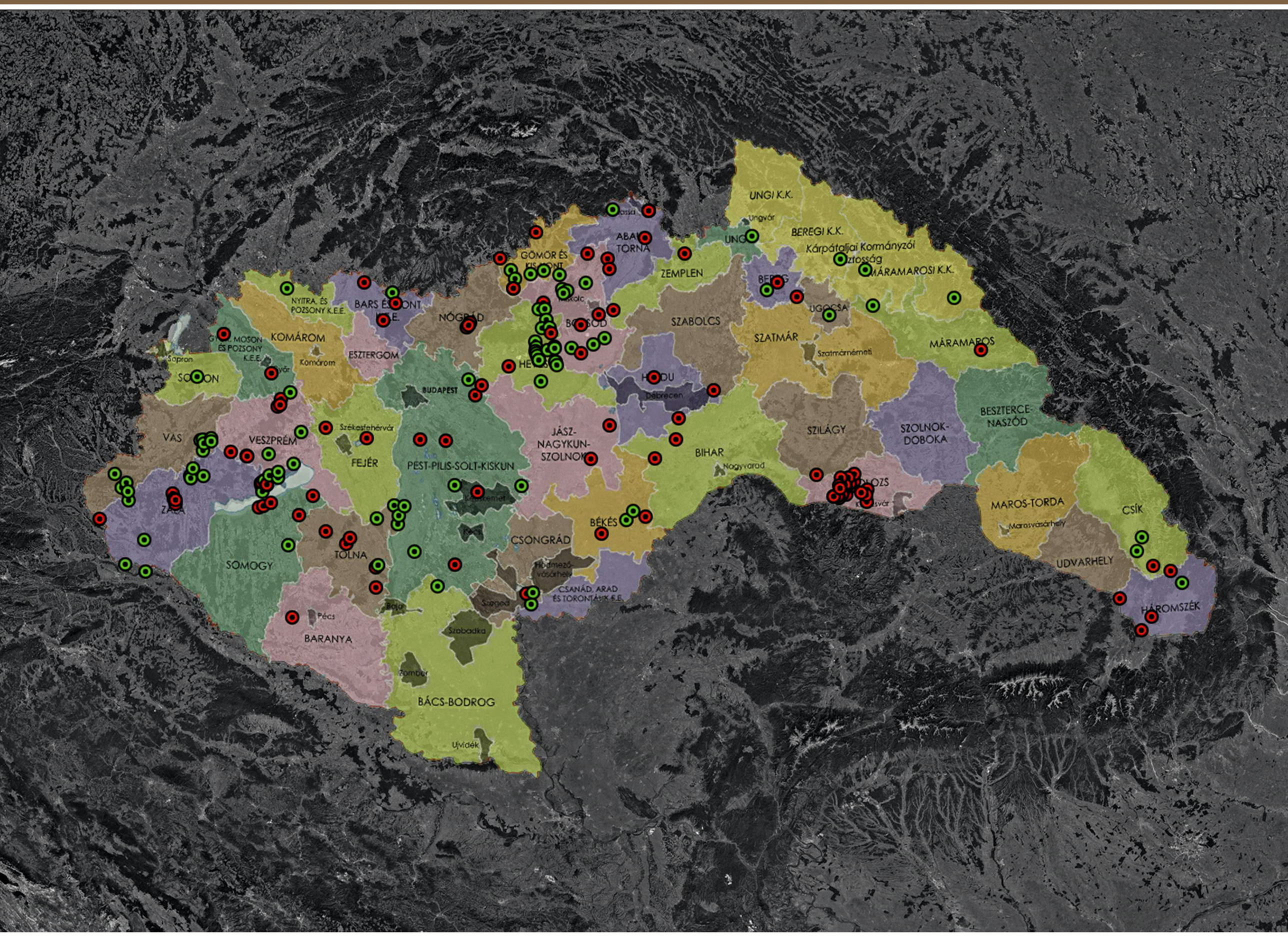

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTÚRATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 6.
Szerkesztő: Nagy Janka Teodóra

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport
www.jogineprajz.hu

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 6.

Nagy Janka Teodóra

A magyar népi jogéletkutatás (1939-1948) története és forrásai

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTÚRATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

SZEKSZÁRD
2018

ISSN 2064-888X
ISBN 978-963-429-296-8

© Szerző 2018

Lektor: Homoki-Nagy Mária, Kajtár István, Mezey Barna
Fordítás: Fenlon Éva, Matla Gabriella, Szabó Tamás

„A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár" K 109191 számú OTKA kutatás támogatásával készült

OTKA
Hungarian Scientific Research Fund

Kiadja: Pécsi Tudományegyetem
Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar
Felelős kiadó: Dr. Horváth Béla dékán

Borító és könyvterv: Szabó Ernő
Technikai szerkesztő: Szabó Ernő
Nyomda: Szekszárdi SZC Nyomdája
Vezető: Ábrahám Norbert

Tartalomjegyzék

Előszó ... 8

1. A magyar népi jogéletkutatás az európai jogi néprajzi kutatások tükrében ... 12

2. A magyar jogi népéletkutatás története (1939–1948) ... 18

Az első igazságügyminiszteri felhívás (1939) ... 20
A második igazságügyminiszteri felhívás (1940) ... 25
A harmadik igazságügyminiszteri felhívás (1942) ... 29
A népi jogéletkutatás háború utáni évei (1945–1949) ... 43

3. A magyar népi jogéletkutatás résztvevői ... 44

A népi jogéletkutatás irányítói szerepében ... 44
Györffy István ... 44
Bónis György ... 45
Papp László ... 47
Tárkány Szücs Ernő ... 51
Hofer J. Miklós ... 54

A népi jogéletkutatás gyűjtői szerepében ... 61
Quiricó Pál ... 63
Gaál Imre ... 68

A népi jogéletkutatás háború utáni éveiből (1947-1949) ... 72
Csizmadia Andor ... 72
Tóth Zoltán György ... 75

4. A magyar népi jogéletkutatás forrásai (forráselemzés, forrásértékelés) ... 78

5. Összegzés ... 89

Irodalom ... 101

Mellékletek 111

I. A magyar jogi népéletkutatás kérdőívei 113
1. Bónis György 1. sz. kérdőíve 113
2. Papp László kérdőíve 130

II. A magyar jogi népéletkutatás jelentései (válogatott forrásközlés) 190
1. Quiricó Pál: Szentgál 190
2. Gallotsik Elek: Kondorfa 252
3. Csányi József: Alsómuraközi családi jogi néphagyományok 331
4. Gaál Imre: Gömörpéterfala és Harmac 348
5. Puskás Levente és társai: Csíkszépvízi járás 358

Summary 370

Content 373

Mestereimnek

Előszó

Üdvözlet az Olvasónak!

A kutatásösszegzés szándékával íródott Nagy Janka Teodóra* *A magyar népi jogéletkutatás (1939-1948) története és forrásai"* monográfiája, amely a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* sorozatának 6. köteteként jelenik meg.

Az európai jogtörténetben elsősorban a német jogtörténeti iskola – illetve a történeti-jogi szemlélet legkiválóbb képviselője, *Friedrich Karl von Savigny* – kiemelkedő fontosságot tulajdonított a népi kultúra minden megnyilvánulásában jelenlévő (pl. a népmesékben, a közmondásokban, az énekekben) és a szokásjog körében elhelyezett *népi jognak*. Ennek szellemében gyűjtötte össze *Jacob és Wilhelm Grimm* a *„jogi régiségeket"*, vállalkozott a jogi néprajzot az összehasonlító jogtudomány részeként meghatározó *Josef Kohler* az európai népek jogi szokásainak vizsgálatára, a párhuzamok feltárására.

A német nyelvterületen gyökereiben is erősen a jogtörténethez kötődő jogi néprajzban (*rechtsgeschichtliche Volkskunde*, *rechtliche Volkskunde, Rechtsarchäologie)* az indíttatás közösségén túl

---

* *Prof. Dr. Nagy Janka Teodóra* a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Szociális Tanulmányok Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára.

Középiskolai tanulmányait Szolnokon, a Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskolában végezte, ahol tanára, osztályfőnöke Dr. Dienes Erzsébet ismertette meg vele a történeti és néprajzi kutatások, a tudományos munka alapjait. Jogi tanulmányait Szegeden, a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán kezdte, ahol római jogot Pólay Elemér, jogtörténetet Both Ödön, szociológiát Szentpéteri István professzoroknál hallgatott. A jogi diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán vehette át (1984), ezt követően a Janus Pannonius Tudományegyetemen magyar tanár, népművelő (1989), az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanár (1991), majd Ujváry Zoltán néprajzprofesszor hívására a jogi néprajz mellett elköteleződve (szakdolgozat: *Büntetőjogi néphagyományok és –szokások Bölcskén*) a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán etnográfus (1994) diplomát szerzett.

a források értékelésére tekintettel két – később irányzattá is formálódó – szemléletmód különült el. Az elsősorban a kezdeti időszakban hangsúlyos írott és vizuális forrásokra alapozó kutatás (*Rechtsarchäologie)* és az élő jogi népszokások *(*a *népszellem* megnyilvánulásainak tartott *„jogi régiségek"*) gyűjtése, amelyet később a magyar kutatás leggyakrabban népi jogszokásgyűjtésnek, illetve népi jogéletkutatásnak nevezett.

Bár a magyar kutatások számára készült tudományos igényű program megfogalmazása során Tagányi Károly felhívta a figyelmet az orosz területeken már a 19. század elejétől elsősorban kormányzati céllal folytatott szokásjogi összeírásokra, a hazai kutatásokban – ideértve a kötet tárgyát képező két világháború közötti népi jogéletkutatást – továbbra is elsősorban a német történeti-jogi orientáció érvényesült.

Tudományos minősítését Dr. Kajtár István, a PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék tanszékvezető egyetemi tanárának témavezetésével jogtörténetből a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán a *„A magyar jogrendszer megújítása a jogállamiság és az európai integráció jegyében"* doktori programban szerezte summa cum laude minősítéssel (*A tradicionális népi önkormányzatok jogtörténeti vizsgálata a Dél-Dunántúlon, 2000*), és ugyanitt habilitált (*Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében:1781-1821, 2013*) jogtörténeti, jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatási eredményeit összegezve.

A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula, majd Kultúratudományi, Pedagógusképző- és Vidékfejlesztési Karán oktat 1995 óta, elsősorban a szociális igazgatáshoz kapcsolódó és néprajzi, antropológiai tárgyakat. A jogi tantárgycsoport felelőseként, az általános szociális munkás szak szakfelelőseként, a PTE IGYK Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézet igazgatójaként (2005-2015), majd a PTE KPVK Szociális Tanulmányok Tanszék tanszékvezetőjeként (2015-) a képzésfejlesztés folyamatosan feladatai közé tartozott.

A PTE Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének óraadó oktatója 1997 óta, a PTE ÁJK *„A magyar jogrendszer megújítása a jogállamiság és az európai integráció jegyében"* doktori iskola tagja, témavezetője.

Vendégprofesszorként oktatott külföldi egyetemeken: *Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca (Romania 2018), Constantine the Philosopher University in Nitra (Slovakia, 2016, 2008), Usak University, Faculty of Education (Turkei, 2015), Kemi-Tornio University of Applied Sciences,Tornio (Finland, 2011)* és képző intézményekben: *Arobase, Lyon (France, 2015, 2013). Részese volt nemzetközi képzésfejlesztési projekteknek* (*RE.MISE Interreg V-A Hungary-Croatia Co-operation* (2014–2020) Cross-border co-operation for the development of social and solidarity economy through the elaboration and implementation of a joint adult education training programme (2017-2018);

Amikor az 1990-es években a jogi néprajz ismét a tudományos érdeklődés fókuszába került, Magyarországon a kutatási területeit a jog kultúrtörténet felé is kiszélesítő jogtörténet természetes diszciplináris bázisává vált a már a kezdetektől a tudományközi együttműködés szükségességét hangsúlyozó jogi néprajzi kutatásoknak. A 2011-ben megalakult *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* pedig konferenciái, kiadványai és szakmai műhelytevékenysége eredményeként mindinkább szervezeti és tudományos hátterét is jelentette a témában folytatott kutatásoknak.

EMISE+ - ERASMUS+: *European Manager In Social Economy+* (2016-2018); Leonardo da Vinci – Transfer of Innovation: *„European Manager In Social Economy" (2011).*

Kutatási területe a jogi néprajz, jogi kultúrtörténet, a szociális közigazgatás története, amelyet kiegészít a szociális gondoskodás történeti formáinak vizsgálata, továbbá a kapcsolódó társadalomnéprajzi (pl. család, értékkonfliktusok, közösségi és egyéni stratégiák) és gazdasági antropológiai (pl. szociális gazdaság) témák kutatása.

Tagja volt a PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék Jogi Kultúrtörténeti Kutatócsoportjának (1997-) és a PTE BTK Közép- és Koraújkori Tanszék-PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék *Holub József joghistóriai és jogi kultúrtörténeti műhely*ének (1997-), továbbá a Szegedi Tudományegyetem Államtudományi Műhelyének (ehhez kapcsolódóan a KÖFOP-2.1.2.-VEKOP-15-2016-00001.sz. *„Hivatásrendek történetének vizsgálata az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban"* 2017/47/SZTE-ÁJK pályázat résztvevője).

A 2011-ben alakult *Tárkány Szücs Ernő Jogi Néprajzi, Jogi Kultúrtörténeti Kutatócsoport* elnöke (társelnök: Dr. Mezey Barna) és jelenleg (egy korábbi fiatal kutatói OTKA-pályázatot követően - *Néprajzi tárgyak jogi vonatkozású ábrázolásai, 1999-2001*) egy OTKA-kutatási program (*A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár, 2013-2017*) vezetője.

Külföldi kutatóutak: *SOIGSI (North-Ossetian Istitute of Humanitarian and Social Research Abaeva of the Russian Academy of Sciences, Vlagyikavkaz (Oroszország, 2017), Bibliothek des Leopold-Wenger-Instituts für Rechtsgeschichte, Bayerische und deutsche Rechtsgeschichte der Ludwig-Maximilians-Universität München (Németország, 2016),* Baden-Württenberg, Németország 2000), Rimaszombat, Harmac, Gömörpéterfala (Szlovákia, 1994, 1996, 2002, 2003, 2005), London, Bradford (Nagy-Britannia, 2002, 1997), Bunyaszekszárd, Lugos (Románia, 1997, 2000, 2005), Rekecsin (Románia, 1995).

Kutatási eredményeit nemzetközi és hazai konferenciákon, továbbá több mint kétszáz tudományos publikációban közölte.

Az MTA köztestületi tagja, a PAB IX. Jogi és Gazdasági Szakbizottsági tagja. Általános és tudományos dékánhelyettesként (2010-), az egyetemi tudományos tanács tagjaként, a kari tudományos bizottság elnökeként, az egyetemi tudományos tanács tagjaként részt vesz a tudományos közéletben és a tudományszervezésben, a TIT Tolna megyei elnökeként a tudományos ismeretterjesztésben is feladatot vállal.

„A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL) K 109191. sz. OTKA-kutatás 2013-2018 között lehetőséget nyújtott a jogtörténet új forrásokkal gazdagítására – ezek között a magyar népi jogéletkutatás (1939-1948) forrásainak feltárására, elemzésére és értékelésére.

„A magyar jogi népéletkutatás (1939-1948) története és forrásai" címmel megjelent monográfia a levéltári és adattári forrásokra alapozott rövid kutatástörténeti áttekintést követően a *Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában* és a *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár* iratanyagában található, az OTKA-kutatás időszakában (2013-2018) feltárt forrásokat ismerteti.

A digitalizálást forrásanyagból a kötet lehetőségeihez igazodóan egy rövid, mégis reprezentatív válogatás is közlésre kerül a legkiválóbb gyűjtők anyagaiból *(Quiricó Pál: Szentgál, Gallotsik Elek: Kondorfa, Csányi József: Alsómuraközi családi jogi néphagyományok, Gaál Imre: Gömörpéterfala és Harmac, Puskás Levente és társai: Csíkszépvízi járás)*.

A forrásközlés és a monográfia célja, hogy a téma kutatóit megismertesse a jogi néprajz, a jogtörténet, a jogi kultúrtörténet és történettudomány számára ma már pótolhatatlan, az OTKA-kutatás eredményeképpen szélesebb körben hozzáférhetővé váló jogszokás anyaggal. Azt is feladatának tartja, hogy a magyar történeti, jogi és néprajzi hagyományok iránt érdeklődők megkülönböztetett figyelmébe ajánlja a *„jogászi tárgyismerettel és néprajzi módszerekkel"*, döntően jogvégzett gyűjtők bevonásával 1939-1948 között megvalósult népi jogéletkutatás forrásait.

Szekszárd, 2018. május 30.

Dr. Kajtár István

„A magyar népi jogéletkutatás (1939-1948) története és forrásai" monográfia a két világháború között megvalósult magyar népi jogéletkutatás történetének áttekintését és forráselemzését fogalmazta meg célként. Az elmúlt években az OTKA-kutatáshoz is kapcsolódóan a tárgyban több publikáció is megjelent, illetve megjelenés alatt van. Így válhatott munkánk érintkező tárgyává az OTKA-pályázat, illetve az annak keretében végzett kutatás eredményeinek rövid áttekintése, rendszerezése és értékelése is. [1]

1. A magyar népi jogéletkutatás az európai jogi néprajzi kutatások tükrében

A kutatási terület megnevezése – amelynek hazai kutatástörténeti áttekintésére és részleges forrásközlésére vállalkozunk – a nemzetközi szakirodalomban zavarbaejtően sokszínű. Csak a legismertebbek közül néhány: *rechtsgeschichtliche Volkskunde*, *Rechtsarchäologie*, *rechtliche Volkskunde, folklore juridique*, *Ethnography of Law, Juridical Anthropology, Ethnojurisprudence, Legal Anthropology, Folk Law.* Kutatásának kezdetei Európában egyrészt a történeti-jogi szemlélet megjelenéséhez, másrészt a kormányzás és a kodifikáció pragmatikus követelményeihez kötődtek.

[1] A 2013-ban elnyert OTKA-pályázat alapadatai: *A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL)/ New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL).* OTKA K 109191. A támogatási időszak: 2013.10.01-2017.09.30. – meghosszabbítva 2018. 09.30-ig. Támogatási összeg: 14.946.000 Ft, Támogató bizottság: ÁJP. Vezető kutató: Dr. Nagy Janka Teodóra (PTE IGYK SZMSZI), kutatók: Dr. Kajtár István, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Bánkiné Molnár Erzsébet, Dr. Bognár Szabina, kutatási asszisztens: Szabó Ernő.

A német jogtörténeti iskola legjelesebb képviselői – így a 19. század elején *Friedrich Karl von Savigny* – munkáikban kiemelkedő fontosságot tulajdonítottak a népi kultúrában, így a népmesékben, közmondásokban, népdalokban megjelenő és általuk a szokásjog körében elhelyezett *népi jognak*. Ez az indíttatás ösztönözte *Jacob és Wilhelm Grimm „jogi régiség" gyűjtéseit* éppen úgy, mint a jogi néprajzot az összehasonlító jogtudomány részének tekintő *Josef Kohler* kutatásait egy szisztematikus, kérdőíves európai népi jogszokás gyűjtésre és összehasonlításra.[2] Az európai jogi néprajzi kutatások első szakaszában elsősorban a különbséget hangsúlyozták a német kutatást jellemző, alapvetően elméletiként meghatározott, Savigny (1779-1861), a Grimm-testvérek, Kohler – de az idesorolható angol *Sumner Maine* (1822-1888) – nevével fémjelzett történeti-jogi szemlélet, valamint az orosz birodalmi kormányzás, a kodifikáció pragmatikus követelményeihez köthető jogszokás gyűjtések tekintetében.[3] Ilyen nyilvánvaló eltérés volt, hogy a történeti-jogi nézőpont a német területeken *a jogtörténethez* kapcsolta a jogi néprajzi kutatásokat, míg az oroszok területeken a pragmatikus gyökerű társadalmi szemlélet a jogszokásokat és gyűjtésüket az *élő jog* részének tekintette.

Az orosz állam ugyanis már a 19. század elejétől mind nagyobb jelentőséget tulajdonított az egyes népek szokásleírásainak – és ezek között a jogi vonatkozásúaknak –, elismerve a meghódított népek azon jogát, hogy *saját ügyeikben saját jogszokásaik szerint önmaguk járhassanak el.* Miként Tagányi Károly a témában született első – és hosszú ideig egyetlen – magyar nyelvű kutatástörténeti összefoglalóban felhívta rá a figyelmet, az első, *Szperanszkij gróf* nevéhez köthető szokásjogi összeírás már 1822-ben elkészült. A szibériai népek jogszokásai a helyszínen, *„az illető nép ajkáról, előkelőinek közben jöttével irattak össze és hitelesítettek."*[4]

[2] Grimm, J., 1816, Kohler, J. 1886.
[3] Nagy Janka Teodóra 2000. 15-16.
[4] Tagányi Károly 1919. 45.

A kaukázusi népek élő szokásjogát 1836-1844 között gyűjtette össze az orosz kormány, majd 1847-ben az orosz cári földrajzi társulat kérdőívének kérdései között a jogszokásokra vonatkozóak is szerepelnek. Vlagyimir Kovalevszkij, aki a moszkvai összehasonlító jogi tanszéken tanít és magát az angol Maine tanítványának is tekinti, a neves nyelvésszel, etnográfussal, V.F. Müllerrel utazott 1878-ban a Kaukázusba az ott élők szokásjogának tanulmányozására – és feljegyzésére. (A 19. század második felében sorra jelentek meg többek között mordvinok, a vogulok, a szamojédok, a lappok és krjalaiak, az észtek, votjákok, zürjének, permiek, cseremiszek, csuvasok, baskírok, jakutok, kirgizek és karakirgizek, turkománok, burjátok jogéletéről a különböző monográfiák.[5])

A fenti kettősség ellenére azonban egy közös folyamatról, szoros kölcsönhatásokról beszélhetünk az európai jogszokás kutatásban. Hiszen Savigny a történeti-jogszemlélet képviselője igazságügyminiszterként a német egységes polgári törvénykönyv munkálatait irányította 1842-1848 között, lehetőséget nyerve a jogszokások törvénybe emelésére. Az orosz területen kifejezetten pragmatikus céllal végzett jogszokás gyűjtések eredményeit pedig Maine tanítványa, Kovalevszkij majd kifejezetten történeti-jogszemlélettel dolgozta fel.

Részben az orosz kormányzati szempontok, részben az ezen indítékok következtében gyűjtött anyag közzététele ösztönözte a nemzetté válás időszakában a szomszédos területeken a 19. század végén kezdődő gyűjtőmozgalmat is. A zágrábi délszláv akadémia 1867-ben határozta el a délszláv élő jogszokások gyűjtését, amelyet 1874-ben *Vladimir Bogisic* tett közzé. E gyűjtések időszakához tartozott többek között a lengyel *Grabowsky* 1889-ben, *Bobcsef* bolgár jogtudós 1897-ben végzett gyűjtése i. Az albán törzsek szokásjogáról és a horvát szokásjog egyes részeiről először *Thallóczy Lajos* jelentet meg közleményt 1895-ben – éppen magyar nyelven.[6]

[5] I.m. 45-50.
[6] I.m. 51.

Valtazar Bogišić – későbbi igazságügyminiszterként – a gyűjtött jogszokásanyagot felhasználta a Crna Gora-i polgári törvénykönyv előkészítésénél, de jól látható, hogy a kodifikációs törekvések jegyében folytak a népi jogszokás- és jogi népszokásgyűjtések Európa más országaiban is.[7] A spanyol területeken *L. Costa* az 1880-as években az Aragon folyó mellékein, majd az ország egész területére kiterjedően végzett gyűjtéseket, *Altamira y Crevea* alicantei, *I. Karreras i Artau* katalóniai gyűjtései pedig a századelőn láttak napvilágot.[8]

A 19. században elsősorban szociológiai és Taylor révén antropológiai szemléletű francia kutatásban a századelőre pontosan definiált néprajztudomány legkiemelkedőbb képviselői – többek között *Sébillot, Saintyves és Gennep* – a *folklore juridique-t* a népélet szokásainak részeként a folklórba sorolták[9] *Maunier* nyomán a nép által elfogadott, alkalmazott, szóbeli, helyhez kötött jogot tekintve a jogi néprajz tárgyának.[10]

A német területeken továbbra is az elméleti kérdéseké a főszerep, de újra és újra előtérbe kerül a terepmunka, a gyűjtés kérdése. A korábbiaktól eltérően azonban a német nyelvterület egészére kiterjedő, tudományos szempontok alapján szerkesztett kérdőívekkel végzett, komoly tudományszervezői tevékenységet kívánó gyűjtéseket végeztek. A jogszokások gyűjtését szorgalmazók közül a szempontrendszert kidolgozó *Kaindlt*, vagy a későbbiekben a magyar mellett a cseh, a lengyel és az osztrák kutatásra is jelentős hatást gyakoroló *Künssberget* kell kiemelni[11] a két világháború között *rechtliche Volkskunde* kiváló művelőjeként számon tartott *Fröhlich és Bader mellett*.[12]

---

[7] Spanyolországban 1883-tól folytattak szokásjogi gyűjtéseket a magánjogi kodifikáció előkészítéseként, a szerbek 1866-ban kezdték meg a gyűjtést, melynek eredményét felhasználták a Crna Gora-i polgári törvénykönyv előkészítésénél 1888-ban.

[8] Altamira y Crevea 1905, Karreras y Artau 1908.

[9] Sebillot 1913, Saintyves 1936, Gennep 1943, Maunier 1937, 1938.

[10] Tárkány Szücs 1994. 164.

[11] Kaindl, R. 1903, Künssberg, E. 1936.

[12] Fröhlich, K. 1938, Bader, K.S. 1940.

A korszakhoz kötődik a jogtörténethez ugyancsak szorosan kapcsolódó irányzat jelentkezése a német, osztrák és svájci területeken. A *Rechtsarchäologie* fogalmát *Karl von Amira* 1913-ban megjelent munkájában használta először, melyet a későbbiekben az osztrák *Balt* és a német *Schwerin* részletezett.[13]

Szembetűnő, hogy a formálódó európai jogi néprajzi kutatások első szakaszában nem találkozunk magyarországi gyűjtésekkel. A 19. század végén mindössze egyetlen magyar nyelvű, de az albán törzsek szokásjogáról és a horvát gyűjtést ismerünk, de Thallóczy Lajos munkája is albán törzsi és a horvát szokásjogról szól. Majd csak a 20. század elején, 1901-ben, az egységes magánjogi törvényjavaslat tervezete körül az öröklési jog kapcsán kibontakozó vita során vetődött fel, hogy miként a német egységes polgári törvénykönyv munkálatait 1842-1848 között irányító Savigny teret juttatott a jogszokások törvénybe emelésének, Magyarországon is érdemes lenne megismerni a parasztság öröklési jogi szokásait.[14]

---

[13] Karl von Amira 1913, Baltl, H. 1949, 1957, Schwerin von C. 1943. Lengyelországban K. Korányi, Szlovákiában S. Luby, a délszláv részeken J. Belovic, Albániában Hasluck, Bulgáriában J. Kohler, L. Barbar, I.V. Comov gyűjtése gazdagítja az anyagot. Tárkány Szücs Ernő 1994. 169. A *horvátoknál* a század eleji felméréseket követően *Csányi József* alsómuraközi családjogi néphagyománygyűjtése emelendő ki. Csányi József 1943.

[14] Homoki-Nagy Mária tanulmányaiban ezért is fordít kiemelt figyelmet a Dél-alföldi mezővárosok helyi joggyakorlatára, mint a modern magánjogi intézmények kiformálódásának egyik színterére. Homoki-Nagy Mária: Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelésemet tészem.." Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában. Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem KPVK, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 5.); Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.) Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2014.135-151. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 1.); Az erkölcs, a jog és az igazság viszonya dél-alföldi mezővárosok életében. Egy szentesi per tanulságai. In: URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv IX. 141-158. (2014); A szokásjog hatása a magyar magánjog fejlődésére. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.) Szokásjog és jogszokás I–II. 407 p. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2016. pp. 165-175. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 2.; „A törvényes igazság kiszolgáltatása végett…" In: Béli Gábor, Korsósné Delacasse Krisztina, Herger Csabáné (szerk.) Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65 születésnapja tiszteletére. 325 p. Pécs: ID Research Kft / Publikon Kiadó, 2016. 95-104.;

Ennek eredményeként született meg Mattyasovszky Miklós „az első magyar jogszokásgyűjtésről" szóló tanulmánya valamint Baross János a hazai öröklési szokásjogot ismertető munkája.[15]

Megjegyzések a polgári peres eljárás 19. századi történetéhez. In: Gellén Klára, Görög Márta (szerk.) Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára. 707 p. Szeged: Iurisperitus Kiadó, 2016. 236-246.; Adalékok a telekkönyvi jog történetéhez. In: Gellén Klára (szerk.) Honori et virtuti: Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára. Szeged: Iurisperitus Bt., 2017. 140-150. (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára; 64.); A három Dóczi végrendelete. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.) Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében. (A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpóziumának előadásai, Pécs, 2018. augusztus 24.) Szekszárd, PTE KPVK, 2018. 93-110. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 4.)

[15] Mattyasovszky Miklós: Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás. Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1904, Baross János: Részleges jelentés az O.M.G.E. által a magyar parasztbirtok öröklési módjaira vonatkozólag elrendelt adatgyűjtés eredményeiről. Budapest, Uránia, 1905.; Bognár Szabina: Öröklési gyakorlat vizsgálata a századfordulón. Mattyasovszky Miklós és Baross János gyűjtése. Korall, 2002. 173–192.; Bognár Szabina: A népi jogélet kutatása Magyarországon. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 2016. (Néprajzi értekezések 5.)

2. A magyar jogi népéletkutatás története (1939–1948)

A *Tripartitum* előkészítő munkáit leszámítva Magyarországon a 18. század végétől beszélhetünk a nép körében nemzedékről nemzedékre hagyományozódó jogi szokások tudatos gyűjtéséről.[16] II. József óta ismert gyakorlat volt, hogy egy-egy életviszony jogi szabályozása előtt összegyűjtötték az élő és gyakorolt szokásokat. Így kerülhetett sor arra, hogy például II. Józsefnek az erdők megtartási, gyarapítási módjáról intézkedő rendeletében (1787) a jogi rendelkezések mellett részletesen leírják az éppen módosítandó vagy tiltandó korabeli paraszti építkezési gyakorlatot, illetve egyes szokásokat. A 19. században is több kezdeményezés történt, hogy a törvények előkészítése során a területet érintő jogi népszokásokat számba vegyék.

Mattyasovszky Miklós és Baross János gyakorlati céllal íródott, a német törzsöröklési jogot és a hazai öröklési szokásjogot ismertető munkáit követően a népi jogszokások kutatásának tudományos alapvetését hazánkban a 20. század elején *Tagányi Károly*, a kiváló történész végezte el. Széles körű szakirodalmi tájékozottsága, kutatástörténeti áttekintése, családjogi és öröklésjogi összehasonlító anyagközlése – amelyben hosszú ideig nem találva követőkre szervesen egymásra épült történeti szemlélet és jelenkutatás, etnográfia és etnológia – Európa élvonalába emelte a magyar kutatást. A harmincas években *Szendrey Ákos* a népi jogszokások néprajzi és jogtörténeti kapcsolatait vizsgálva a legújabb külföldi szakirodalom tükrében fogalmazta újra a tennivalókat.[17]

[16] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi…, i. m.*, 16.

[17] TAGÁNYI Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. A családi és öröklési jogszokások*. Budapest, 1919.; SZENDREY Ákos: *A közigazgatás népi szervei*, Népünk és Nyelvünk, 1(1929), 23–38, 92–101.; SZENDREY Ákos: *Néprajz és jogtörténet,* Ethnographia, 42(1936), 144–150.

Az 1930-as években Györffy István kezdeményezésére kezdődött meg a jogi néphagyományok gyűjtése. A jogtörténész Bónis György az alábbiak szerint fogalmazta meg a népi jogéletkutatás jelentőségét: *„Munkánk haszna hármas lesz: más oldalról ismerjük meg a magyar népet, a hagyományból jobban elénk tűnik jogunk múltja, jogtudományunk magyarabbá lesz."*[18] Míg Bónis a jogtörténeti kötődéseket hangsúlyozta, Györffy István munkatársa, Papp László, a professzor művelődéseszményének szellemében a műveltségbeli megújulás lehetőségét tartotta fontosnak.[19] *„Jogrendszerünk ma is fejlődik, Magánjogunk meg éppen kodifikálásának küszöbén áll. Az újabb és újabb törvényjavaslatokba igen sok és fölösleges tisztán eszmei és idegen vonás került. Sohasem adódik többé alkalom olyan gyökeres felfrissítésre és tisztogatásra, mint ami most itt áll előttünk. A népi hagyományból kivehető és felhasználható anyagot be kell illesztenünk itt is, másutt is, legalább egy-egy tartóoszlopként, a magyar jog nagy épületének megújításához."*[20] A „népi jogéletkutatást" olyan *jogászi tárgyismerettel* és *néprajzi módszerekkel* végzett gyűjtésnek tekintette, amely egyrészt a jogalkotót segíti, megmutatva, hogy milyen jogszabályokat kell alkotnia, másrészt a jogalkalmazót, a joggyakorlat gyökereire rámutatva.[21]

A hivatalos álláspont képviselői, Antal István igazságügyi államtitkár, Vladár Gábor és Hofer J. Miklós a jogpolitikai, a jogalkotói oldal fontosságát emelték ki.[22] E törekvések a „népi jogéletkutatást" meghatározó deklarálásának tekinthető az írott törvényekben, valamint a jogszokásokban és néphagyományokban megnyilvánuló nemzeti lélek megismerését hangsúlyozó *első igazságügyminiszteri felhívás (1939*).[23]

---

[18] BÓNIS György: *Magyar népi jog…, i. m.,* 122.
[19] GYÖRFFY István: *Néphagyomány…, i. m.*
[20] PAPP László: *Népi jogszokásaink…, i. m.,* 77.
[21] EA 13. 332. 60–61.
[22] OL K 579 IM 33. 704/1940 2-3.; HOFER J. Miklós: *Népi jog…, i. m.,* 272.; VLADÁR Gábor: *A jog elhajlása az élettől*, Budapest, 1938.
[23] OL K 579 IM 30. 051/1939. I. M. I. sz. első felhívás

Az első igazságügyminiszteri felhívás (1939)

A népi jogélet kutatása a Györffy István vezette, 1939 januárjában megszerveződött Országos Táj- és Népkutató Intézet keretei között indult meg. Már az intézet elődje, a rövid életű, gróf Teleki Pál vallás- és köziktatási miniszter elnökletével, Györffy István egyetemi tanár, etnográfus és Magyary Zoltán, a közigazgatási jog professzora vezetésével megalakult Táj- és Népkutató Központ is a „falu, nép, környezet és gazdaság tanulmányozásának és kutatásának" megszervezését tűzte célul. Györffy első segítői, Bónis György és Papp László részvételével munkaközösséget hozott létre a népi jogélet kutatására, amelynek munkájába Viski Károlyt, Szendrey Ákost, Fél Editet és Hofer J. Miklóst, az igazságügyminisztérium jogalkalmazói gyakorlattal is rendelkező bíráját is bevonták.

Hofer J. Miklós visszaemlékezése azért is fontos, mert megerősíti Györffy István meghatározó szerepét a népi jogéletkutatás előkészítésében, és ennek során a legfontosabb szakmai kérdés, a kérdőív összeállítás végző munkabizottság megalakításában. Györffy volt az, aki Hofer mellett Bónis Györgyöt és Papp Lászlót is elkötelezte a gyűjtések mellett. A néprajzosokkal – Szendrey Ákossal és Visky Károllyal – kiegészült munkacsoport tagjává vált akkor még hallgatóként Fél Edit is. Kérdőívet készítettek, jelentkezési lapot szerkesztettek, amely a személyi adatokon túl a néprajzi tájékozottságra is rákérdezett.

A kérdőív tervezetét Hofer J. Miklós emlékezete szerint Bónis György készítette el. Mint Papp László írta, a végül öt fejezetre osztott, a magánjogra (család-, öröklés-, dologi és kötelmi jogra) és büntetőjogra kiterjedő 95 pontos kérdőív összeállítása során Mattyasovszky és Tagányi munkái alapján dolgoztak, a külföldi szakirodalomból Maunier és Künssberg munkáit hasznosították.[24] Hofer J. Miklós szerint az első változat sok olyan néprajzi kérdést

[24] A kérdőívet kisebb változtatásokkal Bónis György később megjelentette. (Bónis György 1938.); Papp László 1941. 11.; Maunier, R. 1937.

tartalmazott, amely a jogi néphagyományok kutatása szempontjából gyakorlati jelentőséggel nem bírt, viszont lényeges kérdések hiányoztak: *„különösen az úrbéri, a közbirtokossági vagy községi javak használatával kapcsolatos, a vásárokon, piacokon kialakult jogi szokások, az állatkereskedelemre (szavatosság), mezőgazdasági kisiparra, házi iparra, a közös munkára, társulásokra, a kalákákra és a hozzá hasonló munkákra, a közös gazdasági munkaszerződésekre, a mezőgazdasági munkások, hónaposok, summások, aratók, konvenciós cselédek jogi helyzetére és viszonyaira vonatkozó, több-kevesebb jogi tartalommal bíró szokásoknak…a kérdőívbe beiktatására nagy szükség volna"*.[25] A végleges kérdőív kidolgozására, amely az Országos Népkutató Munkaközösség útmutató füzeteinek egyikében Papp László munkájaként meg is jelent, majd csak 1948-ban került sor.[26]

Györffy István a Néprajzi Intézet kezdeményezéséhez – miként Mattyasovszky Miklós a századelőn – az igazságügyminisztérium támogatását, a gyűjtéssel foglalkozó szakemberek segítését és önként vállalkozó munkatársak jelentkezését kérte.[27] Az együttműködési szándékot Hofer J. Miklós közvetítette, aki először is dr. Vladár Gábor kúriai tanácselnök, a törvényelőszítő osztály vezetője támogatását a népi jogéletkutatás megszervezéséhez. Vladár maga is fontosnak tartotta a népi jog megismerését…

Hofer J. Miklós *az igazságügyminisztérium telekkönyvi és birtokrendező osztályának előadójaként, nyolc éves telekkönyvi bírói múlttal és gyakorlati tapasztalattal a népi jogélet egyes területén a háta mögött* saját osztályának keretei között, illetve a betétszerkesztő személyzet bevonását javasolta. Egy találkozót is megszervezett Györffy István és Vladár Gábor között az együttműködés részleteinek megbeszélésére. Vladár Gábor pedig Hofer J. Miklóst

[25] OL K 579 IM 17492/1943.
[26] PAPP László: *Vezérfonal…, i. m.*
[27] Amikor Mattyasovszky az öröklési szokásokat magánemberként sikertelenül próbálta összegyűjteni, a fölművelési miniszter kérésére Plósz Sándor igazságügyminiszter az igazságügyi szervekhez fordult, s a felhívás eredményeként 642 jelentés érkezett a minisztériumba. (EA 13.332. 63. o.)

bízta meg azzal, hogy készítse el a körlevelet, amelyben az igazságügyi hatóságok vezetőit arra kérik, „*hogy a hatóságok személyzetének tagjait hívják föl a jogi népélet tanulmányozására, figyelésére, a jogi természetű szokások gyűjtésére*."[28] Az alábbiakban közöljük a Hofer J. Miklós által megszövegezett, 1939. július 22-én keltezett első felhívást:

„A m.kir. igazságügyminisztertől

Valamennyi kir. Járásbíróság Elnökének/vezetőjének

30.051/1939.IM I. számú felhívás[29]

A budapesti Pázmány Péter tudományegyetem Néprajzi Intézete (Bp., VIII. Múzeum körút 6-8.) tervbe vette azoknak a jogelveknek, szokásoknak és eljárásoknak a felkutatását és megismertetését, amelyek a tételes jog mellett vagy esetleg annak ellenére népünk köztudatában élnek. Evégből egyrészt önként vállalkozó munkatársakat keres, másrészt pedig a gyüjtéssel foglalkozó kiküldötteinek támogatását kéri.

A Néprajzi Intézet célkitűzését mind általános nemzeti szempontból, mind törvényelőkészítési és igazságügyi végrehajtási szempontból helyesnek és szükségesnek tartom. A nemzet békés alkotmányos fejlődése csak akkor nyugszik biztos alapokon, ha a jogalkotók és jogalkalmazók megismerik a nemzeti lelket, amely nemcsak irott törvényekben, hanem jogszokásokban és néphagyományokban is megnyilatkozik. Nagyon helyeslem a Néprajzi Intézetnek azt a z eljárását is, hogy amikor jogi szokásokat és jogi néphagyományokat kiván gyüjteni, általam a jog hivatásos müvelőit kivánja a gyüjtés munkájában való jelentkezésre felhivni. Mert amennyire nagy jelentősége van a jogi néphagyományok objektiv tudományos megismerésének, ép annyira veszedelmes lehet, ha ilyen hagyományok gyüjtésével és közlésével joghoz nem értő vagy korai általánosításokra hajlamos egyének foglalkoznak.

[28] Dr. Hofer J. Miklós visszaemlékezése
[29] OL K 579 IM 30. 051/1939. I. M. I. sz. első felhívás

Mindezekhez képest örömmel támogatom a Néprajzi Intézet tervét és felkérem Nagyméltóságodat/Méltóságodat/Elnök urat is, hogy ezt az akciót tőle telhetőleg támogatni méltóztassék. A támogatás egyfelől abban állana, hogy a Néprajzi Intézetnek és az Intézet által hozzájárulásommal kijelölt kiküldötteinek a gyüjtéshez szükséges felvilágosítások megadatnának, ellenőrzés mellett egyes iratokba való betekintés is megengedtetnék (amennyiben nem folyamatban lévő ügy), sőt a lehetőséghez képest gyakorlati utmutatás, kiséret és egyéb segitség is adassék. Legközelebb az Intézet részéről az én hozzájárulásommal dr. Papp László ügyvéd és dr. Bónis György egyetemi könyvtári tisztviselő fog gyüjtési munkálatokat végezni. – Másfelől azzal kellene a Néprajzi Intézet gyüjtését előmozditani, hogy t. Cím vezetése alatt álló közhivatal, illetőleg köztestület tagjainak figyelme fehivatnék a gyüjtés közérdekü jelentőségére, valamint arra is, hogy a gyüjtésben részt venni kivánók lehetőleg az idemellékelt mintáju nyilvántartási lap szövegének megfelelően e munkára jelentkezzenek. A jelentkezés önkéntes és hozzám terjesztendő fel. A gyüjtésre vállalkozók adataikat közvetlenül a Néprajzi Intézetnek küldjék meg, az Intézet számukra minden szükséges felvilágositást meg fog adni és a közreműködésért kiadandó anyaggyűjteményeiben köszönetet fog mondani.

Midőn most Nagyméltóságodat/Méltóságodat/Elnök urat a most ismertetett támogatásra felkérem, egyuttal a gyüjtés iránt érdeklődők tájékoztatása végett a jog különböző területeire tagolt kérdőivet is küldök.

A gyüjtésre jelentkezőket szükségesnek tartom külön is figyelmeztetni arra, hogy gyüjtésük ne merüljön ki elszigetelt jelentőségű különlegességek, furcsaságok felkutatásában, sőt ellenkezőleg, igyekezzenek minden egyes adatközlésnél annak felderítésére, hogy a közölt sajátosság mely vidéken, mily mértékben, a lakosságnak melyik csoportjában vagy pedig talán csak kivételképpen egyeseknél található-e fel, továbbá olyan esetben, ha a feltárt szokás vagy

jogcselekmény az írott törvénytől vagy a helyi lakosság többségének szokásától teltér, milyen külön tényállás, különleges körülmények magyarázhatják meg ezt az eltérést.

Szives intézkedésének eredményéről annakidején értesítést kérek.

Budapest, 1939. évi julius hó 22. napján.

A miniszter helyett: Dr. Antal István államtitkár"[30]

A Hofer J. Miklós fogalmazásában kiadott első felhívásban a minisztérium még csupán a néprajzi kezdeményezés külső segítőjeként lépett fel, e minőségében vállalta a gyűjtők szervezését. Hangsúlyozta, hogy szakmai kérdéseikkel a gyűjtésre jelentkezők az Intézethez forduljanak. A felhíváshoz a Györffy vezette munkabizottság által összeállított kérdőívet és szerkesztett jelentkezési lapot csatolták, az Intézet által megfogalmazott szakmai és módszertani követelményeket közvetítették a gyűjtők számára.

Az első miniszteri felhívást, ahogyan Hofer J. Miklós malíciózusan megjegyezte, nem mindenütt fogadták azzal a megértéssel az igazságügyi hatóságok, mint amire számítottak.[31] Sokan arra hivatkoztak, hogy az alkalmazottak a gyűjtőmunkában elfoglaltságuk miatt nem tudnak részt venni, a kaposvári kir. ügyészség elnöke azt jelentette, hogy hatóság tagjai állandóan városon élnek és „a szükséges népies ismeretekkel nem rendelkeznek."[32] Az 1940-ben beérkezett jelentések szerint mindössze 44 fő jelentkezett gyűjtőmunkára, akik között négy ügyvéd, négy kezelő volt, a többi bíró, vagy bírósági fogalmazó. Gyűjtést még kevesebben végeztek: az első felhívásra csupán három jelentés érkezett a minisztériumba.[33]

[30] OL K 579 IM 30. 051/1939. I. M. I. sz. első felhívás szöveghű közlése.
[31] OL K 579 IM 59296/1939.
[32] OL K 579 IM 59296/1939.
[33] OL K 579 IM 59296/1939.

A második igazságügyminiszteri felhívás (1940)

A kutatás első szakasza 1939 októberében Györffy István halálával lezárult. Az épp hogy csak megkezdődött népi jogéletkutatás helyzete is alapvetően megváltozott. Az Országos Táj- és Népkutató Intézet új vezetője, Eckhardt Sándor a francia nyelv és irodalom egyetemi tanáraként új súlypontokat fogalmazott meg. Az Intézet két jogász munkatársa, Papp László és Bónis György is visszavonult: Papp László ügyvédi gyakorlatot folytatott, Bónis György a kultuszminisztériumban segédfogalmazóként dolgozott és egyetemi magántanári képesítésre készült. Az igazságügyminisztérium a Néprajzi Múzeumhoz fordult szakmai segítségért, de a múzeum a gyűjtés szervezésében, irányításában nem kívánt részt vállalni.

Közben 1939. november 23-án Antal István igazságügyi államtitkár parlamenti beszéde révén a jogi néphagyományok gyűjtése kormányprogrammá vált, az igazságügyminiszter pedig – továbbra is támaszkodva Hofer J. Miklós tárgyismeretére, 1940-ben újabb felhívást bocsátott ki. Hofer továbbra is inkább referense maradt a népi jogéletkutatásnak. Amikor felmerült, hogy *„egy külön jogi népélet kutató ügyosztályt kellene alakítani,"* amelynek vezetésével Hofert akarták megbízni, ő azt válaszolta*: „nem szükséges külön ügyosztály, a magam ügyosztályán is meg tudom szervezni a gyűjtést, csak adják mellém dr. Papp Lászlót, aki okleveles muzeológus, múzeumi gyakorlata is van és ügyvédi gyakorlata is van."*[34]

A második felhívás már a kutatás szervezésében, koordinálásában, szakmai irányításában magára maradt minisztérium kényszerű szerepvállalását jelzi. A Hofer J. Miklós fogalmazta[35] felhívás az első jelentések, gyűjtési eredmények tapasztalatai alapján saját hatáskörében módosította az Intézet korábbi szakmai elvárásait. A 95 kérdőpont mindegyikére vagy egy-egy fejezetére válaszoló

[34] Hofer J. Miklós visszaemlékezése

[35] OL. K579 IM 33.704/1940.I.M.III. sz. második felhívás előkészítő irat 8. záró oldalán „Hofer" aláírás

nagy terjedelmű, tudományos felkészültséggel összeállított tanulmányok mellett a helyszíni munka során ellesett egyes adatok összegyűjtését szorgalmazta.[36] Így született meg egy-egy rövid, csupán egyetlen jogintézményt vagy szokást leíró anyag.[37]

Mivel még mindig kevés volt a jelentkező, elfogadták Hofer már korábban is megfogalmazott javaslatát és az eredményes munka érdekében a munkájuk egy jelentős részét falvakban végző betétszerkesztő személyzetet is bevonták a gyűjtésbe. Úgy gondolták, közvetlen kapcsolatban állva a falusi lakossággal, alaposabban megismerhetik a nép gondolkozását, szokásait, hagyományait, s könnyebben megfigyelhetik, összegyűjthetik jogi vonatkozású szokásait, „a néplélek jogi vonatkozású megnyilvánulásait".[38] A felhívásban megfogalmazódott, hogy az igazságügyi hatóságok vezetői kísérjék kiemelt figyelemmel a gyűjtők munkáját, biztosítsák számukra a munkavégzéshez szükséges feltételeket, a gyűjtés és az anyagfeldolgozás idejére adjanak rendkívüli szabadságot, fizessenek kiküldetési díjat.

E második, 0940. július 25-én kelt felhívással a minisztérium közvetlen irányítása alá vonta a gyűjtési munkát. A két példányban készült jelentéseket már nem az Intézetnek, hanem a miniszternek kell felterjeszteni, s szakmai kérdésekben az Intézet mellett a minisztériumhoz is fordulhattak a gyűjtők.

M.kir. igazságügyminiszter

33.704 sz. 1940.I.M.III.

Kir.járásbirosági Elnök urnak

Tárgy: A telekkönyvi betétszerkesztő személyzetnek a jogi néphagyományok gyűjtési munkájába bekapcsolása

[36] OL K 579 IM 33. 704/1940. I. M. III. sz. második felhívás
[37] Újhartyán: dr. Garass István; Jánoshalma: dr. Csemez József; Tés: Bauer Endre (OL K 579 IM 1967. csomó.)
[38] OL K 579 IM 33. 704/1940. I. M. III. sz. második felhívás

30.051/1939.I.M.I.szám alatt már közöltem az igazságügyi hatóságokkal, hogy a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete (Budapest, VIII. Muzeum körút 6-8. szám) tervbe vette azoknak a jogelveknek, szokásoknak, eljárásoknak a felkutatását és megismertetését, amelyek a tételes jog mellet vagy esetleg annak ellenére népünk köztudatában élnek. Evégből az emlitett Intézet önként vállalkozó munkatársakat keres és kérte az igazságügyi hatóságok támogatását.

Felhivásomra több biró, fogalmazó és néhány kezelő is vállalkozott az emlitett munkára, sőt munkájukról már igen figyelemre méltó jelentések is érkeztek hozzám.

Arról értesültem, hogy annakidején a 30.051/1939. I.M.I. számu felhivásom a betétszerkesztő személyzet több tagjával nem közöltetett.[39]

A telekkönyvi betétszerkesztő személyzet munkájának nagyrészét a helyszinen, leginkább falvakban végzi, a lakossággal állandóan közvetlenül érintkezik, a nép gondolkozását, szokásait, hagyományait megismerheti és igy a nép jogi vonatkozásu hagyományait, a néplélek jogi vonatkozásu megnyilvánulásait könnyen megfigyelheti, összegyüjtheti.

Ezért számitok arra, hogy ebben a nagyjelentőségü munkában a betétszerkesztő személyzet minél több gtagja részt fog venni. A gyüjtési munkában elsősorban a birák és fogalmazók közremüködésére számitok, de számitok a jogi képesitéssel nem biró telekkönyvvezetők és segédhivatali személyzet tagjainak közremüködésére is, mert a tapasztalat szerint ügyszeretettel, jogi képesités nélkül is lehet a gyüjtő munkában eredményt elérni.

Figyelmeztesse Elnök ur a személyzetet, hogy a kérdőiv nem lezárt, csak általános tájéoztatásul szolgál, mégis a kérdőiv nagy terjedelme és a munka ujszerüsége senkit se riasszon vissza a vállalkozástól. Nemcsak nagy terjedelmü tudományos felkészültséggel összállitott tanulmányok, hanem a helyszini munka során ellesestt,

[39] Előkészítő iraton megjegyzés: Németh Pál betétszerkesztő bíró … *„nem a járásbiróság elnöke utján értesült a felhivásról, hanem arra ügyosztályunk tette figyelmessé."* Kézírással kiegészítve: Dr. Hofer táblabíró.

vagy kinyomozott egyes adatok is igen hasznosak, becsesek lehetnek. A kérdőiv csak tájékoztatni kiván arról, hogy milyen kérdések merülhetnek fel és milyen adatok feljegyzésére volna szükség.

Akik vállalkoznak, uttörő munkára vállalkoznak. A munka uj, régi multja, kialakult módszere sem hazánkban, sem külföldön nincsen, azt csak a gyakorlat fogja kialakitani.

A gyüjtési munkát közvetlenül fogom ellenőrizni s ezért – a 30.051/1939.I.M.I. számu rendelettől eltérően – a gyüjtés eredményéről beszámoló jelentéseket ennek a rendeletemnek ügyszámára hivatkozva irógépen irva, két példányban közvetlenül hozzám kell felterjeszteni. Ha a vállalt munkájukkal kapcsolatban a gyüjtésre vállalkozóknak tájékoztatásra van szükségük, a szolgálati út mellőzésével a Néprajzi Intézethez vagy hozzám forduljanak felvilágositásért. Az ilyen levelezések a kivételes telekkönyvi mukálatra kiküldött bizottság iktatókönyvének „Biz." száma alatt a bizottság postakönyvével portómentesen küldhetők, vagy bizottsági postakönyv hiányában Elnök úr által hivatalosan küldendők.

Elnök úr ennek a rendeletemnek másolatát, csatolt 1. sz. kérdőivet és jelentkezési lapot az ott alkalmazott betétszerkesztő személyzet minden tagjával – tehát a helyszinen müködő, vagy esetleg ideiglenes szolgálatra más birósághoz kiküldött – tagokkal is közölje és hivja fel, hogy azok akik a gyüjtőmunka jelentőségét átérzik, annak végzésére önként vállalkoznak, a csatolt jelentkezési lapon, vagy annak megfelelően kiállított lapon jelentkezzenek.

Felhivom Elnök urat, hogy tett intézkedéséről, valamint arról, hogy a felhivásomat név szerint kikkel közölte, tegyen hozzám jelentést, a gyüjtésre vállalkozók jelentkezőlapját terjessze fel hozzám és a gyüjtésre vállalkozókat munkájukban a rendelkezésére álló minden eszközzel támogassa.

Budapest, 1940. évi julius hó 25. napján.

A miniszter helyett: Ghyczy államtitkár

A harmadik igazságügyminiszteri felhívás (1942)

A vártnál csekélyebb érdeklődés miatt, többszöri beszámoltatás után, 1942. december 31-én harmadszor is köriratot adott ki a miniszter, amely megismételte a korábbi két felhívás lefontosabb tartalmi elemeit.

A m.kir. Igazságügyminiszter

71.729. sz. 1942.I.M.I.

A törvényelőkészítés és a törvénykezés akkor lehet helyes és általában a nemzet alkotmányos fejlődése csak akkor nyugszik biztos alapokon, ha a jogalkotók és a jogalkalmazók megismerik a nemzeti lelket és ahhoz alkalmazkodnak. A nemzeti lélek nemcsak irott örvényekben, hanem jogszokásokban és néphagyományokban is megnyilvánul. Ezért szükségesnek tartom azoknak a jogelveknek, szokásoknak és eljárásoknak felkutatását és összegyüjtését, amelyek a tételes jog mellett vagy esetleng annak ellenére is népünk köztudatában élnek. Kivánatos, hogy a jogszokások és jogi néphagoymányok gyüjtésével elsősorban a jog ismerői és hivatalos müvelői foglalkozzanak, mert igy kisebb a korai általánositások veszélye.

Mindezekhez képest felkérve, hogy a jogszokások és jogi néphagyományok gyüjtését tőle telhetőleg támogatni sziveskedjék és evégből hivja fel a vezetése alatt álló hivatal/testült tagjait a gyüjtés közérdekü jelentőségére, valamint arra, hogy a gyüjtésben való részvételre az ide mellékelt mintájú nyilvántartási lapon jelentkezzenek. A gyüjtésre jelentkezőket figyelmeztetni kell arra, hogy gyüjtésük ne merüljön ki elszigetelt jelentőségü kölönlegességek, furcsaságok felkutatásában, hanem igyekezzenek minden egyes adat közlésénél annak felderitésére, hogy a közölt sajátosság mely vidéken, mily mértékben, a lakosságnak melyik csoportjában található fel s nem tekinthető-e csupán kivételes jelenségnek; továbbá amennyiben a feltárt szokás vagy eljárás az irott törvénytől vagy a helyi lakosság többségének magatartásától eltér, milyen külön tényállás, különleges körülmény magyarázhatja meg az eltérést?

Helyes volna kiterjeszkedni a gyüjtési munka során arra is, hogy az idegen uralom hatása alatt a korábbi szokásokban állott-e be valami változás.

A gyüjtés iránt érdeklődők tájékoztatása végett a jog különböző teürleteire tagolt kérdőiveket melléklek.

A kitöltött nyilvántartási lapok és a gyüjtés eredményeiről szóló jelentések – utóbbiak két példányban lehetőleg gépirással – hozzám terjesztendők fel.

Intézkedéseinek megtételéről és azok eredményéről jelentést kérek.

Megjegyzem még, hogy a népszokások s ezek között a népi jogszokások gyüjtésével az országban többtudományos intézet és társaság is foglalkozik, így az egész országra kiterjedőleg a gróf Teleki Pálról elnevezett Magyarságtudományi Intézet, az erdélyi részeken pedig dr. Bónis György kolozsvári egyetemi rek. tanár szemináriuma, Felkérem ..., hogy a Magyarságtudományi Intézetnek, illetőleg dr. Bónis György egyetemi rk. tanárnak gyüjtéssel megbizott kiküldötteit a lehetőséghez képest felvilágositásokkal ellátni és nekik a befejezett ügyek irataiba ellenőrzés mellett betekintést engedni, a szükséghez képest utmutatást vagy kiséretet, illetőleg – amennyiben arra mód nyilik – irodai segítséget is adni sziveskedjék.

Tájékoztatásul megküldöm Györffy István: „A néphagyomány és nemzeti müvelődés" cimű munkáját, továbbá dr. Papp László: „Kiskunhalas népi jogélete" cimü tanulmányát az előbbi munkát 2P, az utóbbit pedig 2P 50 f értékben kell bevételezni a leltári naplóba és a szakleltárba.

Budapest, 1942. évi december hó 31. napján.

A miniszter rendeletéből: Vladár kir.kuriai tanácselnök

A harmadik felhívás végül eredménnyel járt: több mint 140 gyűjtőtől mintegy 85 jelentés érkezett be az év folyamán.[40] A tekintélyes anyag feldolgozása újabb megoldandó feladatot jelentett a minisztérium számára. Bár a jogi néphagyományok gyűjtése 1939 végén Antal István nyilatkozata alapján kormányprogrammá vált, de mint helyzetértékelésében 1943 márciusában Hofer J. Miklós írta, *„nincs olyan néprajzi intézmény, amely a jogi néphagyományok gyűjtését végezné*."[41] A Néprajzi Intézetben történt változásokról, a Néprajzi Múzeum válaszáról már szó esett, az országos Táj- és Népkutató Intézet pedig csak egy jogszokásgyűjtő tanfolyam megrendezésének erejéig ajánlotta fel segítségét.[42] A gyűjtőmunka szakszerű irányítását és a beérkezett jelentések feldolgozását csak akkor vállalta volna, ha a minisztérium erre a célra „egy állami rendszerű csoportvezetői állást létesít".

Az, hogy megfelelő szaktudás (néprajzos-jogász képzettség) hiányában, hivatali teendői ellátása mellett valamely minisztériumi előadó dolgozza fel a beérkezett anyagot, a megoldáskeresések során föl sem merült. Hofer J. Miklós azt javasolta, hogy egy szakképzett embert önálló minisztériumi előadóként bízzanak meg a jelenleg szakismeret és irányítás nélkül dolgozó gyűjtők munkájának segítésével, irányításával és az anyag feldolgozásával. A megbízott szakember teendői között szerepelhetne a tanfolyamszervezés, az alapvető szakirodalom a gyűjtőkhöz juttatása.[43]

---

[40] OL K 579 IM 71.729/1942. I. M. I. sz. harmadik felhívás

[41] OL K 579 IM 17492/1943.

[42] A tervezett előadások, előadók: *A táj fogalma; Település (Kádár László); Népcsoportok és kölcsönhatások (Gunda Béla); Nemzetiségek (Rónai András); Tárgyi néprajz (Tálasi István); Szellemi néprajz, Népművészet (Viski Károly); Népzene (Bárdos Lajos); A népi jogszokáskutatás története (Bónis György); Népi jogszokás, Népi jogéletkutatás (Papp László); A magyar néplélek (Karácsony Sándor); Szociográfia, Néplélektan (Mády Zoltán); A néprajzi kutatások módszere (Viski Károly); A Néprajzi Múzeum megtekintése (Domanovszky György*). OL K 579 IM 1697. csomó. Az előadásokat tartalmazó füzetet Kajtár István bocsátotta rendelkezésemre, ezúton is köszönet érte.

[43] OL K 579 IM 17443/1943.

Hofer J. Miklós a kérdésben Bónis György véleményét is kikérte, aki a legsürgősebb tennivalóként szintén egy gyűjtést irányító referens megbízását említette, amelyre legalkalmasabbnak Viski Károlyt vagy Szendrey Ákost tartotta.[44] Hofer – Bónis sorait kommentálva – megjegyezte, hogy professzori teendői mellett Viski legfeljebb tanácsadóként vonható be a munkába, a közgazdász Szendrey Ákos közreműködésétől pedig korábbi témához kapcsolódó cikkei ellenére sem remélt különösebb eredményt. Azt viszont Hofer örömmel nyugtázta, hogy ha a jelentések feldolgozására és a gyűjtés módszereinek kidolgozására nem is vállalkozott Bónis, a szakirodalom összefoglalását megírná, ha Szendrey Ákos nem vállalja azt.[45]

Az lentebb teljes terjedelmében közölt előterjesztésben Hofer Miklós az összegyűlt anyag feldolgozására és a módszertani munkára Hofer – a Táj- és Népkutató Intézet javaslatával és Györffy István professzor egykori szándékával egyezően – Papp László budapesti ügyvéd megbízását javasolta, mint néprajzi ügyekben szakképzettséggel és gyakorlattal bíró jogvégzett szakembert.[46]

Egy külső személy megbízásának gondolata már korábban is felmerült, de pénz hiányában elvetették azt. Amikor a Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének Baráti Szövetsége 1943 februárjában megszavazott 2.000 pengőt a „népi jogéletkutatás" minisztériumi feladatainak ellátására,[47] még ugyanazon hónapban megbízták Papp Lászlót a minisztériumhoz érkezett jelentések anyagának feldolgozásával.

[44] OL K 579 IM 17443/1943.
[45] OL K 579 IM 17443/1943.
[46] *„…mert tudomásom szerint nincs más magyar ember, akinek ilyen kétféle képesítése volna…"* (OL K 579 IM 17443/1943.)
[47] OL K 579 IM 17443/1943.

Nagyméltóságu M.kir.Igazságügyminiszter Urnak[48]

Budapest, 1943. III.4.

Dr. Hofer Miklós a m.kir.igazságügyminisztériumban alkalmazott budapesti kir. itélőtáblai bíró előterjesztése a jogi néphagyományok gyűjtése és feldolgozása ügyében

Nagyméltúságu Miniszter Úr![49]

Kegyelmes Uram!

A jogi néphagyományok gyüjtésére és feldolgozására vonatkozóan – a szóval nyert megbizás alapján – a következő munkatervet bátorkodom előterjeszteni.

I.A jogi néphagyományok gyüjtésének és feldolgozásának irányitására mindenekelőtt egy jogi és naprjazi képesitérű vagy legalább is alapos néprajzi ismeretekkel és megfelelő jogi képesitéssel biró előadót kellene a m.kir. igazságügyminisztériumban alkalmazni.

Ennek a feladatnak külön előadóra van szüksége azért, mert a több mint 140 megszervezett gyüjtő 85 beérkezett jelentése feldolgozásra, a gyüjtési munka pedig irányitásra vár. Eddig az igazságügyi alkalmazottak közül több mint 140 személy vállalkozott gyűjtésre, de csak 54 adott be jelentést. Ügyvédek közül 18-an vállalkoztak gyüjtésre, de eddig csak egy adott be jelentést. A gyüjtési munka kellő szervezése mellett a agyüjtésre vállakozó valamennyi személyt munkába lehetne állitani és bizonyos, hogy a gyüjtők tábora is növekednék.

A gyüjtők most minden szakismeret és irányitás nélkül dolgoznka, azért kellene szakképzett előadó, aki a gyüjtők munkáját szóban vagy levélben közvetlenül irányitaná, tanácsokkal, utmutatásokkal vezetné, a beérkezett jelentéseket feldolgozná.

2.A gyüjtők kiképzésére egy rövid, 8-10 napos, tanfolyamra volna szükség.

[48] OL K 579 IM 17443/1943.
[49] OL K 579 IM 17443/1943. – a forrás betűhív közlése.

A gyüjtők lelkesedéssel vállalták a munkát és dolgoznak is, de a gyüjtéshez szükséges nélkülözhetetlen szakismereteket, irányelveket, módszereket nem ismerik. Némelyik gyüjtő nagy munkával alig használható jelentést állit össze, pedig azzal a fáradsággal megfelelő irányitás mellett igen értékes munkát végezhetne. Azért kellene tanfolyamot rendezni, hogy ott a gyüjtők a szükséges tájékoztatást megkaphassák.

Az igazságügyi alkalmazottaknak a tanfolyamon részvételével felmerülő kiküldetési illetményekre tudomásom szerint van fedezet, de az előadók tiszteletdijainak fedezésére kellene körülbelül 2.000-3.000 pengőt biztositani.

3.Az eddig beérkezett jelentések feldolgozásával meg kellene bizni egy szakember azrét, hogy az eddigi jelentések eredményeit elbirálva, a gyüjtés többé-kevésbé véglegesnek tekinthető módszerét kidolgozhassa. Az eddigi tapasztalatok felhasználásával a népi jogéletkutatás szükségességét, eredményeit ismsertető szakmunkát és a gyüjtéshez gyakorlati utmutatót kellene megiratni, kinyomtatni, a gyüjtőknek kiosztani azrét, hogy az a további munkájuknál felhasználassák.

4.A gyüjtés céljául szolgáló kérdőivet is át kellene dolgoztatnunk, mert a most használt kérdőiv – amelyet összeállitói eredetileg sem tekintettek véglegesnek – nem felel meg eléggé a kitüzött célnak. A kérdőiv sok olyan néprajzi kérdést tartalmaz, amelynek a jogi néphagyományok kutatása szempontjából gyakorlati jelentősége nincsen, de a kérdőivből sok olyan kérdés hiányzik, amire a népi jogéletkutatásnak választ kell kapnia.

Az urbéri, közbirtokossági vagy községi közös javak használatával kapcsolatos, a vásárokon, piacokon kialakult jogi szokások, az állatkereskedelemre (szavatosság) mezőgazdasági kisiparra, házi iparra, a közös munkára társulásokra, a kalákára és a hozzá hasonló munkákra, a közös gazdasági munkaszerződésekre, a mezőgazdasági munkások, hónaposok, summások, aratók, konvenciós cselédek jogi helyzetére és viszonyaira vonatkozó, több-kevesebb jogi tartalommal bíró szokásoknak és még sok minden – a kérdőivből hiányzó kérdésnek – a kérdőivbe beiktatására nagy szükség

volna, mert a kérdőiv hiányossága miatt sok, a magyar élet szempontjából nagyon fontos kérdésre nem kapunk tájékoztatást.

Ha a 3-4. pont alatt emlitett szakmunkát igazságügyi szolgálaton kívül álló személy végezné el, akkor bizonyos tiszteletdijnak a biztosíitására is szükség volna, különben csak a megirandó munka kiadásához szükséges költségfedezetről kellene gondoskodni.

5.A helyszini kutatások előmozditása céljából a helyszini munkával kapcsolatos kiküldetési illetmények biztositásáról gondoskodni kellene.

Az eddig beérkezett jelentések főként olyan kutatásokról számoltak be, amelyeket a gyüjtők az igazságügyi tárca anyagi segitsége nélkül végeztek el.

Az igazságügyi alkalmazottaknak a terveszerü helyszini kiküldetésére van némi fedezetünk, de az igazságügyi szolgálaton kívül álló gyüjtők kiküldetési illetményeinek fedezésére nincsen és ezért erre a célra is bizonyos költségfedezetet kellene biztositanunk.

6.Az igazságügyi alkalmazottak a gyüjtést eddig lelkesedésből, önzetlenül, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül végezték, csak a felettes kir. itélőtáblai elnökök utján közölt elismeréssel kaptak némi erkölcsi jutalmat. Remélhető, hogy megfelelő központi irányitás mellett a munka igy is szépen fog haladni, de ha a sikerültebb jelentéseket némi készpénzzel is jutalmazhatnánk: a munkakedv és a munkaeredmény bizonyosan lényegesen emelkedne.

Az igazságügyi szolgálaton kívül álló gyüjtőknek rendelkezési alap hiányában jutalmat nem adhatunk, sőt még a készkiadásaikat sem térithetjük meg, ezért alapot kellene teremteni arra, hogy abból a kiváló gyüjtők készkiadásait fedezhessük, részükre készpénzjutalmat adhassunk.

7.Az előadók és gyüjtők ismereteinek bővitése céljából lehetővé kellene tenni azt is, hogy a jogi néphagyományok gyüjtésével kapcsolatos szakmunkákat megismerhessék. Ezért az ilyen munkákat be kellene szereznünk és lehetővé kellene tennünk azt, hogy ezeket a könyveket a vidéken élő gyüjtők is elolvashassák.

A könyvek beszerzésére is bizonyos költségfedezetet kellene biztositani. A könyveket – némi külön állással – az igazságügyminisztérium könyvtárában lehetne elhelyezni és onnan lehetne azokat a gyüjtőkhöz eljuttatni.

8. Szakemberek kiképzése érdekében azok közül a birosági fogalmazók közül, akik a gyüjtés terén végzett munkájukkal már bebizonyitották, hogy a munkához elengedhetetlen sajátos érzékük megvan, néhányat a néprajzi ismeretek elsajátitása céljából szolgálattételre pár hónapra a budapesti Néprajzi Muzeumhoz kellene beosztani azzal a kötelezettséggel, hogy a tudományegyetemen a néprajzi tanszék előadásait mint vendégek hallgassák és a gróf Teleki Pál tudományos Intézet táj- és népkutató osztályának munkájában is részt vegyenek.

9.Az erdélyi és keleti országrész gyüjtési munkájának irányitására célszerü volna dr. Bónis György kolozsvári egyetemi tanárt felkérnünk, mert a nevezett professzor a vezetése alatt álló jogtörténeti intézetben eddig is szép munkát végzett és kutatással további kiterjesztését tervezi. Az erdélyi és keleti országrészek bizonyos népi különállása, a központtól távoli fekvése indokolja egy kolozsvári központ létesitését, de tiszteletteljes nézetem szerint a jogi néphagyományok gyüjtését mégis csak központilag lehet és kell irányitani, ezért a kolozsvári központot is az igazságügyminisztérium közvetlen irányitása alá kellene helyezni.

Ugyancsak a szóval nyert bátoritásra hivatkozva tisztelettel jelentem, hogy a z igazságügyminisztériumban előadóként alkalmazásra, az eddig beérkezett jelentések feldolgozására, valamint az emlitett szakmunka megirására és a kérdőiv átdolgozásásra dr.Papp László budapesti ügyvédet (II. Margi-körút 15.sz.) a jogtudományok és a néprajztudomány tudorát ajánlom, azért mert tudomásom szerint nincs más magyar ember, akinek ilyen kétféle képesitése volna.

Dr. Pap László néhai Györffy István egyetemi tanár szükebb köréhez tartozott, Györffy professzor az igazságügyminisztérium törvényelőkészitő osztályán tartott értekezleten a jogi néphagyomá-

nyok gyüjtésének és feldolgozásának irányitására igazságügyi minisztériumi előadóként maga is dr.Papp Lászlót ajánlotta. Papp László a kecskeméti városi muzeum és könyvtár, illetve a Magyar Nemzeti Muzeum, Közgyüjtemények Országos Felügyelősége szolgálatában eltöltött 9 esztendei müködése alatt értékes tudományos és irodalmi munkásságot fejtett ki.

Papp László személyi adatait az 1. alatt adom elő; muzeumi munkásságát a 2. és 3. alatti másolat méltatja és nagyobb tudományos tanulmányait a 4. alattiban soroltam fel.[50]

Papp László magyarságának és nemzethüségének jellemzésére megemlitem, hogy mint diák a nyugatmagyarországi harcokban résztvett és ezért „Nemzetvédelmi kereszt"-et kapott.

Papp László ügyvéd ezidőszerint a budapesti Ügyvédi Kamara választmányi tagja, a kamara törvényelőkészitő bizottságának állandó előadója, a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületének ügyvezető titkára, a Magya Néprajzi Társaság választmányi tagja és gróf Teleki Pál Tudományos Intézet táj- és népkutató osztályánál a jogi néphagyomány kutató csoport vezetője, a „Nikotex" vállalat ügyésze. Ennél a vállalatnál Papp László 15.480 P évi fizetést kap és ezenkivül jövedelmező magánprakszist is folytat. Ilyen elfoglaltság mellett most már a jogi néphagyományok kutatásával nem foglalkozhat.

Dr. Papp László azonban a jogi néphagyományok kutatásának fanatikusa és ezért, hogy ezzel a munkával behatóan foglalkozhasson, ha törvényszéki birává kinevezve za igazságügyminisztériumba osztatnék be, vállalná a fent emlitett munkát, csak azt kérné, hogy a kecskeméti városi muzeum és könyvtár, illetve a Magyar Nemzeti Muzeum, illetve közgyüjtemények országos felügyelősége szolgálatában eltöltött 9 esztendei közszolgálata, továbbá az ügyvédi müködése a rangsorozásnál, illetve nyugdijigénye megállapitásánál beszámittassék.

A kérdés teljesebb megvilágitása céljából dr. Bónis György kolozsvári egyetemi tanár magánlevélben közölt munkatervét és az

[50] A megjelölt mellékletek forrásközlésétől eltekintek.

arra vonatkozó tiszteletteljes észrevételeimet az 5. alatti mellékletben terjesztem elő.

Tiszteletteljes előterjesztésem kegyes tudomásulvételét kérve, jelentem Nagyméltóságu Miniszter Urnak Kegyelmes Uramnak mély tiszteletem: Dr. Hofer Miklós kir. itélőtáblai biró.

…

5. melléklet[51]

Dr. Bónis György egyetemi tanár a jogi néphagyományok gyüjtésének előmozditására szükséges teendőket hozzám intézett magánlevélben a következőben foglalta össze:

A jogi hagyományok gyüjtésére vonatkozó elgondolásaimat a következőkben szeretném összefoglalni.

1.Mindenekelőtt szükséges, hogy a minisztérium költségvetésében önálló összeg szerepeljen erre a clra, mely minden formaság nélkül költhető el. Azt hiszem ezért kellene elsősorban küzdeni. Az összeg legalább 5.000 pengő lehet, de több jobb lenne.

2.A minisztériumban állandó referensnek kell foglalkoznia az üggyel, akinek más munkája nem lehet. Tudom azt, hogy most ez személy hijján nem valósitható meg, de erre kell törekedni, már a gyüjtők irányitása érdekében is.

3.A megfelelő ember kiválasztásáig a minisztérium támaszkodjék kivülálló szervekre. Javaslatom, hogy a Viski Károly vezetése alatt álló néprajzi intézettel lépjetek érintkezésbe. Viski már 1939 előtt sürgette a gyüjtést, több ilyen tárgyu cikket irt. Mondhatnám, erkölcsi kötelessége, hogy most ne hagyjon cserben. Ha ők nem vállalják, Szendrey Ákost személy szerint kell felkérni, hogy támogassa a minisztériumot. Erdélyben én vállalom ugyanezt. Idővel más helyi központokat is ki lehetne alakitani.

4.A gyüjtők irányitásában a kivülálló szervek feladata:

A beérkező jelentéseket helyi illetékességük szerint megkapják, megjegyzéseiket megteszik, ezeket azután a minisztériumi előadó

[51] OL K 579 IM 17443/1943.

továbbitja a gyüjtőkhöz. A jelentéseket külön megbizás alapján feldolgozzák. Munkájuk fejében az intézetek bizonyos költségvetési keretet, a magánosok (Szendrey) munkájukért dijazást kapnak.

5.A tudományos intézetek feladata még a tanfolyamok rendezése is. A tanfolyamot helybenlakók számára hetenként tartott előadások, vidékieknek körlevelek vezetik be. Lényege azonban a gyakorlaton van. A meginduló, vagy folyamatban levő gyüjtésnél tapasztaltabb munkatársak mellé osztandók be az uj erők. Ezt csak kisebb létszámban lehet persze megvalósitani, de nem is érdemes mást bevonni, mint lelkes önkénteseket. Egy régi munkatársra két ujat lehet számitani. Ezeknek e célból legalább két hét kiküldetésre van szükségük (de nem napidijjal, csak költségek fedezésével és mérsékelt munkadijjal).

6.Nélkülözhetetlen az eddigi jogi néprajzi irodalom rendszeres összefoglalása. Szendreyt arra erősen kellene biztatni. Magam is ki tudom most már adni a munkát, ha másként nem lehet.

Ugy értesültem, hogy a kifejtett elgondolásokat Fabinyi Tihamér ny.miniszter úr is helyeselné s azokhoz támogatást is kész nyujtani. Szerintem elsősorban olyanok részére kellene az ő segitségét kikérni, akik mint nem igazságügyi alkalmazottak jogi okokból nem volnának kiküldhetőek.

Dr. Bónis György munkatervére tiszteletteljes észrevételeimet a következőkben bátorkodom előterjeszteni.

ad 1. és 2. Teljesen egyetértek.

ad 3. Nagyon kivánatos volna az igazságügyi szolgálaton kívül álló szakembereknek, elsősorban a budapesti tudományegyetem néprajzi professorának Viski Károly egyetemi tanárnak a közreműködését is biztositanunk, de nézetem szerint Viski közreműködését legfeljebb csak egy-egy nagy fontosságu kérdés eldöntésénél és csak mint tanácsadót vehetnők igénybe, mert hivatali állása és elfoglaltsága mellett állandó tevékenységre aligha számíthatnánk.

Szendrey Ákost, a Néprajzi Muzeum tisztviselőjét lelkes, igen szorgalmas kutatónak ismerem, de közreműködésétől különös eredményt nem remélek, mert sem jogi sem néprajzi képesitése nincsen,

közgazdasági egyetemi végzettséggel alkalmazták a Néprajzi Muzeumban, ahol – kétségtelenül – számottevő néprajzi ismeretet sajátitott el, de jogi ismeretek hiánya miatt a népi jogélet kutatásának irányitására vagy ebben a munkában számottevő közremüködésre nem tartom alkalmasnak.

ad 4. A jelentések feldolgozásánál igazságügyi szolgálaton kívül álló személyek ideiglenes közremüködésétől számottevő eredményt nem várok, mert a gyüjtésnél és a gyüjtött anyag feldolgozásánál követendő rendszer és módszer még nem alakult ki, azt most kell a tapasztalatok alapján kialakitanunk, más-más felfogás szerint dolgozó különböző személyek munkaeredménye szétesős volna. Viskin és Szendreyn kivül másokra igy sem számithatnánk, mert a Néprajzi Intézetben vagy a Táj és Népkutató Intézetben müködő egyetemi hallgatók munkáját nem használhatnánk.

ad 5. A gyüjtők kiképzésére tanfolyam tartását nagyon szükségesnek tartom s ugy vélem, hogy azt a háború alatt is meg lehetne rendezni, a gyüjtés gyakorlati bemutatására is kellene majd módot találnunk.

ad 6. Bónis professor „Az eddig jogi néprajzi irodalom" rendszeres összefoglalását és erre a munkára Szendrey Ákos megbizatását javasolja, megemlitvén azt, hogy esetleg ő maga –Bónis György – is vállalná ezt a munkát.

Tiszteletteljes nézetem szerint ilyen összefoglaló munka kiadása jó volna, de nékünk nem annyira a már eddig megjelent tanfolyamokban kifejtett gondolatot elismétlésére, hanem az eddig végzett gyüjtés tapasztalatainak felhasználásával az ezután követendő munka módszereinek a kidolgozására volna szükségünk, erre a munkára pedig – mint azt fent már kifejtettem – dr. Papp Lászlót tartom alkalmasnak.

Bónis professor a levele szerint, nem a jelentések feldolgozására és a gyüjtés módszereinek kidolgozására, hanem csak az ebbe a tárgykörbe eső irodalom összefoglalására vállalkozott.

Tisztelettel előadom még, hogy Szendrey Ákos Néprajzi Muzeumi tisztviselő képzettségéről közvetlen tudomásom nincsen, erről Bónis professortól fogok tájékoztatást kérni és az eredményt nagyméltóságodnak nyomban jelenteni fogom.[52]

Az összegyűlt anyag feldolgozására és a módszertani munkára Hofer J. Miklós – a Táj- és Népkutató Intézet javaslatával és Györffy professzor egykori szándékával egyezően – legalkalmasabbnak a néprajzi ügyekben szakképzettséggel és gyakorlattal rendelkező Papp László budapesti ügyvédet találta, akit 1943 februárjában megbíztak a minisztériumhoz érkezett jelentések és a gyűjtők által végzett munka értékelésével.[53]

Mint arra legalkalmasabbnak talált személyt 1943-ban az igazságügyminiszter megbízta a jelentések összefoglaló ismertetésének és csoportosításának megírásával.[54] A következő esztendőben el is készítette a kívánt összegzést. Az eredeti megbízás a gyűjtött anyagot tudományos és jogi szempontból feldolgozó munka megírására szólt, Papp László véleménye szerint azonban a beküldött jelentések annyira „szerteágazóak és egyenetlenek" voltak, hogy az első próbagyűjtés eredményeiként tartotta értékelhetőnek ezeket.[55] Viszont egy tervei szerint a *magyar népi jogszokásokról* kiadandó könyv példaanyagaként felhasználhatónak találta az összegyűlt anyagot.[56]

[52] OL K 579 IM 17443/1943.

[53] *„mert tudomásom szerint nincs más magyar ember, akinek ilyen kétféle képesítése volna"* (OL K 579 IM 17443/1943.)

[54] OL K 579 IM 17443/1943.

[55] OL K 579 IM 11290/1944., EA 13. 300 Papp László jelentése I. (E szám alatt egy 8 lapból álló töredék található. Viszont az EA 13. 332 (dr. Bana István(?) A népi jogéletkutatás „próbagyűjtés" válaszairól adott részletes vélemények és összefoglalás. Bp., 1939-43. 62 lap) szám alatti anyag ennek folytatása, s így egésszé kerekedik.)

[56] Ezt a munkát végül nem Papp László, hanem évtizedekkel később Tárkány Szücs Ernő írta meg, melynek példaanyagához a gyűjtési eredmények egy töredékrészét fel is használta.

A mozgalom 1943-ban lezáruló szakaszát Papp László *próbagyűjtésnek* tekintette. Erőfelmérésnek egy nagyszabású, módszeres szakmai gyűjtés előtt. A legjobbnak bizonyult 11 gyűjtőt a további kutatások meghatározó személyeiként tartotta számon, akik az egyes gyűjtési körzetekben komoly irányító feladatot kapnának. Az országot ugyanis a 47 vidéki törvényszék területének megfelelő gyűjtési körzetekre kívánta osztani. Ezek élén kutatások irányítására alkalmas bírák, ügyészek állnának, akik a gyűjtésre jelentkezők nyilvántartását, az egyéni gyűjtési területek kijelölését, a gyűjtők segítését végeznék. A jelentéseket a minisztériumban működő, a munka egészét irányító, a gyűjtési eredményeket nyilvántartó és feldolgozó központi szervhez továbbítanák.

A gyűjtők rendszeres képzését a Teleki Pál Tudományos Intézet Táj- és Népkutató Osztályára kívánta bízni, azok számára pedig, akik a tanfolyamon nem tudnak részt venni, szakirodalmat biztosított volna. A kutatásba a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem jogtörténeti szemináriumát is be akarta vonni. Végül javasolta, hogy az átdolgozott kérdőív alapján, a kerületi szervezet megalkotása után a minisztérium újabb gyűjtésre szólítson fel.[57]

A jelentés 1944 márciusában íródott, néhány héttel a német megszállás előtt. A felvázolt nagyszabású elképzeléssel szemben a valóság: a háborús helyzetben az igazságügyi hatóságok az alapvető feladatokat is alig tudták ellátni, gyűjtésre jelentkező pedig csak elvétve akadt. Még az ügy egyik első minisztériumi támogatója, Hofer J. Miklós is úgy vélte, az adott körülmények között egy újabb felhívásnak nem lenne számba vehető eredménye. Mint ahogy a kerületi felosztás is csak egy szép álomnak tűnt kellő számú szakképzett bírósági személy vállalkozása hiányában.

[57] OL K 579 IM 11290/1944.

A népi jogéletkutatás háború utáni évei (1945–1949)

Az 1944 márciusában, a német megszállást követően lezárult a magyar jogi népéletkutatás az igazságügyminisztérium által, és azon belül Hofer J. Miklós közreműködésével szervezett szakasza, amely legszélesebben épített a gyakorló jogászok részvételére. A továbbiakban inkább már a felsőoktatási intézmények jelentették a kutatások hátterét, megvalósítóik pedig elsősorban jogtörténészek, szociológusok, egyetemi oktatók, kutatók Bónis György, a kolozsvári, majd szegedi egyetem jogászprofesszora és munkatársa Tárkány Szücs Ernő, valamint az Egri Jogakadémia jogászai Csizmadia Andor és Tóth Zoltán György személyében.

Az 1939-1948 között zajló jogi népéletkutatás mintegy utolsó, de attól egyben el is különülő, elsősorban felsőoktatási intézményekben folytatott kutatásai során Bónis Györt az 1941-ben a Garam mentén végzett és publikált jogi gyűjtését és Kalotaszegi gyűjtését (1942) követően tanítványaival immár a szegedi egyetem tanáraként Tápén végzett újólag, immár harmadszor gyűjtést (1948). Tóth Zoltán György a Csizmadia Andor vezette Egri Jogakadémia Szociográfai Intézetében a népi jogéletkutatáshoz 28 „barkó" község anyagát küldte be. Csizmadia tanítványaival 1948-ban Pétervásárán, a következő évben pedig, 1949-ben – fogalmazhatunk így, hogy hosszú ideig az egyik utolsó jogi népéletkutatás során – Ivádon végzett gyűjtést.

3. A magyar népi jogéletkutatás résztvevői

A népi jogéletkutatás irányítói szerepében

Györffy István

Az 1939-1948 között zajló népi jogéletkutatás elindítója, szellemi ösztönzője, *Györffy István* a Nagykunság szülötte volt, aki maga is több munkájában felhívta a figyelmet szűkebb pátriája népi jogszokásaira.[58] Mint a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének professzora, illetve az említett keretek között működő Országos Táj- és Népkutató Intézet vezetője kezdeményezte a kutatást 1939 elején. Az életének utolsó évében, mintegy szintézisként megfogalmazott művelődéspolitikai programnak is tekinthető *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* cikkében Györffy István a népszokások között Bónis György szavait idézve a *„népi szokásjog"* meghatározó voltát hangsúlyozta. Más népek példájára hivatkozva külön is kiemelte a *„jogi néphagyománygyűjtés"*, a *„paraszti szokásjog"* megismerésének, a hazai jogalkotásba történő beemelésének fontosságát.[59] Ezáltal e területen is – ahogyan Andrásfalvy Bertalan fogalmazott – a néphagyománynak a nemzeti kultúrába átmentését sürgetve.[60] A karcagi születésű Györffy István maga is tisztában volt a jogi népszokások vizsgálatának jelentőségével, hiszen a Nagykunság szellemi kultúrájának kutatása során többször is hangsúlyozta ennek fontosságát. Munkái közül a jogi népszokások gazdag gyűjteményének tekinthető a *Nagykunsági krónika* éppúgy, mint a levéltári források alapján a Nagykunságról közölt jogi szokásleírások. Gondoljunk csak a kun kapitánynak a szilaj pásztort utánzó viseletet, illetve a szilaj pásztorok városi

[58] Györffy István 1921, 1922.
[59] Györffy István 1939.
[60] Andrásfalvy Bertalan 1987. 99.

tartózkodását tiltó rendelkezésére,[61] vagy éppen a káromkodásokat és büntetésüket részletező írására.[62] A népi jogéletkutatás megszervezéséhez nagyszerű fiatal jogászokat nyert meg: Bónis Györgyöt, Papp Lászlót, Hofer J. Miklóst. A gyűjtők között már az első, 1939-es felhívásra jelentkezett Györffy szülővárosából, Karcagról a fiatal joggyakornok Bíró Béla. Györffy István haláláig töretlenül hitt a népi jogéletkutatás fontosságában, mindvégig ösztönözte, segítette fiatal munkatársait.[63]

Bónis György

Györffy István professzorral megismerkedve Bónis György, a neves jogtörténész[64] mind gyakrabban foglalkozott cikkeiben, tanulmányaiban a jogi néphagyományok kutatásának elméleti és módszertani kérdéseivel.[65] A célok között már a gyűjtés kezdetén annak néprajzi, jogtörténeti és jogpolitikai jelentőségét hangsúlyozta.[66] Papp Lászlóval együtt tevékeny tagja volt a népi jogélet kutatására alakult munkaközösségnek. Jelentkezési lapot készített, kérdőívet szerkesztett a Tagányi Károly által megfogalmazott kérdőpontok, valamint René Maunier munkája alapján.[67] Az öt fejezetre osztott, a magánjogra (I. család- és öröklési jog, II. dologi jog, III. kötelmi jog) és a büntetőjogra kiterjedő 95 pontos, úgynevezett 1. sz. kérdőívet egy nyolc pontból álló gyűjtési útmutatóval kiegészítve Bónis később meg is jelentette.[68] Amikor pedig a kuta-

[61] Györffy István 1922. 23.
[62] I.m. 105-116.
[63] Kőhegyi Mihály-Nagy Janka Teodóra 1997.
[64] BÓNIS György 2007. 101–148.
[65] Bónis György a népi jogéletkutatással foglalkozó publikációi: BÓNIS György 1933, 1938, 1938a, 1939, 1941, 1941a, 1942, 1943, 1943a, 1944, 1948, 1956, 1962, 1972, 1982, 2003.
[66] BÓNIS György 1939. 122.
[67] MAUNIER, René 1938.
[68] A későbbiekben a Bónis által meg is jelentetett kérdőívet (BÓNIS György 1939.) a szakirodalom az „1. sz. kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhez c" ímen ismeri. Papp László a gyűjtések tapasztalatai alapján egészítette ki ezt egy 595

tásszervezés és -előkészítés az igazságügyminisztérium feladatává vált, az ügyért felelős Hofer J. Miklós táblabíró több esetben is fontosnak tartotta kikérni Bónis véleményét, illetve szakmai segítségét, közreműködését kérte.[69]

Bónis nemcsak cikkei, tanulmányai, illetve szervezői és módszertani tanácsadói szerepvállalasai révén volt részese a hazai népi jogéletkutatásnak, tanítványaival több alkalommal maga is gyűjtött. A Garam mentén végzett kutatásainak eredményei nyomtatásban is megjelentek,[70] a kolozsvári jogtörténeti szeminárium vezetőjeként 1942 és 1943 nyarán pedig 14 kutató és hallgató részvételével Kalotaszeg 25 községében végzett gyűjtést. Már a szegedi egyetem jogtörténet professzoraként 1948. szeptember 1. és október 15 között Tápén is kutatott hallgatóival.[71] A II. világháború kitörésének estéjén Eckhart Ferenchez írt "szellemi végrendelete" alaöpján a joghallgatókkal végzett jogszokásgyűjtés legfontosabb hozadékának azt tartotta, hogy annak során a jövendő jogászai közvetlen tapasztalatokat szerezhetnek, megismerhetik a falut, a mindennapi joggyakorlatot.[72] Bónis kalotaszegi gyűjtésbe bevont hallgatói a későbbiekben a népi jogéletkutatás hozzáértő gyűjtőivé váltak, a népi jogéletkutatás iránt leginkább elkötelezett tanítványa, majd tanársegéde, Tárkány Szücs Ernő szakmai pályáját pedig folyamatosan segítette.

pontos kérdőívvé és jelentette meg (PAPP László 1948.). Részletesen: KŐHEGYI Mihály – NAGY Janka Teodóra 1997. 210.

[69] Bónis György levele Hofer J. Miklósnak (Kolozsvár, 1943. január 30.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték 51.

[70] BÓNIS György 1941. A kutatott települések voltak: Alsófegyvernek, Alsószecse, Barsbaracska, Bori, Hontfüzesgyarmat, Hontkiskér, Marosfalva (egybeépült Újbarssal), Mohi, Nemesoroszi.

[71] KŐHEGYI Mihály – NAGY Janka Teodóra 1995, 1998. 2003.

[72] *„A jogszokásgyűjtésre: igen alkalmas dolog arra, hogy a törvényelőkészítés megismerje a gyakorlatot, az ifjú jogászok pedig a falut, ezért feltétlenül folytatni kell. Arra kérem Professzor Urat, tegye lehetővé ezt a vezetése alatt álló proszeminárium tagjai között, ha arra sor kerülne. Talán a legjobb lenne, ha az erre vonatkozó jegyzeteim Györffy professzor úrhoz kerülnének."* (Idézi: BOGNÁR Szabina 2010. 319.)

Papp László

Papp László Hajdúszoboszlón született 1903-ban. Középiskoláit Pécsett és Kecskeméten végezte. A kecskeméti református jogakadémia hallgatója volt; 1927-ben Szegeden a jogtudományok doktora lett, majd néprajz, régészet és művészettörténet tárgykörökből bölcsészeti doktorátust szerzett. Elsőéves joghallgató korától a kecskeméti városi múzeumban és könyvtárban dolgozott, 1927-ben fél évet a Nemzeti Múzeumban töltött, ahol többek között részt vett a Néprajzi Tár gyűjteményének kezelése és rendezése körül folyó munkálatokban. Bátky Zsigmond, a Tár vezetője a hivatalos minősítés elismerő sorai mellett meleg szavakkal méltatta lelkes munkáját: „A hivatalos időn túl is, egész nap tartó munkálkodásban tanúsított lankadatlan szorgalma, sokoldalú érdeklődése, kötelességérzete és kifogástalan kollegiális magatartása teljes elismerésünket érdemelte ki."[73]

A Kecskeméten töltött nyolc év után az előzetes ígéretek ellenére Papp Lászlót nem véglegesítették a múzeumban. Hóman Bálintnak, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának ajánlása is hiábavalónak bizonyult: „a magyar múzeumügy szempontjából nem közömbös, hogy egy kiváló képzettségű és hivatott múzeumi ember a helyére kerül-e, vagy pedig a muzeális munkakör számára végleg elvész", a város elzárkózott korábbi ígéretei beváltásától.[74] A Kecskeméten „évek óta gyűjtött, s utóbb is túlnyomó részben a múzeum archívumában maradt anyagának irodalmi feldolgozása elé pedig a múzeum igazgatója gördített akadályokat, aki a gyűjtött anyagot a sajátjának tekintette."[75] Kecskeméti évei alatt Papp László főleg néprajzi és régészeti kérdésekkel foglalkozott.[76]

[73] Kőhegyi Mihály-Nagy Janka Teodóra 1997.
[74] Kőhegyi Mihály-Nagy Janka Teodóra 1997.
[75] Kőhegyi Mihály-Nagy Janka Teodóra 1997.
[76] Papp László: A régi kecskeméti viselet. Kecskemét, 1929.; A keresztény egyházi élet első nyomai és középkori emlékei Kecskeméten és környékén. Katolikusok Lapja. 1930. 4-11.; A kecskeméti viselet múltja. Ethn. 1930. (Doktori értekezés); Ásatások a XVI. sz.-ban elpusztult Kecskemét-vidékifaluk helyén. Népr. Ért., 1931.; 1931.; A kecskeméti tanyatelepülés kialakulása. Szeged, 1936.; Boszorkányság, babona, kuruzslás a régi Kecskemét életében. Ethn. 1933.; A kurtakocsmák üldözése a régi

Kutatásai az alföldi magyarság településtörténetére, a magyar ház, s általában az alföld népe tárgyi műveltségének történetére vonatkoznak.

Miután nem lehetett reménye a város döntésének megváltoztatására, 1931 októberében megvált a közgyűjteményi szolgálattól. Budapesten bírói-ügyvédi oklevelet szerzett, de amikor lehetősége nyílt, hogy ismét a múzeumügy területén dolgozhasson, a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízása alapján, a múzeumigazgatói állás reményében elvállalta a keszthelyi Balatoni Múzeum államosításával járó munkák irányítását. Azonban a terv meghiúsult, mert a kormányzat az e célra szánt összeget a székesfehérvári múzeumra és ásatásokra fordította. Papp László 1937-től ismét visszatért Budapestre, s ügyvédi gyakorlatot folytatott. Györffy István professzor hívására 1939-től bekapcsolódott a „népi jogéletkutató munkaközösség" tevékenységébe. Részt vett az Országos Táj- és Néprajzkutató Intézet kiskunhalasi kutatóútján, 1940-ben kutatócsoportot vezetett a felső Tiszahátra. Indulásától figyelemmel kísérte, irányította, általános és módszertani cikkeivel segítette a jogi néphagyományok kutatását.

Papp László maga fogalmazott úgy, hogy a Györffy Istvánhoz fűződő jó másfél évtizedes, már-már tanár-tanítványi kapcsolat indíttatása alapján kezdte a kiskunhalasi jogi néprajzi gyűjtést. A gyűjtő munkát 1939 nyarán és 1940 tavaszán végezte a Táj- és Népkutató Központ kutatásaihoz kapcsolódva: az 1. sz. kérdőív alapján 30 fő 50-80 év közötti eltérő társadalmi és gazdasági helyzetű parasztember és –asszonyt kérdezett meg Nagy Czirok László helyi kalauzolása mellett.[77] Az adatgyűjtést kiegészítette írott források (jegyzőkönyvek, végrendeletek) felhasználásával is. A válaszok elsősorban a jogszokásokban leggazdagabb területeket, a családi és az öröklési jogot, a dologi jog és a kötelmi

Kecskeméten. Népünk és Nyelvünk. 1938.; Adalékok az alföldi ház- és tüzelőberendezések történetéhez. Népr. Ért., 1939.

[77] Nagy Czirok László éppen a Papp Lászlóval végzett gyűjtés tapasztalatait is felhasználva publikál a témában később. Nagy Czirok László 1954-1955.

jog területeit, valamint a büntetőjognak a nép büntetőszokásokra vonatkozó kérdéskörét érintették. Munkájában számtalan a jászkun kerületekre jellemző jogszokást is leírt, néhány esetben pedig példákon keresztül utalt érvényesülésükre.[78]

Így történt ez a fiági öröklés jászkun kerületekben szokásos sajátos szabályozására vonatkozó esetekben is. Az 1745-ös redemptio után megalkotott 1768. évi jászkun statútum úgy rendelkezett, hogy amennyiben nem történik végrendelkezés a saját szerzeményi vagyonról, akkor a fiúk és a lányok az egyenlő öröklés szabályai szerint egyenlő értéket kapnak azzal a megszorítással, hogy *a lányok az érték megfizetése mellett kizárásra kerülnek az ingatlanból.* Bár az uralkodó által 1799-ben megerősített statútum sem engedte, hogy a leányág egyenlő osztályán csorba essék, s 1840-ben törvény született az egyenlő öröklés rendjéről, még az 1900-as évek elején is tartották magukat Halason a régi szokáshoz.[79]

Egyébként e szokás megsértése miatt – mint Papp László idézi – már 1762-ben panasszal és kéréssel fordult *„Halas Város Bírája és Tanácsa és a Lakosok közönségesen"* a nádorhoz, mint a jászkunok főkapitányához. Arra hivatkoztak, hogy *„Ezen nemes Jász és két Kun Districtusokban elejitül s ember emlékezetitül fogva bé vett rendtartás volt az, hogy a melly atyáinknak Isten eő szent Felsége áldásából fiai és leányai születtenek, a leányok neveléseiben olly regulát observáltanak, hogy az atya leánygyermekeit*

[78] Papp László 1941. A Jászkun Statútum (1768) számos sajátos jogszokást rögzítő rendelkezéseit Papp László óta sokkal alaposabban feldolgozták a történeti és a néprajzi szakirodalomban (az özvegyi jogra vonatkozó pontok mellett éppen a gyakran hivatkozott, a fiági öröklésről szóló IV. pontot – pl. Szabó László 2000.). Bár tudjuk, hogy Papp László e munkájában a kérdést rendkívül érintőlegesen kezeli, mégsem tartjuk jelen cikk tárgykörébe tartozónak a részletes elemzést, hanem kizárólag a Papp László által használt adatokra és forrásokra szorítkozunk.

[79] Papp László 1941. 43. Ez összhangban van Mattyasovszy Miklós 1904-ben megjelentetett adatsorával, amely szerint ebben az időszakban az egykori jász és kun területekben még nagyobb arányban volt szokás a fiági öröklés, mint az ország egyéb területein (Mattyasovszky Miklós 1904. 349-352.). Mint arra Tárkány Szücs Ernő is utal, 1905-ben Baross János is kiemelten magasnak találta a fiági öröklés szokását követők arányát Jász-Nagykun-Szolnok megyében. (Tárkány Szücs Ernő 1981. 760-762.)

tisztességben fölnevelvén és ruházván, sorsához képest böcsületesen ki is házasította, annak utána pedig az atya tehetsége szerént valamely részt gazdaságából is adott leányának, mellyel úgy megelégedett, hogy holta után atyáinak a leány attyafiaival soha nem osztozott és legkisebb praetensiot sem formált ellene."[80] E szokás „megromlását" akkoriban a redemptióhoz kötötték, amely óta – mint panaszkodtak – a leányág egyenlő öröklés iránti igénye is mind gyakrabban megjelenik.

Szintén szólt Papp László az országos jogtól eltérően szabályozott hitvestársi öröklésről és az ezzel szervesen összefüggő közszerzeményről, *„a kun törvényről,"* amelyre azonban a gyűjtő 1939/40-ben már alig talált példát. Ha valamely házastárs leszármazó, illetve felmenő vagy oldalági örökös nélkül halt meg, a vonatkozó szokásjog értelmében az életben maradt házastárs örökölt utána. Ha pedig a házastársak közös szerzeményéről volt szó – bár már csak történeti példán keresztül lehetett szemléltetni a sajátos szabályozást, amelyre hivatkozva a halasi magistratus 1767-ben döntött –, az újabb házasságkötéséig saját gyermekével szemben is az özvegy maradhatott az örökségben.[81]

Papp László gyűjtése volt a magyar népi jogéletkutatás egyik első, komoly szakmai vitákat is kiváltó, közreadott anyaga. Az 1941-ben nyomtatásban is megjelent, Györffy István emlékének ajánlott könyv *(Kiskunhalas népi jogélete)* jelentette az ajánlólevelet Papp László számára, hogy megkapja a megbízást az igazságügyminisztertől a kutatás eredményeinek összegzésére 1943-ban.[82] Papp László a következő évben el is készítette a kívánt jelentést, értékelve a gyűjtéseket és a gyűjtői munkát és kidolgozva egy új, részletes kérdőív tervét.[83]

[80] Nagy Szeder Istvántól idézi Papp László 1941. 46. (Nagy Szeder István 1924.)
[81] Papp László 1941. 46-47.
[82] Papp László tevékenységének részletezésére és a Kiskunhalas népi jogélete címmel megjelentetett munka visszhangjára vonatkozóan Kőhegyi Mihály-Nagy Janka Teodóra 1997.
[83] OL K 579 IM 17443/1943.

Tárkány Szücs Ernő

Tárkány Szücs Ernő apja, id. Tárkány Szücs Ernő, ismert hódmezővásárhelyi ügyvéd volt.[84] A vásárhelyi református Bethlen Gábor Gimnáziumban tanára, Tálasi István, az ELTE tárgyi néprajzi tanszékének későbbi professzora volt rá nagy hatással. Még középiskolásként részt vett a Márciusi Front helyi szervezetének megalapításában. A terepmunkát is igen korán megízleli: tizenhat évesen már a Baranya megyei Czúnban, majd Hódmezővásárhelyen, valamint a mellette fekvő Mártélyon végez terepkutatást. Az érettségit követően a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen tanult jogot, s mellette néprajzot, szociológiát és történelmet is hallgatott Bónis Györgynél, Gunda Bélánál, K. Kovács Lászlónál, Venczel Józsefnél, Viski Károlynál.[85]

Tárkány Szücs egyik évfolyamtársával elnyerte 1941-ben az egyetem jogtörténeti pályadíját *A székely bírói szervezet* című tanulmányával. „Ez a siker és Viski Károly biztatása bátorítást adott arra, hogy a jogi néprajz körébe tartozó eredményeinkről Bónis Györgynek, a jogtörténet professzorának beszámoljunk, aki ettől kezdve irányította, anyagilag, erkölcsileg támogatta munkánkat. Hofer Miklós táblabíró segítségével azt is sikerült elérnie, hogy a kolozsvári járásbírósághoz díjnoknak kinevezzenek és szolgálattételre az egyetemre rendeljenek át. Ez a joggyakorlatom a jogi népszokásokkal való foglalkozásomat megkönnyítette."[86] Tár-

[84] Az életrajzi adatok Katona Imre által írt nekrológból, a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége, Bihal Ella néprajzkutató irataihoz készített mutató bevezetőjéből, valamint az MTA Levéltárában található önéletrajzából valók. Katona Imre: Tárkány Szücs Ernő (Hódmezővásárhely 1921. 10. 13.–Budapest 1984. 7. 20.) Nekrológ. Ethnographia, 1985: 377–381. o. Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3. Tárkány Szücs Ernő életéről részletesebben: Nagy Janka Teodóra Tárkány Szücs 90 – Szekszárd, 2011, Bognár Szabina 2016. 147-168.

[85] Katona Imre: Tárkány Szücs Ernő (Hódmezővásárhely 1921. 10. 13.–Budapest 1984. 7. 20.) Nekrológ. Ethnographia, 1985: 377..

[86] Tárkány Szücs Ernő gépiratos önéletrajza az MTA Néprajzi Kutatóintézet irattárában 1975. május 18-i keltezéssel. Idézi Paládi-Kovács Attila: Tárkány Szücs Ernő helye a magyar néprajztudományban 2003: 864–865.

kány 1942–1944 között Bónis tanársegédje és résztvevője a Kalotaszeg népi jogéletét kutató csoportnak, illetve bekapcsolódik a Venczel József vezette bálványosváraljai falukutatásba. A kutatótáborok munkájáról beszámolókat tett közzé a Néprajzi Értesítőben.[87] Kutatásai első eredményeit a kolozsvári Hitel, és az abban az időben Csizmadia Andor által szerkesztett Kolozsvári Szemle hasábjain tette közzé.[88] Ezek közül kiemelkedő *Erdély öröklési jogszokásai*ról írott cikke.

A Mártély népi jogéletét bemutató kötete még Kolozsváron jelent meg, majd az egyetem áttelepítése miatt követte Bónis Györgyöt Szegedre, ahol részt vesz a tápéi gyűjtésben. Jogi doktori oklevelet 1948-ban szerzett, 1945 és 1949 között pedig Hódmezővásárhelyen volt ügyészségi megbízott, ügyvédjelölt. Ez időben 1946-tól a Tornyai Társaság titkáraként szerkesztette annak folyóiratát, a Puszták Népét, illetve jelentette meg a folyóirat hasábjaink a népi jogéletkutatással összefüggő kisebb írásait.[89]

Budapesten keresve új megélhetést a közigazgatásban helyezkedett el: 1950-1957 a Belkereskedelmi Minisztérium Tüzép Főigazgatóságának jogi előadója volt, 1953-ban feleségül vette a szintén vásárhelyi származású néprajzost, Bihal Ellát. Ugyanebben az évben jogtanácsosi képesítést szerzett, majd 1957 és 1974 között a Nehézipari Minisztérium jogi osztályának munkatársa, 1967-től osztályvezetője lett. Tárkány Szücs irányításával készí-

[87] Tárkány Szücs Ernő: A bálványosváraljai falukutatótábor néprajzi munkája. Néprajzi Értesítő, 1943: 253.; Tárkány Szücs Ernő: A kalotaszegi népi jogélet-kutatás. Néprajzi Értesítő, 1943: 253–254.

[88] Tárkány Szücs Ernő: Jogszokás-gyűjtés Kalotaszegen. Kolozsvári Szemle 1943. 64–70.; Tárkány Szücs Ernő.: Erdély öröklési jogszokásai. Hitel, 1944. 379–400.; Tárkány Szücs Ernő: Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben. Kolozsvári Szemle, 1944. 137–145.; Tárkány Szücs Ernő: A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján. Erdélyi Múzeum. 1944: 464–475.

[89] A Puszták Népe 1946 szeptembere és 1948 novembere között negyedévente jelent meg. Illyés Gyula szociográfiája volt a példa, nemcsak címében, de műfajában is. A lap *„új műfajt teremt, egyszerre riport, regény, társadalomleírás és – líra"*. (Puszták Népe Repertórium. Szerkesztette Péter László. Szeged, 1981.). Tárkány Szücs Ernő személyes emlékei a folyóiratról: *„Szerkesztettem a Puszták Népét…"* Néhány emlék a vásárhelyi folyóirat történetéhez. Csongrád Megyei Hírlap, 1981. szeptember 8. 4.

tették elő a bánya-, gáz-, és villamosenergia törvényeket. A bányajog európai hírű szakemberévé képezte magát, társszerzője volt a három kiadást megélt *Magyar bányajog* című tankönyvnek. Jogászi tevékenységét számos díjjal ismerték el.[90] Bányajogi munkásságát természetesen összekapcsolta a jogszokáskutatással, több tanulmányban foglalkozott a bányajog egyes jogtörténeti kérdéseivel, valamint a bányászathoz kapcsolódó jogszokásokkal.[91]

A népi jogéletkutatáshoz sem maradt hűtlen, az 1960-as évektől sorra jelennek meg elsősorban a tárgykörhöz kapcsolódó történeti-néprajzi kutatási eredményeit közlő nemzetközi és hazai publikációi,[92] 1975-ben a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjához került.[93] Bekapcsolódott a Magyar Néprajzi Lexikon munkálataiba, 1976 és 1978 között a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratának, a Néprajzi Híreknek társszerkesztőjeként több rövid cikket, beszámolót közölt a népi jogéletkutatásról, valamint egy helyi kiadvány számára kidolgozta a vásárok jogi népszokásait,[94] 1981-ben pedig megjelenik a Magyar jogi népszokások monográfiája.[95]

[90] A bányászat, a nehézipar, földtani kutatás kiváló dolgozója (1958, 1962, 1976), a Munka Érdemrend kitüntetettje (1960).

[91] Tárkány Szücs Ernő: Magánjogi elemek régi bányajogunkban. Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat. 1968. 423–428. Ernő Tárkány Szücs: Privatrechtliche Elemente des alten ungarischen Bergrechtes (1854–1944). In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa. Budapest, 1970. 259–269. Tárkány Szücs Ernő: Jogi szokások a bányászatban. Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat, 1978. 278–282, 352–354, 418–423.

[92] Tárkány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. Budapest, 1961

[93] Katona Imre: Tárkány Szücs Ernő (Hódmezővásárhely 1921. 10. 13.–Budapest 1984. 7. 20.) Nekrológ. Ethnographia, 1985: 379. o.

[94] Tárkány Szücs Ernő: A vásár és jogi népszokásai. In: Vásártörténet – hídivásár. Szerkesztette Szőllőssi Gyula. Debrecen, 1976: 333–376. o.

[95] Tárkány Szücs Ernő részletes publikációs jegyzéke – Serfőzőné Gémes Magda összeállítása – megtalálható: Ethnographia 1985: 381–386. o., Bognár Szabina 2011.

Hofer J. Miklós

Hofer J. Miklós[96] (Mezőhegyes, 1984. március 12-Budapest, 1987. október 26.) a delibláti román és a mezőhegyesi magyar elemi elvégzését követően a szegedi főgimnáziumba járt, majd a fogarasi gimnáziumban érettségizett, ahol Babits Mihály volt az osztályfőnöke. Jogi tanulmányait 1918-ban fejezte be a Pázmány Péter Tudományegyetemen, ezt követően a nagykátai járásbíróságon fogalmazó majd a bírói vizsgákat követően bírósági titkár, 1927. március 14-től kinevezett betétszerkesztő bíró,[97] amely idő alatt széleskörű tereptapasztalatot szerzett a falvak népi jogéletét, sajátos szokásrendjét és joggyakorlata tekintetében. Az Igazságügyminisztérium *Telekkönyvi és birtokrendező osztályának* előadójává nevezik ki 1935-ben, később polgári perekkel foglalkozó táblabíró, majd kúriai bíró 1954-ben bekövetkezett nyugdíjaztatásáig.[98]

[96] A születési anyagkönyvi kivonat szerint: *Hofer Miklós Jenő Andor Gábor*, a hivatalos névhasználat szerint: *Hofer Jenő Miklós*, illetve – ahogyan a tanulmányban használjuk – *Hofer J. Miklós*.

[97] NOL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1927. 02.08. 7.ülés 20. Javaslat dr. Hofer Jenő nagykátai kir. járásbírósági titkár kinevezésére betétszerkesztő bíróvá.

[98] Hofer Miklós Jenő Andor Gábor édesapja, Hofer Adolf, előbb Mezőhegyesen „magyar királyi jószágfelügyelő volt, majd a fogarasi magyar királyi ménesbirtok igazgatója, Fogaras vármegye közgazdasági előadója". Apja 1911. szeptember 7-én bekövetkezett halála után a család édesanyja, Szilágyi Sarolta családi birtokára, Szentmártonkátára költözött, egyetemi tanulmányait Hofer J. Miklós Budapesten végezte. Bírói kinevezését követően 1928-ban vette feleségül a tanár végzettségű Pantó Irént. Budapesten, 1987. október 26-án bekövetkezett halálát követően a Szentmártonkátán a családi sírkertben temették el. – Az életrajzi adatok, a családi levéltári források a tanulmány megírásához való rendelkezésre bocsátásáért és a Hofer J. Miklós hagyatékából származó, a népi jogéletkutatáshoz tematikailag kapcsolódó kiadványoknak a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport számára ajándékozásáért külön is köszönettel tartozom Dr. Flórián Máriának, Dr. Hofer J. Miklós fia, Dr. Hofer Tamás etnográfus, a Magyar Néprajzi Múzeum ny. igazgatója feleségének.

Az igazságügyminisztérium részéről Vladár Gábor közvetlen munkatársaként Hofer J. Miklós vált a gyűjtés irányítójává, aki a gyűjtőmozgalomhoz kapcsolódásáról az alábbiak szerint számolt be visszaemlékezésében.[99]

„Györffy István néprajzprofesszor

Ferenc testvérem, mint nagykátai főszolgabíró részt vett a Balatonfüreden, a közigazgatási vezető tisztviselők részére rendezett továbbképző előadássorozaton.

Györffy professzor néprajzi előadásán szólt a kertes településekről is. Előadás után Feri mondotta néki, hogy Szentmártonkátán is vannak telkek, amelyekhez tartozó pajta és istálló külön parcellán, a házas telektől távolabb van, és a professzort meghívta, jöjjön el és nézze meg. Összebarátkoztak, Györffy a „Cifraszűr" és a „Kiskunsági krónika" c. munkáját Ferinek ajándékozta,[100] mert örült, hogy Feriben a néprajz iránt érdeklődést látott. A néprajz iránti érdeklődés ma sem általános, de akkor éppenséggel ritkaság számba ment. Feri el akart menni Györffyhez, talán ígérte is, de nem ment. Az idő múlt, és egyszer, mikor Ferivel a néprajzról szó esett, és én lelkesen beszéltem arról, hogy mint betétszerkesztő bíró milyen érdekes népies érdekességeket látok: Feri azt mondta, keressem föl Györffyt, mentsem

[99] A visszaemlékezést a családi hagyaték gondozója, Dr. Flórián Mária etnográfus, az MTA Néprajzi Kutatóintézet tudományos főmunkatársa férje, dr. Hofer Tamás hagyatékának rendezése során a családi levéltárból bocsátotta rendelkezésemre, közléséhez is hozzájárulva az alábbi sorok kíséretében: *„Apósom, dr. Hofer Miklós, több kötetre elegendő kéziratot is hátra hagyott, nem csak a család történetével kapcsolatosan. Úgy gondoltam, Tamás (dr. Hofer Tamás) helyeselné, ha édesapja nehezen olvasható kéziratait - elsősorban a család számára - hozzáférhetővé tenném, gépre írnám. Találtam egy füzetet, „Kiválóságok. Értékes vagy érdekes személyek" címzéssel, és abban a mellékelt szöveget. Úgy vélem, ez túlmegy a csak családi érdeklődésen, ezért elküldtem Granasztói Péternek. Aztán rájöttem, hogy a Te Kutatócsoportodat is érdekelheti…".*

[100] Az említett Györffy kötet címe helyesen: *Nagykunsági Krónika (1922).* Györffy *A cifraszűr (Budapest, 1930)* kötetére utalás értelmében a találkozás Györffy István és dr. Hofer Ferenc között csak ennek megjelentét követően, az 1930-as évekre datálható.

ki Ferit, és kérdezzem meg, mit tehetnék én, amikor a falvakat járom, hogyan gyűjthetnék valami érdemleges adatokat, motívumokat, és hívjam meg Györffyt Kátára.

A bölcsészkari tudományegyetem Néprajzi Intézetében egy – előre megbeszélt – délutánon fölkerestem a professzort 4-5 óra tájban. Nagyon kedves volt Györffy, és az apostolok lelkesedésével beszélt a magyar néprajzról, a néphagyományok fontosságáról, jelentőségéről. Én pedig elmondtam, hogy némely szokáson, mondáson, házformán, kerítésformán, faragáson, kopjafán érzem, hogy amit látok szép és érdekes, és valami sajátosan magyar szellemet áraszt vagy bír, és éreztem, hogy ezeket a dokumentumokat meg kellene menteni a pusztulástól, de nem tudom, mit kellene tennem. Beszélgettünk, beszélgettünk, Györffy beszélt, én lelkesedtem, az idő múlt, az egyetem kiürült, Györffy zárta be az ajtókat. Elkísértem a villamoshoz, akkor is a Kiskörút és a Rákóczi út sarkán volt a villamosmegálló. Beszélgettünk, beszélgettünk, és Györffy villamosai egymás után elrobogtak, nem tudtunk elválni, míg egyszer fölpattant egy kocsira és eltávozott, és pedig föllelkesülten haza mentem.[101]

Ezen lelkesültség után előfizettem az Ethnographiára. Később megtudtam, hogy rajtam kívül még csak egy bíró volt előfizető.

Megállapodtunk, hogy mindent följegyzek, lefényképezek, amit érdekesnek tartok, de Györffy a gyűjtésről szakszerű tanácsokat nem adott. De adott néhány cikkéről különnyomatot, és később is, postán küldött több különnyomatot.

Később, mikor én az Igazságügyi Minisztériumba kerültem, újból találkoztunk, és még később, beállított hozzám a hivatalba két fiatalember, dr. Papp László és Bónis György. Papp már ügyvéd volt, de Bónis még nem tette le az ügyvédi vizsgát, és az is lehet, hogy még

[101] Györffy Istvánnal Hofer J. Miklós a visszaemlékezésben leírtak szerint tehát először még betétszerkesztő bíróként találkozott, az igazságügyminisztériumba 1935-ben történő kinevezését megelőzően.

doktorátusa sem volt. A két fiatalember meghívott az egyetemen, a Néprajzi Intézetben tartandó megbeszélésre.[102]

A megbeszélésre elmentem nagy örömmel, Györffy szívesen fogadott, és valami előkelő helyre ültetett. A megbeszélésen azt tárgyalták, hogyan kellene a néprajzi gyűjtést megszervezni. Ott volt Visky Károly is, a kiváló néprajzos, és ott volt a két, fönt említett fiatalemberen kívül néhány egyetemi hallgató is. Valaki (talán Bónis?) ismertetett egy gyűjtőív tervezetet, ami egy francia gyűjtőív alapjáén készült. Papp László rámutatott arra, hogy a francia kérdőív a mi viszonyaink között nem megfelelő; (ha jól emlékszem) végül is valamelyik fiatal jogász megbízást kapott egy kérdőív összeállítására, és Györffy kért engem, hogy próbáljak segítségére lenni, mert nagyon érdekes és tanulságos lenne a jogszokások összegyűjtése is, és kért, szóljak hozzá a kérdéshez.

Megilletődtem és megvallottam, hogy ebben a tudóstársaságban nagyon tudatlannak és gyámoltalannak érzem magam, hogy semmit sem tudok, minden új nékem, amit itt hallottam, és szégyenlem, helytelenítem azt, hogy bennünket, jogászokat ilyesmire nem tanítottak, pedig a bírói munkához is kellenének néprajzi ismeretek, hogy tudjuk, mit tart helyesnek a nép.

Elmondtam, hogy egy betétszerkesztési tárgyaláson a felek egy hagyaték elosztásánál követett szokásra úgy hivatkoztak, hogy „az a törvény, hogy a föld osztásnál északról áll az öregebb gyerek", azaz úgy kell osztani a percellát mindig, hogy észak felé legyen az idősebb és utána születési sorrendben a többi gyermek, nehogy rossz helyre szorítsák a kisebbet. – Elmondtam azt is, hogy van egy nagy és érdekes aktám, amiben a jászkun-statútum rendelkezéseit is figyelembe kellene vennem, és a minisztérium könyvtárában nem

[102] Erre a megbeszélésre Papp László visszaemlékezése szerint 1939 elején került sor. Az 1938 októberében gróf Teleki Pál vallás- és közoktatási miniszter elnöklete alatt Györffy István etnográfus professzor és Magyary Zoltán, a közigazgatási jog professzorának vezetésével működő Táj- és Népkutató Központ megszűnését követően kapott ugyanis Györffy István 1938. december 7-én megbízást Teleki Páltól, hogy az 1939 januárjában újjáalakított Országos Táj- és Népkutató Intézet vezetőjeként néprajzi gyűjtést szervezzen.

találtam a tárgyra vonatkozó könyvet, sőt magát a statútum szövegét sem találtam meg. Erre megszólalt egy csinos, kedves egyetemi hallgató nő, és ajánlotta, neki van egy könyve a jászkun jogviszonyokról, szívesen fölajánlotta. (Ez a leányka Fél Edit volt, aki később a Néprajzi Múzeum magyar osztályának vezetője lett, és több kiváló munkát írt.)

Ezen megbeszélés után hamarosan volt egy bankett a Nemzeti Kaszinóban Lázás Andor igazságügyi miniszter tiszteletére, és ezen a vacsorán dr. Vladár Gábor kuriai tanácselnök, a törvényelőkészítő osztály vezetője is pohárköszöntőt mondott, melyben többek között olyasmit is mondott, hogy a törvény szerkesztésénél figyelembe kell venni a lakosság véleményét, szokásait is, nem lehet ezekre tekintet nélkül hozni szabályokat. Elmondta, hogy amikor a pásztorok munkavállalási szabályairól tárgyaltak – mert azt az általános szabályt, hogy a cselédek szolgálati ideje, fölmondása, szegődése január elsejéhez igazodik – a pásztoroknál alkalmazni nem lehet. Ekkor – ismervén azt a nótát, melyben énekli a juhászbojtár, hogy – „Szent György napkor jönnek értem szekéren …" törvénybe, illetve jogszabályba iktatták, azt, hogy a szolgálati viszony Szent György napján kezdődik, azaz április 24 napján. Azt is említette – ha jól emlékszem –, hogy némely vidéken az a jogi meggyőződés a falusi nép között, hogy ha egy ember házat épít, és a ház végére nem csak a saját nevét vagy a neve kezdőbetűit íratja vagy faragtatja ki, hanem a felesége nevét is, akkor ez azt jelenti, hogy elismeri, a ház közös, akkor is, ha a ház csak az egyik vagy másik vagyonából, keresményéből épül is.

Talán már másnap, a bankett után, elmentem Vladárhoz, és elmondtam, hogy Györffyék milyen akciót terveznek, és hogy én a betétszerkesztő személyzet bevonásával szeretném támogatni, és ha Vladár gondolná, az egész igazságügyi szervezetet mozgósítani lehetne. Ezek után Valdár meghívta Györffyt, és Vladárral beszéltük meg hogy mit kellene s lehetne tenni, és Vladár támogatja a mozgalmat.

Felhatalmazást kaptam, hogy körrendeletben hívjam föl az igazságügyi hatóságok vezetőit, hogy a hatóságok személyzetének tagjait hívják föl a jogi népélet tanulmányozására, figyelésére, a jogi

természetű szokások gyűjtésére. Én pedig mint a telekkönyvi és birtokrendező osztály előadója a betétszerkesztő személyzetet fölhívtam a gyűjtésre. Össze is jött talán 30-35 jelentés. Ezek kiértékelésére, Vladár közbenjárására dr. Papp László kapott megbízást, és ugyancsak Vladár jóvoltából ezért a munkáért valami csekély tiszteletdíjat is kapott.

Az én ügyosztályom abban az időben dr. Antal István államtitkárhoz tartozott, s mikor néki referáltam a jogi népélet kutatással kapcsolatos igazságügyi gyűjtésről, mondotta, nagyon melegen támogatja a mozgalmat, Györffyt jól ismeri otthonról, az ő családja szoros kapcsolatban volt Györffy Istvánnal.

Mint érdekességet említem, hogy Antal hamarosan igazságügy miniszter lett, és amikor az ügyosztályok fölvonultak, hogy a kinevezéshez gratuláljanak, mikor én köszöntöttem, két kézzel rázta a kezem, és azt mondta, most már eredményesebben, jobban dolgozhatunk a jogszabályok gyűjtésén (Antal megnyilatkozása kedves és természetes volt, de az volt az érdekes, hogy a miniszteriálisok közül – akik látták ez a barátságos köszöntést – a szokásos barátságos érintkezésen túlmenően kedvességgel bántak velem. Nyilván azt gondolták, hátha fölmenőben van az én napom, jó lesz velem jóban lenni.) Valóban hamarosan az elnökségen fölmerült az a gondolat, hogy egy külön jogi népélet kutató ügyosztályt kellene alakítani az én vezetésem alatt, de én azt mondtam, nem szükséges külön ügyosztály, a magam ügyosztályán is meg tudom szervezni a gyűjtést, csak adják mellém dr. Papp Lászlót, aki okleveles muzeológus, múzeumi gyakorlata is van és ügyvédi gyakorlata is van. Mikor ezekről folyt a nem hivatalos tárgyalás a minisztériumban, azt mondták, dr. Sárffy Andort kell az alakítandó ügyosztály élére tenni, mert rangidősebb. – Én nem nagyon ütöttem a vasat, mert valóban fölöslegesnek tekintettem az ügyosztály alakítását, és ez a kérdés el is aludt az akkor hamarosan bekövetkezett politikai zűrzavarban. – Györffyvel sem találkoztam azután, csak a síremlékének felavatásán voltam ott.

Györffy jellemzésére el kell mondanom még azt is, hogy egyszer valahová el akartam utazni, és a Nyugati pályaudvar előcsarnokában találkoztam professzor úrral, aki egy csomó egyetemi hallgatóval indult gyűjtő útra. Kérdeztem, ki finanszírozza ezt az utat, azt felelte, senki. Maguk költségén mennek a diákok, Györffy a saját napidíjából fizeti a diákok III. osztályos menetjegyét, ő is ott utazik, természetesen, és a faluban ott alszanak, ahol tudnak, szénapadláson is jó, iskola is megfelel, kényelemre nincs igényük. Említette, hogy némely professzor mondta néki, milyen jó dolga van, hogy sokszor megy kiszállásra a növendékeivel, de ők ne kapnak erre fedezetet. S mikor Györffy megmagyarázta, hogy ő sem kap különleges költséget ilyesmire, csak a saját útiköltségét s a saját napidíját kapja meg, de azt a fiúkkal megosztja. Ezt bármelyik professzor megteheti. Máskor nem firtatták, miből van pénz a tanulmányutakra.

*****

Mikor ezeket a sorokat írtam, eltűnődtem azon, hogy egy-egy fanatikus apostolnak milyen nagy hatása lehet, néha egy-egy rövid, de megértő beszélgetés – láncreakcióként – nagy dolgokat indíthat meg. Ha Györffy fel nem kelti Feri érdeklődését, Feri nem küld engem Györffyhez, ha Györffy engem lángra nem gyújt, nem lett volna jogi népélet kutatási mozgalom, ami bár elaludt, de amint hallom, próbálkoznak a fölélesztésével. És ha Györffy engem nem lelkesít fel, akkor Tamás fiam nem lett volna a magyar néprajz lelkes és elismert munkása, kutatója. Györffy hatását csak úgy lehetett lemérni, megítélni, ha figyelembe vesszük azt, hogy az ő fellépése idején milyen kevesen tudtak arról, hogy van néprajztudomány is a világon. És ma a magyar néprajz tudomány nemzetközi viszonylatban is elismerést arat.[103]

[103] KŐHEGYI Mihály, NAGY Janka Teodóra: *Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez*, Cumania 14(1997), 2214-215., Papp László 1948.a 5., Bognár Szabina 2016. 77-882.

A népi jogéletkutatás gyűjtői szerepében

A népi jogéletkutatás gyűjtőire és az érintett községek számára vonatkozóan a szakirodalom eltérő adatokat ismer. Mint írtuk, Papp László 1943 júniusában még csak „82 gyűjtőtől 113 elkülönült részre oszló 95 db jelentésről" írt, ugyanezen időszakban jelentésében Hofer J. Miklós több mint 140 gyűjtőről szólt, a rendelkezésére álló anyagot áttekintve Tárkány Szücs Ernő pedig 120 résztvevőt említett.[104] A gyűjtők pontos számát persze azért sem volt egyszerű meghatározni, mert előfordult, hogy ún. gyűjtőközösség munkájaként jelent meg egy-egy beküldött anyag. Papp László szerint „137 község, továbbá 10 járásbíróság, 3 vármegye, 5 táj területére vonatkoznak a jelentések," Tárkány Szücs Ernő pedig hozzávetőlegesen 340 községre kiterjedőnek tartotta a gyűjteményt.[105] Mint írja, a gyűjtők között 22 bíró, 12 betétszerkesztő bíró, 5 királyi ügyész, 7 bírósági fogalmazó, 3 telekkönyvvezető, 5 bírósági segédhivatalnok, 1 királyi közjegyző, 2 ügyvéd, 1 más tisztviselő, 4 joghallgató, 1 lelkész és 1 községi jegyző volt.[106] A legtöbb gyűjtés Zala, Borsod, Heves és Bars megyékből érkezett, az adatok 85%-a a magyarságra, a többi a német, román, ruszin, tót, vend, cigány nemzetiségűekre vonatkozott.[107]

Papp László értékelése során: 1. elkészítette a gyűjtők személyére és munkájára vonatkozó értékelő ismertetést,[108] 2. a gyűjtőkhöz intézett személyes útmutatás tervezetét,[109] 3. a népi jogéletkutatás célját, a kutatástörténeti előzményeket, a jelentésekből levonható általános tanulságokat és a módszert körvonalazó

[104] EA 13.300. 2 - PAPP László 1948a. - OL K 579 IM 17443/1943 - TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 16.
[105] EA 13.300. 4. - TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 16.
[106] EA 13. 300 3.
[107] EA 13. 300 4-6.
[108] Az OL anyagából hiányzik, de feltehetően megegyezik az EA 13. 300 és EA 13. 332 értékeléssel
[109] OL K 579 IM Jogi népszokások gyűjtése 1938–48.

tanulmányt,[110] 4. kilátásba helyezte a teljes átdolgozott kérdőív benyújtását.[111]

A jelentésben Papp László név szerint is felsorolja és értékeli a gyűjtőket, illetve az általuk beküldött gyűjtéseket, jelentéseket. E forrásból ismerjük a részt vevő jogászok, igazságügyi alkalmazottak egy meghatározott körét. A jelentések egy részéről is sajnos csak ily módon van tudomásunk, hiszen jelentős részük megsemmisült.

Papp László szerint az 1943-ig bekapcsolódott gyűjtők közül valóban hivatottan és hozzáértéssel végezte munkáját: *Asztalos László aljegyző (Debrecen - Hajdú megyei gyűjtés), Csányi József járásbíró (Perlak - Zala megyei gyűjtés), Gaál Imre betétszerkesztő bíró (Gömör megyei gyűjtés), Gallotsik Elek betétszerkesztő bíró (Bereg megyei gyűjtés), Kapp Ernő betétszerkesztő bíró (Gyönk – Borsod-, Moson- és Tolna megyei gyűjtés), Marozsy Lajos járásbíró (Gödöllő – Szegedi és Pest megyei gyűjtés), Nagy Jenő közjegyző (Csík-Szentmárton-, Csík megyei gyűjtés), Quiricó Pál betétszerkesztő bíró (Veszprém megyei gyűjtés), Tárkány Szücs Ernő joghallgató (Hódmezővásárhely – Csanád megyei gyűjtés), Újlaki Béla járásbíró (Debrecen – Hajdú- és Bihar megyei gyűjtés)*.[112]

Papp László véleménye szerint a felsoroltak mellett megfelelő képzéssel és segítséggel gyűjtésre alkalmasakká válhatna: *Bárány László, Belágyi József, Bíró Béla, Blaskovics István, Bodai Lajos, Dénes Ferenc, Csemez József, Gotthard Ferenc, Ipacs Balázs, Izsóf Mária, Kádi Gábor, Kassai József, Kasznár Dezső, Kéthelyi Sándor, Kovács János, Kurdi János, Majerszky János, Mezei János, Nagy Endre, Nagy János, Nagy Sándor, Pitner Árpád, Prehoffer Elemér, Puskás Ferenc, Széll Ernő, Szilágyi László, Szilassy István, Szöllősy Gyula, Temesfalvy Antal, Váry István, Volenszky János, Zánkai Alajos, Znakovszky József*.[113]

[110] OL K 579 IM 11290/1944., EA 13. 332.
[111] OL K 579 IM 11290/1944.
[112] OL K 579 IM 11290/1944.
[113] OL K 579 IM 11290/1944.

A továbbiakban az első csoportban említett kiváló gyűjtők közül kettőnek a szakmai életútjáról és gyűjtéséről írunk részletesen, akiknek gyűjteséit is közöljük. A legjobbak között nevesíthető dr. Quirico Pál és dr. Gaál Imre betétszerkesztő bíró.

Quiricó Pál

Quiricó Pál Veszprémben született 1900. június 23-án. Apja, az eredelileg olasz állampolgár Qirico Domonkos órás és aranyműves volt, majd betegsége miatt gazdálkodni kényszerült. Édesanyja Jádi Lujza, egy veszprémi szűrszabó meser leánya volt. Quiricó 1925-ben vette feleségül Ádler Katalint. Egyetlen fiuk született 1926-ban, aki 1956-ban családjával elhagyta az országot és Amerikában élt.

Általános és középiskoláit Quirico Pál Veszprémben végezte. A jogi diplomát 1924-ben szerezte meg, 1929-ben pedig egységes ügyvédi és bírói vizsgát tett. A veszprémi törvényszéken volt gyakornok 1923 decemberétől, bírósági jegyző 1929-től, majd saját kérésére 1934-ben telekkönyvszerkesztői (betétszekesztői) állományba került és 1936-tól betétszerkesztő bíróként dolgozott a putnoki, a zirci, a balatonfüredi, a veszprémi, a tatai bíróságoknál. A második világháború utolsó éveiben Balatonfüreden szolgált, 1946-ban a zirci járásbíróság vezetője volt, majd a veszprémi megyei földhivatalhoz rendelték, ahol 1947-ig a telekkönyvi osztályt vezette.

Az igazságügyminisztérium telekkönyvi és birtokrendezési osztályán dolgozott 1947-től. Annak megszűnése után a budapesti központi járásbíróság alelnöke volt 1955-ben történt budapesti állami közjegyzői kinevezéséig, és 1961-ben bekövetkező nyugdíjaztatásáig Csepelen vezette a XXI. kerületi közjegyzői irodát.[114]

[114] Ezúton köszönöm hálásan dr. Rokolya Gábornak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a Quirico Pál élet- és szakmai pályájának megismerésére vonatkozó levéltári forrásokat. NOL 1961.

Mint 1959. május 14-én kelt nyugdíjkérelmében is olvasható, élete végéig büszke volt arra, hogy az 1939-1944 közötti népi jogéletkutatás értő és megbecsült gyűjtőjének tartották. A „népi jog ismertetése és a népi jogi hagyományok gyűjtése terén végzett tudományos munkásság" egyfajta elismerésének tekintette az 1947 szeptemberében az igazságügyminisztériumban történő jogászi munkára szóló felkérést is.

Quiricó Pál a magyar népi jogéletkutatás aktív résztvevője volt: négy jelentést készített. Három jelentése általa jól ismert terepen készült, Veszprém megyében: az első Bársonyoson 1941-ben, a további kettő ezt követően Szentgálon és Szentkirályszabadján. Egy jelentés készítésére utólag, 1948-ban kérték fel a Máramaros megyei Visken.[115]

Valamennyi gyűjtése a legkiválóbbak közé tartozik, itt és most mégis az első, a Bársonyoson gyűjtött (Veszprém m., EA1202, IMK579) anyagot emeljük ki. Ennek oka, hogy a 89 oldal terjedelmű jelentés 1941. június 27-én érkezett be a minisztériuba, s így szerepel Papp László értékelésében is. A levéltári forrás nyújtotta lehetőséggel élve, a jelentéseket alaposan megbíráló Papp László véleményét idézzük: „dr. Quiricó Pál betétkeszkesztő bíró. Bársonyos (Veszprém m.)". Quirico a gyűjtés során általánosan használt 95 pontból álló 1. sz. kérdőív alapján gyűjtött, a magánjogi és büntetőjogi kérdőpontokat teljes egészében, a telekkönyvi betétszerkesztésre és a dologi jogra vonatkozó kérdéseket töredékesen lekérdezve. „Három megnevezett és számos névtelen adatszolgáltató kikérdezése utján ad a gyűjtő összefoglaló képet Bársonyos község teljes népi jogéletéről. A község meglehetősen kicsiny, lakói részben magyarok, részben elmagyarosodott tótok."[116]

Amikor az egyébként csöppet sem elfogult Papp László a gyűjtő Quiricót jellemzi, mintha a népi jogszokásgyűjtő ideáltípusát raj-

[115] Bársonyos (Veszprém m.) EA1202, IMK579, Szentgál (Vesztprém) EA1179, IMK579
Szentkirályszabadja (Veszprém m. EA1200, IMK579, Visk (Máramaros m.) EA 1181
[116] Papp László jelentése 29.

zolná elénk: „Mintaszerű a falu népéről adott rövid, mégis kimerítő bevezető tájékoztatás, a válaszokban a lényegnek érzékelése, a jogi mag kidomborítása, a szokások felismerése, leírása, a lélektani vonatkozások felszínre hozása, a kellő helyen és jól kiválasztott személyekkel való példáztatás, a jogi „véleménykutatás". (Az utóbbira példa: a többség azon véleményének ad kifejezést, hogy helytelen az örökösödési jognak az a szabálya, hogy a férfi a nővel egyenlő arányban részesül az öröklés tárgyát képező vagyonból. Még az öröklött vagyon érték szerint egyforma elosztása mellett is helyesebbnek taartanának oly szabályt, amely lehetősvé tenné, hogy a férfi részesüljön elsősorban az ingatlan vagyonban, a nő pedig az ingóságokban s pénzben; de lehetséges legyen az is, hogy a férfi, ha módjában áll, pénzben elégíthesse ki női örököstársát, stb.)"[117]

A jelentést elemezve Papp László az elismerő szavak mellett, mintegy megbecsülését újólag kifejezve, a még differenciáltabb, kifinomultabb gyűjtési módszertan alkalmazására hívja fel a figyelmet. „Tartalmilag a jelentés igen gazdag, változatos, értékes és érdekes anyagú, mindössze az kifogásolható benne, hogy a generációs, történeti változásokra nem ügyel a gyüjtő kövekezetesen, holott ezeknek felismeréséhez is igen jó érzékkel bír, valamint hogy a vegyes ethnikumból adódó problémákra nem gondol."[118]

Összegezve Papp így értékel: „Mintaszerű és nyomtatott nyilvánosságot is megérdemel a gyűjtónek kisebb, *„Mi a fogalmuk az érdekelteknek és másoknak a telekkönyvi betétszerkesztésről"* című dolgozata is.

A Bársonyos községről írt munkája a legkiválóbb néhány jelentés közt foglal helyet. A gyűjtőnél az általános műveltség, jogi tudás, a népismeret, íráskészség. ügyszeretet szerencsésen párosul, s emellett a gyűjtő azon kevesek közé tartozik, aki a jogéletkutatás célját, jelentőségét tökéletesen felismerte, a módszer eszközeivel tisztában van, s azokkal kitűnően tud bánni is."[119]

[117] Papp László jelentése 29.
[118] Papp László jelentése 29.
[119] Papp László jelentése 29-30.

Papp László elkészítette a gyűjtőknek kiküldendő személyre szólóan értékelő, visszajelző levelek tervezetét is, amely Quiricó Pál esetében az alábbi volt:

„45. Dr. Quirico Pál b.szerk. biró

14.790/1941. 18.798/1943.

2452/1942.

A veszprémmegyei Bársonyos község, továbbá külön tanulmány: „Mi a fogalmuk az érdekelteknek és másoknak a telekkönyvi betétszerkesztésről."

Bársonyos község népi jogéletéről szóló mintaszerű tanulmánya, valamint a telekkönyvi betétszerkesztés és a laikus közönség viszonyáról írt kis értekezése az igazolják, hogy …… Ur személyében a magyar népi jogéletkutatás az egyik legkiválóbb művelőjére talált. Ennélfogva szerfölött kivánatos volna, hogy …. Urnak odaadó munkakészsége a jövőben is megmaradjon, s miként az emlitett községet, más falvakat, sőt nagyobb ethnikai egységeket is kutatása alá vonjon.

Csupán egy körülményre hivom fel mégis b.figyelmét, arra t. i., hogy a gyakorlati értékü konkrét jogszokásoknak és a lélektani mélységü jelenségeknek vizsgálata és megállapitása során nem elegendő néhány személynek kikérdezése, hanem – amennyiben nem a kutatónak hosszas, bár nem is céltudatos, de a megadott rendszerbe foglalható közvetlen tapasztalatainak rögzitéséről van szó –, 15-20, sőt ennél is több, válogatottan értelmes, idősebb személyt kell meghallgatnunk minden egyes kérdésre, s a válaszoknak szintetikus összefoglalását az igy kapott anyagból végezzük. Az egyes kérdésekre adott válaszokat a jövőben is ajánlatosabb ¼ ives lapokra irni, ha az egy-egy kérdésre adandó válaszok nem férnek el egy lapnak két oldalán sem, füzzünk /ragasszunk, stb./ hozzá pótlapokat.

….. Ur további munkája során alig szorul ugyan útmutatásra, megemlitem azonban, hogy a közeljövőben munkatársainknak az eddig nyujtottnál jóval részletesebb tájékoztatást kivánunk nyujtani a végzendő munka egész menetére vonatkozólag."[120]

A Quiricó Pál gyűjtötte Szentgál (Veszprém m. EA1179, IMK579) 62 oldal terjedelmű anyaga a Szentkirályszabadja (Veszprém m. EA1200, IMK579) 75 oldalnyi jelentésével együtt a második felhívás után készült. Forrásaink megerősítik, hogy amikor Quiricót Szentgálra és Szentkirályszabadjára irányítják, kifizetik számára az útiköltséget és a gyűjtés időszakára járó juttatásait. Ezek a jelentések már két példányban íródtak, ahogyan a második felhívás megkívánta, és az igazságügyminiszter számára kellett felterjeszteni.

A szentgáli és szentkirályszabadjai gyűjtés nemcsak azért figyelemre méltó, mert Quirico különösen figyel a Papp által javasolt szélesebb körű, nagyobb létszámú adatközlői minta meglétére, de azért is különösen értékes, mert a kisnemesek lakta települések jogszokásanyaga rendkívül gazdag és sajátos volt. Quirico is tisztában volt a terep adottságaival, és rendkívül lelkiismeretes munkát végzett: közel tíz év tapasztalati anyagára alapozhatott a jelentés elkészítése során. *„Adataim összeállításánál felhasználtam hivatalos eljárásomban 1934 és 1939 évben hosszabb időn át Szentgálon szerzett tapasztalataimat, majd 1944 évben kizárólag gyűjtési célból Szentgálra történt kiküldetésem alatt szerzett adataimat, de ezeken kívül személyes ismeretségeim és hivatalon kívüli magánérintkezésben szerzett észleleteimet. Meghallgattam a község jegyzőit, ref. és r.kat. lelkészeit és a község minden társadalami rétegéből többeket, a szellemi foglalkozást űzőkből is, a különféle birtokos rétegektől is és a vagyonnal nem rendelkezőkből, valamint a község iparosai közül is többeket."*[121] A szentkirályszabadjai gyűjtés különlegessége, hogy Quiricó saját véleményt is megfogalmaz egy-egy kérdésre adott válasz kapcsán.

[120] Papp László értékelése a gyűjtőknek
[121] Quiricó Pál Szentgál (Veszprém m. EA1179, IMK579) 62 oldal

A viski gyűjtés – Visk (Máramaros m. EA 1181) – ismét mélyfúrásra vállalkozik (62 oldal), s ez jelenlegi adataink szerint Quiricó utolsó jelentése, amely feltehetően a népi jogéletkutatás második szakaszában készült, és a feljegyzések szerint csak 1948. október 11-én került a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába. Az is valószínűsíthető, hogy a gyűjtést Quiricó már az igazságügyminisztérium telekkönyvi és birtokrendezési osztályának munkatársaként végezte 1947 és 1948 szeptembere között – ahogyan ő is utal rá a jelentésben: a településen *„hat hétig folytatott hivatalos eljárás"* ideje alatt, ahol az előzőekből ismért széles és reprezentatív mintát alkalmazza az adatközlők esetében.[122]

Gaál Imre

Dr. Gaál Imre, feledi törvényszéki betétszerkesztő bíró 1943 júniusáig két jelentést küldött be: Gömörpéterfalán, Sajólénártfalván, Várgedén, Détéren gyűjtött öröklésjogi, valamint Gömörpéterfaláról, Harmacról és Várgedéről származó kötelmi jogi anyagot.[123] Az említett jogágbeli jelentések az Országos Levéltár anyagában található jegyzékben is szerepelnek, de sajnos nem maradtak ránk.[124] Csupán Papp László értékelő sorai alapján szerezhetünk tudomást tartalmukról, mely szerint az öröklésjogi szokások "hiányosan, de jó jogászi megfogalmazásban" kerültek ismertetésre. A jelentés a "fiúk és leányok közt mutatkozó egyenlőtlen helyzetre mutat rá főként, ami az értékek különbözőségén kívül abban is mutatkozik, hogy a lány ingatlant ritkán kap, rendszerint pénzben elégítik ki; emellett él az a szokás is, hogy az apai részt a fiúk, az anyait a lányok öröklik, de ha

[122] Quiricó Pál: Visk. Máramaros m. EA 1181 1.
[123] Papp László jelentése a jogi néphagyománykutatásról. EA 13332. 11-12.
[124] OL K 4579 Jogi népszokások gyűjtése 1938-1948. II. 1698. csomó. Az 1948. február 4-én kelt 13.669. IM jelentés szerint a jogi népéletkutatásra vonatkozó jelentéseket a minisztérium részleges kitelepítése során Szombathelyre szállították, ahol az anyag egyrésze elpusztult, elkallódott, s ismételt kutatások után is csak töredéküket sikerült összeszedni. A jegyzék a megmentett jelentéseket és az újabb gyűjtéseket tartalmazza.

nagyobb volna az anyai juss, vagy egyenlő az apaival, részesednek abból a fiúk is. A legfiatalabb fiú kapja a belsőséget, ha él az elsőbbségi jogával. Ügyelnek arra, hogy az ingatlanokat nem aprózzák fel túlságosan."[125] Gaál Imre egy harmadik, a fentiektől eltérően csupán Harmacra és Gömörpéterfalára kiterjedő, 1943. október 17-én beküldött családjogi gyűjtése azonban mind az Országos Levéltár anyagában, mind a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában megőrződött.[126]

Gaál Imre a Bars megyei Ohajon született 1903. október 30-án. Apja, Gaál Mihály kovács volt, aki 1887. április 26-án kötött házasságot Ocsenás Anna 17 éves nagylóti hajadonnal. Apai nagyapja, Nemes Gaál József Zsitvagyarmaton született, anyai nagyapja lengyel származású volt. Gaál Imre a helybeli népiskolában kezdett tanulmányait a lévai (1903-1945) református főgimnáziumban folytatta, s ott érettségizett 1924-ben. A pozsonyi Komensky egyetemen végzett jogot 1929. július 1-én, a bírói vizsgát a pozsonyi felsőbíróságon tette le 1933. június 26-án. 1930. április 1-től 1931. június 30-ig dr. Priviczky Ernő ügyvédnél volt ügyvédjelölt Dunaszerdahelyen. 1931. június 20-án a nagyszombati járásbírósághoz nevezték ki gyakornoknak: 1931. július 1-én tett esküt és 1932. február 24-ig szolgált itt. A pozsonyi felsőbíróság 1932. évi január 18-án a dunaszerdahelyi járásbírósághoz helyezte, ahol 1932. február 25-től szeptember 18-ig szolgált. Bírósági jegyzőv nevezték ki 1932. április 2-től, szeptember 19-től pedig a pozsonyi kerületi bírósághoz, 1933. május 19-én a galántai járásbírósághoz került. Még ugyanezen év szeptember 1-től a nagyszombati járásbíróságon dolgozott, 1934 februárjától két hónapot a gálszécsi, újabb két hónapot a girálti

[125] Papp László jelentése a jogi néphagyománykutatásról. EA 1332.11-12

[126] OL K 579 Jogi népszokások gyűjtése 1938-1948.I. 1697. csomó 14 p., EA 001194 Gaál Imre: Jogi néphagyományok. 4. p. Gömör- és Kishont m., EA 001195 Gaál Imre: Jogi néphagyományok. 10 p. Gömörpéterfala, Harmac, Gömör- és Kishont m. A teljesen egyező anyag két gyűjteményben való előfordulását magyarázza dr. Vargha Lászlónak, a Néprajzi Múzeum megbízott igazgatójának dr. Riesz István igazságügyminiszterhez írt, 1948. január 31-én kelt levele, amelyben a Hofer J. Miklós kúriai bíróval folytatott szóbeli beszélgetés alapján a megbízott igazgató kéri, hogy az IM-ben lévő jogi néphagyománygyűjtés anyagát megtekintésre adják át a Néprajzi Múzeumnak. OL K 579 Jogi népszokások gyűjtése 1938-1948. I. 1697. csomó

járásbíróságnál töltött. Rövid időre ismét visszakerült Gálszécsre, ahonnan 1934 júliusában a feledi járásbírósághoz helyezték, melynek 1938. július 1-től vezetője lett. Ezt követően 1940 közepén telekkönyvi betétszerkesztő bíróvá nevezték ki, s e minőségben teljesített szolgálatot 1944. július 22-ig. Ekkor a rimaszombati járásbíróságra rendelték, hogy az ott folyamatban lévő telekkönyvi betétszerkesztő munkálatokkal kapcsolatban végezze a bírói tennivalókat. Katonai szolgálatra 1944. november 10-én vonult be Losoncra a m.kir. 23. gyalogezred I. zászlóaljához. Egy esztendő múlva már nincs az élők sorában. Útban hazafelé agyhártyagyulladást kapott. A kassai kórházba szállították, ahol 1945. november 11-én halt meg. Koholovszky Saroltával 1935. szeptember 14-én kötött házasságából származó, nagyobbik fia, Imre Gyula filozófia-történelem szakos gimnáziumi tanár Tornaalján, a kisebb, László sportmanager, Pozsonyban él.

Papp László szerint Gaál Imre hivatottan és hozzáértéssel végezte a gyűjtést, úgyhogy a feledi kollégát öröklés- és kötelmi jogi jelentése alapján a legjobb gyűjtők között említette. A kutatásokba bevonását a jogi néphagyománygyűjtés nagy nyereségének tartotta, és levelében további gyűjtésre bíztatta.[127]

Valószínűleg ezek a még 1942 tavaszán írt elismerő sorok is szerepet játszottak abban, hogy a következő év őszén Gömörpéterfalán és Harmacon járva Gaál Imre ismét kezébe vette a kérdőívet, s négy adatközlő bőséges elbeszélése és saját tapasztalatai alapján válaszolt néhány családjogi kérdésre.[128] Feltehető, hogy ez esetben idő és lehetőség híján nem vállalkozott egy teljesebb körű áttekintésre. Szórványos gyűjtésében egy nagyon rövid, néhány társadalmi helyzetre, etnikai és vallási

[127] Papp László jelentése a jogi néphagyománykutatásról. EA 13332. 11-12., Papp László levele a gyűjtőkhöz. 16. dr. Gaál Imre tvk.i betétszerk.bírónak. 20.480/1942. márc. OL K 579 Jogi népszokások gyűjtése 1938-1948. I. 1697. csomó.

[128] dr. Gaál Imre: Jogi néphagyományok Gömörpéterfaláról és Harmacról . Az eredeti kézirat az Országos Levéltárban található: OL K 579 Jogi népszokások gyűjtése 1938-1948. I. 1697. csomó 14 p. Másolata, illetve a két példányban benyújtott jelentés másodpéldánya a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában található: EA 001194 Gaál Imre: Jogi néphagyományok. 4. p. Gömör- és Kishont m., EA 001195 Gaál Imre: Jogi néphagyományok. 10 p. Gömörpéterfala, Harmac, Gömör- és Kishont m.

jellemzőre utaló adat után a 42 családjogi kérdésből hétre felelt.[129] Röviden, összevonva szólt a párválasztás és a házassági kapcsolat megítélésének néhány eleméről (2. és 3. kérdés) és a házasulandók köréről (4. kérdés). Gyakorlati példával világította meg a házassági akadályról a falusiak körében élő elképzeléseket (5. kérdés). A leánykérés (6. kérdés), az eljegyzés (7. kérdés) és a lakodalom (8. kérdés) a leíró részek mellett számtalan jogi szempontból lényeges megfigyelést, adatot, tényt is tartalmazott. Így például a jegyajándékok szokásos körének részletezését, a menyasszony különvagyonát képező kendőpénzt. A lakodalom hangulatos részletezése során sem tévesztette szem elől a jogi elemek számbavételét: a papnak adandó ajándék szokását, a polgári és az egyházi esküvő viszonyát, a násznép vonulásának rendjét, a menyasszonyt illető sürgető- és hőrészpénzt. Erre előző gyűjtéseiben is kitért: *"Félig néprajzi érdekességű az az adata, hogy a lakodalmi hérészpénzt mindig a menyasszonyt illeti, ami gyakran tekintélyes összegre gyűl össze, s amit a fiatal asszony, mint különvagyonának részét, maga gyümölcsöztet."*[130] Gaál Imre ezen adatát - több más mellett – monográfiájában Tárkány Szücs Ernő is használta.[131]

[129] Hitelesítő kutatás: Nagy Janka Teodóra: Gömöri családjogi néphagyományok. Debrecen, 1998.
[130] Papp László jelentése a jogi néphagyomány kutatásról. EA 13332.12.
[131] Tárkány Szücs Ernő 1981. 388.

A népi jogéletkutatás háború utáni éveiből (1947-1949)

A népi jogéletkutatás egy új, de már töredékesebb szakasza jellemzi a második világháborút követő éveket. E kutatások közös sajátossága, hogy a korábbi szakmai intézményes és szakpolitikai igazgatási háttér radikális megváltozásával a kutatások helyszíne az egyetemek falai közé helyeződik át: Bónis György a szegedi egyetem jogtörténeti szemináriumával folytatja jogszokás kutatását Tápén 1948. szeptember 1.-október 15. között. Az Egri Jogakadémia Szociográfiai Intézetéhez köthető az 1948-ban Pétervására, 1949-ben Ivádon folyó népi jogéletkutatás. Itt jelenik meg 1947-ben a Csizmadia Andor vezetette intézet első, a népi jogszokás kutatáshoz szükséges alapismeretek oktatását célként megfogalmazó szociográfiai jegyzete, majd Tóth Zoltán György öröklési jogszokásgyűjtése is.

Csizmadia Andor

Csizmadia Andor Győrben született 1910. szeptember 4-én. A családi hagyományokat követte, amikor a bencés gimnázium befejezése után jogi tanulmányokat folytatott Budapesten, majd Szegeden. Már a diploma megszerzését megelőzően a győri polgármesteri hivatal napidíjas tisztje (1929–1933), díjnoka (1933–1936), III. osztályú aljegyzője és anyakönyvvezető-helyettese (1936–1940) volt. A közigazgatásban töltött tizenöt esztendő során a kulturális mellett döntően a szociális igazgatás területén kapott feladatokat, amelyek közül a szociális igazgatás szempontjából kolozsvári évei (1940-1944) váltak számára meghatározóvá. A kolozsvári polgármesteri hivatal I. osztályú aljegyzője (1940–1944), tb. tanácsnoka, a népjóléti ügyosztály vezetője (1941. május–1944. augusztus) volt, két hónapig Nagybánya polgármestere (1944. szeptember-október), a nyilas hatalom idején családjával Péren élt.

A második világháború után újjászervezte Győr-Révfalu közigazgatását (1945), majd a Népjóléti Minisztérium szociális főfelügyelője (1945), a szociális ügyosztály vezetője lett (1945–1946). A gyakorlati igazgatási tevékenység mellett a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem magántanára (1944, 1948-49), az Egri Jogakadémián a magyar alkotmányjog nyilvános rendes.tanára (1946–1949), az általa megszervezett Szociográfiai Intézet igazgatója (1947–1949) volt. A felsőoktatásban több egyetemen is feladatot vállalt: a Budapesti Műszaki Egyetem magyar közjog megbízott előadó tanára (1948–1949) volt, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszékének főiskolai tanára (1949–1951), egyetemi docense (1951–1958). A Pécsi Tudományegyetem, illetve a Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE) Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense (1958–1959), tanszékvezető egyetemi tanára (1959–1980), 1964-1968 között a kar dékánja. Mindezek mellett az Állami Egyházügyi Hivatal jogi tanácsadói (1956–1980), az MTA Jogtörténeti Munkaközösségének elnöki feladatait is ellátta (1968-1980). 1985. június 12-én halt meg.[132]

Csizmadia Andor az Egri Jogakadémián az általa megszervezett Szociográfiai Intézet igazgatójaként (1947–1949) és gyűjtőként is részese volt a magyar népi jogéletkutatás második világháborút követő szakaszának (1947-1949). Mint Tóth György Zoltánnál említettük, az Egri Jogakadémia (Magyar Katolikus Jog- és Államtudományí Kar) Szociográfiai Intézetben Csizmadia Andor, Tóth Zoltán György és Kulcsár Kálmán részvételével működött az a munkaközösség, amely a „barkó községek" jogszokásairól sajnos a kutatás által nem ismert jelentést is küldött az igazságügyminisztériumba, valószínűsíthetően már 1944 márciusa után.[133]

[132] Csizmadia Andor életrajzával, munkásságával foglalkozó szakirodalom részletesen: Nagy Janka Teodóra: Csizmadia Andor, a szociálpolitikus. In: Jogtörténeti tanulmányok VIII. (szerk: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2005. 355–371.
[133] Veres Gábor 1997. 499-507.

Csizmadia Andor az intézeti sorozat első kötetében, *A szociográfiai alapismeretk vázlatában* 1947-ben célként a népi jogszokások gyűjtését, a nép jogi meggyőződésének tanulmányozását, a jogszabályok érvényesülésének és a jogi reformok szükségességének kutatását fogalmazta meg célként. A gazdasági, társadalmi jogi viszonyok vizsgálatát célul tűző tudományközi kutatások első helyszíne Pétervására volt, ahol 1948-ban az 1. sz. kérdőív alapján Csizmadia vezetésével a jogszokásgyűjtő munkacsoport (Tóth Zoltán György, Kulcsár Kálmán, Acsády György és Rácz Gabriella) gyűjtött dologi, kötelmi, család, öröklési és büntetőjogi jogszokásokat. A népi jogéletkutatás módszertanának megfelelően helybeli kis- és középbirtokosok voltak, a peres eljárásokkal kapcsolatban, mint Csizmadia írja dr. Bíró Károly, pétervásárai ügyvéd adatközléseire támaszkodtak. A gyűjtés anyagát Csizmadia Andor csak jóval később, 1983-ban jelentette meg a Heves Megyei Levéltár Közleményeiben.[134]

Az 1949-ben Ivádon Acsádi György intézetigazgató, Csizmadia Andor jogakadémiai tanár, Urbán Miklós adjunktus és Kulcsár Kálmán joghallgató részvételével végzett kutatás eredményeinek publikálására is csak 1979-ben kerül sor.[135] Az egy összetettebb kutatás részét képező ivádi gyűjtés célja a község jogtörténeti, társadalmi és gazdasági viszonyainak megismerése mellett a községben élő jogszokások gyűjtése volt. A helyszíni gyűjtés anyagát Csizmadia Andor utóbb levéltári forrásokkal is kiegészítette, és így jelentette meg.

Csizmadia Andor még egy, a népi jogélet ktuatásába illeszthető gyűjtési tervére szeretném felhívni a figyelmet. A Pécsi Tudományegyetem Levéltára őrzi Csizmadia Andor a Tolna megyei Kakasdon tervezendő szociográfiai kutatásának előkészítő anyagát.[136]

---

[134] Csizmadia Andor: Pátervására jogéletéből. Archívum. A Heves Megyei Levéltár közleményei 11. Eger, 1983. 61-82.

[135] Csizmadia Andor: Ivád község és az Ivádiak a feudális kor hanyatló szakaszában. Nemzetiségi és birtoktörténeti kép. Archívum. A Heves Megyei Levéltár közleményei 8. Eger, 1979. 5-31.

[136] PTE Levéltár, ÁJK, Csizmadia-gyűjtemény.

Tóth Zoltán György

Az Egri Jogakadémia (Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Kar) Szociográfiai Intézetében Csizmadia Andor, Tóth Zoltán György és Kulcsár Kálmán részvételével működött az a munkaközösség, amely bekapcsolódott az 1939-1948 között népi jogéletkutatás záró szakaszába. Az a gyűjtés, amelyet „barkó községek" névvel be is küldtek az igazságügyminisztériumba, sajnos nem ismert. Feltehetően már 1944 márciusa után küldték be, ezért nem szerepel Papp László összegzésében, illetve a kutatócsoport tagjainak nevével nem találkoztunk a gyűjtők Papp László által összeállított névjegyzékében sem.[137] A munkacsoport 1947-től végzett terepmunkát és kiadványozott, erre vonatkozóan már rendelkezünk adatokkal. Például a Csizmadia Andor igazgatta Szociográfiai Intézet sorozatában 1947-ben megjelent Tóth Zoltán György[138] tanulmánya a barkók körében gyűjtött öröklési jogszokásokról.[139]

A jogi pályán a családi hagyományokat folytató Tóth Zoltán György Pécsett az Erzsébet Tudományegyetemen doktorált 1945-ben. Egy évig aljegyzőként dolgozott az egri Polgármesteri Hivatalban. Ezt követően 1946. december 15-től került tanársegédként a Katolikus Jog- és Államtudományi Kar magánjogi tanszékére, ahol 1948-ban adjunktusi fokozatot szerzett és az intézmény megszüntetéséig, 1949. szeptember 30-ig volt alkalmazásban.

Tóth Zoltán György tanulmánya illeszkedik a népi jogéletkutatás gyűjtéseit közreadó munkák sorába (Bónis György Garam menti, Papp László kiskunhalasi, Tárkány Szücs Ernő mártélyi, Fél Edit martosi gyűjtése, stb.). Előszavában a szerző deklarálta a népi jogéletkutatáshoz való kapcsolódását, bár figyelmet érdemel, hogy következetesen inkább a jogi néphagyományok, népi jogszo-

[137] Veres Gábor 1997. 499. 507.

[138] Dr. Tóth Zoltán György apja, dr. Tóth József 1930-tól a jogakadémia megszűnéséig dolgozott az intézményben, mint a közigazgatási tanszék vezetője és ő volt a jogakadémia utolsó dékánja.

[139] Tóth Zoltán György: A barkók öröklési jogszokásai. Katolikus Állam- és Jogtudományi Kar Szociográfiai Intézet 2., Eger, 1947.

kások kutatása kifejezést használja. Kutatási tárgyának körülhatárolása során Bónis Györgyre hivatkozik: „az élő jog birodalmának nemcsak olyan előkelő lakói vannak, mint a törvény, rendelet, vagy bírói ítélet, a tételesjog és a hivatalos jogszokás rétegén túl van egy szabálycsoport, amelyet maga a nép tarf fenn és vall magára nézve kötelezőnek". A szerző az öröklési jogszokások gyűjtésére és feldolgozására vállalkozik egy etnikai csoportban, a barkók körében.

A kutatástörténeti előzmények rövid felvázolásából is kitűnik Tóth Zoltán György nemzetközi, elsősorban francia irányultságú tájékozottsága. A hazai kutatási előzményeket Mattyasovszky Miklós, Tagányi Károly, Bruckner Győző munkáiban, továbbá az 1939-től megkezdődött népi jogéletkutatás kezdeményezőiben (Györffy István), támogatóiban (Vladár Gábor), valamint programadó és módszertant kidolgozó kutatóiban látja (Bónis György, Papp László, Tárkány Szűcs Ernő, Szendrey Ákos, Fél Edit).

Felhívja a figyelmet arra is, hogy a népi jogszokáskutatások a magánjog területén lehetnek a legeredményesebbek, mivel a tételes jogi szabályozás teljességének és kizárólagosságának hiányában itt még erősebbek és élőbbek az autonom közösségi szabályok - ideértve legkonzervatívabb öröklési jogszokásokat. Tóth Zoltán György tudatosan kettős feladatot vállal tanulmányában: a gyűjtés mellett az anyag feldolgozására, rendszerezésére is vállalkozik. Ennek megjelenési formája, hogy a jog és a néprajz oldaláról egyaránt figyelmesen górcső alá veszi kutásának tárgyát. A Barkóság, mint tájegység, a barkó népcsoport körülhatárolását, történeti, néprajzi bemutatását követően egy rövid fogalmi alapjvetés után (szokás, népszokás, jogszokás, szokásjog) a hazai öröklési jogszokásokról nyújt áttekintést. Ezt követően közli gyűjtött anyagát: az örökhagyó életében történő osztás jogszokásait a barkóknál. Részletesen bemutatja a végrendeleti öröklésre vonatkozó jogszokásokat (írásbeli és szóbeli magánvégrendelet és közvégrendelet esetében), valamint a törvényes öröklés közösségi szabályait (leszármazók öröklése, házastárs, felmenő és oldalági rokonok öröklése). Az öröklési jogszokások kapcsán kitér a tulajdönközösségre

az öröklési jogban, valamint az özvegyi jog speciálisan a barkóknál élő szokásaira.

Tóth Zoltán György a barkók körében végzett jogszokásgyűjtései 1949-ben félbe maradtak. A hazai népi jogéletkutatás vesztesége, hogy a barkók családjogi szokásai címmel tervezett következő kötetét már nem jelenhetette meg.[140]

[140] A Barkók örölési jogszokásai kiadvány még előkészületben lévőként jelöli e munkát. 48.old.

4. A magyar népi jogéletkutatás forrásai (forráselemzés, forrásértékelés)

A fentebb ismertetett kutatási célok, jogalkotói és jogalkalmazó törekvések alapján nem meglepő, hogy megkülönböztetett figyelem nyilvánult meg a népi jogéletkutatás során az erdélyi területek irányában. Már korábban is meghatározó jogi néprajzi publikációk, gazdag anyagközlések születettek a kutatások eredményeiként, archaikus szokásokról híradások sorozata látott napvilágot.[141] Az 1939-1948 közötti népi jogéletkutatás azonban legerőteljesebben az 1941-ben mindössze 27 évesen (feltehetően minden idők legfiatalabb jogtörténész professzoraként) kinevezett Bónis György révén kapcsolódik az erdélyi területekhez. Bónis nemcsak cikkeivel, tanulmányaival, illetve szervezői és módszertani tanácsadói szerepvállalásaival volt részese a magyar népi jogélet kutatásnak, hanem tanítványaival eredményes gyűjtést folytatott 1942 és 1943 nyarán 14 kutató és hallgató részvételével Kalotaszeg 25 községében.[142] A II. világháború kitörésének estéjén Eckhart Ferenchez írt "szellemi végrendelete" szerint a joghallgatókkal végzett jogszokásgyűjtés legfontosabb hozadékának azt tartotta, hogy annak során a jövendő jogászai közvetlen tapasztalatokat szerezhetnek, megismerhetik a falut, a mindennapi joggyakorlatot. Mint fogalmazott, *a jogszokásgyűjtés igen alkalmas dolog arra, „hogy a törvényelőkészítés megismerje a gyakorlatot, az ifjú jogászok pedig a falut. Arra kérem Professzor Urat, tegye lehetővé ezt a vezetése alatt álló proszeminárium tagjai között, ha arra sor kerülne."*[143]

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jogtörténeti Szemináriuma, az Erdélyi Tudományos Intézet és a magyar Igazságügyi Minisztérium támogatásával végzett gyűjtések 1942 nyarán kezdődtek Kalotaszeg felszegi részén (a Kalota és a Sebes-

[141] GYÖRFFY István 1939, KŐHEGYI Mihály – NAGY Janka Teodóra 1997. 207–223. A témáról a legutóbbi publikáció: NAGY Janka Teodóra 2014a. (Megjelenés alatt.)
[142] Legutóbb: Nagy Janka Teodóra 2016.
[143] BOGNÁR Szabina 2010. 319.

Körös háromszögében), a következő év nyarán a Szilágyság alatt fekvő Almás vízválasztója környékén folytatódtak. A kutatás résztvevői – akik jelentkezésüket követően kérdőívet is kitöltöttek – a kalotaszegi települések jogszokásainak térbeli és időbeli változásvizsgálatát, a magyar és a román nép jogszokásainak összehasonlítását tűzték célul. A gyűjtők és a helyszínek az alábbiak voltak: Dobos László (Bogártelke, Nyárszó, Sárvásár, Magyar-Bikal); Kovács Bálint (Sztána, Kispetri, Körösfő); Oriold Béla (Sztána, Középlak); Jégh Károly (Zsobok, Ketesd); Gányi György (Körösfő); dr. Szathmáry Balázs és dr.Steffler Sándor (Zentelke, Kalotaszentkirály); Báthory Zoltán (Bábony); Demkő Jenő (Farnas); Molnár István (Nagypetri); Tárkány Szücs Ernő (Kalotadamos, Jákótelke, Kalotaszentkirály, Váralmás, Körösfő, Mákófalva, Inaktelke, Magyarkapus, Csucsa). Prehoffer Elemér az okleveles anyagokat és az anyakönyveket kutatta.[144]

A kalotaszegi jogszokásgyűjtés közzétett eredményeiről és módszereiről szóló publikációkból tudjuk, hogy az 1942 és 1943 nyarán végzett terepmunkát szakirodalom-kutatás, forrásfeltárás, illetve annak önálló, a szokott szemináriumi keretek közötti feldolgozása előzte meg.[145] A gyűjtés előtt a jogi előképzettség mellett a résztvevők néprajzi ismereteket és szociológiai módszereket is elsajátítottak. A községek történeti és társadalmi viszonyainak, gazdasági helyzetének, statisztikai adatainak ismeretében speciális kérdőpontokkal egészítették ki a Bónis által korábban kidolgozott kérdőívet.[146] A lokális előkészítés után minden kérdésre vonatkozóan 3-4 helybeli adatközlőt kérdeztek meg, majd ugyanennyivel kontrolláltatták is a gyűjtött adatokat. Módszertani szempontból rendkívül lényeges volt, hogy nem elvekre kérdeztek rá, „hanem eseteket boncoltak

[144] Tárkány Szücs Ernő kalotaszegi gyűjtési helyszíneinek felsorolásánál pl. kimarad Csucsa (TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1944. 395.), ahol egy későbbi felsorolás szerint éppen ő maga gyűjtött. (TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 854.)

[145] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943. 254.

[146] *„A kérdőív 100 pontba foglalva tartalmazta a jogélet falun lehetséges teljes anyagát."* TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943. 254.

fel kellő részletességgel, és olyan nyelvezettel jegyezték le őket, ahogyan hallották."[147] Az adatközlők speciális csoportját jelentették a községi elöljárók, akiket csak a gyűjtés későbbi szakaszában, a már megismert adatok, jogelvek alapján kérdeztek meg (2. sz. melléklet).[148] Amennyiben lehetett, a szóbeli közléseket a községházán és a jegyzői irodán rendelkezésre álló írott dokumentumokkal (végrendeletek, szerződések, periratok stb.) is kiegészítették. Mivel a közösség véleménye a község egyes részei szerint változhatott, „ezért minden irányban folytattak kiegészítő kutatásokat; lejegyezték a községben hallott általános jogelveket, de állandóan figyelemmel voltak a különleges esetekre is, amelyeket esetleg konzervatívabb hajlamú családok őriztek meg."[149] A kutatás kezdetén a kérdőpontok minden joghallgató esetében az általános jogi kérdések egészére vonatkoztak a választott településen, később az általános kérdőpontok mellett a kérdező speciális érdeklődésének megfelelően további egyéni gyűjtéseket is folytatott.[150] A heti találkozókon a hallgatók beszámoltak a végzett munkáról, illetve megbeszélték a gyűjtés folyamatában felmerülő kérdéseket. Önéletírásában Bónis így emlékezett a kalotaszegi népi jogszokás gyűjtésre: „A nyári vakációt felhasználtam a jogszokásgyűjtés folytatására. Már második tanári évemben összetoboroztam mintegy hét-nyolc hallgatót a munkára. Máriával együtt a központi fekvésű Sztánán béreltem szobát, és egy-egy hallgatót a környékbeli, kalotaszegi falukba delegáltam. Munkájukat heti összejövetelen ellenőriztem. A szervezés munkájában tanársegédem, Tárkány Szücs Ernő segített, aki később is hű maradt a munkához."[151]

Az adatokat, a kérdésekre adott válaszokat a gyűjtés során a hallgatók egy füzetbe jegyezték fel, majd a feldolgozás során az

[147] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943. 254.
[148] *„A jegyzői irodán a következő kérdésekre kérünk választ…"* (Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Intézet kérdőíve. 1944. Körösfő. 1–13. pont.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.
[149] U.o.
[150] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1944. 395.
[151] BÓNIS György 2003. 114.

adatközlő nevének és adatainak feltüntetésével nyolcad ívnyi papírokra írták. A kérdés kérdőívben szereplő száma került a bal felső sarokba, középre az adatközlő adatai, vagy állandó adatközlő esetén egy sorszám. Az így elkészült „cédulát" azután a kérdőív beosztása szerint rendezték el. A kutatás érdekes mozzanata volt, hogy a jogi múlt tárgyi emlékeit is gyűjtötték a joghallgatók a népi jogélet kutatásával párhuzamosan, illetve azt, amely „mint tárgyi hagyaték, adatot jelent a magyar parasztság jogi életének történetében."[152] A gyűjtött írott anyag a kolozsvári egyetem Jogtörténeti Intézetének könyvtárába került, de a háború végén megsemmisült.[153] Közvetlenül a gyűjtés befejezése után (de még a végleges feldolgozást megelőzően) a részt vevők kutatási beszámolókat, kisebb-nagyobb elemző munkákat tettek közzé.[154] Az előzetes tervek szerint csak a kutatás befejezését követően, azaz Kalotaszeg mindhárom részének „teljes felgyűjtése" után került volna sor az anyag részletes feldolgozására és közlésére. A publikációs terv szerint a kutatás lezárását követően a gyűjtött anyag alapján fogalmazták volna meg a speciális szakterületekhez tartozó jogelvek érvényesülését, sőt, szükség esetén további összehasonlító vizsgálatokat is terveztek, összevetve a gyűjtött anyagot a tételes joggal.[155] Bónis György 1946-ban össze is állította a gyűjtés eredményeit összegző „Kalotaszegi Kötet" szinopszisát. A gyűjtés történetének és az öröklési jogi résznek a megírását Tárkány Szücs Ernőre kívánta bízni, a családi jogi és a házassági vagyonjogi fejezetet Jégh Károlyra, a dologi jogi kérdések bemutatását Dobos Lászlóra. A kötelmi jog vonatkozásában nem történt előzetes felkérés, a jogi hagyományok a régi joggal való összefüggéseinek bemuta-

[152] Ilyenek voltak például a falusi közélet tárgyiasult emlékei (földmérő láncok, földosztó kockák, nyilak, adószedő rovások, stb.). TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943. 254.
[153] BÓNIS György 2003. 114.
[154] A gyűjtés módszertanáról Tárkány Szücs Ernő írt rövid közleményeiben. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943, 1944. A kutatás célkitűzéseit Dobos László, a szeminárium egyik hallgatója foglalta össze. DOBOS László 1943.
[155] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943. 254.

tására és a következtetések levonására pedig Bónis maga vállalkozott.[156] A kötet megírása előtt Bónis György 1947. szeptember 15–30 között még tervezett egy hiánypótló és kontroll gyűjtést Markos András, Imreh István, Faragó József, Incze Miklós, **Dobos László**, valamint **Jégh Károly** ügyvédjelölt és egy ***III. éves joghallgató,* Szilágyi Sándor** bevonásával. Bónis abban bízott az előzetes egyeztetések, szakmai beszélgetések, kutatói teljesítmények alapján, hogy a gyűjtések és a készülő összegzés fontosságát felismerve, a „mélyfúrással" jellemzett módszertani ismeretek birtokában pl. Imreh István és Markos András elkötelezett és eredményes kutatói lesznek a jogi népszokásgyűjtésnek. Bónisnak a szakmai kompetenciák biztosításán túl azért is fontos volt a legnagyszerűbb kutatók elkötelezése a téma mellett, mert a történelmi események már előre vetítették a kolozsvári professzori évek végességét. Tárkány Szücs Ernőhöz címzett egyik levelében aggódással vegyes reménységgel ír a nem is túl távoli jövőről*: "Hogy mi lesz persze ezzel a munkával távozásom után nem tudom, de ha az említettek egyszer belekapnak, nem kell félteni tervünket."*[157]

Bónis a "Kalotaszegi Kötet" megjelenéséhez, kutatástörténeti szerepéhez is mindvégig komoly reményeket fűzött. Az volt a célja, hogy a jogi néphagyomány kutatás addigi tapasztalatait is hasznosítva egy „mintaadó" tartalmi, módszertani és a jogtörténet számára is hasznosítható következtetéseket megfogalmazó összegző munka szülessen. Így választotta ki a kötet egyes fejezeteinek szerzőit – elméleti és/inkább komoly gyakorlati tapasztalattal rendelkező – kollégái és hallgatói közül. *"Elég volt a programadó cikkekből. Bizonyára már mindenkinek a könyökén jönnek ki. A kalotaszegi gyűjtéssel nem akarok szégyenben maradni!… Tettek kellenek és eredmények, akár Vásárhelyről, akár Erdélyből."*[158]

---

[156] Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1946. november 29.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

[157] Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1947. július 29.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

[158] Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1946. november 29.) Hódmezővásárhelyi Levéltár, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

Tárkány Szücs Ernő a kutatási beszámolókban már a gyűjtés helyszínét jelentő Kalotaszeg földrajzi, gazdasági, társadalomtörténeti és néprajzi bemutatását követően kiemelt néhány speciális magánjogi jogszokást, amelyek esetében utalt a tételes joggal egyezésre, illetve az attól való eltérésre (pl. a házasságkötés során a szólás, a kútbaejtés jogszokására), de ezek részletes elemzését a későbbre ígérte.[159] A tervezett összegzés a gyűjtött anyag megsemmisülése miatt ugyan elmaradt, a részközlések alapján azonban egyes kiindulópontjai rekonstruálhatóak. Az a Tárkány Szücs kutatásai során mindvégig meghatározó, majd később jogi szintézisében is visszaköszönő felismerés, hogy a jog *„alólról éppen úgy épül évszázadok óta a szokásjogon keresztül, mint felülről törvény és egyéb jogforrások útján."*[160] Vagy az a körülmény, hogy a népi jogéletkutatás kiindulópontjának tekintették „a nép jogi múltja és jelen viszonyának" tisztázását.[161] Sokatmondó, hogy ezzel összefüggésben a kalotaszegi kutatások során Tárkány rendkívüli jelentőséget tulajdonított a szokások funkciói vizsgálatának, amely kérdésre későbbi publikációiban is újra és újra visszatér.[162] A korábbi, elsősorban öröklési szokásokra vonatkozó kutatások egyik legnagyobb problémájának is ezt tartotta.[163] A Bónis vezette kutatás szemléleti alapjának szintén azt tekintette, hogy „a múlt és jelen jogi anyaga nyújtja Kalotaszeg népi életének teljességét."[164] Annak felismerését, hogy az élő jog és a hagyományok szoros összefüggésrendszerében a települések jogéletét pl. elhelyezkedésük, domináns gazdasági és társadalmi viszonyaik határozzák meg. Ez a kutatási tapasztalat is hozzájárul majd Tárkány Szücs Ernő életműve egyik komoly eredményéhez: a jogi néprajz egyik legfontosabb sajátossága, a „komplex módszer" fogalmának kidolgozásához.[165]

[159] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943a. 68–69.
[160] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943a. 64.
[161] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1944. 387.
[162] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1976, 1983. A kérdés újabb megközelítése és új szempontú elemzése olvasható a kalotaszegi kelengye apropóján: NAGY Janka Teodóra 2010.
[163] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1944. 389.
[164] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943. 253.
[165] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981.

A kalotaszegi népi jogélet kutatás azonban nem valamely elszigetelten megvalósuló gyűjtés volt. Egyrészt kapcsolódott Bónis 1944. február 16-án Bánffyhunyadon tartott előadásához. Bónis György egy szabadegyetemi előadáson keretei között számolt be a kalotaszegi kutatások részeredményeiről, a terület jogi néphagyományairól. Előadását egybekötötte a jelenlévők körében végzett próbagyűjtéssel is a népi öröklési jogszokások tárgyában. A tíz kérdésre kapott válaszok célja nem is elsősorban a tényleges adatgyarapítás volt, hanem a jogi néphagyományok létezésének, fontosságának, sokszínűségének érzékeltetése, az volt a nem titkolt cél, hogy elkötelezze a jelenlévőket a népi jogéletkutatás iránt. Erre utalt a válaszok inkább csak százalékos, mint a maga differenciáltságában történő kiértékelése is.[166] A másik, az erdélyi népi jogéletkutatás szempontjából cseppet sem érdektelen kapcsolódó vállalkozás a kalotaszegi kutatással közel egyidőben, 1941-ben Bálványosváralján (Szolnok-Doboka vármegye) zajló falukutatás volt. A Gusti-féle sociologia monografica pontjai alapján Venczel József irányításával 33 egyetemista – közöttük 7 joghallgató, akik később a kalotaszegi gyűjtésben is résztvettek – a közvélemény, a vallás, az erkölcs, a népi tudás, a jogi gondolkodás és a politikai magatartás, valamint a családi élet belső törvényszerűségeit vizsgálta.[167] Ebbe a kutatásba kapcsolódott be Tárkány Szücs Ernő, aki már Bálványosváralján is az öröklési jogszokásokat vizsgálta. Mattyasovszky Miklós századfordulós adataival és a kalotaszegi népi jogéletkutatás eredményeivel összevetve később az erdélyi öröklési jogszokások vizsgálata során publikálta is ezeket.[168]

Az említetteken túl az erdélyi területről 1939–1948 között csupán szórvány adataink vannak népi jogéletkutatásról. Figyelemre méltóak **Dr. Puskás Levente** és társai Csíkszeredai és Csíkszépvízi járási, valamint a Gyimesvölgyi csángó községekre vonatkozó

[166] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1944. 399.
[167] A kutatásról ugyanaz a Tárkány Szücs Ernő számol be, mint a kalotaszegi népi jogéletkutatásról. (TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943b. 253.) TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 17, OL K 579 Jogi népszokásgyűjtés 1938–1948. I. 1697. csomó. Tárkány Szücs Ernő e gyűjtése meg is jelent: TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1944.
[168] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1944. 393.

gyűjtései (Csík m.),[169] amely az OTKA-kutatás során előkerült. Több utalás történik a Papp László által 1943-ban a gyűjtést elhivatottan és nagy hozzártéssel végző **Dr. Nagy Jenő közjegyző** csíkszentmártoni és alcsík-kászonszéki gyűjtésére. Ez utóbbit azonban már Tárkány Szücs is a háború során elpusztultnak vélelmezte,[170] ahogyan **Dr. Gotthard Ferenc** Sepsiszentgyörgyi (Háromszék m.) gyűjtését.[171]

Papp László jelentésében csak azokkal a jogászokkal tud foglalkozni, akik a „próbagyűjtés" időszakában, tehát 1943 júniusáig elkészítették jelentésüket. Papp úgy fogalmaz, hogy „minden tekintetben tökéletes munkát egyetlen gyűjtő sem végzett, a kutatás kezdetén, s megfelelő útmutatás, irányítás nélkül nem is végezhetett."[172] Viszont a „biztatónak ígérkezők" között sorolva fel azokat, akik megfelelő adottsággal rendelkeznek a „néphez való közeledés, bizalmába jutás, a népnek tartózkodás és hátsó gondolatok nélkül való megszólaltatása" vonatkozásában.[173] E körbe tartozóaknak tekinti azokat, „akik foglalkozásuknál, hivatásuknál fogva a nép között élnek, a néppel gyakorta érintkeznek, mint a vidéki járásbírák, betétszerkesztő bírák, telekkönyvvezetők, segédhivatali tisztviselők, vagy pedig akik maguk is a népből származnak,", illetve azok, „akiket a falu népe, illetve a kiválasztott adatszolgáltatók már korábban is ismertek".[174]

Papp László külön kiemeli a gyűjtők olaláról a jogászi ismeret szükségességét: „a jogban való minél alaposabb jártassásg szükséges", hiszen ennek hiányában a gyűjtők a felmerülő jogi problémák létét, mivoltát, jelentőőségét nehezen érzékelték, azok szétágazását, illetve egybefűződő láncolatát követni nem vagy csak akadozva tudták, a nehezebb jogi kérdések előtt gyakran megállni kényszerültek, vagy rajtuk akarva akaratlanul átsiklottak".[175] A

[169] IM K 579.
[170] OL K 579 IM 11290/1944. – TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 858.
[171] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 851–858.
[172] PAPP László 1943 54-55.
[173] PAPP László 1943. 55.
[174] PAPP László 1943 55-56.
[175] PAPP László 1943. 56.

fontos ismeretek és készségek között sorolja fel Papp a rendszeres nép- és jogismeretet kiegészítő általános műveltséget, észlelő és közlő-, leíróképességet.[176]

A fenti feltételeknek megfelelőnek tekinti (aki „derekas és komoly munkát" végzett az erdélyiek között dr. Nagy Jenő kir. közjegyző továbbá ígéretesnek nevezi dr. Dobos László betétsszerkesztő bírót, továbbá Szilágyi László harmad éves joghallgatót.[177] Természetesen Tárkány Szücs Ernőt nem helyezi a gyűjtőkkel egy sorba, munkáját sokkal értékesebbnek tartja.

A fentiek alapján nem érdektelen számba venni: az erdélyi jogéletkutatásban résztvevő jogászok szerepét, feladatait.

1. *Szembetűnő, hogy a Bónis György által vezetett kalotaszegi gyűjtések résztvevői továbbra is aktív részesei maradnak az 1939-1948. között magyar népi jogéletkutatásnak.*

Papp László a gyűjtők személyére és munkájára vonatkozó értékelő ismertetésében megemlített,[178] a népi jogéletkutatás következő tervezett időszakában ismét bevonandó 33 gyűjtő között ott olvashatjuk számos, a kalotaszegi gyűjtésben részt vett egykori joghallgató, jogász nevét.[179] A kalotaszegi kutatás során elköteleződött gyűjtők közül a későbbi években Tárkány Szücs mellett még jó néhányan újabb településeken is bekapcsolódtak a népi jogéletkutatásba. **Dobos László**[180] (Boba, Kisköcsk, Nemeskocs – Vas megye, Pakos, Terekenye, Dörk – Zala, Tósok, Tósokberénd, Somlóvásárhely – Veszprém, Zalavég, Udvari – Zala m.) és **Jégh Károly** (Zsujta – Abauj-Torna, - Tápé Csongrád m., Egyházashetye, Duka – Vas m.) is hozzáértő és termékeny kutatója lett a magyar népi jogéletkutatás legjelentősebb mozgalmának.[181]

[176] PAPP László 1943. 56.
[177] PAPP Lászó 1943. 57.
[178] Az OL anyagából hiányzik, de feltehetően megegyezik az EA 13 300 és EA 13 332 értékeléssel.
[179] EA 13 300, 13 332.
[180] DOBOS László 1943.
[181] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 851–858.

2. *Tárkány Szücs Ernő elkötelezése a népi jogéletkutatás, a jogi néprajz mellett.*

Tárkány Szücs Ernő Bónis György ösztönzésére kezdte népi jogszokás kutatásait Mártélyon. Később a kalotaszegi kutatások szervezőjeként, résztvevőjEként, majd ka tápéi gyűjtés aktív részeseként látjuk viszont. Személyéhez köthető az 1939-1948 között népi jogéletkutatás eredményeinek összefoglalása, egyfajta „híd-szerep" felvállalása is.[182]

3. *A népi jogéletkutatás, gyűjtés metodikai, módszertani alapozása.*

A kalotaszegi jogszokásgyűjtések írott anyaga a II. világháborúban megsemmisült. A kutatási beszámolók, publikációk azonban töredékességük ellenére is rendkívül fontosak a népi jogéletkutatás erdélyi, illetve magyar kutatástörténete szempontjából. Egyrészt azért, mert valószínűsíthetően az ott kialakított metodika szolgált alapul, mintaként Bónis György tápéi gyűjtése során.[183] Másrészt a két kutatás szoros kapcsolatát bizonyítva Bónis György tápéi összegzésében visszaköszönnek az erdélyi kutatások közös tapasztalatai, Tárkány Szücs Ernő az erdélyi öröklési jogszokások értékelése kapcsán megfogalmazott azon felvetése, hogy az egykor kollektív népi jogalkotói tevékenység a polgári fejlődéssel együttjáró individualizálódás következtében háttérbe szorul, meggyengül.[184] Bár a „Kalotaszegi Kötet" nem készült el és Tápén sem készül kutatásösszegzés, illetve a gyűjtések anyaga csak cédulákon őrződik meg az utókor számára, Bónis György a Kalotaszegen szerzett tapasztalatokra alapoz, az ott félbemaradt gondo-

[182] Tárkány Szücs Ernő Bónis György ösztönzésére ebben az időben született írásai: TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1943, 1943a, 1943b, 1943c, 1944, 1944a, 1944b. Tárkány Szücs Ernő életművének értékeléséről részletesen: NAGY Janka Teodóra 2014.

[183] Bónis György visszaemlékezésében maga csak annyit jegyez meg közvetve a tápéi kutatásról: *„Amellett folytattam a népi jogéletkutatást a Néptudományi Intézet támogatásával, erről Kecskeméten is tartottam előadást."* (BÓNIS György 2003. 123–124.) BÖRCSÖK Vince 1971. 243–255 – KŐHEGYI Mihály – NAGY Janka Teodóra 1995, 1998. 2003.

[184] TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1944. 399–400.

latokat szövi tovább, amikor Tápén a töredékesen maradt összegző fejezetben a „fent", azaz a tételes jog és a „lent", azaz az mindennapi életet szabályozó jogszokások kapcsolatrendszerét vizsgálja kölcsönhatásuk és fejlődésük törvényszerűségeire nyitva rá a jogtörténet, a néprajz és a rokon tudományterületek művelőinek szemét – a kalotaszegi gyűjtésben részt vett jogászok munkájára, gyűjtéseire alapozva.[185]

[185] "*A jogi jelentőségüket vesztett jelképek tehát bizonyos erők hatására lassan letűnnek. A népi szokásoknak azonban ezek mellett van egy élettel telített, az élet minden mozzanatánál megtalálható jogi jelentőséggel bíró csoportja, amely nem veszhet el, legfeljebb – bizonyos jogintézményeknél – változást mutathat.*" KŐHEGYI Mihály-NAGY Janka 1995, 1998, 2003. Kiváló példákat idéz: BÁRTH János 2013, KAJTÁR 2004, HOMOKI-NAGY 2009, MEZEY 2009.

5. Összegzés

Az 1939-1948 közötti népi jogéletkutatás sajátos fejezete nemcsak a magyar jogtudománynak – jogtörténetnek, jogi kultúrtörténetnek, jogelméletnek –, de megkülönböztetett figyelmére érdemes a néprajztudománynak, a szociológiának, az antropológiának is. Bár a nemzeti jogalkotást célként megfogalmazó európai jogszokásgyűjtésekhez képest erősen megkésett, mégis a magyar jogfejlődéshez kapcsolódott: a magánjogi kodifikáció folyamatának részévé vált.

A Bónis György által megfogalmazott néprajzi, jogtörténeti és jogpolitikai célok („más oldalról ismerjük meg a magyar népet, a hagyományból jobban elénk tűnik jogunk múltja, jogtudományunk magyarabbá lesz") más-más eleme vált hangsúlyossá a népi jogéletkutatás egyes szakaszaiban. A kezdetben egyértelműen néprajzi jelleggel indult szakmai kutatásokat az évek folyamán a politikai-jogpolitkai elképzelések sajátosan átformálták. A Néprajzi Intézet által kezdeményezett kutatások irányítását Györffy István halála után a szakmai intézmények nem vállalták, a gyűjtők szervezése után először részben, később teljes egészében az igazságügyminisztériumra maradt a koordinálás. A szakmai irányítás gyengülésével, majd hiányával előtérbe kerültek, a kormányprogrammá válás után pedig meghatározóvá váltak a kezdettől jelenlévő politikai, jogpolitikai dominanciák.

Ebben a helyzetben nem kétséges, hogy – különösen, ha nemzetközi kontextusban vizsgáljuk – a gyűjtők felkészítése, a gyűjtés módszertana, megszervezése és szakmaisága hagyott kívánni valót maga után.[186] A forrásanyag azonban, amelyet a jogászi hivatásrend tagjai és az igazságügyi alkalmazottak 1939-1948 között gyűjtöttek, már pótolhatatlan értéket képvisel több tudományterület számára is. A népi jogéletkutatás köszönettel tartozik a gyűjtők legjobbjainak és az egyszerű közreműködőknek egyaránt. A

[186] Kulcsár Kálmán igen szigorú kritikával is illette. Kulcsár Kálmán 1960. 119

kutatás maga is formálta, alakította a jogászi hivatásrendek a gyűjtésben részt vevő tagjait. A tanulmányban bemutatott jogászportrékkal erre kívántunk emlékezni és emlékeztetni.

A magyar jogtudomány és a magyar néprajz történetének sajátos, a magyar jogi néprajz „fénykorának" is nevezett fejezetét jelenti az 1939-1948 között megvalósult jogi néphagyomány-kutatás. Történetét a résztvevők közül a jogi néprajz oldaláról közelítve tárgyához, a népi jogéletkutatáshoz, elsőként Papp László foglalta össze,[187] amelyet jól kiegészített Tárkány Szücs Ernő több adata, forrásáttekintése, adatközlése, illetve a gyűjtésnek a nemzetközi kutatástörténetbe illesztése.[188] A néprajztudomány a gyűjtésre, mint a társadalomnéprajz egyik korai, Györffy István által kezdeményezett széleskörű terepmunkájára tekintve, már az első kutatási eredmények (módszertani útmutatók és gyűjtések) kiadására lehetőséget adott. Később az elsősorban a Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában megtalálható jelentések adat- és forrásközlései, valamint a tárgykörben született monográfiák közreadásával, illetve az ezredfordulón a magyar néprajztudomány eredményeit összefoglaló szintézisben a hazai tudománytörténet szerves részévé tette a két világháború közötti népi jogéletkutatást (1939-1948). A jogtudomány területén Kulcsár Kálmán a jogszociológia oldaláról elvégzett részletes értékelésén túl[189] elsősorban a jogtörténet ismertette, elemezte *„a jogi szakértelemmel végzett néprajzi gyűjtések"* eredményeit. A gyűjtések résztvevőjeként Bónis György a jogtörténet szempontjából közvetlen, Csizmadia Andor gyűjtési eredményeinek megkésve publikált anyagaiban pedig közvetett értékelését adta a két világháború közötti határterületi kutatásnak.[190] Degré Alajos egy rövid

[187] Papp László 1948. 5-7.
[188] Tárkány Szücs Ernő 1976. 91-92.; Tárkány Szücs Ernő 1981. 16.
[189] Kulcsár Kálmán 1960.; Kulcsár Kálmán 1961.; Kulcsár Kálmán 1974; Kulcsár Kálmán 1987. Elemzései során a mozgalom céljairól, törekvéseiről, eredményeiről nyomtatásban megjelent munkákat használta Bónis György 1939.; Bónis György 1956.; Györffy György 1939.; Fél Edit 1944.; Hofer Miklós 1943.;Papp László 1939.;Papp László 1939/a.; Papp László 1940.; Papp László 1941.; Papp László 1943.; Tárkány Szücs Ernő 1944.
[190] Bónis György 1956.

adatközléssel, Eckhardt Sándor pedig elsősorban a jogtörténész szakma támogatásával segítette megtalálni a kutatás helyét és szerepét a hazai jogtudomány történetében.

A feldolgozatlan jelentések között számos értékes, a nyomtatás nyilvánossága után kívánkozó tanulmány található még.[191] A forrásgyűjtemény egésze a jogi népszokások gazdag tárháza, amelyből Tárkány Szücs Ernő is szívesen merített jog népszokás monográfiájában. Bónis György a jogtörténet számára hasznosítható eredményeket számba véve azt emelte ki, hogy a jogi néphagyománygyűjtés a jogtörténet íratlan forrásait tárta fel, adatai az ezekről szerzett ismereteket gazdagították. Olyan kérdéseket világított meg a jogtörténet számára, amelyek az írott emlékek alapján már nem oldhatók meg.[192] Egyes jelentések pedig örömteli módon már részben megjelentek, vagy éppen megjelenés előtt állnak.[193]

A kutatási előzmények alapján jól látható, hogy bár az európai kutatástörténetben a magyar népi jogéletkutatás (1939-1948) erős megkésettséget mutat, mégsem tekinthető előzmények nélkülinek – sem elméleti vonatkozásai, sem a módszertan tekintetében. A jogi népszokások gyűjtésére szervezett mozgalom eseményeit egy kutatástörténeti áttekintésbe illesztve először Papp László foglalta össze, elsősorban a *népi jogéletkutatás* gyakorlati tapasztalataiból levonható elméleti következtetéseket ismertetve.[194] Azóta többen, több szempontból, különböző szakaszait,

[191] Papp László is ezek között említi Quiricó Pál Bársonyosról, Gallotsik Elek Bilkéről, Csányi József Muraközről írott munkáját. (Papp László 1948. 6.)
[192] Bónis György 1956.
[193] Az Országos Levéltár K 579 IM jelű iratanyaga kevéssé ismert a kutatók előtt. OL IM 579. Jogi népszokások gyűjtése 1938-48. I-II. Az itt található jogi népszokásgyűjtések jegyzékét közölte ugyan könyvében Tárkány Szücs Ernő, a kutatástörténeti anyagokra azonban nem tért ki Tárkány Szücs Ernő 1981. 851-858 Bónis György, Györffy István, Papp László és Tárkány Szücs Ernő és Csizmadia Andor tevékenységéről örömteli módon az elmúlt években számos tanulmány született.
[194] Papp László: Vezérfonal a népi jogélet kutatásához. Néptudományi Intézet, Budapest, 1948, 5–7.

eseményeit és eredményeit értékelték.[195] Tárkány Szücs Ernő röviden többször is megemlékezett a kutatásról, amelyben maga is részt vett és a gyűjtött anyag adatait a jogi népszokásokról írott könyvében maga is felhasználta.[196] A néprajz, jogtörténet és jogszociológia határterületén folytatott gyűjtés értékelését a jogtörténet szempontjából Bónis György,[197] a jogszociológia oldaláról Kulcsár Kálmán tette meg.[198] Az elmúlt években Kőhegyi Mihállyal többször is foglalkoztunk tanulmányainkban a gyűjtések részletes történetével. Veres Gábor a Heves megyei kutatások történetét dokumentálta, Bognár Szabina legutóbb a magyar népi jogéletkutatás történetéről írott monográfiájában, Gelencsér József pedig a

[195] Tárkány Szücs Ernő: Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. Létünk. Újvidék. 3–4(1976), 86-104.; Uő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981.; Bónis György: A népi jogszokáskutatás mérlege. Az MTA Néprajzi Főbizottsága előtt 1956. október 18-án tartott előadás sokszorosított szövege, Kézirat, MTA Néprajzi Kutatóintézet Könyvtára, 1956.; Varga Csaba: Népi jogszokástól a jogi népszokásig. (Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. 1981.), Jogtudományi Közlöny, (1981), 880–886., Kőhegyi Mihály-Nagy Janka Teodóra: Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez, Cumania 14(1997), 207–223.; Nagy Janka Teodóra: Jogi néphagyományok két gömöri faluban (Gömör Néprajza LI.), Debrecen, 1998.; Szilágyi Miklós: Törvények, szokásjog, jogszokás = Magyar Néprajz VIII. Társadalom, szerk. Paládi-Kovács Attila, Budapest, 2000, 693–759.; Bognár Szabina: A népi jogélet kutatása Magyarországon (Néprajzi Értekezések 5.), Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2016.

[196] Tárkány Szücs Ernő 1976. 91–92.; Uő: Magyar jogi népszokások 1981. 16.

[197] Bónis György 1956.

[198] Kulcsár Kálmán: A jogszociológia problémái. Budapest, 1960.; Uő. A népi jog és a nemzeti jog, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, 1(1961).; Uő: A jog etnológiai kutatásának problémája – ma, Valóság, 21(1978)/9, 1–11. Elemzései során a mozgalom céljairól, törekvéseiről, eredményeiről nyomtatásban megjelent munkákat használta. Bónis György: Magyar népi jog, Magyar Szemle 36(1939)/6, 121–126.; Bónis György 1956.; Györffy István: Néphagyomány és nemzeti művelődés, Budapest, 1939.; Fél Edit: A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson (Kisalföldi Közlemények. I. sorozat 2.), Budapest, 1944.; Hofer J. Miklós: Népi jog, Társadalomtudomány, 23(1943), 270-273.; Papp László: Népi jogszokásaink némely kérdéséről, Ethnographia, 50(1939), 68-77.; Bónis György: Magyarabb, szociálisabb jog, Magyar Élet, (1939); Uő: Népi jogélet, népi jogismeret, Magyar Szemle, 38(1940)/6, 405–408.; Uő: Kiskunhalas népi jogélete. Budapest, 1941.; Uő: Népi jogéletkutatás, Társadalomtudomány, 23(1943), 273-278; Tárkény Szücs Ernő: Erdély öröklési jogszokásai, Hitel, (1944), 379–400.

népi jogéletkutatás egyes fejezeteit vizsgáló monografikus kötetében foglalkozott a kérdéssel.[199] A továbbiakban a kutatástörténeti eredményekre csak hivatkozva az elméleti és a módszertani kérdéseket vizsgáljuk.

A magyar népi jogéletkutatás (1939-1948) eredményei az alábbiakban összegezhetőek:

1. Az ismertetett források tükrében kirajzolódott előttünk az a folyamat, amely során a kezdetben néprajzi indíttatású kutatásokat az évek folyamán a politikai-jogpolitikai elképzelések sajátosan átformálták, módosították. Az eredmények számbavételét követően Papp László a magyar „népi jogéletkutatás" önállóságának igényével lépett fel. *„A magyar népi jogéletkutatás nem néprajz, nem társadalomrajz, sem jogtörténetek mellékhajtása, ha mindjárt eredményei kisebb-nagyobb mérvben el is helyezhetők e tudományágak egyik-másikán belül, össze is olvadnak azok anyagával."*[200] Ha az 1939-1948 között megvalósult *kutatás* elméleti felemásságai miatt nem járult hozzá a jogi néprajz önálló tudományággá válásához Papp szándékai szerint, a néprajz, jogtörténet és jogszociológia határterületén folytatott kutatások új eredményeikkel folyamatosan gazdagították az érintkező tudományterületeket.

2. Az eredmények számbavétele során érdemes emlékeztetni arra, hogy a jogi néphagyományokat kutatók legjobbjainak tollából olyan jogi néprajzi, néprajzi szakmunkák születtek, amelyeket e kutatás ösztönzött. Papp László, Bónis György, Fél Edit, Tárkány

[199] Kőhegyi Mihály-Nagy Janka Teodóra: Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez, Cumania 14(1997), 207–223.; Veres Gábor: Népi jogszokások kutatása Heves megyében. Agria XXXIII. 1997. 487.511.; Adatok a népi jog Heves megyei kutatástörténetéhez. In: Mezey Barna-Nagy Janka Teodóra (szerk.) Jogi néprajz-Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok a néprajztudományok és a történettudományok köréből. ELTE Jogi Kari Tudomány 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009. 280-291., Bognár Szabina: A népi jogélet kutatása Magyarországon. Budapest, 2017.; Gelencsér József 2018. 37-40.
[200] Papp László 1943. 278.

Szücs Ernő könyve megjelent,[201] a feldolgozatlan jelentések között számos értékes, a nyomtatás nyilvánossága után kívánkozó tanulmány található még. Ezek közül válogattunk a kötet forrásainak közzététele során Quiricó Pál, Gallotsik Elek, Gaál Imre és Csányi József gyűjtéseit közölve.[202] A gyűjtemény egésze mindmáig a jogi népszokások gazdag tárháza, amelyből Tárkány Szücs Ernő is szívesen merített. Bónis György a jogtörténet számára hasznosítható eredményeket számba véve azt emelte ki, hogy a jogi néphagyománygyűjtés a jogtörténet íratlan forrásait tárta fel, adatai az ezekről szerzett ismereteket bővítették. A népi jogéletkutatás olyan kérdéseket világított meg a jogtörténet számára, amelyek csupán az írott emlékek alapján már nem oldhatók meg.[203] A jogszociológia oldaláról értékelve a mozgalmat Kulcsár Kálmán azt emelte ki, hogy a *népi jogéletkutatók* felfogása a történeti-jogi iskola *népszellem* fogalmán alapult.[204] A kultúra más megnyilvánulásaihoz hasonlóan a népi jogszokásokat is a nép lelki sajátosságaiból, alkatából származtatták, az *idegen* és a *magyar népi* jog mesterséges ellentétét abszolutizálták, és a magyar társadalom általános megújhodásán belül a népi jogszokásokra alapozva kívánták *magyarabbá* és *szociálisabbá* tenni.[205] Kulcsár bírálta ugyan a *népi jogéletkutatás* politikai, jogpolitikai kötöttségét, a gyűjtők eszmei sokféleségét, a gyűjtött anyag egyenetlenségeit, de azt nem vonta kétségbe, hogy Magyarországon ez kísérelte meg a jogélet egy területének felderítését.

3. *Az 1939-1948 között zajló népi jogéletkutatás mintegy utolsó, de attól egyben el is különülő, elsősorban felsőoktatási intézményekben folytatott kutatásai* Bónis György és Csizmadia Andor nevéhez köthetőek. Bónis az 1941-ben a Garam mentén végzett és publikált jogi gyűjtését és Kalotaszegi gyűjtését (1942) követően

[201] Papp László 1943.; Bónis György: Egyke és jogszokás a Garamvölgyén, Társadalomtudomány 21(1941)/3, 287–309.; Fél Edit: A nagycsalád és jogszokásai Martoson, Társadalomtudomány, 23(1943), 408–437.; Tárkány Szücs Ernő 1944.
[202] Papp László is ezek között említi Quiricó Pál Bársonyosról, Gallotsik Elek Bilkéről, Csányi József Muraközről írott munkáját. (Papp László 1943. 6.)
[203] Bónis György 1956.
[204] Kulcsár Kálmán: Szociológia. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1974. (Kézirat)
[205] Kulcsár Kálmán 1961. 119.

tanítványaival immár a szegedi egyetem tanáraként Tápén végzett újólag, immár harmadszor gyűjtést (1948). Az eredmények teljes körűen csak a kilencvenes években kerültek publikálásra. Csizmadia Andor az Egri Jogakadémia Szociográfai Intézetében Tóth Zoltán György vezetésével a népi jogéletkutatás körében 28 „barkó" község anyagát küldte be. Tanítványaival Csizmadia 1948-ban Pétervásárán, a következő évben pedig – fogalmazhatunk így, hogy az hosszú ideig az egyik utolsó jogi népéletkutatás során – Ivádon végeztek gyűjtést. A barkók öröklési szokásai a gyűjtést követően azonnal publikálásra kerültek (1947), a Pétervásárán és az 1949-ben, az utolsó népi jogéletkutatás során Ivádon gyűjtött anyag megjelenése viszont hosszú évekig váratott magára (1979, 1983).

4. *Papp László 1943 júliusáig 82 gyűjtő 95 jelentéséről tud*. A gyűjtők megoszlása foglalkozásuk szerint: 22 bíró, 12 betétszerkesztő bíró, 5 királyi ügyész, 7 bírósági fogalmazó, 3 telekkönyvvezető, 5 bírósági segédhivatalnok, 1 királyi közjegyző, 2 ügyvéd, 1 más tisztviselő, 4 joghallgató, 1 lelkész és 1 községi jegyző.[206] *A végleges adatok alapján Papp László szerint a gyűjtött adatok 137 község, továbbá 10 járásbíróság, 3 vármegye, 5 táj területére vonatkoztak,* a legtöbb gyűjtés Zala, Borsod, Heves és Bars megyékből érkezett. Mint hangsúlyozta, az addig beérkezett adatok 85%-a a magyarságra, a többi a német, román, ruszin, tót, vend, cigány nemzetiségűekre vonatkozott.[207]

Az 1939-1948 közötti népi jogéletkutatás iratanyaga csak töredékesen hozzáférhető a kutatók számára. A jelentések egy része megsemmisült a II. világháború során, a két példányban készült jelentések más része a kutatás szakmai és operatív irányítói irattárának egyikében vagy másikában, esetleg mindkettőben megőrződött.[208] A Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában és az Országos Levéltár K 579 IM jelű iratanyagában az OTKA-

[206] EA 13. 300 3.
[207] EA 13. 300 4-6. Tárkány Szücs Ernő ettől eltérő adatsort közöl: 340 településre vonatkozó, 120 személy által gyűjtött adatról beszél.
[208] Erről részletesen: Kőhegyi Mihály-Nagy Janka Teodóra 1997.

pályázat során forráskutatást és -feltárást végeztünk. A hozzáférhető forrásokok közül a szakmai előkészítést követően digitalizálásra került 55 jelentés (ebből 24 jelentés a Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában volt megtalálható, 31 jelentés pedig a NOL K 579 IM jelű iratanyagában. A jelentések egy része ún. „összevont" jelentés volt, azaz több települést, járást, vidéket érintett. Ebben nincsenek benne a duplumok és a jelentéstöredékek. A jelentések mellett a Papp László-féle értékelésben (1943) említett gyűjtők jelentkezési lapjait is sikerült azonosítani, illetve utazási költségtérítés, kiküldetés iránti kérelmeket és egyéb forrásokat.

5. Az új kutatási eredmények között kell szólni a forrásfeltárás, -feldolgozás és digitalizáció mellett az 1939-1948 közötti népi jogéletkutatás erdélyi forrásairól és a Kalotaszegi Kötet tervezete alapján kirajzolódó kutatásmódszertanról, amely kevésbé ismertek a kutatók előtt.[209] A jogi népszokásgyűjtések jegyzékét közölte ugyan könyvében Tárkány Szücs Ernő, a kutatástörténeti anyagokra azonban nem tért ki.[210] Eredménynek tekintjük, hogy ezen új, eddig használatlan források bevonásával *sikerült felvázolni a népi jogéletkutatás erdélyi történetét is 1939-1944 között: a kezdeményezéstől a gyűjtés, az összegzés első szakaszáig.*

6. *A 20. század második felében diffúzzá váló tudományterületi átalakulások,* a kilencvenes évek gazdasági és társadalmi folyamatai nemzetközi szinten jelentős változásokat eredményeztek. A jogi néprajz ismeretelméleti és tudomány rendszertani háttere radikálisan megváltozott. A kutatási területet életre hívó pragmatikus szempontok is átértékelődtek: a kodifikáció és a kormányzás már kevésbé számított e tárgykör eredményeinek hasznosítására. A joggal foglalkozó tudományok, de maga a joggyakorlat is korán felismerte a hivatalos jog és a joggyakorlat közötti eltérés lehetőségét és tényét, mégis hosszú időre volt szükség, amíg a jogi kultúrtörténet művelése „bevett gyakorlattá vált" a nemzetközi kutatási eredményekre alapozva Magyarországon. Ahogyan a jog felis-

[209] OL IM 579. Jogi népszokások gyűjtése 1938–48. I–II.
[210] Tárkány Szücs Ernő 1981. 851-858.

merte, hogy nem függetlenítheti magát a történeti és kultúrtörténeti hatásoktól, úgy vált mind meghatározóbbá az interdiszciplináris szemlélet a kutatások tárgya és a módszer megfogalmazása során. *A „határterületi diszciplínaként" meghatározott kutatásterületen tehát alapvető szemléleti sajátossággá vált a „rokontudományokkal" történő együttműködés, különösképpen a mindennapi jogélet vizsgálata és a szimbólumkutatás során.* Az 1990-es évek végétől folyamatosan gyarapodó jogi kultúrtörténeti, jogszimbolikai tanulmányok, konferenciák, a nemzetközi kutatások eredményeit a hazai kutatásba minél gyorsabban beépíteni igyekvő tudományos munkák. A kutatásterület iránti érdeklődés erősödését kiadványok jeleztek[211]

7. *A jogi néprajz* kifejezetten interdiszciplináris, a néprajz, a jog, a történelem, a szociológia „illetékességébe" egyaránt illeszkedő, de számos – többnyire egyéni tudományos teljesítményen alapuló – eredményt felmutató kutatási terület. A jogi néprajz kutatói elsősorban kisebb közösségek normáinak, normarendszereinek megismerését tűzték ki célul. Kutatásaik kiterjedtek a normák keletkezésének, életben tartásának körülményeire éppúgy, mint a normaváltozások, illetve normasértések eseteire, és természetesen arra is, hogy az egyéneknek milyen szerepe lehet a közösség szabályrendszereinek, jogi népszokásainak alakításában. A normacsoport vizsgálata számos tudományterület érdeklődését felkeltette (a néprajz mellett a jogtudomány, a történettudomány, a szociológia és az antropológia), így a kutatás tárgya már az első pillanattól kezdve magában hordozta a tudományköziség („közös vadászmezők" v.ö. Alan Dundes) lehetőségét, szükségességét.

8. Fontos eredmény, hogy egyetemközi, intézményközi együttműködésben megalakult a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Karán 2011-ben a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* megalakulása, amely nevének és célkitűzésének megfelelően elsősorban a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz témaköréhez kapcsolódó kutatások folytatását tűzte célul

[211] Pl. Kajtár István: Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe, Budapest-Pécs, 2004.; Mezey Barna (szerk.): Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok, Budapest, 2006., Mezey Barna (szerk.) A szimbólumok üzenete. Budapest, 2011.

a szakmai programok szervezése, honlap működtetése mellett. A program Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulójához kötődött, a Kutatócsoport első szakmai konferenciája is a kutatási terület emblematikus alakjának határon túl is elismert életművéhez kapcsolódott. A tudományos műhely felvállaltan az interdiszciplinaritás alapján a jogi kultúrtörténet, a jogi néprajz témáihoz kapcsolódóan a jogtudományok körében a magyar és az egyetemes állam- és jogtörténet, a jogelmélet és jogbölcselet, a nemzetközi jog, valamint a jogszociológia és jogi antropológia területén folytat kutatásokat. A történettudományok és a néprajztudomány körében kutatási profiljába tartozónak tekintett kutatási témákban is szerepet vállal, kutatói nyitottak a fel nem sorolt társtudományokkal való együttműködésre is.

Összegezve a leírtakat érdemes utalni arra, hogy a hazai jogi néprajz Tagányi Károly közvetítésével ismerte meg az európai kutatás 19. századi eredményeit. Rövid és alkalmi kitérőktől eltekintve e kutatási területen is a német tudományterület meghatározó volta érvényesült – különösen a népi jogéletkutatás gyűjtései és módszerei tekintetében. A Magyarországon a két világháború közötti legeredményesebb népi jogéletkutatás (1939-1948) is elsősorban német példák alapján kívánta érvényesíteni a terület erőteljesen nemzeti jellegét, vonásait. A közel egy évtized alatt jogászi tárgyismerettel összegyűjtött néprajzi anyag, amely módszertanilag ugyan nem tekinthető következetesnek, de alapjául szolgált a Tárkány Szücs Ernő által leírt komplex módszer kidolgozásának.

A kutatást életre hívó társadalom- és jogpolitikai szándékok annak az európai jogi modernizációs folyamatnak voltak megkésett formái, amelyek a magánjogi kodifikációhoz társultak Európa-szerte.

Sajátos konnotációt jelentett az 1939-ben kezdődő kutatás történeti és társadalompolitikai háttere, amely következtében a második világháborút követően hazánkban a jogi népéletkutatás erőteljes aktuálpolitikai kötődéseire hivatkozva háttérbe szorult, így a terület kutatási eredményei más tudományágak keretei között

láttak napvilágot. Amikor 1989 után ismét lehetőség nyílt a témában további kutatásokra, nem lehetett mindent már egyszerűen ott folytatni, ahol az a 20. század közepén abbamaradt. Komoly eredményként könyvelhető el, hogy megtörtént a két világháború közötti gyűjtések eredményeinek hazai forrásközlése, értékelése. Bár voltak – elsősorban a néprajzi gyűjtések keretei között – a népi jogéletre vonatkozó lokális kutatások, nem került sor az 1989-ben bekövetkezett társadalmi, jogi változásokat tükröző, szervezett, közös népi jogéletkutatásra, egy szélesebb körű, tematikus kérdőíves gyűjtésre. Az újraszerveződő magyar kutatás – néhány esetleges, elsősorban személyi kapcsolatokon alapuló jelenléttől eltekintve – kevéssé volt képes bekapcsolódni a nemzetközi folyamatokba. (Tárkány Szücs Ernő nemzetközi konferencia előadásait, publikációit kivéve.) A nemzetközi tudományterületen lejátszódó folyamatok – a jogtörténet kutatási területének szélesebb értelmezése, a jogi kultúrtörténeti kutatások megerősödése, az etnográfia és az etnológia mellett az antropológia nemzetközi és hazai térnyerése – megváltozott dinamikai térbe helyezték a jogi népéletkutatást, a jogi néprajzot. A tudományos kutatások területén megfigyelhető általános jelenség a tudományközi kutatások erősödése, azaz a 18. századtól kialakuló diszciplináris tagozódáson túli kitekintés a jelenségek mind teljesebb, differenciáltabb megismerése érdekében. A *„határterületi diszciplínaként"* meghatározott jogi kultúrtörténet 1990-es évek végétől folyamatosan gyarapodó eredményei – a mindennapi jogélet vizsgálata és a szimbólumkutatás témájában szervezett konferenciák, a megszületett tanulmánykötetek, a nemzetközi kutatások eredményeinek a hazai kutatásba történő gyors és közvetlen integrálását célul tűző tudományos munkák – a kutatási terület iránti érdeklődés erősödését és az interdiszciplinaritás megtermékenyítő hatását tükrözik mára a jogtudomány, történettudomány, néprajztudomány, szociológia és antropológia *„közös mesgyéjén"* elhelyezhető jogi kultúrtörténet és jogi néprajz új kutatási eredményei.[212]

[212] Pl. Kajtár István: Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe., vagy a Tárkány Szücs Ernő Kutatócsoport első kötetének tanulmányai: Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére [szerk: Nagy Janka Teodóra]. Jogi Kultúrtörténeti,

Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1. PTE Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2014.; Szokásjog és jogszokás I–II. [szerk.: Nagy Janka Teodóra] Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2. PTE KPVK, Szekszárd, 2016.

Irodalom

ALTAMIRA Y CREVA, Rafael:

- Derecho consuetudinario y economía popular de la provincia de Alicante, Madrid, 1905.

AMIRA von Karl:

- Rechtsarchäologie, Strassburg, 1913.

BADER, K. S.:

- Gesunkenes Rechtsgut = Kunst und Recht. Festgabe für Hans Fehr. Karlsruhe, 1940.

BALTL, H.:

- Rechtsarchäologie in Österreich, Die österreichische Furche, 5 (1949), 8.

BALTL, H.:

- Rechtsarchäologie des Landes Steiermark. Graz–Köln, 1957.

BAROSS János:

- Részleges jelentés az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által a magyar parasztbirtokok öröklési módjára vonatkozólag elrendelt adatgyűjtés eredményeiről, Budapest, 1905.

BÁRTH János:

- Két Véka féreje. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánfalvi székely családi levelesládák. Bárth Bt – Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet, Kecskemét, 2013.

BOGNÁR Szabina:

- A népi jogélet kutatása Magyarországon. Tagányi Károly jogszabálygyűjtő programja. Doktori disszertáció, Kézirat, Budapest–Kimle, 2010.

- A népi jogélet kutatása Magyarországon (Néprajzi Értekezések 5.), Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2016.

BÓNIS György:

- Riasanovsky, V. A.: Customary law of the Mongol tribes: Mongols, Buriats, Kalmucks. Harbin, 1928. (Memoirs of the Faculty of Law in Harbin, 8.). *Ismertetés,* Századok 67. (1933) 7–8. sz. 326–329.

- Künssberg, Eberhard von: Flurnamen und Rechtsgeschichte. Weimar, 1936. *Ismertetés,* Századok 72. (1938) 7–8. sz. 399–400.

- Schwerin, Claudius von: Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte. München, Leipzig, 1934. *Ismertetés,* Századok 72. (1938/a) 1–3. sz. 70–72.

- 1. sz. kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhe, Budapest, 1939.

- Magyar népi jog, Magyar Szemle 36. (1939/a) 1939. június. 6. sz. 121–126.

- Egyke és jogszokás a Garamvölgyén, Társadalomtudomány 21. (1941) 3. sz. 287–309.

- Törvény és szokás a Hármaskönyvben, Kolozsvár, 1941/a

- Magyar jog-székely jog, Kolozsvár, 1942.

- Magyar törvény-magyar lélek, Hitel, (1942/a) október, 410–421.

- Népi jogéletkutatás – levél a szerkesztőhöz, Társadalomtudomány 22. (1943) 278–281.

- Jogtörténet és művelődéstörténet, Magyar Jogi Szemle 24. (1943/a) 288–293, 341–346.

- Papp László: Kiskunhalas népi jogélete. Budapest, 1941. Országos Táj- és Népkutató Intézet. 72 (A magyar táj- és népismeret könyvtára 2.). *Ismertetés,* Századok 77. . (1943/b) 7–10. sz. 522–523.

- Előszó, In: Tárkány Szücs Ernő: Mártély népi jogélete. Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma – Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1. füzet. 3–5., Kolozsvár , 1944.

- Népi szemlélet és jogalkotás. Puszták Népe, (1948) 15–23.

- A népi jogszokáskutatás mérlege. Az MTA Néprajzi Főbizottsága előtt 1956. október 18-án tartott előadás sokszorosított szövege. Kézirat, MTA Néprajzi Kutatóintézet Könyvtára, 1956.

- Tárkány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. *Ismertetés,* Acta Ethnographica (1962) 218–220.

- Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972.

- Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. *Ismertetés,* Ethnographia 93. (1981) 158–159.

- Pályám emlékezete, 1983. (Közreadja: Ruszoly József) In: Szegedi Műhely 46. (2003) 3–4. Szeged, 2007. 101–148. (Különnyomat: Közlemények a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Bónis György szemináriumából 1. sorozatjelzéssel.)

- Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Osiris, Budapest, 2003/a.

BÖRCSÖK Vince:

- A falu közigazgatása, a lakosság jogtudata és jogi szokásai, In: Juhász Antal (szerk.) Tápé története és néprajza. 243–255. Tápé, 1971.

BRAUN Róbert:

- A falu lélektana, Budapest, 1913.

CSÁNYI József:

- Alsómuraközi családjogi néphagyományok. Perlak, 1943.

CSIZMADIA Andor:

- Ivád jogélete. Archívum. Heves megyei Levéltár Közleményei, 9 (1979), 34–61.

- Pétervására jogéletéből, Archívum, 11(1983), 64–81.

DOBOS László :

- A jogi néphagyomány gyűjtéséről. Március, (1943)/4, 12

FÉL Edit:

- A nagycsalád és jogszokásai Martoson, Társadalomtudomány, 23 (1943), 408–437.

- A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson (Kisalföldi Közlemények. I. sorozat 2.), Budapest, 1944.

FRÖHLICH, K.:

- Begriff und Aufgabenkreis der rechtlichenVolkskunde, Giessener Beitrage zur deutschen Philologie, 60 (1938), 49–59.

GENNEP, A.:

- Manuel de Folklore Francais Cintemporain. I, Paris, 1943.

GRIMM, Jakob:

- "Von der Poesie im Recht", Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, 2 (1816), 25–99.

GYÖRFFY István:

- Néphagyomány és nemzeti művelődés, Budapest, 1939.

HOFER J. Miklós:

- Népi jog. Társadalomtudomány 23 (1943) 271-273.

- Jogi néphagyomány-gyűjtés és –ismeret. (Tárkány Szücs Ernő: Mártély népi jogélete című művének ismertetése. Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok. Szerkeszti

Bónis György, kiadja a Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma I. füzet. Kolozsvár, 1944, 148 oldal) Magyar Jogi Szemle 18 (1944) 523-526.

HOMOKI-NAGY Mária:

- Az okozott kárért való helytállás a jobbágy-parasztság mindennapjainak joggyakorlatában. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.) Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. Jogi Kari Tudomány 1. 383–404. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009.

ILLYÉS Gyula:

- Puszták népe, Budapest, 1937.

KAINDL, R.:

- Die Volkskunde, ihre Bedeutung, ihre Ziele, ihre Methode, Leipzig-Wien, 1903.

KAJTÁR István:

- Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004.

KARRERAS y Artau, J.:

- Indicacions bibliográfiques sobre costums jurédics d'Espanya i especialment de Catalunya. Estudis universitaris catalans, Barcelona, 1908.

KOHLER, Josef:

- Zur ethnologischen Jurisprudenz, Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft, 9(1886), 407–429.

KÓSA László:

- A magyar néprajz tudománytörténete, Budapest, 1989.

KŐHEGYI Mihály – NAGY Janka Teodóra:

- Bónis György és társai jogi népszokás gyűjtése Tápén. I. Forrásközlés, In: Studia Ethnographicae 1. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 195–249. Szeged, 1995.

- Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez, In: Cumania 14. 207–223. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kecskemét, 1997.

- Bónis György és társai jogi népszokásgyűjtése Tápén. Forrásközlés. II. Studia Ethnographicae. Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 185–234. Szeged, 1998.

- Bónis György és társai néphagyománykutatása Tápén. Forrásközlés. III. Studia Ethnographicae. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 244–245. Szeged, 2003.

KULCSÁR Kálmán:

- A jogszociológia problémái. Budapest, 1960.

- A népi jog és a nemzeti jog, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, 1(1961).

- Szociológia, Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1974. (Kézirat)

- A jog etnológiai kutatásának problémája – ma, Valóság, 21(1978)/9, 1–11.

KÜNSSBERG, E.:

- Rechtliche Volkskunde, Halle, 1936.

MATTYASOVSZKY Miklós:

- Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás, Budapest, 1904.

MAUNIER, René:

- Folklore juridique. Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique, Paris, 1937.

- Introduction au folklore juridique, Paris, 1938.

MEZEY Barna:

Szokásjog és szokás határán: jogszokások, In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.) Jogi néprajz - jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. Jogi Kari Tudomány 1. 13–25. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009.

NAGY Janka Teodóra:

- Jogi néphagyományok két gömöri faluban (Gömör Néprajza LI.), Debrecen, 1998.

- A kisbunyai élet. Adalékok Bunyaszekszárd néprajzához. (Viata la Bunea Mica. Contributii la etnografia localitatii Bunea Mica) = Volt egyszer egy Bunyaszekszárd (A fost odata Bunea Mica), szerk. Kaczián János, Nagy Janka Teodóra, Szekszárd, 2000, 35–65, 111–120.

- A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében= Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből, szerk. Mezey Barna, Nagy Janka Teodóra, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009, 83–96.

- A paraszti mentalitásváltozás hatása a kelengye összetételére. In: Flórián Mária (szerk.), Életmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, 451-492. 2010.

- A „híd-szerep" értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.) Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 1.) Pécsi Tudományegyetem, Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2014. 45-56.

- A jogi népéletkutatás erdélyi kutatástörténetéhez, (Megjelenés alatt.), 2014a.

- A "jó Rend" szabályai: a makói történeti népi jogéletkutatás jogtörténeti vonatkozásai = Szokásjog és jogszokás I–II. (Jogi kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2.), szerk. NAGY

Janka Teodóra, PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2016, 271–280.

PAPP László:

- Magyarabb, szociálisabb jog, Magyar Élet, (1939)

- Népi jogszokásaink némely kérdéséről, Ethnographia, 50 (1939), 68–77.

- Népi jogélet, népi jogismeret, Magyar Szemle, 38 (1940)/6, 405–408.

- Kiskunhalas népi jogélete, Budapest, 1941.

- Népi jogéletkutatás, Társadalomtudomány, 23(1943), 273-278.

- A magyar népi jogéletkutatás (Különnyomat a Magyar népkutatás kézikönyvéből), Budapest, 1948

- Vezérfonal a népi jogélet kutatásához (Az Országos Népkutató Munkaközösség útmutató füzetei 4.), Budapest, 1948.

SAINTYVES, P.:

- Manuel de Folklore, Paris, 1936.

SCHWERIN von C.:

- Rechtsarchäologie, Berlin, 1943.

SEBILLOT, P.:

- Le Folk-Lore. Littérature orale et Ethnographie traditionelle, Paris, 1913.

SZABÓ László:

- A magyar rokonsági rendszer, Debrecen, 1980.

- Társadalomnéprajz, Debrecen, 1993.

SZENDREY Ákos:

- A közigazgatás népi szervei, Népünk és Nyelvünk, 1 (1929), 23–38, 92–101.

- Népi büntetőszokások. Ethnographia, 42(1936), 65–71.

- Néprajz és jogtörténet, Ethnographia, 42(1936), 144–150.

SZILÁGYI Miklós:

- Törvények, szokásjog, jogszokás = Magyar Néprajz VIII. Társadalom, szerk. Paládi-Kovács Attila, Budapest, 2000, 693–759.

TAGÁNYI Károly:

- A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. A családi és öröklési jogszokások. Budapest, 1919.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő:

- A kalotaszegi népi jogéletkutatás, Néprajzi Értesítő (1943) 253–254.

- Jogszokásgyűjtés Kalotaszegen, Kolozsvári Szemle (1943/a) 64–70.

- A bálványosváraljai falukutató-tábor néprajzi munkája, Néprajzi Értesítő (1943/b) 253.

- Erdély öröklési jogszokásai, Hitel (1944) 379–400.

- Mártély népi jogélete, Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma – Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1. füzet. Kolozsvár , 1944/a.

- Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben, Kolozsvári Szemle (1944/b) 137–145.

- A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján, Erdélyi Múzeum (1944/c) 464–475.

- Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. Létünk. Újvidék. 3–4(1976), 86–104.

- Magyar jogi népszokások, Akadémia Kiadó, Budapest, 1981.

- A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája, Népi kultúra – Népi társadalom, 13(1983), 151–172.

- Results and Task of Legal Ethnology in Europe = Folk Law I-II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta, ed. Alison Renteln DUNDES - Alan DUNDES, New York–London, 1994, 161–186.

TÓTH Zoltán György:

- A barkók öröklési jogszokásai, Eger, 1947.

VARGA Csaba:

- Népi jogszokástól a jogi népszokásig. (Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. 1981.), Jogtudományi Közlöny, (1981), 880–886.

VLADÁR Gábor:

- A jog elhajlása az élettől, Budapest, 1938.

ZLINSZKY János:

- György Bónis (1914–1985), Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (1987) 487–494.

Mellékletek

I. A magyar jogi népéletkutatás kérdőívei

1. Bónis György 1. sz. kérdőíve

1.sz. KÉRDŐIV

A MAGYAR JOGI NÉPHAGYOMÁNY ÖSSZEGYŰJTÉSÉHEZ.

1939. junius.

1.sz.KÉRDŐIV

a magyar jogi néphagyomány összegyüjtéséhez. 1939.jun.

Megjegyzések.

I. Választ kérünk mind a négy részre, vagy csak az egyik részre, vagy csupán egyes kérdésekre. A válaszok, lehetőleg részletesen fogalmazva, vonatkoznatnak egy falura, vagy akár csak egy családra. Lehetőleg minden kérdésre külön álló negyediv oldalon feleljünk, balfelől fent a falu (család) nevét, jobbfelől fent a kérdés számát tüntessük fel, alul a feleletet adó nevét és korát, végül a gyüjtő nevét irjuk. Mindamellett köszönettel veszünk a rendszerbe nem foglalt válaszokat is, ezeket mi tesszük át a feldolgozásra alkalmas formába. Ha a gyüjtő akár hely, akár tárgy szempontjából monográfiát kiván irni, ezt örömmel fogadjuk, de kérjük a kezelhetőség végett, hogy kérdőivünk számait a kész munkában tüntesse fel.

II. Bevezetőnek mindig közöljük, milyen nemzetiségü faluról van szó, nagybirtok vagy kisbirtok-e a tulnyomó, nemesi vagy jobbágyközség volt-e 1848 előtt, egykés község-e vagy nem stb. szóval azokat az adatokat, amelyek a feleletek megértéséhez feltétlenül szükségesek. Az egyes kérdésekben is tegyünk mindig különbséget társadalmi réteg, vagyoni állapot, nemzetiség szerint (gazda-zsellér, magyar-cigány-zsidó közti különbségek!) Különböztessük meg az általános szokást a család külön hagyományaitól.

III. Különböztessük meg minden esetben, mi a rákényszeritett, mi a gyakorolt, mi a megtürt, mi a helytelenitett eljárás vagy elv.

IV. Ha lehet, jelöljük meg a megfigyelt szokások indokait a valóságban és a nép gondolkozásában.

V. Különböztessük meg a régi és uj szokást. Ha lehet, állapitsuk meg a változás időpontját, azt az emberöltőt, amikor a megszünt szokás még gyakorlatban volt. Figyeljük meg, hogyan él a mult a néptudatban, jónak vagy rossznak tartják-e az uj szokást.

VI. Ne alkalmazzuk a tételes jog éles megkülönböztetéseit a nép jogára (pl. személyi és dologi jog: a nép megszemélyesiti a dolgokat is; tulajdon - birtok - birlalat: a szokásjog elmossa a határokat.) A néphagyományban éppen ezek hiányoznak, hiszen élőszóban él tovább; csak meghamisitjuk a törvény és a joggyakorlat szavaival! Ne riadjunk vissza körülirásoktól, laikus kifejezésektől, ragaszkodjunk az egyszerü ember szavaihoz. A magunk jogi véleményét tegyük [szögletes] zárójelbe a felelet végére, ha magyarázatul szükségesnek tartjuk.

VII. A szerződéseket inkább a vásáron, a kocsmában figyeljük meg, mint a jegyzői irodában gyüjtsük. Ez áll más jogterületekre is. A jogtudó ember a nép fogalmait már átalakitja a tételes jog képére, ezért használjuk fel az eltéréseket, amelyeket a törvénnyel, rendelettel szemben észrevesz, de az anyagért menjünk az eredeti forráshoz.

VIII. Minden jogintézménynél különösen ügyeljünk arra az elnevezésre, amelyet a nép használ. Mindig igyekezzünk a tárgyunkra vonatkozó közmondásokat, szólásokat, versikéket is összeszedni.

I. Családjog.

Öröklési jog.

1. A jogszokás értéke és ereje. Tisztelik-e a szokást, a hagyományt, hogyan beszélnek róla? Vannak-e erre közmondások, szólások? Mit jelent a "törvény" szó ("rátesz a törvényt")? Nem jelent-e szokást? A törvénnyel való összeütközés esetén hogyan járnak el, hogyan vélekednek erről? Mikor, miért térnek el a törvénnyel ellenkező szokástól? Hogyan gondolkoznak a jogszokás követéséne biztositékairól, szankcióiról? Ha van népigazságszolgáltatás, mi az ereje, tekintélye az ilyen határozatnak? Mi a felfogás az "igazságról". Mikor emlegetik a szokást (az uj asszony megigéri a falu határában, hogy régi falujának szokását elhagyja, az ujat követi)? Tulajdonitanak-e a tényleges szokásnak jogi jelentőséget? (Ezt a kérdést akkor is vessük fel, ha nem dolgozzuk ki az egész kérdésanyagot.)

2. Párválasztás. Mit becsülnek a menyasszonynál (vőlegénynél): egészségét, munkaerejét, származását, vagyonát? Vannak-e tilalmak a rangon aluli házasságra? Mi az illő házasság következménye? Az anya (atya) mennyire befolyásolja a párválasztást? Egészen ő választ, befolyásolja a fiát ("ezt táncoltasd fiacskám") vagy csak beleegyezése kell a házassághoz? Mik a következményei a beleegyezés nélküli házasságnak? Hogyan szól a szülő később a választásról ("nem vettem el a lányát a Ferimnek", vagy a fiu: "kit vettem el, édesanyám?").

3. Mennyiben családi kapcsolat a házasság? Szoktak-e bizonyos családok többször ilyen kapcsolatba kerülni? Vannek-e pusztán vagyoni indokból kötött házasságok, családi megállapodások a fiatalok tudta, beleegyezése vagy kivánsága nélkül? Tiltakozhatnak-e a fiatalok a kedvük ellen házastárs ellen, esetleg több közül választhatnak? A családi tanács szerepe.

4. Kivel kötik a házasságot: utcabelivel, falubelivel, környékbelivel, megyebelivel vagy jövevénnyel is? Tiltják e a házasságot a más utca, falu, megye lakosával? Vagy

éppen a falubeliekkel nem szabad házasságot kötni? Hogyan fogadják be az idegenből hozott asszonyt a falu közösségébe, hogyan engedik ki a régiből (váltságot fizete a legényeknek)? Ha lehetséges, nézzük meg az utolsó tiz év házasságkötéseinek adatait az anyakönyvben és állapitsuk meg, hány esetben volt mindkét fél falubeli, s ha csak az egyik volt az, a másik fél honnan származott?

5. Házassági akadályok. Rokonok közt melyik izig engedi meg a jogszokás a házasságot? Lelki rokonok, komák, tejtestvérek, más ilyen félrokonok közt megengedi-e? Menynyire hivatkoznak a törvényre, egyházi előirásra? Megkérdezik-e a papot kétes esetben?

6. A leánykérés. Ki megy el a legény nevében, mik az előirt szertartások? Mennyire kötelező maga a leánykérés? Elmegy-e a legény maga is és mikor? Milyen formák között fogadják? Van-e már zálog, ajándék ilyenkor is, mi az? A móringot mikor állapitják meg, miből áll, van-e móringlevél? Mi történik a móringgal, ha a férj (feleség) meghal és gyermek van (nincs)? Van-e nyoma a nőrablásnak (a leány elrejtése, közömbös dolgokról való érdeklődés)?

7. Az eljegyzés. Milyen korban kötik meg (gyermekek eljegyzése)? Mi a szertartása, mi a neve? (Kézfogás, gyürüváltás). Milyen ereje van az eljegyzésnek, mi az anyagi következménye a nő hütlenségének, a felbontásnak; hogyan bünteti ezeket a közösség? Adnak-e valamilyen zálogot a házasságkötés biztositására? Milyen anyagi és személyi következményei vannak a menyasszony (vőlegény) halálának a házasság előtt? Adnak-e ajándékokat, ki, mit, mikor, kinek? Mikor kell ezeket visszaadni (felbontás, halál)? Milyen a jegyesek viszonya a házasságig?

8. A lakodalom. Hogyan illesztik a szertartásba az egyházi és világi házasságkötést? Mellőzhetetlen-e a lakodalom, az egyházi esküvő? Mi előzi meg, mi követi ezeket? Milyen a lakodalom lefolyása? A nőrablás nyomai: menyasszony elrejtése, másik nő kinálása, közömbös kérdések, szinleges verekedés a két család közt, leányszöktetés? A nővétel nyomai: fizetnek-e még valamit a menyasszonyért,

neki vagy családjának? A házasságot mikor tekintik megkötöttnek? Milyen ajándékokat adnak egymásnak és mikor? Miből áll a hozomány, mi a sorsa? Ki a násznagy, csak rokon lehet-e? Hogyan vezetik be az asszonyt a férj házába (felkontyolás, fektetés)? Hogyan fogadják be az asszonyt a családba, nemzetségbe, hadba (végigtáncol a rokonokkal stb.)?

9. A házasságtörés. Ki hogyan bünteti? Hogyan itélik meg a férj, a nő házasságtörését? Hogyan itélik meg a mással való együttlétet?

10. A válás. Gyakorisága, indokai mindkét nemnél (számadatok)? Fennmaradt-e valamilyen jelképe a szokásjogi válásnak? Tényleges különválás hogyan történik, közreműködik-e a biró, jegyző? Hogyan osztják meg a házi felszerelést? Visszatérnek-e az elhagyott férjhez, mikor? Az elváltak érintkeznek-e egymással? Köteles-e az elvált férj az asszonyt eltemetni, hogyan? Válás esetén mi történik a gyermekekkel? Az elvált asszony leányának kiházasitásához járul-e az apa vagy családja? Hogy hivják az elvált asszonyt? (Sárközön özvegy).

11. Az özvegység. Az özvegyember (asszony) elnevezése, helyzete ("árva")? Ha a vő apósa házában élt, mi a helyzete özvegységére (feleséget hoznak neki)? A menyecske megmarad-e apósa házában az ura halála után? Ha elmegy, viszie magával a gyermekét? Fiut is?

12. A második házasság. Mennyi idő mulva illik uj házasságra lépni? Miben tartják meg vagy változtatják meg a lakodalmi szokásokat? Kit vehet el az özvegyember (megesett lány, elvált asszony)? Kihez megy az özvegyasszony, hogyan itélik meg ujabb házasságát? Nem kell-e a férje fivéréhez nőül menni, legalább nem szokott-e ez megtörténni? Ha az özvegyasszony ujra férjhez megy, kinél marad a gyermek, ki házasitja ki, kinek a nevét viseli?

13. A celibátus. Indokai, gyakorisága mindkét nemnél (számok)? A vénlányok sorsa és életmódja. Kötelezőnek tartják-e a házasságkötést és a szaporodást?

tozásban? Milyen módon becslik meg az egyes ingatlanok értékét? Mit juttatnak belőlük a fiuknak, mit a leányoknak? Részesül-e valamelyik fiu előnyben a többi fölött (a legfiatalabb)? Megrövidítheti-e a szülő valamelyik gyermekét, miért? Történik-e pénzbeli kielégités,kivel szemben? Beszámithatják-e a neveltetési költséget, a hozományt stb.? Szorithatja-e a fiu apját osztályra,milyen esetben? Mik az ingók felosztásának elvei? Milyen elnevezéseket használnak minderre?

44. Végrendeleti öröklés. Milyen esetben, hol, kivel,milyen alakiságokkal csinálnak végrendeletet? Hogyan juttatnak benne a fiuknak, leányoknak, részesül-e valaki előnyben, hátrányban? Történik-e beszámitás, kinek juttatnak pénzt, kinek földet? Végrendelet a szülők, unokaöccs,egyház, törvénytelen gyermek, idegenek javára. Az ingók felosztása a végrendeletben.Tiszteletben tartják-e ezt?

45. Törvényes öröklés. Általános-e, vagy csak váratlan halál esetén kerül rá a sor? Megfelel-e a törvénynek (egyenlő osztály) vagy a fiuk (valamelyik fiu) előnyben részesülnek? Átveszi-e egy fiu az ingatlant és mivel elégiti ki a többieket ilyenkor? Ha az ingatlant természetben elosztják, milyen módon járnak el, milyen nagyságu földek jönnek igy létre? Kinek jut az atyai ház? Hogyan osztoznak az ingóságon, ruhanemün? Hogyan örökölnek gyermekek nemlétében a felmenők, ág szerint-e? Hogyan örököl az oldalág, a fogadott gyermek? Visszautasithatja-e valaki az öröklést. Tulajdonközösségben maradnak-e az atya halála után? Meddig, milyen gyakran? Hogyan kezelik ilyenkor a közös birtokot, hogyan osztják azután szét? Ki mikor követelheti az osztozkodást? Van-e ennél sorshuzás? A nyomásokon hogyan osztoznak (hogy a rendszert ne zavarják meg)? Mik az osztályrabocsátás szabályai?

46. Az özvegyről szoktak-e végrendeletben gondoskodni? Gyakori-e a közös végrendelet? Az özvegy hogyan részesül az osztoztatásban férje életében? Hogyan juttatnak neki törvényes öröklésnél? Ha vannak gyerekek, érvényesül-e az özvegy haszonélvezeti joga? Hogyan örököl a törvénytelen gyermek?

A <u>négy</u> utolsó kérdésnél van-e különbség faj és birtoknagyság szerint?

II. Dologi jog.

47. Az ember és a dolgok. Egyan fogják fel a külvilágot jogi szempontból: "Földanyánk", a Föld tisztelete, a dologi jogok mithikus háttere, a földhöz való kapcsolat. Másrészt van-e a dolgoknak kapcsolatuk felsőbbrendü lényekkel a néphit szerint: Isten, jó és rossz szellemek tulajdona? Ki gyakorolja az ilyen jogokat, mi kötelessége van a közösségnek ilyenekkel szemben?

48. Jogok alanya. Kinek lehet tulajdona, birtoka, idegen dologbeli joga? Különbségek kor, értelem, egészség, nemi, családi állapot szerint.

49. A közösség, mint jogok alanya. Az állam, a király,a kincstár tulajdona, a koronauradalom, az adó fogalma. Mi a népé, az országé, a megyéé, a községé? A község birtokai mennyiben voltak a régi nemesi urbéri közösség birtokai (név révén szálltak át)? Közös nyáj, legelő. Mi a család vagyona és mi a házasok vagyona ettől elválasztva? Miben van vagyonközösség és milyen javakat zár ki a szokásjog ebből a közösségből?

50. Dologi jogok a háztartásban és a nőtlen embernél. A férj, a nő saját vagyona, miből áll az. (Részletezés). Honnan származnak ezek, másszóval hogyan lehet magánjavakat szerezni? (Ajándékok, ruhák, ékszerek, illatszerek; keresmény, haszon; munka eredménye, szárnyasok, tojás, vászon, edények mint a női munka eredménye és igy női különvagyon). A szekrény, a láda mint a női vagyon helye. Általában mit hoz a férj, mit hoz a nő a házasságba és mi lesz feltétlenül közös tulajdonná? (Ágy, nyoszolya) A másokkal,vagy magánosan élő agglegény (vénlány) vagyona: honnan szerzi?

51. Az urátlan dolgok. Vannak-e ilyenek, milyen a joghelyzetük? Ki, mikor, hogyan szerezheti meg ezeket. Kincslelet szabályai, kinek mi joga van rá? Találás. Forgalmon kivüli, korlátolt forgalmu javak (szüzdohány).Kié a holttest?

52. A dologi jogok tárgyai. Soroljuk fel a külvilág tárgyait, melyik lehet birtoklás tárgya a szokásjog szerint. A föld kapcsolata az emberekkel. A mező, a kert szentsége,ide-

vonatkozó szertartások (a gyermek érintése). A ház, a kunyhó, a sátor, a barlang. Ezeknek vallásos kapcsolata az emberekkel: a tüzhely, a küszöb szertartásai. Az eszközök, szerszámok, ruhák, termékek, élelmiszerek. Kié az ingóságok (fent). Az állatok, mint a jog tárgyai. Jogok és kötelességek velük szemben.

53. A szomszédjog. Hogyan korlátozza a szomszédság a birtoklást (füst, viz, ásás, épitkezés)? Ki huzza, ki javitja a keritést? A szomszédba átnyuló fa ágai, gyümölcsei. A szomszédba és idegenbe tévedt jószág keresése.

54. Telki szolgalmak. Utszolgalom, marhacsapás, megterhelés, világosság, pinceszolgalom. Haszonélvezet: mikor, miért, hogyan kötik ki, hogy nevezik? Ingó és ingatlan használata. Épitményi jog. Hogyan vélekedik a szegényebb ember a másén való átjárásról?

55. Vizhasználat, vizmerités, itatás szokásai. Folyóviz, állóviz, meder, iszapolás, sodormány tulajdona. A szomszédok viszályai, főleg vizügyekben?

56. Zálog. Mikor, mit, hogyan, miért zálogositanak el?

57. Joghatások különbsége tárgyuk szerint. Van-e ingó és ingatlan közt különbség a szokásjogban; ha van, hogyan és miért teszik? Soroljuk fel az ingókat és ingatlanokat: mennyiben nem azonosak birtoklásuk feltételei? A földtulajdon meddig halad mélységben, és felfelé (kié a levegő)?

58. A birtoklás jelei és a jogok bizonyitékai: emlékjelek, jelképek (rajz!). Birtokjegyek, különösen a szántóföldön: keritések, cölöpök, táblák, kőrakások, reteszek, korlátok: a tulajdon mágikus elhatárolása. Házcimerek. Állatjegyek: megbélyegzés tüzes vassal, tetoválás, bevágás. A birtokjog szokásjogi bizonyitékai: közös eskü, egyéni eskü; szomszédok tanuskodása; "köztudomás" és nyilvános szóbeszéd. Birtokjogok irásbeli nyomai: ki, hol (kocsma, vásár) hogyan, milyen formában és klauzulákkal állitja ki? Mit tudnak a telekkönyvről, mennyiben egyezik a tényleges helyzettel?

59. A dologi jogok szerzésének módjai és forrásai. Hogyan szerzik, hogyan tartják fenn? Soroljuk fel ennek módjait. A föld elfoglalása: eszközök, jelek, módok. Az ottartózkodás: az első foglalás elve. A föld kihasználása: hasznositás, feltörés, irtás, mint szerzésmód. Az ingó megszerzése, kézrátétel, elfogás, találás. Uj ingó előállitása: a tárgy és alkotójának van-e misztikus kapcsolata (a Teremtés hasonlata)? Elbirtoklás. Szerzés öröklés és szerződés utján (ld.kötelmi jog). Birtokbaiktatás? A nép fogalma az alkotórészről, tartozékról, gyümölcsről, a haszonról (dologé, jogé.)

60. A dologi jogok tartalma és terjedelme. Az emberek jogai és kötelességei a dolgokkal szemben, mit lehet tenni velük a hagyomány szerint? Elfoglalás, tartózkodás, kihasználás joga (más jószágán? használat, haszonélvezet). Rendelkezés, elidegenités joga, ki hogyan meddig rendelkezhetik magáéval és máséval? Elfogyasztás, felhasználás (állatok) megsemmisités joga. Ez mikor jogosult, főleg az elégetés? Milyen indokból? Képletes megsemmisités elhunyt ingóinak elföldelésével. Átalakitás.

61. A dologi jogok időtartama. Hosszunak, örökösnek tekintik-e (ez főleg a közös javaknál). Meg lehet-e különböztetni a hosszu időtartam, kizárólagosság szempontjából birlalatot, birtokot, tulajdont a néptudatban? A sajátoknak elismert javak felhasználásába és a velük való rendelkezésbe beleszólnak-e a rokonok, szomszédok?

62. A dologi jogok védelme: magánjogi és büntetőjogi. Figyeljük meg az egyes dologi jogok különös birtositékait a hagyományban. Önvédelem, önsegély a birtokháboritóval szemben. Más birtokának bitorlása, elvonása. A lopás eszméje és büntetése: mikor bün, mikor nem? Hogyan vélekedik a szegény ember a máséról?

63. A vagyon, mint a személyiség alkatrésze. Hogyan választja el a birtok az embereket: kasztrendszer?

III. Kötelmi jog.

64. A megállapodás. Mikor, hogyan, miért, meddig kötelez, a közvélemény és a hagyomány szerint mi teszi kötelezővé? A tisztesség és a jóhiszemüség eszméje. Az igéret alakja, betartásának kötelező volta, megszegése.

65. A megállapodók. Ki kötelezheti magát? Kivel szemben? Megállapodások, rokonok, szomszédok között. Kötelességszerü, tiltott, szokásos és megtürt megállapodások. A rokonok, szomszédok közremüködése, beavatkozása, jóváhagyása. Együttes és egyéni megállapodások. A család képviseletében milyen ügyleteket köthet a családfő (a házközösségi szervezetben a gazda)? Megállapodások idegenekkel.

66. A feltételek. A megállapodás tárgya szerint milyen feltételeket lehet szabni, mi jogos? A beleegyezés értelmezése. Kell-e, hogy a szolgáltatások értéke nagyjából egyező legyen? Az ingyenes megállapodások: milyen esetben kell a felek egyikének kötelezni magát (legalább közvetlen) kártalanitás, ellenszolgáltatás nélkül? A közvélemény szerint milyen körülmények adják a megállapodás erejét és értékét? Ezek időtartama: örökös és időleges, visszavonható és visszavonhatatlan megállapodások.

67. Az eljárás. Hogyan, milyen eszközökkel kötik a megállapodást. Hely: nyilvános helyen, gyüléseken, magánlakásban? Idő: mikor, milyen ünnepek alkalmából? A megállapodás mozzanatai: érintkezés felvétele, előkészités, ajánlat, megvitatás, elfogadás, végrehajtás. Szertartások és jelképek: tanuskodás, eskü, átokforma, szavatosság vállalása; szavak, tettek és irások. Megegyezés tenyérbecsapás, kézfogás, csók utján; jelképes tárgyak átadása: kulcs, párna, szék kivivése; foglaló adása és visszaadása. Van-e különbség foglaló, kötbér, bánatpénz között? Formulák, szólások, versek, énekek. Melyik pillanatban teljes? Röviden minden szerződésnél irjuk le: részeit, szereplőit, cselekvéseiket, ezek hatását, a szankciót.

68. A megállapodások felbontása. Egyoldalu elállás; hatálytalanitás közös akarattal. Ezek módja, alakja. Ismerik-e

az érvénytelenség fogalmát? Késedelem a teljesitésben, hibás szolgáltatás, lehetetlenné válás (természeti, gazdasági okok méltánylása). Elévülés.

69. A szankciók. Hogyan gondolkoznak a megegyezések végrehajtásáról és hogyan biztositják azt? Mikor, hol, hogyan, ki és kit hiv fel teljesitésre? Bizonyitás módjai, különösen a tanuskodás. A biztositékok a megállapodás előtt, közben, után? Kezesség. Együttes felelősség. Zálog adása mint a szerződés bizonyitéka és a végrehajtás eszköze. A közvélemény szankciói: a szomszédok megrovása, szóval vagy tettel szidalmazás, guny. A becsület fogalma a megállapodásokkal kapcsolatban.

70. Milyen megállapodásokat szoktak kötni és miért? Különbséget tesznek-e köztük tárgy, kötelezés mértéke szerint. Osztályozás.

71. Tulajdonátruházás. Az ajándék: esetei, módjai, hatásai. A rituális ajándékok (élesztő, tüz), viszonzással vagy anélkül. A vendégség mint szerződés. Csere, adásvétel. Hogyan tekintik meg a szerződés tárgyát: ingót, ingatlant. A vásárok adásvételi szabályai. Az alkudozás lefolyása. Lehet-e ajánlatot tenni, miközben másvalaki alkuszik stb. A pénzről, árról, méltányos árról vallott fogalmak. A megrendelésre készült munka. A visszavétel kikötésével történt eladás. Elővételi jog.

72. Kölcsön, használat. A kölcsön és módjai: lejárattal vagy anélkül, kamatozó vagy ingyenes. A kamatláb nagysága. Ha dolgot adnak kölcsön, ugyanazt kell-e visszaadni, vagy lehet helyettesiteni hasonlóval? Javak haszonkölcsöne, letétje. Tartozások átvállalása, engedményezése.

73. Munkaszerződések. Milyen a szerződés, milyen kikötések vannak benne, mi a bér? A mezőgazdasági munkavállalók fajai, az egyes fajták bére, bérlevél. Illetmények pénzben, természetben, az alkalmazott földjének megmüvelésében, kukoricaföld haszonélvezetében. Vannak-e több évre kiterjedő munkaviszonyok, miben emlékeztetnek ezek a jobbágyságra ("robot", "napot szolgálni" szavak)? Elnevezések a hosszu ideig egy helyben szolgáló emberre (zsellér, bejáró, arató stb.) A megállapodás ideje és

formája a rövid és a hosszu ideig tartó munkaszerződésnél (hallgatólagos, szóbeli) a meghosszabbitás módja. Irásbeli szerződést ki és mikor köt (nagybirtok)? Van-e ingyenes munkaszerződés. Cselédavatás.

74. Megbizás: tárgyai mik (zaréndoklás, közbenjárás, peres eljárás, bosszuállás, varázslat, kuruzslás)? Fogadatlan ügyvivő. Képviselet, meghatalmazás. Az ügyvédek szerepe a faluban, róluk való vélemény. Az orvos, bába kér-e szerit-e ki ajándékokat?

75. A társaság és formái. Egyetemes céluak minden tevékenységre, mint a rokonság, vagy különös céllal alakult társaságok (halászat, legeltetés). Közös munkavállalás (kaláka; sommás aratók) ezeknek milyen a belső szervezete? Milyen munkát, ki, mikor, hogyan, minek a fejében vállal, miben különbözik a közös munka a rokonok közös munkájától? A tanyás szerződése mint munkaszerződés és társasági szerződés. A legénycsoportok udvarlás, korcsmázás céljából. Szervezetük. A céhek emlékei. Titkos társaságok, boszorkány, táltoscsoportok.

76. Biztositási szövetkezetek. Önbiztositás. Kármegosztás, hozzájárulás az elhullott marhához. A dögöt szétosztják-e?

77. Kártérités. Ki tartozik? Gazda szolgájának, gyerekének káráért tartozik-e? Kutyaharapásért felelősség. Vétlen kár megtéritése. Kárbament jószág visszatartása. Köteles-e a másik ezzel megelégedni? Vadkárok. Ismerik-e a tárgyi felelősséget?

78. Eltartási szerződések: munkaképtelen öregek eltartása idegenek részéről. Ki köthet ilyet, kivel (lehet-e idegennel, ha még rokon van)? Mit ad az eltartott (föld tulajdona, haszonélvezete) az eltartó (lakás, élelem, ruha)? Mi a formájuk (örökbefogadás, tulajdonátruházás haszonélvezet fenntartásával, anélkül)? Szankciók.

79. Különböző megállapodások: nyereség, játék, fogadás, kihivás. Szerződések a szellemekkel.

IV. Büntetőjog.

80. Büncselekmények. Mikor lép életbe a népi szankció; Illetlenség, rendetlenség, tiltott napok megszegése, hiuság, gőg, tiszteletlenség az idősebbekkel szemben, trágárság, káromkodás, részegség, pletykaság. Általában a szokások be nem tartása. A nemi élettel kapcsolatos cselekmények. A tételes jogi büncselekményeket ők hogyan itélik meg (falopás, orvhalászás, verekedés)?

81. Enyhitő és sulyosbitó körülmények. Nem, kor, állapot (részegség), vagyoni állás, család és közösség sérelme (család megröviditése, jégverés előidézése, falucsufolás) mint a megitélés indokai.

82. A tettes. Babonás módszerek a tettes kideritésére (rostaforgatás, babvetés). Közvetett tettesség: felelős-e az apa a gyermekért, a hülyéért?(vagy: "a bolondnak minden szabad?")

83. Kisérlet, előkészitő cselekmény. Hogyan itélik meg, főleg ha sikertelen: ráimádkozás, szemmelverés?

84. Önvédelem, vagy más védelme. Milyen határig mehet, a támadással arányban kell-e állnia?

85. A szankciók végrehajtói: szellemek, rokonok, barátok, szomszédok, járókelők, gyermekek, aggok? Alkalmi csoportosulások (kikből állanak, hogyan verődnek össze: az egyes korok képviselve vannak-e stb.), vagy szervezett gyülések, akár birróságok formájában. Az egyes ember,mint a szankciók végrehajtója: be kell-e avatkoznia a hagyomány megsértése esetén egyedül, vagy közös eljárást kell megindítania? Milyen cselekményekre a közösség melyik része érzékenyebb (legények, leányok, öregek, gazdák)? A legényközösségek, gazdatársulások, aratómunkások szervezett biráskodása: szervezet, eljárás, végrehajtás.

86. A végrehajtók viszonya a közhatalomhoz. Az állami szervek utánzása (népbiróság). A hivatalosan kiszabott szankció kiterjesztése (rokonokra, gyermekekre). A közösség és a hatalom együttmüködése: mikor türi, vagy segiti a

hatalom a magáncsoportosulás cselekvését (cigányvajda birósága)? A közösség és a hatalom ellenkező viselkedése: tiltott, törvényellenes közösségi szankciók. Nyilt kenyértörés a kettő között?

Milyen szankciók élnek még a faluban (misztikusak, erkölcsiek, jogiak), mint átok, tilalom, dorgálás, birságok, megszégyenités. Osztályozás.

Engesztelés: az Isten és a szellemek közbelépése a hagyomány fenntartása érdekében. A hagyományos jog megsértése: bün? Isteni büntetés ezen és a másvilágon: betegség, szegénység, megcsalatás vagy baleset, mint büntetések a közhit szerint. Rossz szellemek és hasonlók. A közösség testének megtisztitása a fertőzött tag eltávolitásával: elpusztitás? Kiközösités, törvényen kivül helyezés. "Népitélet": isteni büntetés, melyet emberi cselekvés indit meg.

Megelőző jogi szankciók. Tilalmazás a nemhivatalos jog eszközeivel. Tiltakozás, feddés joga, ennek utólagos hatása: hivatkozás rá. Közbelépés a hagyományellenes cselekvés megakadályozására: megfélemlités szóval és tettel, közbelépés erőszakkal vagy fegyveres erővel.

Büntető jogi szankciók. Személyi, tárgyi, jelképes büntetések. A szervezett közösségek büntetései, pénzben, természetben (italok fizetése); kizárás, kiüzés, bojkott. Testi büntetések, botozás, ostorozás, vagy csak pofon és jelképes fenyités. A mult?

Társadalmi szankciók: megszégyenités. Szidalom, megszólás, gunyolás, sziszegés, fütyülés, gunyvers, adoma (irásban is): vannak-e meghatározott napjai a megszólásnak? Társaságból kinézés, kizárás, a szék, a szür, a rokka kitevése, kitáncoltatás. A bosszu guny formájában. Eklézsiakövetés, templomi szégyenpad, szégyenkő.

Tettleges megszégyenités. Arcot vágni, ujjal mutatni, hátat forditani, fügét stb. mutatni. Pofon, rugás. Virágnyelv, rosszagu ajándékok, bemocskolás. Félrevezetés.

93. Körülvezetés, menetek. Milyen alkalomból (össze nem illő házasság)? Ideje, cselekvései (hogyan folyik le a cselekmény megtárgyalása), mondások, énekek. Kik szerepelnek benne? Kell-e birságot fizetni? Milyen tárgyakat hordoznak meg, milyen ruhában, vagy anélkül? Képletes kivégzés, a kép elégetése, elmeritése: kinek, miért?

94. Az egyéni elégtételvevés. Párbaj. Legénypárbaj. Eljárások, következmények: mi szégyen?

95. A gunyolódás eszközei és végrehajtói. Az egyén: a gunyolódók fajtái és a gunyolódás joga (határok)! Komaasszonyok, szomszédasszonyok, kofák. Az életkorok, nemek, társadalmi osztályok kölcsönös gunyolódásai; falucsufolók.

V. Biráskodás, közigazgatás.

5. A falusi biráskodás szokásjoga. Hogyan fogják fel általában a biró hivatalát. Meg kell-e kenni a birót, sértő-e az ajándék visszautasitása? Reakció a birói (járásbiróságtól felfelé) itéletekkel szemben.

7. A pereskedés gyakorisága, indokai. Kik szerepelnek leginkább. Hogyan itélik meg, hogyan nevezik ("törvénykedik" stb.)? Kinél nincs helye perlekedésnek, kik között, milyen ügyben? A per haszna vagy kára.

3. A nép felfogása a tőle távoleső, idegen eredetü jogokkal szemben (kereskedelmi jog, váltójog, közigazgatási szakjogok, telekkönyvi jog, csődjog?) Ismernek-e valamit ezekből; rossz tapasztalatok, vélemény.

). A falu részvétele a hivatalos közigazgatásban. Mennyiben tekintik azt magukénak, mennyiben egészitik ki. Közigazgatás kicsiben (cigányoknál, közösségekben, mint aratómunkások stb.) A jegyző tapasztalatai a nehézségekre nézve.

). Milyen emlékek vannak a faluban a jog multjára nézve: 1. irásbeliek, mint régi végrendeletek, községi jegyzőkönyvek, anyakönyvek (részletesen!), 2. tárgyiak, mint deres, pellengér, börtön, község-ládája, szégyenpad, rovások, marhabélyegek.

Felelős kiadó: Dr.Bónis György

okszorositotta: Diószegi Lehel irodája. Kecskeméti-u. 13.

2. Papp László kérdőíve

KÉRDŐÍV

ÁLTALÁNOS HELYISMERTETÉS.

1. A község (táj) neve. Vármegye, járás.
Melyik törvényszékhez, járásbírósághoz tartozik?
A község földrajzi fekvése, táji jellegzetességei.
A község története.
A község települési formája.
A község és környékének birtokviszonyai az 1920. és 1945. évi földreformok előtt és után.
Birtokrendezési, tagosítási állapotok.
A lakosság lélekszáma, ethnikai (nemzetiség, nyelv), vallási megoszlása, rendi eredete.
Népmozgalmi adatok. Természetes szaporodás, egyke, egyse, elvándorlás, betelepülés.
A lakosság foglalkozása, életmódja.
Művelési ágak, termelési formák. Gazdasági szintek.
A lakosság mozgásköre. A várostól való távolság, kapcsolat és érintkezés a környékkel, várossal, távolabbi vidékekkel.
A község társadalmi viszonyai. Rétegeződések, elkülönülés származási, vallási, vagyoni, politikai, stb. tekintetben. Művelődési szintek. Vezető rétegek a multban és manapság.
A község hagyománykaraktere. A hagyományok őrzése, eltérés azoktól az építkezés, gazdálkodási mód és eszközök, viselet, társasösszejövetelek, ünnepi, kultikus szokások, népdal, mese, tánc, hiedelmek, nyelv, stb. terén. A hagyományőrző rétegek.
Hasonló ethnikumú és életberendezésű községek a környéken.
Eltérő ethnikumú községek a közvetlen környéken.

A JOG, TÖRVÉNY, SZOKÁS.

2. A *jog* és *igazság* fogalma, azonosulása, elkülönülése a nép felfogásában.
3. Mit értenek *törvény* alatt? Kitől, honnan valónak tartják a jog, a törvény erejét? Hogyan vélekednek a törvény betartásának szükségességéről? A jó és rossz törvény. Általánosságban mit tartanak jónak, mit kifogá-

solnak a régebbi és mai jogrendszerben, törvényalkotásban? A parasztság és az idegen viszonyokra készült törvények. A „rátették a törvényt" értelme. Hogyan kellene a törvényeket készíteni?

4. Honnan veszi a nép *jogi tudását*, törvényismeretét? Miként vélekednek arról, hogy „a törvény nemtudása nem mentesít a következmények alól"? Hogyan kellene a törvényeket közismertté tenni?

5. Mit értenek *szokás* alatt? Hogyan alakul ki a jogszokás? Van-e az egyén kezdeményezésének kimutatható, határozott szerepe? A szokásnak, hagyománynak a jog terén milyen jelentőséget tulajdonítanak? Kiket, miként, miért kötelez a jogi vonatkozású szokás? A szokást, vagy a törvényt tartják-e inkább kötelezőnek? A szokás szembenállása a törvénnyel.

6. Következmények nélkül el lehet-e térni a jogi szokástól? Ha nem, miféle a következmények? A helyi népi közvélemény ellenőrző, irányító szerepe az egyén jogi magatartásánál. Hol és hogyan alakul ez ki? (Házelőtti összejövetelek, „malom alatt", fonó, pinceszerezés, kocsma, piac, stb.) Hogyan nyilatkozik meg?

7. A szokás elhalványulása, elhalása. Mi szerepe van ebben az egyénnek, a közösségnek?

8. Felismerik-e egyes jogi vonatkozású szokásoknak kártékonyságát? (Példák!) Ha igen, miért ragaszkodnak azokhoz?

9. A *vallás* erkölcsi és hitbeli előírásainak szerepe az egyén és a közösség jogi magatartásánál.

10. A *gazdasági* és *politikai eszmék* irányító, erősítő, korlátozó szerepe az egyén és a közösség jogi magatartásánál.

PERESKEDÉS, BIRÁSKODÁS.

11. A *pereskedés* gyakori-, ritka-e? Általánosságban kik szoktak pereskedni? Miféle perek gyakoriak? (Községi-, járásbírósági, törvényszéki statisztikai adatok.)

12. Vitás magánjogi és bűnügyeikben azonnal perre mennek-e, vagy előbb más módját keresik az igazságszerzésnek? Él-e a népben a békéltetési kívánalom? Hogyan kívánnák, tartanák jónak a békéltetést?

13. A peres eljárások törvényi szabályairól mit tudnak, mit helyeselnek, mit kifogásolnak?

14. Hogyan fogják fel a *bíráskodást*? Az idegen bíróban jobban megbíznak- (bíznának-)e, mint a közülükvalóban?

15. Mit tudnak az *állami bíráskodásról* és miképpen vélekednek róla? Mit tudnak a törvénykezési fórumokról? A bírói és közigazgatási szervek különbözőségéről? A fellebbezési fórumokról? Igyekszenek-e kimeríteni minden fellebbezési lehetőséget (saját akaratukból)?

16. Miféle (magánjogi- és bűn-) ügyeikben s gyakran fordulnak-e a *községi bírósághoz*? A községi bíróság tényleges eljárásmódja. Kinek van itt döntő szava? Ítéleteiben megnyugszanak-e, vagy fellebbeznek? Gyakran kerül-e sor azok végrehajtására? Miképpen nyilatkoznak a községi bíróság működéséről?

17. Egyéb törvényalkotta igazgatási szervek (közbirtokosság, úrbéri társulatok, hegyközségek, erdő-, legelő-, vízi-, stb. társulatok) bírói működése.

18. Szívesen vesznek-e részt a helyi igazgatási szervek bírói és egyéb feladatú működésében? Magukénak tekintik-e szerveket, vagy idegenek azok tőlük? Átalakítják-e azok törvény-előírta működését, szervezetét a gyakorlatban?

19. Tekintélyt jelent-e a bírói, esküdti, stb. tisztség? Megmarad-e a tekintély a hivatal letétele után? („Bíróviselt" személyek.) A községi jegyző tényleges szerepe a falu életében. Kik közül választják a bírót, esküdteket, egyéb községi tisztségviselőket? (Vagyoni, származásbeli, nemzetiségi, vallási, stb. szempontok.)

20. *Népi igazgatási szervek* (tizes rendszer, stb.), ezek kialakulása, feladata, tisztségei, bírói működésük.

21. A *falusi iparosság népi szerveinek bírói működése.*

22. Rábízzák-e ügyük elbírálását valamely „nemhivatalos" személyre, vagy bíráskodási szervre? *(Népi „választott bíróság".)* Mifélére, milyen ügyekben és milyen módon? Hogyan szolgáltat ez igazságot? Tiszteletben tartják-e ennek döntését? Van-e módja, lehetősége a döntés végrehajtásának?

23. A helyi bíráskodás *szakértő* személyei. Gyakori-e ezek igénybevétele és miféle ügyekben használják őket? Megbíznak-e bennük? Hogyan megy végbe ezek közreműködése? Díjazásuk.

24. A *tanuskodást* hogyan fogják fel magánjogi perekben és bűnügyben? Kötelességnek, tehernek tartják-e? A tanuk számáról mi a nézetük („hány tanu kell") és ezt mivel okolják meg? Az igaz és a hamis tanuvallomásról mi a felfogásuk? Mi adja meg a tanuskodás értékét? Árthat-e a tanu annak, aki ráhivatkozott („akinek a tanuja")? Jár-e ennek díjazás (csupán a vallomásért)? Mit tartanak a tanuzási *esküről,* mire való az? Kire esküsznek és miért? (Lelkiismereti és mágikus hatások.) Kultikus és mágikus szokások és hiedelmek az eskü helye, formája (kéz, ujjak tartása ,stb.), ereje körül.

25. Milyen *elnevezésekkel, kifejezésekkel, szólásokkal, közmondásokkal* élnek a jog, törvény, szokás, törvénykezés, pereskedés, tanúzás, eskü fogalomköreiben?

MAGÁNJOG.

I. Az ember. (A személy.)

A jogképesség.

26. Az ember megkülönböztetése a falu társadalmában, a csecsemőkortól az öregségig, *nem, életkor, családi állapot* szerint. Miben áll a megkülönböztetés és hogyan ölelkeznek a különböző szempontok? Milyen elnevezésekkel élnek idevonatkozólag? Az agglegény és vénlány csökkent értékűsége. Hogyan szólítják meg a falu társadalmában a különböző életkorú, családi állapotú személyeket? (Névváltozás, magázás, tegezés, stb., pl. idős agglegények tegezése gyermekek részéről.)

27. A kor, családi állapot szerint való elkülönülés külső jegyei. (Viselet, stb.)

28. Milyen megkülönböztetést tesznek férfi és nő között jogok szerzése, tulajdonszerzés, dolgok (ingó, ingatlan, vagyon) tulajdonbantartása tekintetében? (Jogképesség.) Milyen megkülönböztetést tesznek e vonatkozásban férfinél és nőnél kor, családi állapot (nőtlen házas, férfi, agglegény, hajadon, férjes nő, aggleány, stb.) szerint? A méhmagzatnak lehetnek-e jogai, tulajdona, vagyona? Hogyan képzelik ezt el?

29. A jogképesség tekintetében tesznek-e (tennének-e) különbséget nemzetiség, vallás, rendi eredet és társadalmi helyzet (nemes, jobbágy, zsellér, cseléd-ivadék, stb.) szerint?

30. A jogképesség szempontjából tesznek-e (tennének-e) megkülönböztetést az emberek testi, lelki egészségi állapota, fogyatékossága szerint? (Pl. munkára képtelen nyomorék, süketnéma, vak, elmegyenge, elmebeteg, stb.) Erkölcsi állapot szerint?

31. Egyáltalában: a jogképesség, jogok és kötelességek tekintetében egyenlőnek tekintik-e egymást a falu lakói? Egyenlőnek tekintik-e az ország minden lakóját? A külföldieket, nemrég bevándoroltakat? Kivel szemben miért ismernék el helyesnek a jogképesség korlátozását (hogy pl. valakinek ne lehessen földje, háza, kereső foglalkozása, stb.)?

A cselekvőképesség.

32. Ki kötelezheti magát (köthet érvényes szerződést, stb.) a saját akaratából és nyilatkozatával? Kit tekintenek korlátlanul cselekvőképesnek? Teljesen cselekvőképtelennek? A cselekvőképesség fokozatai, korlátai a nép felfogása és életrendje szerint. A „kiskorúság" és fokozatai, a nagykorúság a nép felfogása szerint. (Pl. a gyermek kisebb mértékű és teljes munkaképessé-, keresővéválása, az elhalt apa helyébe lépése, stb.)

33. A korlátoltan cselekvőképesekkel hogyan és mire nézve lehet (érvényes) megállapodást kötni? (Pl. csekélyebb értékű, értékesebb dolgok adásvétele, munkaszerződés, stb.) Kiskorúval, elmegyengével, „gyógyítható elmebeteggel" (elnevezése?)? A bódult, részeg állapotban lévő emberrel?

34. A „kiskorúság" meghosszabbítása előfordul-e? Milyen esetekben?

35. A cselekvőképtelen és korlátoltan cselekvőképes személyek *képviselete*. A gyámság és gondnokság szerepe a nép életében. Mit tudnak a törvény rendelkezéseiről? Mennyiben alkalmazkodnak azokhoz? (L. a „Család" és „Képviselet" fejezeteket is.)

A név.

36. Önmagát hogyan nevezi a faluban és idegenek előtt a földművelő ember? (Paraszt, polgár, gazda, stb.) Hogyan a módosabb, a kisebb gazda, a szegényember? Hogyan nevezik egymást a különböző társadalmi rétegekből való személyek? Hogyan nevezik e vidék, a táj lakói önmagukat? A szomszéd táj lakói a tárgyalt tájét? A szomszédos községek lakói a tárgyalt falu népét?

37. A *családnevek* és változásaik. Megkülönböztető (ragadvány-, csuf-) nevet illesztenek-e egész családokra? Miféle neveket és mi okból? Használja-e azt a család? Illesztenek-e származás, testi, lelki jegy, tulajdonság, föld-, házvétel, bérlet, stb., alapján megkülönböztető neveket egyénekre? Valóban névadás itt a cél? Átalakul-e a személy ragadvány-, csufneve családnévvé? Kikre s hogyan öröklődik? A feleséget férje után hívják-e, vagy

leánykori családnevén, avagy mindkettőn? Az apósa házában élő (beházasodott) vőt nevezik-e az asszony családneve után? Gyermekeit?

38. A *keresztnevek* választása kit illet? Van-e állandóan visszatérő keresztnév a családokban? Mi szerint igazodik ez? A keresztnév változása korok szerint.

39. A név mint a személyiség alkatrésze. Az egyén és a család nevének értéke, tisztessége, megbecsülése, védelme.

II. Az ember és a dolgok kapcsolata.

A dolgok általában.

40. Mit értenek *ingó* (ingóság) alatt? Mit értenek *ingatlan* alatt? Hogyan tesznek különbséget?

41. *Alkatrész* és *tartozék* között tesznek-e és miféle megkülönböztetést? Mi jelentősége van a megkülönböztetésnek?

42. A holt és élő ingó dolog alkatrésze, tartozéka. (Pl. az eladott „jószág kötőfékkel jár".)

43. Mi tartozik a ház- (lakóház, gazdasági épületek, udvar, pince, présház, stb.) ingatlanhoz? Pl. eladáskor mi jár vele, mit lehet kikötés nélkül elvinni, mit kell otthagyni? (Tűzhely, kályha, létra, vizeshordó, kútvödör, vályú, jászol, lámpák, stb.) A beépítés jelentősége, mértéke.

44. Mi tartozik a földingatlanhoz? A rajta lévő épületek (épületrészek), alkatrész, tartozék (ingatlan, ingó) jellege. A vad hozzátartozik-e a földhöz?

45. Milyen *földmértékegységekben* beszélnek, milyeneket ismernek, használnak? (Katasztrális hold, magyar hold, kis hold, lánc, öl, stb.) Mit értenek alattuk? Milyen „népi" *terület-, hosszmérésmódok* élnek még? (Szekérfordulás, lánc, kötél, stb.) Hogyan végzik a mérést? Milyen „népi" *ürmértékegységeket* használnak (véka, pint, stb.), mit értenek alattuk? Milyen *súlymértékben* beszélnek?

A tulajdon és vagyon.

46. Mit értenek *tulajdon* alatt?

47. Kié a világmindenség? Kié a Föld? Az ország? A város, a falu? Kié a nép, az ember?

48. Hogyan fogják fel a *köztulajdont*, az ország, a város, a község, a közbirtokosság, az urbéres közösség, stb. tulajdonát?

49. Az *egyéni tulajdonnak* mi az alapja, mi jogosít a tulajdonra? (A puszta születés, öröklés, a munka, stb.?) Elismerik-e a munka nélkül szerzett tulajdon, vagyon, jövedelem jogosságát? Általánosságban milyen korlátozásokat tartanának helyesnek a vagyon, jövedelem megosztása tekintetében? Mi okozza a szegény és a gazdag között való különbséget?

50. A vagyon mint az emberi érték, megbecsülés alapja. A vagyonkülönbség külső jegyei. (Viselet, stb.)

51. Honnan, kitől való a *föld tulajdona?* (Az Istentől, országtól, néptől, stb.) Mi a földtulajdon célja? Kinek lehet joga a földhöz? Árunak tekintik-e a földet? Jónéven veszik-e a földdel való üzérkedést, csereberélést? Más falubelinek, vagy éppen idegennek szívesen adnak-e el, avagy eladnak-e egyáltalában földet? A földtulajdon mértékében milyen határokat ismer(né)-

nek el jogosnak, helyesnek? Elvehető-e a föld attól, akinek sok van, pusztán ebből az okból? Más okból?

52. Ragaszkodnak-e a földhöz, a földművelő életmódhoz, vagy elszakadni kívánnak tőle? Emberhez méltónak, vagy megalázónak tartják-e a földművelő életmódot?

53. A parasztember és a föld *mitikus jogi kapcsolata*. A Föld „földanyánk" tisztelete. Jó és rossz szellemek mint a föld, a hegyek, a vizek tulajdonosai, ezek mélységeiben, stb. A parasztember és a külvilág egyéb tárgyainak mitikus jogi kapcsolata.

A földtulajdon kiterjedése.

54. Meddig terjed a földtulajdon a föld *mélységében?* Szabadon kibányászhatja-e a tulajdonos a földje mélyén lévő agyagot, földet, követ, ásványvizet, bányaterméket? Mit tudnak a törvényes korlátokról? Igazságosnak, helyesnek tartják-e, hogy a tulajdonos földje alatt lévő szenet, ércet, stb. más bányászhatja ki? Szerintük ki annak a jogos tulajdonosa?

55. Meddig terjed a földtulajdon a *magasságban?* Mi ennek a gyakorlati értelme?

56. A népi felfogás szerint meddig terjed a *vízparti tulajdon*, a folyó-, tómederben? Mit jelent, mire jogosít fel a medertulajdon?

A tulajdon tartalma, belső korlátai.

57. Mit tehet és mit nem tehet a tulajdonos a saját dolgaival *fizikai értelemben?* A használat, felhasználás, megsemmisítés, elrejtés joga meddig terjedhet?

58. A *föld* valóságos tulajdona-e az egyénnek, a családnak? (Vagy csak „használatba kapták" a köztől?) Ki szólhat és mi jogon a föld használatába? Miféle különös kötelességek járnak a földtulajdonnal a közzel szemben? Köteles-e a gazda a földjét megművelni? Megszólja, bünteti-e a falusi közösség azt, aki a földjét parlagon hagyja, vagy rosszul műveli?

59. Mit tehet és mit nem tehet a tulajdonos a saját dolgaival *jogi értelemben?* Mit tehet kisebb-nagyobb ingóságaival, pénzével, házával, földjével, szabadon eladhatja, elcserélheti, elajándékozhatja, átörökítheti-e azokat? Ki szólhat mindebbe és mi jogon?

60. Milyen *önkéntes korlátozásokat, tilalmakat* ismernek és gyakorolnak a vagyon, különösen a föld, a ház elidegenítése, megterhelése tekintetében? Kivel szemben, kinek a javára gyakorolják azokat, mi okból és milyen formában?

61. Van-e (volt-e) a faluban „családi birtok", „haditelek", „vitézi telek"? (1920 : XXXVI. tc.) Ismerik-e ezek fogalmát s a rájuk vonatkozó (vonatkozott) különleges öröklési, elidegenítési, terhelési szabályokat? Mit tartanak róluk? Mi vezette azt, aki ilyen korlátozott tulajdonjogú birtokot létesített?

Tulajdon, birtok, bírlalat.

62. Mit értenek *birtok* alatt? Birtoklás alatt? A tulajdon és birtok között mi a különbség? A tényleges birtoklás ereje, jelentősége általában és a birtok nélküli tulajdonnal szemben, ingónál, ingatlannál.

63. Ismerik-e a *bírlalat* szót, ha igen, mit értenek alatta?

A közös tulajdon.

64. Szívesen állanak-e tulajdonközösségben, vagy idegenkednek attól? Gyakran lépnek-e önkéntes tulajdonközösségbe, közös adásvételi vagy egyéb szerzés, vállalkozás útján? Kik között fordul ez elő és milyen okból, célból?

65. Hogyan fogják fel a tulajdon közös voltát ingó dolgoknál? Ingatlanoknál? Az „eszmei hányad" érzékelése. A természetben való részelés érzékelése. A tulajdontársak általában miként gyakorolják a tulajdonból folyó jogaikat a használat, gyümölcsöztetés, gyümölcsszedés, egyéb hasznok élvezése, megosztása tekintetében ingóknál? Ingatlanoknál? Hogyan rendelkezhetnek (szoktak rendelkezni) tulajdonjogi hányadaik fölött? Elidegeníthetik-, megterhelhetik-e részeiket a tulajdonostárs hozzájárulása nélkül? Ha igen, milyen esetben és feltételekkel, vagy minden ok és feltétel nélkül is? Az oszthatatlan dolgoknál mi a helyzet?

66. Az ingótulajdonközösséget miképpen szokták megszüntetni? A háztulajdonközösséget? A művelés alatt álló ingatlanok tulajdonközösségét?

67. A tényleges és telekkönyvi állapot azonossága és különbözősége ingatlantulajdonközösségeknél és ezek megszüntetésénél. Az eltérések okai. A közjegyző, hagyatéki bíróság ténykedése és a tényleges helyzet.

68. A *földközösség emlékei* a tulajdonközösségekben. A nyomásos gazdálkodás (családi közösségeken kívül) fennmaradt-e még? (Mikor szünt meg?) Ősi, felkutatható eredetű-e, a közösség akaratából, vagy az 1894: XII. tc. alapján tartják fenn? Van-e szervezete? Melyek a gazdálkodás szabályai, hogyan használják a szántót, legelőt, rétet, stb.? A „forgó birtok." „Nyilas" földek és használatuk.

69. A *határ felszabadulása* legeltetésre Szent Mihály napja után. El-e még ez a szokás, tudnak-e eredetéről, kik s hogyan gyakorolhatják és gyakorolják? (Idegenek, szomszéd falubeliek, újonnan beköltözöttek is?) Van-e, aki tiltakozik a szokás ellen? Hová hajtható ilyenkor a jószág, a belsőségekre is, csak a szántóföldekre, rétre, legelőre? Meddig tart a felszabadítás? Az efféle legeltetésnél kártételek és azok megtérítése.

70. A *régi úrbéresek*, zsellérek ház-, udvar-, kertközössége. Kik laknak ma is egy udvaron, egy házban? A telkek régebbi és mai nagysága, formája, oszthatósága. A házak száma a közös udvaron. Az egyes házakhoz milyen külön melléképületek tartoznak? Milyen közös melléképületek? A házak, melléképületek, udvar, kert, kút, árnyékszék, stb. használata. A közös és egyéni tulajdonrészek használata, elkülönítése, fenntartása, gondozása. Felosztják-e és hogyan osztják fel az felosztható részeket? Van-e nyoma a telekkönyvben az ilyen tulajdonközösség-megszüntetésnek? Az elkülönülésre törekvés más jelenségei.

71. Miféle *egyéb* önkéntes és törvényen alapuló *tulajdoni és használati közösségek* fordulnak elő a faluban? (Közbirtokosság, úrbéri közösségek, közös legelő, rét, nádas, erdő ,stb.) Hogyan fogják fel a tagot illető tulajdont, tulajdonrészt?

72. A közös bejáratú *pincék* használata.

73. Magántulajdonban lévő közös *kútak* használata, gondozása. (L. a „társulás, szövetkezés", „család" fejezeteket is.)

A szellemi tulajdon.

74. Ismerik-e a szellemi tulajdon fogalmát?

75. Van-e tulajdonosa a népmesének, népdalnak? A (nem-szerző) mese-, dalmondótól hallott népmesét, nótát más is elmondhatja, leírhatja, terjesztheti? Miért — miért nem? Honnan szerezte maga a mese-, stb. mondó a netán állított tulajdonszerű (szerzői) *jogot*?

76. Ha ismert, vagy felkutatható a szerző, lehet-e nélküle rendelkezni az efféle szellemi termékeivel?

77. Utánozható, felhasználható-e a más által „kitalált", készített, használt díszítés, festés, faragás, stb. mintája, formája (házon, kapun, kerítésen, falon, kemencén, butoron, szerszámon, hangszeren, ruhadarabon, hímzésen, szőttesen, stb.)? *Védjegy-szerű jegyek* a szellemi tulajdon termékein.

78. A költői, zenei, tárgyi művészeti alkotások *szerzői jogát* miként érzékelik, felfogásuk szerint van-e egyáltalában ilyen, értékesíthető, megszerezhető-e s mi módon? Miként értékelik az ilyen jogot? Miként képzelik el a kárkövetelési jogát annak, akit szellemi tulajdonában, szerzői jogában megsértettek? A kárkövetelés mibenlétét, értékét, annak érvényesítését?

79. A művészeti alkotásokhoz fűződőn kívül ismernek-e másfajta szellemi tulajdont? Racionálisabb termelőeszközök és eljárásmódok, jobb, tökéletesebb szerszám, gép, stb. feltalálása, készítése. Egyéb találmányok. Mezőkertgazdasági termékek nemesítése. Mindezek átvétele, utánzása, felhasználása, engedéllyel, engedély nélkül. A *szabadalmi jog* a nép felfogásában.

A) tulajdonszerzés általában.

80. Van-e minden dolognak tulajdonosa? Élő és holt ingóról elképzelhető-e, hogy nincsen tulajdonosa? Az ingatlanról, földről, házról? Mi a jele annak, mi bizonyítja, hogy valamely dolog gazdátlan, uratlan? Uratlan-e az elkóborolt kisebb házi állat (kutya, macska)? A szabadon élő vad (nyúl, vaddisznó, fürj, fogoly, fácán, vadgalamb, pacsirta, varjú, róka, görény, ürge, stb.)? A nyílt vízben élő hal? Uratlan-e a forrás, a folyó, a tó vize? A levegő?

81. A népi elképzelés szerint miféle dolgokon nem lehet tulajdont szerezni? A templom, temető, sírkereszt, közútak, közterek, stb. mint „forgalmon kívüli dolgok". Az emberi holttesttel ki s hogyan rendelkezhetik?

82. Hogyan fogják fel a „szűzdohány", tilos „kisüsti" tulajdonszerzését, tulajdonbantartását, a dohány-, szesztermelés és értékesítés korlátozását?

83. A tulajdonostól megszerezhető-e bármiféle dolog tulajdona? A nemtulajdonostól lehet-e tulajdont szerezni? A tulajdonosnak joggal tartott nemtulajdonostól? (Pl. az örököstől, akitől a dolgot utóbb elperlik, a férjtől, holott a feleségé a dolog, vagy viszont, stb.) A tolvajtól, az orgazdától egyáltalában megszerezhető-e (Vétel, ajándék, stb. útján) s milyen körülmények mellett a megvett dolog? Ha igen, mivel magyarázzák ezt? A leendő örököstől megszerezhető-e a reá váró örökség az örökhagyó életében? („Eladom a jussomat".) Szokásos-e az ilyen vétel?

84. Lehet-e tulajdont szerezni az előző tulajdonos jogától függetlenül? Az ilyen *(eredeti) tulajdonszerzési módok* közül (elsajátítás, találás, kincslelés, elbirtoklás, növedék, gyümölcsszedés, feldolgozás, átalakítás, egyesülés, földreform- és telepítési juttatás, tagosítás), melyek élnek a nép tudatában, melyek gyakorlatában, illetve gyakorlati ismeretében? Hogyan érzékelik ezekben az esetekben a tulajdonszerzést, tulajdonalapítást?

85. Az előző tulajdonos jogából gyökerező *(származékos) tulajdonszerzési módok* (adásvétel, csere, ajándék, öröklés) népi fogalmai.

86. Az *ingó-tulajdonszerzés* mivel megy végbe? Birtokba kell-e venni a dolgot, kézrátétel, vagy mi más ténykedés szükséges az (élő, holt) ingó dolog tulajdonának megszerzéséhez? Jogügyleteknél (adásvétel, csere, ajándék) a megállapodással, a szerződés szó-, vagy irásbeli megkötésével végbemegy-e? A vételár kifizetésével (adásvételnél), a kölcsönös átadással (cserénél)?

87. Az *ingatlantulajdonszerzés* mivel megy végbe? Helyszini birtokbavétel, átadás-átvétel szükséges-e, elég-e a szerzésre vonatkozó szóbeli megállapodás; irásbeli megállapodás létrejötte, szükséges-e a szerzési okirat aláirása, a tulajdonjognak telekkönyvi bekebelezése, vagy más ténykedés, magatartás? Adásvételnél szükséges-e a kölcsönös teljesítés, a vételár kifizetése, cserénél a kölcsönös teljesítés, öröklésnél hagyatékátadás, stb.? A földtulajdonba való beiktatásnak van-e hagyományos formája, szertartása? A földtulajdonból való kiesésnek? Milyen esetekben? Résztvesznek-e azon meghatározott személyek (rokonok, szomszédok, esküdtek, stb.), kit hívnak meg? Mivel magyarázzák ezt a szokást? (L. 235.)

Elsajátítás

88. Az uratlan dolog tulajdonának megszerzése. A szabadon élő vadat, nyilt vízben élő halat ki, hol, hogyan, mivel foghatja meg. A tulajdonos a saját telkén elfoghat-, magának megtarthat-, elpusztithat-e bármiféle vadat? A zárt helyről kiszabadult, tenyésztett vadat is? Mit tartanak a vadászat, halászat törvényes korlátozásáról? Ki az orvvadász, orvhalász?

89. A falu, vagy más közösség földjén, erdejében vadon termett gyümölcsöt, gombát, virágot ki szedheti le? Hozzányúlhat-e idegen, ha a tulajdonos nem gyüjti össze, pusztulni hagyja?

90. Idegen erdőben makkoltatás, csergubacsszedés. Ennek szokásszerű türése. Mi az alapja ennek a szokásnak? Idegen erdőben galy-, rőzseszedés, ennek szokás-szerű türése. A nagy erdők fájából tüzelhet-e más (szó, engedély, térítés nélkül), mint az erdő gazdája? Mi jogon?

91. Útszélen, árokszélen, vízmosásnál szabadnak tartják-e a legeltetést? Esetleg milyen szükebb területen (a saját telek, föld előtt) tartják szabadnak? Elhagyott, müveletlen telken szabad-e legeltetni? Füvet kaszálni?

92. A közútakra kihajló fáról lehullott gyümölcsöt felszedheti-e más, mint a fa gazdája? Az országútak szélén álló fákról lehullott gyümölcsöt ki szedheti fel?

93. Büncselekménynek, lopásnak tekintik-e a 88—92. pontok alatt felsorolt elsajátító cselekmények valamelyikét?

94. A folyó, patak, tó vizét ki s hol használhatja vízmerésre, itatásra, mosásra, öntözésre, stb? Homokot, kavicsot a parti részről ki, hogyan, honnan, mennyit hordhat?

95. A népi felfogás szerint kié lesz az elszálló *méhraj*, ha idegen üres kasba vonul, kié, ha tele kasba vonul? Ha a kas tulajdonosáé: hogyan térül meg a másik raj tulajdonosának kára? Kié lesz a több tulajdonos méhrajaiból egyesült új raj? Ha közös lesz, milyen arány szerint közösködnek, hogyan kezelik az új rajt, hogyan számozkodnak a termésen s meddig tart a közösködés? Az elszálló méhrajt hol s mennyi időn belül keresheti és foghatja be a tulajdonosa? Mihez van joga keresés közben?

96. Van-e ma is mód és alkalom *ingatlan*tulajdonszerző „első foglalás"-ra a föld feltörése, írtás, hasznosítás, vagy egyéb eljárás útján? Hol, kivel szemben, hogyan gyakorolják ezt a szerzésmódot? Elismerik-e ennek jogosságát? Minek következtében tartják megszerzettnek az elfoglalt földet? Az elbirtoklástól való különbség miként nyilvánul meg az ilyen szerzésmódban (időmúlás szükségtelensége, vagy rövidsége, stb.)? Megszerzik-e az ilyen tulajdont telekkönyvi bejegyzés (helyszíneltetés) útján is?

97. A gazdátlanná vált (elhagyott) ingatlan (föld, ház) tulajdonát megszerezheti-e önhatalmú elsajátítással magánszemély? Hogyan s miféle címen? Megszerezheti-e a község? Hogyan? Ha egyik sem, kié lesz (kellene, hogy legyen) az ilyen ingatlan?

Találás.

98. Az elvesztett dolog felett mikor szünik meg az előző gazdájának tulajdona? A megtaláló tulajdonossá válik-e? Ha igen, mi címen? Mindegy, hogy miféle a talált tárgy és mi az értéke? A megtaláló magánál tarthatja-e a talált tárgyat, vagy mit kell vele tennie? Mikor, hol, kinek kell átadnia? Kié lesz a talált tárgy, ha nem kerül meg a gazdája? Mennyi idő mulva? Lehet-e rá joga s mennyiben a megtalálónak? Legalább is jutalom illeti-e a megtalálót s milyen értékben, ha nem kerül meg a tárgy gazdája? Ha megkerült a tulajdonos, jár-e ettől s miféle jutalom jár a megtalálónak?

Kincselés.

99. Mit tartanak kincsnek? Van-e tulajdonosa a földben, vagy máshol rég elrejtett s elfeledett kincsnek a felfedezése előtt? Ha felfedik, kié lesz a földben, épületfalban, pincében, odvas fában, vízben, stb. elrejtett kincs, amelynek eredeti tulajdonosa fel nem kutatható? Kié lesz, ha a megtaláló a lelőhelynek tulajdonosa? Kié, ha valaki munka közben, ha véletlenül, avagy a kincs után kutatva bukkan rá az idegen helyen rejlő kincsre? A községet, államot illeti-e a kincs, vagy annak egy része? Kinek milyen címen mi jár belőle? Természetben, vagy az értékéből? Mi történjék, ha a kincset nem lehet természetben megosztani? (A népi jogérzet szerint hogyan kellene mindennek történnie?)

Elbirtoklás.

100. Tulajdonosává válhat-e valaki valamely idegen *ingó* dolognak pusztán azzal, hogy azt hosszú ideig magánál (birtokában) tartja? Milyen magatartás és mennyi idő szükséges ehhez? Az ilyen tulajdonszerzés hogyan alakul és az időt hogyan számítják, ha a tárgy utóbb (időközben) „öröklés" útján más kezébe (birtokába) kerül?

101. Lehet-e tulajdont szerezni azon az idegen ingó tárgyon, amelyet valaki a tulajdonos hozzájárulása nélkül, de ennek szemeláttára sajátjaként használ? Mi a helyzet a jóhiszemű és mi a rosszhiszemű (pl. erőszakos) használat esetén? Mennyi idő kell az ilyen tulajdonszerzéshez?

102. Tulajdonos lesz (lehet)-e bármikor is az, aki pusztán zálogolás útján kerül valamely idegen tárgy birtokába? (Különbség teendő a jogos és jogtalan zálogolás esetei között.)

103. Bűncselekmény (lopás, rablás, orgazdaság, stb.) útján szerzett tárgynak tulajdonosává válhat-e valaha is a bűntevő?

104. Tulajdonul meg lehet-e szerezni valamely idegen *ingatlant* pusztán a sajátként, hosszú időn át történő birtokban (használatban) tartással? A szomszédtól pusztán elszántással lehet-e földet tulajdonul megszerezni? Mennyi időt tartanak szükségesnek az ilyen tulajdonszerzéshez? Folyik-e tovább az elbirtoklás, ha a tulajdonos tiltakozik? Hogyan kell kifejezni a tiltakozást? Tovább folyik-e a tulajdonszerző idő, ha meghal az, aki a földet birtokában tartja (elbirtokolja)?

105. Kiskorú tulajdonát lehet-e elbirtokolni? Házastárs a házastársét (ingó, ingatlant) elbirtokolhatja-e?

106. Határjel áttételével, meghamisításával, más hasonló cselekménnyel lehet-e elbirtokolni ingatlant?

Telki növedék.

107. (Homokos, széljárta vidékeken.) A *szélhordta homokot* visszahordhatja-e a gazdája, vagy a feltöltött telek gazdájáé lesz az? Avagy követelheti-e emez, hogy a homok tulajdonosa hordja vissza a homokot? Egyáltalában mit tehetnek egymással szemben?

108. A parti teleknek *iszaplerakodással* történt nagyobbodásával a telek tulajdonosa gazdagszik-e? Tartozik-e ezért bárkinek valami térítéssel, bejelentéssel?

109. A folyómenti telekről más telekhez sodródott föld kié lesz? Visszahordhatja-e a *sodorványt* a korábbi gazdája? Ha nem, tartozik-e s miféle megtérítéssel a megnagyobbodott telek gazdája?

110. A folyóban keletkezett új *sziget* kié lesz?

Gyümölcsszedés.

111. A dolgok gyümölcse (jószág szaporulata, termés, a fák gyümölcse, stb) csak a dolog (anyajószág, fa, stb.) tulajdonosáé lehet? Az elválással (pusztán ennek tényével) elvesztheti-e a dolog gazdája a gyümölcs tulajdonát? (Pl. a szomszéd telekre, útra hullott gyümölcsét.) A haszonélvező, használó, zálogtartó csak az elválasztással lesz a gyümölcsnek tulajdonosává, vagy már előbb is az volt? Miben nyilvánul meg az egyik és másik felfogás? (Pl. a dolog tulajdonosa mennyiben rendelkezik az elvált és el nem vált gyümölccsel, egyáltalában tartozik-e reá az elválás kérdése, beleszólhat-e az elválasztás, leszedés időpontjába, stb.?) Az el nem vált gyümölcs (pl. világra nem jött borjú, lábon álló termés, fán lévő gyümölcs, tőkén lévő szőlő) eladása, elajándékozása esetén a vevő, a megajándékozott mikor szerzi meg a gyümölcs tulajdonát? (L. még a szomszédság, elsajátítás, jószágtartás kérdéseit.)

Feldolgozás, átalakítás.

112. Idegen (nyers) anyag feldolgozásával a tulajdonos megkérdezése nélkül készített tárgy kié lesz? (Pl. fonalból szőttest, fából szerszámot, bútordarabot, stb. készítenek.) Mi különbséget tesznek (tennének) akkor, ha a feldolgozó tudja s ha jóhiszeműen nem tudta, hogy az anyag nem az övé? Milyen esetben lesz (felfogásuk szerint) feltétlenül a feldolgozóé? Mit tartozik ilyenkor a feldolgozó az anyag tulajdonosának megtéríteni? Milyen esetben lesz feltétlenül az anyag tulajdonosáé? Tartozik-e ez, milyen esetben s miféle megtérítéssel a feldolgozónak?

113. A tulajdonos megkérdezése (megállapodás) nélkül átalakított (átfaragott, hímzett, stb.) tárgy kié lesz? Mikor lesz a tárgy eredeti tulajdonosáé s mikor az átalakítóé? Egyik s másik esetben ki mit tartozik (tartozik-e?) megtéríteni a másiknak (pl. jelentéktelen, jelentős értékgyarapodás, szerkezetváltoztatás, jelentős munka, anyaghozzáadás esetén)? Előfordulnak-e efféle esetek?

Egyesülés.

114. Idegen (pl. szomszéd) ingatlanra a tulajdonos tudta (hozzájárulása) nélkül állított épület (kunyhó, ól, lakóház, stb.) kié lesz? Él-e olyan tudatos felfogás, hogy a telek a gazdájáé, az építmény és építőé? Hogyan képzelik el ilyen esetben a tulajdonból származó jogok gyakorlását? Követelheti-e az építő a beépített telekrész tulajdonát? Ha igen, miféle megtérítéssel tartozik a telek gazdájának? Ha nem, hogyan használja az építő az építményt s miféle kárpótlás, térítés mellett? Ha az építmény a telek gazdájáé lenne, mihez van joga az építőnek (pl. lebonthatja-e az építményt, elhordhatja-e anyagát, ha nem: milyen térítést követelhet a telektulajdonostól, stb.)?

115. A 114. p. helyzetei hogyan alakulnak, ha az építménynek csak egy (kisebb, nagyobb) része kerül az idegen telekre?

116. A 114. és 115. p. helyzetei hogyan alakulnak, ha az építkezés a telektulajdonos kifejezett tilalma, tiltakozása ellenére történt?

117. Az idegen, pl. szomszéd telekre ültetett növény, fa kié? Ha a telek tulajdonosáé, mit követelhet az ültető? Elképzelhető-e olyan eset, hogy az ültető a telek (rész) tulajdonát követelheti az ültetés jogcímén? A köz telkére (utca, tér, országút széle, stb.) ültetett növény, fa kié? Mi joga van az ültetőnek (a beültetett közterülettel szomszédos telek gazdájának)? (Pl. gallyazhatja, kivághatja-e a fát?)

118. A véletlenül, a jó- és rosszhiszemű szándékossággal összevegyített gabona, bor, vagy más szét nem választható ingó dolog tulajdonában hogyan tennének igazságot? (L. 95. pontot.)

Földreform, telepítés.

119. Az 1920. és 1945. évi földreform eredményei és hatásai a községekben. Általában mit tartanak a földhöz, házhelyhez juttatásról, szükségesnek, helyesnek tartják-e? Mit tartanak a tényleges lebonyolításról?

120. Megtérítendőnek tartják-e a juttatott földek értékét? Ki, kinek, mit, hogyan tartoznék megtéríteni az egyik és másik oldalon álló érdekeltek, a kívülálló érdektelenek szerint? Hogyan fogják fel az ingyenes földjuttatást?

Tagosítás.

121. (Ahol ilyen munka folyt, vagy várható.) Jogosítottnak tartják az államot a tagosításnak kényszer útján való keresztülvitelére? Helyesnek, szükségesnek tartják-e a tagosítást? Miért, miért nem? Miben látják hasznát, kárát? Belenyugszanak-e a bírói intézkedésekbe, elfogadják-e panasz, zúgolódás nélkül a tagosítás (alapjában kényszercsere) útján nyert földet? Jól megoldottnak tartják-e az elvégzett tagosítás munkáját? Általában mit kifogásolnak?

Tulajdonjelek, tulajdonjegyek.

122. A községi és egyéb *köztulajdon* elhatárolása. Határdombok, oszlopok, szentképek, feszület, kápolna, élőfa, facsoportok, árkok, stb.

123. A *magáningatlantulajdont* megjelölik-, elhatárolják-e és miként a szántóföldön, legelőn, réten, kertben, szőlőskertben, erdőn, stb.? Földbemélyített és álló határjelek. A mélyített határjelek formája, nagysága, elnevezése. Az álló határjelek (domb, hant, kőrakás, oszlop, cövek, cölöp, stb.) anyaga, formája, nagysága. A kert, kertel, kerítés, gyepü, mesgye, barázda, porgolát stb., szavak használata, jelentése. (L. 142. pontot is.)

124. A mezei, kerti, stb. művelés alatt lévő telkeken használnak-e az egyéni tulajdonra kifejezetten utaló rajzos, írásos jeleket, jegyeket?

125. Régtől valók-e a határjelek? Időnkint megújítják-e a köz- és magánhatárjeleket? Milyen időszakonkint, alkalmakkor, kiknek a jelenlétében? Kultikus, gyakorlati célú (komoly, tréfás) szokások, szertartások a határjelek újításakor. Az új határjelek elhelyezése hogyan történik?

126. Miféle tulajdonjegyeket alkalmaznak a *lakóházon*? Hol helyezik el azokat? (Kapun, kisajtón, házormon, mestergerendán, stb.) Ki irányítja a jegyek alkalmazását, az építtető tulajdonos, vagy a házépítő iparos? (Régebben is?) Régi, új keletű-e a tulajdonjegyek használata, elhagyják-e, vagy már el is hagyták azt? A betű-, címer-, stb. jegyeket az örökös és az idegen utód kicseréli-e a sajátjával?

127. A *gazdasági eszközök*, szerszámok, zsák, ponyva, stb. megjelölése.

128. A *jószág* (ló, szarvasmarha, juh, sertés, aprómarha) jeggyel való ellátása. A jegyek alakja, szine, elhelyezése. A jószágbillegzés szokásai, szertartásai.

129. Az *egyéni ingótulajdon* jegyei, ezek sajátosságai. A személyes használatra szolgáló tárgyak, ruha, ágynemű, bútordarabok, stb. megjelölése. (Név, kezdőbetük, rajz, szín, stb.)

130. Az ingótulajdonjegyek és jelek valósággal a tulajdon meglelölésére szolgálnak-e, vagy csupán emlékül, díszül, avagy egyéb jelentőségük van? (Pl. a „szerzői" tulajdon fenntartására valók hímzés-, szöttes, stb. munkánál.) Rendszeresen alkalmazzák-e azokat, avgy csak egyesek (kik?), esetleg pusztán különcködésből?

131. A határjeleken, tulajdonjegyeken kívül mi igazolja a tulajdont? Okiratos bizonyítékok. Őriznek-e öreg írásokat mint a vagyon bizonyítékait? Miféléket?

132. Tanubizonyításra kiket tartanak alkalmasnak a tulajdonigazolásnál? A bizonyító személyek száma. A bizonyítás egyéb kellékei, formái. A földeskü.

133. Kultikus és mágikus szokások a határ megvonásánál, megőrzésére, a tulajdon megóvására. Hiedelmek. Házőrző szellemek.

A szomszédság. (Telki szolgalmak.)

134. A szomszédság általában. Van-e s miben nyilvánul meg a jogi, erkölcsi, gazdasági, rendfenntartó, szociális, stb. jelentősége? A kötelező kölcsönös segítség. („Tűztevő szomszéd.") A szomszédok elnevezése fekvésük szerint. (Első, hátsó, tő, keleti, nyugati, stb. szomszéd.)

135. Hogyan szabad *építkezni* a belső és külső telken? Távolságok, magasság, mélység, terjedelem a lakóház, istálló, pince, egyéb gazdasági

épületek, kút, árnyékszék, szemétgödör, trágyadomb, agyag-, homokbánya létesítésénél, tekintettel a szomszéd telkére. (Helyi hatósági előírások és tényleges szokás.) (L. 114—116. pontokat is.)

136. *Épületmegterhelést,* szerelvényillesztést a szomszéd telekről milyen esetben és mennyi időn át lehet végezni, tartani? Engedélyt kell-e, illik-e kérni? Ismerik-e a „szolgalom" szót és fogalmat?

137. Jogosult-e s milyen feltételekkel az épület tulajdonosa a szomszéd telken végezhető javítási, stb. munkát ott elvégezni? Jár-e ezért s miféle kártérítés? A szomszéd mennyiben követelheti a telkére néző (tűz-) falnak rendben, épségben tartását? Milyen időközönkint szokásos (kötelező) a falak megújítása, tapasztása meszelése?

138. Az *ablakillesztés* joga, *világossághoz* és *kilátáshoz való jog, ereszjog, csurgásjog, füstelvezetés* joga mit jelent, hogyan gyakorolható, ténylegesen hogyan gyakorolják? (L. 147. pontot.)

139. *Pincét* milyen esetben és feltételek mellett szabad a szomszéd telek alá ásni?

140. A telek határvonalán lévő *közös kút* használata, gondozása a szomszédok között.

141. A *mezőgazdasági terményeket* (szalma, széna, stb.) miként kell és szabad a belső telken (padlás, udvar, csűr, kert, stb.) felhalmozni, tekintettel a szomszédságra, tűzbiztonsági, „szépészeti", stb. szempontokra? A *tűzgyujtás* (gaz-, stb.) égetés, disznópörkölés, stb. szabadsága és korlátai a belső és külső telken.

142. *Kerítés* a belső és külső telkeken (L. 122—125. pontokat is.) Van-e a beltelken mindenütt kerítés? Mire való az? (Tulajdonjelölés, átlátás, ember, jószág átjárásának korlátozása, védelem, stb.) Ki s miből, hogyan (milyen magasságban), hol köteles megépíteni? Javítani, gondozni, újítani?

143. *Átlépés* a szomszéd belső és külső telkére, ennek feltételei, korlátai. Elveszett jószág keresése idegen udvaron, kertben, külső telken, „szó nélkül", engedéllyel. Készítenek-e különleges átlépőhelyet, ajtót, hágcsót erre a, vagy más célra? Rendszeres átlépés a szomszéd belső és külső telkére, ennek oka, feltételei. (Pl. gyümölcs le- és összeszedés.)

144. *Átjárás* más belső és külső telkén az út megrövidítése, megkönnyítése, stb. céljából, gyalog, jószággal, szekérrel, mezőgazdasági gépekkel. Mikor lehet átjárni a más földjén? Szomszédok és idegenek átjárása egyszeri esetben és rendszeresen. Joggá válhat-e az ilyen átjárás s ha igen, kinek a számára, milyen okból, módon, feltételekkel? Csak (szóbeli, írásbeli) engedéllyel, vagy hallgatólagosan is? Utóbbi esetben mennyi idő alatt? Hogyan szoktak (s hogyan kell) ellene tiltakozni? Megszüntethető-e bármikor az átjárás s ha igen, mi okból? Ellenszolgáltatás jár-e a („szolgáló") telek tulajdonosának? Az új tulajdonost mennyiben köti az átjárás (szolgalom) kialakult gyakorlata? Ha tudott, ha nem tudott róla?. Telekkönyvben feltüntetik-e?

145. Beltelki, mezei, szőlőbeli, stb. kútról, vízparti telek mellől *vízhordáshoz, itatáshoz* kinek s hogyan keletkezhetik joga? Miért s hogyan tilthatja meg azt a kút, telek tulajdonosa? Jár-e a vízhasználatért ellenszolgáltatás? (L. 94. pontot is.) Az egy telken lakók *közös esővízgyűjtése,* használata.

146. A *mesgyén álló fa*, fasor kinek a tulajdona, ki vághatja ki, ki yazhatja, szedheti gyümölcsét?

147. A szomszéd telkére *áthajló fának* ágát levághatja-e a szomszéd? Az átnyúló gyökeret kivághatja-e? Szabadon ültethet-e a tulajdonos (belés kültelken) a telke szélére fákat, bokrokat? Követelheti-e a szomszéd a telkére árnyékot vető, vagy levegőt, kilátást elvevő fa kivágását? (L. 138. pontot is.) Felszedheti- és megtarthatja-e a szomszéd a szomszédos telek fájáról földjére hullott gyümölcsöt (szó és térítés nélkül)? Leszedheti-e az áthajló ágakon lévő gyümölcsöt? Megteszik-e mindezt ténylegesen is? Ha nem teszik meg, jár-e a fa tulajdonosa részéről valami kárpótlás?

148. A szomszédságból folyó jogok és kötelességek a *mezei művelés alatt lévő földön*. Kinek hogyan kell a mesgyét meghagyni? Kié a mesgye? Szántás közben szabad-e a szomszéd földjére átfordulni, abba beleszántani?

149. Különleges szomszédjogok és kötelességek a *tanyavilágban*.

Személyes jogok idegen dolgokon. (Személyes szolgalmak.)

150. *Haszonélvezet* alatt mit értenek? Haszonélvezet ingón, ingatlanon. Mire jogosult a haszonélvező? Mit tehet, mit nem tehet a haszonélvezet tárgyával? Mit köteles tenni? (Pl. épület állagát megóvni, javítani, biztosítani, stb.) Mit nem köteles tenni? (Pl. elhasználódott tárgyakat pótolni, stb.) A haszonélvező beruházásai hogyan s mennyiben térülnek meg?

151. A népi felfogás szerint át lehet-e ruházni másra a haszonélvezeti jogot?

152. Miféle haszonélvezeti formákat ismernek és gyakorolnak? (L. az „örökjognál" is.)

153. *Használat* alatt mit értenek? Ismerik-e a *„használati szolgalmat"*? Megkülönböztetik-e a haszonélvezettől? Ki s hogyan szerezheti meg? Mire jogosít? (A törvény szerint csak a személyes szükségletre szorítkozhatik!) Átruházható, örökölhető-e? A lakásszolgalom esetleges különleges szabályai.

Építményi jog. (Örökbérlet.)

154. Ismerik-e, mit értenek alatta, gyakorolják-e? Ha igen, határozott, vagy határozatlan időre is? (A törvény szerint csak naptárilag meghatározott időre szólhat!) Hogyan lehet és hogyan szokták megszerezni? Fennmarad-e a jog, ha elpusztul az építmény? Mi lesz az építménnyel, ha megszünik a jog?

155. Szoktak-e olyan megállapodásokat kötni, amely szerint a tulajdonos telkére más személy, díj fizetése, vagy egyéb kikötés mellett épületet emelhet? Határozott időtartamra szól-e az ilyen megállapodás? Miféle szükségesség hozza létre? Milyen különleges szabályai vannak az ilyen megállapodásnak és állapotnak?

Telki teher.

156. Miféle, a „telki teher" fogalma alá eső (az ingatlant a tulajdonos személyétől függetlenül terhelő), vagy hasonló terheket ismernek a községben? (Vízszabályozási járulék, járadéktelek terhei, maradványföld terhei, párbér, kegyúri teher, kikötmény, így pl. tartás kikötménye, stb.) Mit tudnak róluk, eredetükről, szükségességükről, helyességükről, stb.? A párbérszolgáltatást viselik-e a másvallásúak is? Mi ennek az alapja?

Zálogjog.

157. Általánosságban milyen fogalmaik vannak a zálogjogról és a zálogról? (Uzleti zálognyujtás, bírói, közigazgatási zálogolás, mezőr. stb. rendőri zálogvétel, a kártevő „megzálogolása", stb.) Hogyan érzékelik a zálogjogot ingón, ingatlanon? A zálog tárgyának birtokbavétele (önkéntes, erőszakos át-, elvétele) nélkül elképzelik-e? Mire jogosítja és kötelezi a zálogtartót a zálogtárgy birtokbantartása? (Használat, megőrzés, visszaadás, stb.) Továbbadhatja-e, eladhatja-e a zálogot? Milyen esetben és feltételekkel? Mire jogosítja és kötelezi a zálognyújtót (tulajdonost, adóst) a zálogtárgynak birtokában maradása? (Használat, megőrzés, stb.)

158. Tiszteletben tartják-e a végrehajtási foglalást, zálogolást? A más adóssága fejében lefoglalt ingó gazdája rendelkezhetik-e továbbra is a dolgával? (Pl. elviheti-e a lovat az, akiét idegen istállóban, idegen adósságért lefoglalják?)

A telekkönyv.

159. Mit tudnak és mit tartanak a telekkönyvről? Mibelétéről, céljáról, rendszeréről, bizonyító erejéről, nyilvánosságáról? Méltányolják-e a telekkönyv hasznait?

160. Tulajdoni és egyéb jogaikat (adasvétel, öröklés, kölcsönnyujtás, bérlet, haszonélvezet, stb. esetén) igyekszenek-e bejegyeztetni, töröltetni, rendben tartani? Miért — miért nem? Milyen hatást tulajdonítanak a bejegyzéseknek? A jogszerzésekhez (pl. ingatlan megvételéhez) szükségesnek tartják-e a bejegyzést? Miféle jogokat igyekszenek önmaguktól bejegyeztetni?

161. Mennyiben ismerik és értik a telekkönyv nyelvezetét? Az egyes fogalmak népi elnevezései. (Telekölés, betáblázás, stb.)

162. A betétszerkesztési, tagosítási, birtokrendezési munkálatok tapasztalatai, akadályai.

A tulajdon és birtok védelme

163. Vitás tulajdoni, birtoklási, határügyeik elintézésénél általában hogyan járnak el? A tényleges helyzetet hajlandók-e jogszerűnek tekinteni, vagy a teljesebb jogosultságot igyekszenek kutatni? Mit tudnak a tulajdon- és birtokvédelem különleges szabályairól?

164. Vitás tulajdoni, birtoklási, határügyeikben megengedhetőnek tartják-e az önbíráskodást? Önhatalommal kivethető-e a birtokháborító? Milyen esetben? Visszaszántható-e az elszántott föld? Helyreállítható-e a más által jogtalanul áttett határjel?

165. A tolvajtól elveheti-e nyiltan, alattomban az ellopott tárgyat a károsult? Az orgazdától?

166. A birtokban lévő nemtulajdonost (haszonélvező, bérlő, haszonbérlő, zálogtartó, stb.) kevesebb jog illeti-e meg a birtok védelménél, mint a tulajdonost? Milyen jogok illetik?

III. Gazdasági forgalom. Kötelmek.

A jogügyletek mozzanatai, kellékei, alakiságai.

167. Hol kötik a fontosabb megállapodásokat (melyik szerződő félnél, hatóság, „hites személyek" előtt, ügyvédhez mennek-e, stb.)? Miért ragaszkodnak az egyik, vagy másik helyhez, személyhez?

168. Bizonyos időponthoz (ünnephez, egyéb alkalomhoz) kötik-e a jelentősebb megállapodások létesítését? Milyen napokon, vagy alkalmakkor nem kötnek megállapodásokat? Babonából, vagy más okból?

169. Jelentősebb megállapodásaikba bevonnak-e kívülálló személyeket? Milyen természetűekbe? Kiket (rokonokat, szomszédokat, stb.)? Mi célból? Az alkudozásnál, a szerződés tényleges megkötésénél van-e ezeknek a személyeknek szerepük? Miben áll ez a szerepkör? (Az alkudozásnál való segítség, a felelősség megosztása, majdani tanúságtétel, stb.)

170. A szerződéskötés mozzanatai. Hiradás, ellátkezés felvétele, ajánlattétel, alkú, megegyezés, stb.

171. Az *igéret* (pl. ajándékozásra, adásvételre) kötelez-e szerződéskötésre? Mikor — mikor nem, miért — miért nem? Avagy az igéret már magában is megállapodásnak tekintendő (ha a másik fél tudomásul vette.)? Kötelez-e az igéret, ha egy másik megállapodásnak az igéret volt az alapja, indítéka? (Pl. az eladó kölcsönt igért a vevőnek a vételár kifizetésére, ami nélkül a vétel sem jött volna létre.) Meddig kötelez az igéret, hogyan, mikor kell beváltani? Lehet-e a beváltást erőszakolni?

172. Az ajánlattevő visszavonhatja-e *ajánlatát*? Meddig? Megváltoztathatja-e? Mikor köti véglegesen?

173. Mikor, melyik mozzanattal tekintik a szóbeli megállapodást, szerződést megkötöttnek? Az írásbeli megállapodást?

174. *Szóban*, vagy *írásban* szeretnek-e inkább megállapodni jelentősebb (esetleg kisebb) ügyeikben? Mire nézve kötnek szóbeli, mire nézve inkább írásbeli megállapodást?

175. Fontosabb-e a szó az írásnál? Miért — miért nem? Mire való, mikor miért szükséges, mikor, miért nem szükséges az írás? Az adott szó értéke, szentsége.

176. Ki készíti, kivel készíttetik az írást (*okiratot*)? Sajátmaguk, közülük való nemjogtudó személy, jogtudó személy (községi jegyző, ügyvéd, stb)? Az előbbi esetekben mit tartalmaz az, milyen szavakat, kifejezéseket használnak?

177. Ha a megállapodást írásba foglalják, mit tekintenek ennél fontosnak tartalomban? Érvényes-e az, ami tévedésből, figyelmetlenségből kimaradt a szerződésből, de benne volt a szóbeli megállapodásban? Amit az okirat aláírása előtt, vagy után csak élőszóval kötöttek ki, de szándékosan nem vettek be az okiratba? És ha az okirat azt tartalmazza, hogy ami benne nincsen, az „nem érvényes"? S ha a megállapodók ennek ellenére fenntartották a szóban kikötötteket? Mi a helyzet mindezen esetekben, ha a szóbeli megállapodás ellentmond az írásnak (hogyan tennének igazságot)?

178. Az *aláírás* jelentősége okirati megállapodásnál. Érvényesnek tekintik-e a megállapodást, ha arról az egyik, másik fél, vagy mindkettő aláírása hiányzik? Sajátkezűleg kell-e mindenkinek a saját nevét aláírnia, vagy más is megbízható ezzel? Férj a feleség nevét aláírhatja-e és megfordítva?

179. A *tanuzás*. Kell-e és hány tanu kell a szóbeli megállapodásokhoz? Az írásbeli szerződésekhez? Miért van tanura szükség? Miért van a mondott (vélt) számú tanura szükség? Okiratkészítésnél csak a jelenlétükre, vagy csak az aláírásukra van szükség? Jelen szoktak-e lenni a tanuk, vagy csak utóbb iratják velük alá az írást? Kell-e a tanunak tudnia, hogy mit tartal-

maz az írás? A tanuk „közösek"-e, vagy az egyik és másik szerződő személy tanui?

180. *Pecsétet* alkalmaznak-e az írásos szerződéseken? Kik s miféle pecsétet alkalmaznak?

181. Az okirati, tanuk előtti, stb. formákhoz általában kikkel szemben s kikkel szemben nem ragaszkodnak? (Rokonok, jóbarátok, ismerősök, helybeliek, idegenek, stb.)

182. Mit tudnak egyes jogügyletek *okirati kényszeréről*? (Ingatlanadásvétel, csere, ajándékozás okiratba, férj-feleség közt létrejövő szerződések közokiratba foglalása, stb.) Betartják-e a törvény kívánalmait?

183. A törvény által előírt *egyéb alakiságokat* mennyiben ismerik és tartják be? (Pl. egyes adásvételi szerződéseknek, haszonbérleti szerződéseknek, stb. hatóságokkal való láttamoztatása, stb.)

184. Egymás között érvényesnek tekintik-e az olyan megállapodásokat, amelyeknél a „törvény" kötelező, de be nem tartott alakiságot kíván? (Pl. közjegyzői okirat, hatósági láttamozás hiánya.)

185. Jelképes cselekvések, szokásos szavak, kifejezések a megállapodások létrejötténél. Kézfogás, tenyérbecsapás, „Isten-Isten", „csapjon föl", „eb aki megbánja", stb. Áldomást tartanak-e? Milyen jogügyletek kötésénél? Mi a célja? Része-e a megállapodásnak? Kötelező-e? Ki adja, kik vesznek részt rajta, miből áll az áldomás?

Az ügyleti erköles.

186. A *becsület, tisztesség, jóhiszeműség* a megállapodások kötésénél és teljesítésénél. A tisztességes ember fogalma. A másik fél érdekeinek szemmeltartása mire kötelez, meddig terjed? Mindenkivel szemben kötelező? Bizalom, bizalmatlanság, rokonok, ismerősök, falubeliek, idegenek között, ennek megnyilvánulásai.

187. Kötelező-e (érvényes-e) az olyan megállapodás, amelynek megkötésénél az egyik fél bizonyíthatóan *tévedésben* volt? Ha nem, mennyiben kell lényegesnek lennie a tévedésnek? Mit kívánhat ilyenkor s mire köteles az egyik és másik „tisztességes" fél? Ha a tévedő sokáig hallgat, felszólalhat-e utóbb? Meddig kell felszólalnia?

188. Kötelező-e (érvényes-e) az olyan szerződés, amely az egyik fél *megtévesztésével* jött létre? Ha nem, mire kell vonatkoznia s mennyiben kell lényegesnek lennie a megtévesztésnek? Az egyszerű hazugság megtévesztés-e? A megtévesztett személynek mihez s meddig van joga? Ha kölcsönös a megtévesztés?

189. Földeladásnál, haszonbérletnél lehet-e szó tévedésről, megtévesztésről a föld minősége, termőképessége, stb. tekintetében? (Pl. száraz időben szántóföldként adnak el vizes talajú földet.) Házeladásnál lehet-e szó tévedésről, megtévesztésről? (Rejtett hibák, l. „szavatosság.") Jószágeladásnál?

190. Más bizalmának, tájékozatlanságának, tapasztalatlanságának, könnyelműségének, „butaságának" kihasználása. „Tisztességtelen befolyásolás" jogügylet kötésére, erőszakos rábeszélés, beugratás. Fenntartható-e, vagy milyen esetben lenne felbontható, módosítható az ilyen megállapodás?

191. Jogban, üzleti fogásokban járatos személyek (ügynökök) és a falusi, tanyai embernek az utóbbira nézve káros megállapodásai. Nehezen érthető, meg nem értett, nehezen olvasható (apróbetűs) okiratok sietős aláíratása.

192. Kötelezőnek tartják-e a testi, lelki *kényszer, fenyegetés* hatása alatt létrejött megállapodásokat? Testi erőszak alkalmazásával, anyagi károkozásával, végrehajtással, árveréssel való fenyegetés. Erkölcsi károkozással, titok felfedésével való fenyegetés. Tényleges testi, lelki erőszak.

193. Más *szorult helyzetének* kihasználásából lehet-e (jogtalan) hasznot húzni? Mi értendő szorult helyzet alatt? Jogtalan haszon, aránytalan nyereség alatt? A *kizsákmányolás* fogalma a paraszti életkörülmények között. Mire jogosult a kizsákmányolt személy?

194. Kötelező-e (megtámadható, felbontható-e), az olyan megállapodás, ahol a szolgáltatások — a tévedés, megtévesztés esetén kívül — nem egyenlő értékűek, az egyik fél aránytalanul többet kapott, mint a másik? (Pl. 20.000 forintért veszi meg az 5.000 forintot érő házat.) Milyen értékkülönbség mellett tartanák felbonthatónak az ilyen szerződést? A rosszul járt fél követelheti-e legalább járandóságának kiegészítését? Milyen mértékig?

195. *Mások jogainak kijátszása.* Ingyenes és színleges juttatások mások megrövidítésére. (Pl. az adós eladja, elajándékozza, az örökhagyó a kedveltjének „eladja" vagyontárgyait.) Kötnek-e ilyen szerződéseket? Milyen tartalommal és formák szerint válik elérhetőnek az álcázott célt? Megtámadják-e az ilyen szerződéseket a kijátszott személyek?

196. A törvény által *tiltott szerződés* lehet-e egymás között („erkölcsileg") kötelező? (Pl. szűzdohány eladása, tiltott pálinkafőzés.) A szerencsejáték, fogadás kötelezett, nem kötelezett-e?

197. *Erkölcstelen állapotból, megállapodásból* származhatik-e jogos követelés? (Pl. a szerető követelhet-e kártérítést, a „bagolyhiten" élt nő tartásdíjat, „végkielégítést", más egyebet? (Ha megállapodtak?)

198. *Kényszerárverésen* illik-e a dobravert személy földjét, házát, ingóságát megvenni? Megteszik-e? A nemfalubeliét illik-e, megveszik-e?

A megállapodások megerősítése, biztosítása.

199. Általában kívánnak-e biztosítékot egymás részéről megállapodások kötésekor? Miért kérik a biztosítékot? Kitől, rokonoktól, jóbaráttól is, vagy csak idegentől? Miféle biztosítékokat kérnek?

200. *Elsőbbségi jog* biztosítása (eladásnál, haszonbérletnél, stb.) szokásos-e? Hogyan kötik meg az ilyen megállapodást? Mi ennek a szokásos biztosítéka? Kártérítés az egyik és másik fél szerződésszegése esetén.

201. *Foglaló* alatt mit értenek? Van-e komoly jelentősége? Miféle szerződéseknél fordul elő? (Munkaszerződéseknél is?) Követelhető-e? Ki, mikor, miért, milyen feltétel mellett adja? Csak készpénzben, vagy más értékben is? A szerződés tárgyának értékéhez képest milyen értékben? A szerződés megkötésekor beszámítják-e? Elveszhet-e a foglaló? Mikor és hogyan vész el (teljes egészében, bizonyos hányadában)? Vissza lehet-e lépni az írásbafoglalt ingatlanvételtől, ha a foglalót veszni hagyják? Mikor kell a foglalót egyszeresen, kétszeresen, stb. visszafizetni? Lehet-e mérséklést kívánni az egyik és másik részről? Követelhető-e megtartott foglalón felüli kártérítés is? Milyen esetben és mértékben? Mi lesz a foglalóval, ha mindkét fél hibájából nem ment végbe a szerződés? A foglaló elnevezései (előpénz, felpénz, stb.). Az *előleg* azonos-e a foglalóval? Ha nem, mi köztük a különbség?

202. A *kötbér* fogalmát ismerik-e? Elnevezései. Mit értenek alatta? Ki, kinek, mikor, miért, milyek értékben köti ki és adja? Előre lefizetik- (leteszik-)e? Készpénzen kívül miben szokásos? Mikor mentesül a terhelt fél a kötbér alól? Milyen esetben és mértékben kívánható a kötbér összegének mérséklése?

203. *Bánatpénz* alatt mit értenek? Szokásos-e? Elnevezései. (Hatósági eljárásokon kívül) ki, kivel szemben, milyen esetekben, miért, hogyan, milyen értékben köti ki? Mikor, kinek fizetik? Mi lesz a bánatpénzzel, ha megkötik a szerződést? Ha nem kötik meg, elvész-e? Milyen esetekben nem veszhet el?

204. *Zálogot* ügyletkötésekor egymás között szoktak-e kérni, adni? Miféléknél? Ha nem szoktak, mi ennek az oka (bizalom, szegénység, szégyenlik, „magyar emberhez nem méltónak" tartják, stb.)? Idegenekkel kötött megállapodásoknál szokásos-e? Mit szoktak zálogba adni s a szerződés (pl. kölcsön) értékéhez képest milyen értékben? Jogot (pl. nádvágást, nádlást, stb.) adnak-e a zálogba? Mi a célja a zálogadásnak? Átadják-, átveszik-e ténylegesen is a zálogtárgyat, vagy csak „lekötik"? Mit tehet a zálogtartó a zálogtal az alapügylet fennállása idején (használhatja, kölcsönadhatja-, elhasználhatja-e, stb.)? Hogyan köteles megőrizni, gondozni, fenntartani? Mikor és hogyan köteles visszaadni? Mikor tarthatja meg? Kölcsönös megállapodás kell ehhez, vagy egyoldalú kijelentés, magatartás? Ha a zálogtartó megtartja a zálogot (kielégíti magát abból), vizsgálják-e a zálog értékét, hogyan állapítják meg, hogy számítják be a követelésbe? Mi történik akkor, ha a zálog idő előtt elpusztul, vagy megrongálódik? Követelhető-e másik zálog helyette? Irást készítenek-e a zálogról és milyen szöveggel?

205. Ingatlant szokásos-e (kézi) zálogba adni? Kik között, milyen esetekben, milyen feltételekkel? Kötnek-e olyan megállapodást, hogy a (kézi) zálogba adott ingatlan hasznaiból törlesztődik a tartozás, vagy ennek kamata? Hogyan számolnak el? Mikor kell a zálogba adott ingatlant visszaadni? Mi lesz az ingatlannal, ha a kölcsönt nem fizetik vissza? Helyesnek tartják-e az ingatlankézizálog-megállapodást? Irást készítenek-e róla?

206. Telekkönyvi jelzálogbiztosítás szokásos-e az egymás között létesült jogügyleteknél, kölcsönöknél, stb.? Milyen esetekben? (Pl. ha a jegyző ügyvéd készíti a szerződést, ennek közreműködése folytán vagy saját kívánságukból is?)

207. *Kezesség.* Milyen esetekben kívánják egymás között a kezesállítást? Mi ennek a célja? Hány és miféle kezest kívánnak? A kezes általában mire vállal kötelezettséget? Szóban, írásban? Mikor mit köteles teljesíteni? Köteles-e teljesíteni az (egyenes) adós helyett, ha ez tudna, de nem akar teljesíteni? A sortartás kötelezettsége. Szükséges-e (jogérzetük szerint) előbb perelni, végrehajtani, stb. az egyenes adóst, mielőtt a kezes ellen fordulnának? Ha több a kezes, lehet-e azok ellen külön-külön is fordulni, vagy csak egyszerre valamennyi ellen. (Mit tartanak — tartanának — helyesnek?) A kezesek is adnak biztosítékot? Miféle (zálog, stb.)?

A megállapodások teljesítése.

208. A megállapodások teljesítésénél szigorúan ragaszkodnak-e a kikötésekhez, vagy azok végrehajtásánál értelmezésénél a méltányosság felé hajlanak? Az „illik", a „tisztesség úgy kívánja" a jogi tartalmú „kell"-el, kötelességgel, mennyiben azonos? Kivel szemben enyhébbek, szigorúbbak?

209. Külön kikötés nélkül kinek *hol* kell (szokásos) teljesíteni a megállapodást? (Pl. az eladó viszi-e az eladott tárgyat a vevőhöz, a kölcsönnyujtónak kell-e a pénzéért mennie, vagy fordítva, stb., ?)

210. Hogyan határozzák meg a teljesítési határidőket, határnapokat? Ragaszkodnak-e az *idő* pontos, szigorú betartásához? Késedelem esetén mit tehet és mit tesz az egyik és másik fél? Halasztást illik-e, kell-e adni a késedelmeskedőnek? Vétlen, vétkes, önhibáján kívüli, lusta, hanyag késedelmeskedőkkel szemben különbségtétel. Mennyi kíméleti haladékot illik — kell adni? Mit követelhet ennek fejében a haladékot nyujtó fél?

211. A szerződő fél a saját érdekeit milyen határig tartozik a késedelmeskedő fél érdekeivel összeegyeztetni (ezeknek alárendelni)? *Elállhat*-e az egyik fél a szerződéstől a másik késedelmeskedése miatt? (Pl. a vevő nem fizeti meg a kikötött időre a ház, föld, jószág vételárát), vagy csupán a teljesítést (pl. a megvett tárgyat, pénzét) követelheti? Milyen időtartamú késedelem lehet ok az elállásra? Kell-e s hogyan, mikor kell az ilyen elhatározást közölni a másik féllel?

212. Az értékben, azonosságban, minőségben, épségben *meg nem felelő* (hibás, hiányos) *teljesítést* köteles-e a másik fél elfogadni? Mit tehet ez ilyenkor? Elállhat-e a szerződéstől (esetleg sikertelen haladéknyujtás után)? Csak az érték (kár) különbözetét követelheti? Mikor mit, hogyan kell közölni a hibásan, hiányosan teljesítővel, ha a másik fél vele szemben emiatt jogokat kíván érvényesíteni?

213. *Kölcsönösen fennálló követeléseknél* — külön kikötés nélkül — egyszerre kell-e teljesíteni? A késedelmes féllel szemben megtagadhatja-e a másik fél a saját teljesítését? A hibásan, hiányosan teljesítő féllel szemben? Mikor jogos az ellenszolgáltatás *visszatartása?* Köteles-e a vevő a vételárat kifizetni, ha a kikötött időre nem kapja meg a megvett dolgot?

214. Ha a megállapodást az egyik fél önhibáján kívül nem tudja teljesíteni, hogyan alakul a helyzet? Természeti csapás, rossz termés, jószág elhullása, költséges betegség, haláleset ,stb. folytán szabadulhat-e kötelezettségétől, vagy miként módosul az? Ha mód van rá: nem kívánják visszaállítani az eredeti állapotot? (Pl. eladott föld, jószág vételára helyett visszaadni a megvett dolgot.) Hogyan számozkodnak ilyenkor? A *„gazdasági lehetetlenülés"*, paraszti értelmezése, következményei. A *„vis major"* értelmezése és következményei.

215. Kötelezőnek tartják-e az olyan megállapodást, amelynél az egyik szerződő fél időben, mértékben előreláthatólag nem teljesítheti a vállalt kötelezettséget? (Pl. haszonbérletnél a bérlő megélhetése sincsen biztosítva az ingatlanból, mezőgazdasági gépvételnél a vevő viszonyaihoz képest aránytalanul nagy részletfizetések, rövid fizetési határidők kikötése, stb.)

216. Az egyik fél *halála* a szerződés teljesítése előtt milyen változást okoz a teljesítésben? Joga van-e az örökösnek megmásítani a megállapodást, elállhat attól, — mikor, mikor nem?

217. *Elévülhet*-e a teljesítés követeléséhez való jog? Mitől számított mennyi idő mulva? Milyen más feltételek is szükségesek az elévüléshez az időmuláson kivül? (Pl. hogyan „veszhet el" időmulás okából a vételárhoz, az adásvétel tárgyához, a kölcsönadott pénzhez való követelés?)

218. *Lemondás* (elengedés) valamely követelésről feltétlenül és visszavonhatatlanul érvényes? (Kisebb, nagyobb értékű követelések.) Ellenszolgál-

tatás nélkül, kisebb értékű ellenszolgáltatás mellett? Ha utóbb a követelését elengedő személy teljesen elszegényedik, feléledhet-e a követelése?

219. *Beszámítás.* Kölcsönös követeléseknél mit tartanak jogosnak egymással szemben beszámítani? Egyoldalúan, külön megállapodás nélkül lehetséges-e a beszámítás? Tesznek-e megkülönböztetést a követelések eltérő fajtája (neme), jogalapja, lejárta tekintetében? Harmadik személynek követelése beszámítható-e (kérdés, megállapodás nélkül) az egyik, vagy másik féllel szemben? Milyen esetben?

220. *Újítani* szokásos-e a követeléseket — tartozásokat? Mi célból, milyen alkalommal? Teljesítés nélkül; részben való teljesítés alkalmával? Hogyan viszik végbe? Eltérnek-e ilyenkor az eredeti „jogalaptól" (úgy megy végbe az újítás, mintha korábban semmiféle kötelezettség sem állott volna fenn a felek közt)? Egyáltalában gondolnak-e effélére?

221. Tartozásvállalás szokásos-e, gyakori-e? Kik között? Milyen célból és alkalommal, formában? A régi adóst teljesen felszabadítják ilyenkor, vagy pl. megmarad kezesnek?

222. *Engedményezni,* másra átruházni szoktak-e követeléseket? Kik között szokásos ez, milyen célból, alkalommal, milyen formában? Értesítik-e róla az adóst? Köteles ez tudomásulvenni az engedményezést. A régi hitelező az adóssal szemben elveszti-e teljesen a jogát a teljesítés követelésér a saját számára? Követelheti-e a teljesítést az engedményes számára?

223. A *követelések érvényesítése* körül általában hogyan járnak el? Illik, szükséges-e az egy-, két, vagy többszöri felszólítás? Szóban, írásban? Hogyan intézik a szóbeli felszólítást, (személyesen, felkért személy, a községi jegyző, stb. útján)? Illik-e, szabad-e szó nélkül perelni?

Adásvétel.

224. Milyen módon szokták az eladási szándékot közhirré tenni? (Ház, föld-, jószág-, termény-, stb. eladásánál.)

225. Az alkú lefolyása házvételnél, földvételnél, nagyobb, kisebb jószág vételénél. Illik-e, szabad-e alkú közben harmadik személynek (ajánlattal) közbelépni? Hogyan, miről tárgyalnak? Az ajánlatot vissza lehet-e vonni. Meddig lehet, mikor kötelez? Ha a vevő elfogadta az ajánlatot? Melyik mozzanattal jön létre az adásvételi szerződés? Miben kell feltétlenül megállapodni, hogy a szerződés teljes legyen? A megállapodás, szerződés létrejöttéhez szükséges-e foglalóadás, vagy más biztosíték, a vételár kifizetése, az eladott dolog átadása, írás készítése, vagy más ténykedés?

226. Mikor, hogyan szokásos az eladott ingó dolognak (jószág, termény, stb.) az ingatlannak átadása, vételárának kifizetése? Ragaszkodnak-e a kézközön való teljesítéséhez? Ha másként nem állapodtak meg; megtagadhatja-e az eladó a dolog átdását a vételár kifizetéséig? A vevő a fizetést a dolog átadásáig (átvételéig)? Megtagadhatja-e az eladó a dolog átadását, ha a vevő csak a vételár egy részét (kisebb-nagyobb részét) akarja kifizetni? Megtagadhatja-e a vevő a fizetést, ha az eladó hibásan, hiányosan akarja a dolgot átadni? Milyen mértékű hiba, hiány elegendő ehhez? (Különbség ingónál, ingatlannál, értékesebb, kisebb értékű dolognál.)

227. Kívánhat-e a vevő ármérséklést a hibás, hiányos teljesítés mellett? A késedelmes teljesítésnél? Kártérítést is? Mikor kell mindezt követelni? Ha kifizette a vételárat, követelhet-e bármit? Utólagos ármérséklést kívánhat-e a vevő, a megvett jószág, föld ház, stb. átvétele használata után?

228. Az eladott tárgynak az eladó hibájából, késedelmes átadása esetén a vevő elállhat-e a szerződéstől? Hibás, hiányos átadás esetén? Elállhat-e az eladó, ha a vevő a kikötött időpontig nem fizet? Ha csak (kisebb-nagyobb) részben fizet? Kell-e ilyenkor haladékot adni? Milyen időtartamút? Hány ízben? (Különbségtétel, mint a 226. pontnál.)

229. Követelheti-e az eladó az át is adott dolog *visszaadását*, ha a vevő késedelmesen, illetve nem fizet? Vagy csupán a pénzét követelheti? Követelheti-e a vevő pénzének visszaadását, ha az eladó a megvett dolgot a kikötött időben nem adja át? Egyik és másik esetben illik-e, kell-e haladékot adni, milyen időtartamút, hány ízben? Szokásos-e a tulajdonjognak fenntartása a vételárnak, vagy egy részének kifizetéséig, esetleg más időpontig? (Különbség teendő ingónál, ingatlannál, értékesebb, kisebb értékű dolognál.)

230. Vannak-e a ház-, földeladásnak különleges szabályai? Illet-e valakit *elsőbbség* ház-, földeladásnál? Ingónál, jószágnál? Szokás-e, kell-e a házat, földet felkínálni a rokonoknak (kiknek melyik ágbelieknek, milyen sorrendben), szomszédoknak, (kiknek, milyen sorrendben)? A rokont, vagy szomszédot illeti-e az elsőbbség? A megkínált rokonnak, szomszédnak meddig kell nyilatkoznia? Szokás-e az *elővásárlási jogot* az előbb mondott elsőbbségen felül is biztosítani? Kiknek a számára, mi okból? Szerződéssel is?

231. Szokásos-e ház-, földeladás esetén a *visszavásárlási jogot* kikötni? Milyen esetben, milyen okból, kinek a javára? Élőszóval, írásbeli szerződéssel is? A visszavásárlásra általában milyen feltételeket szoktak szabni? Ha feltételt előre nem szabtak, mi jelenti a visszavásárolni szándékozó elsőbbségét?

232. A meg-, de át nem vett, ki nem fizetett dolog mikor adható el újból? Eladható-e szó nélkül? Ha az ingatlant jó-, rosszhiszeműen *másodszor* is *eladták* s az első vevő birtokban van, mit tehet, ki ellen fordulhat a második vevő? Kivetheti-e a birtokban lévőt (akinek a neve a telekkönyvben sem szerepel)? Ingatlanvételnél szokásos-e, kell-e meggyőződni arról, hogy nincsen-e harmadik (idegen) személy birtokban?

233. Az új tulajdonos tulajdonjogának *bekebelezéséről* (átírásról) — jogtudó személy szorgalmazó szereplése nélkül — igyekszenek-e sürgősen gondoskodni? Általában ki gondoskodik erről, kinek a költségén megy végbe az átírás? Szokásos-e a vételárhátraléknak telekkönyvi biztosítása?

234. Szokásos-e a *lábon álló termés*, fán függő gyümölcs eladása? Köteles-e a vevő a termést minden körülmények között (pl. rossz termés esetén is) átvenni? Milyen különleges szokások, szabályok élnek az ilyen adásvétellel kapcsolatosan?

235. Szokásos-e ingó dolgot megvásárlás előtt *próbára átvenni*? Miféle dolgokat (élő jószágot, gépet, szekeret, szerszámot, stb.)? A kipróbáló mennyi ideig tarthatja a dolgot magánál? Hogyan lesz a próbából, próbahasználatból adásvétel? Hozzászámítják-e a használat értékét (használt) a vételárhoz? Ha nincsen megállapodás, mi jár a próbahasználatért a dolog gazdájának?

236. A ház- és földeladásnál az átadás-átvétel különleges szabályai, szokásai. Kultikus és mágikus szokások, hiedelmek. Kulcs-átadás, kenyér-, sónyujtás, étkezés, stb. Szokásos szólások. (L. a 87. pontot is.)

237. *Szavatosság* alatt mit értenek? Milyen esetekben (jogügyleteknél,

megállapodásoknál) lehet szavatosságról beszélni? Gyakori-e az ilyen jogok érvényesítése?

238. Ingó-, ingatlaneladásnál a tulajdonba-, birtokbabocsátás akadálytalanságáért, idegen háborítástól, tehertől, követeléstől való mentességért kikötés nélkül is felel az eladó? A mennyiségért, minőségért, hibátlanságáért, stb.? Gabona-, gyümölcs, egyéb terményeladásnál mit jelent ez?

239. Ingatlaneladásnál mennyiben szavatol az eladó a terület nagyságáért, (térfogatáért)? Kikötés nélkül is? Ha az eladó nem akar szavatosságot vállalni, kifejezetten ki kell kötnie (szóban, írásban?) a szavatosság kizárását? Ha nincsen meg a megállapodásban foglalt terület, mire van joga a vevőnek? Elállhat-e a megállapodástól (felbonthatja-e a szerződést)? Milyen esetekben? Ha az ingatlant céljainak nem használhatná? Vételármérséklést kérhet-e, milyen esetekben?

240. Mezőgazdasági ingatlan (szántóföld, legelő, kert, stb.) földminőségére ismernek-e szavatosságot? A termelőképességre, ennek az eladótól állított voltára?

241. Házeladásnál szavatosság az épület anyaga, szerkezete, el nem avultsága, szárazsága, az egészséges lakhatás feltételei, stb. tekintetében mire és meddig terjed? Mit tekintenek „rejtett hibá"-nak? Miféle rejtett hibákra terjed ki a szavatosság? Mit köteles tenni a vevő e szavatosság enyhítésére? (Falpróba, stb.) Mit jelent ez a kikötés: a vevő „úgy veszi meg, amint van"? Szavatol-e az eladó ilyenkor bármiért is? Akkor sem, ha olyan hibái vannak az épületnek, amelyeket az eladó bizonyíthatóan elhallgatott s egykönnyen felfedhetők nem voltak?

242. Az *állatiorgalmi szavatosság* törvényes szabályairól (1923: X. tc. 1939. 1923. M. E. sz. r.) mit tudnak és mit tartanak? Gyakoriak a szavatossági perek, követelések? Miben azonos és miben tér el ez a szokás a törvénytől? A ló, szarvasmarha (tehén, ökör), juh, sertés szavatossági hibái, betegségei., „főhibái". Miféle szavatossági hibának (főhibának) számító ragályos betegségeket ismernek, sorolnak fel? Egyéb hibákat? (Takonykór, hályog, bélbetegség, orr-, légcsőhurut, rugós, harapós természet, tenyészképesség hiánya, lónál csökönyösség, sertésnél a vészen át nem ment jószág átvészeltnek állítása, kansertés heréletlen volta, stb.). Melyekért felel feltétlenül az eladó? A szavatossághoz mikor kell meglennie a betegségnek, hibának, a vételkor, átadáskor, illetve ettől számított hány napon belül mutatkozó, felismert hibára, betegségre vonatkozik a szavatosság? A vélelmi, lappangási időt hogy számítják? Áll-e a szavatosság a vételkor kisebb-nagyobb gondosság mellett (könnyen) felismerhető hibákra is? Mi a beállt szavatosság következménye? Köteles-e az eladó a jószágot visszavenni? Ha gyógyítható a jószág? Ha a párban járó jószág egyike beteg, köteles-e mindkettőt visszavenni? A visszavételen kívül mire köteles az eladó? (Költségek, tartás, orvosi, szállítási díjak, időveszteség, stb.) Hogyan számítják? Nem köteles a vevő ármérsékléssel megelégedni? — Ki lehet-e zárni valamennyi betegség, hiba tekintetében a szavatosságot? Mire nézve lehet kizárni? Hogyan, élőszóval, írásban? (Hogyan szokták?) Az írás szövege. Mikor, mitől számított mennyi időn belül kell (felfogásuk és törvénytudásuk szerint) a jószágot kifogásolni, az eladót értesíteni, perelni? Hogyan kell az eladót értesíteni? Mi egyebet kell tenni? (Állatorvosi vizsgálat, orvosi bizonyítvány kiváltása, a jószág őrzése, táplálása, gondozása, stb.) Mit tudnak a törvényes előírások-

kívánta tényked̈ések elmaradásának következményeiről? — Szokásos-e kifejezetten is szavatosságot vállalni? Élőszóval, írásban? Egyforma hatályt tulajdonítanak ennek?

243. A *vásári adásvételnek*, alkudozásnak vannak-e különleges szabályai? Termékeiket hol értékesítik? Hol adják-veszik a nagyobb jószágot? (Csak vásárban, otthon, helyi piacon is?) Vásárba hová, meddig viszik a jószágot, gabonát, gyümölcsöt, egyéb terményt?

244. Van-e *kereskedő hajlama* a falu népének? Vagy csak egyeseknek, kiknek? Miben nyilvánul ez meg? Becsülik-e a kereskedő, kupec életmódot?

Csere.

245. Mit neveznek cserének? Szokásos-e csereügyleteket kötni? Kik között? Mit mivel cserélnek általában? Cserélnek-e ingatlant? Az ingatlancserét átviszik-e a telekkönyvön? Az átadás-átvételnek milyen szabályai szokásosak? Utóbb felszólalhat-e valamelyik fél, hogy kisebb értéket kapott, mint amit adott? Követelhet-e pótlást? Az adásvétel szabályai mennyiben érvényesek a cserére is vannak-e eltérő, illetve különleges szabályok? Általában mit tartanak a cseréről, a csereberélő emberről?

Ajándékozás.

246. Mit tekintenek ajándéknak? Gyakori-e az ajándékozás? Kik között? A kisebb alkalmi ajándékokon kívül mit szoktak ajándékozni?

247. Milyen esetben kötelező az ajándékozási ígéret betartása? Szükségesnek tartják-e az ajándékozás létrejöttéhez a megajándékozott személy (elfogadó) nyilatkozatát? Hogyan kell (szokásos) e nyilatkozatot megtenni? Ingatlanajándékozáshoz elegendőnek tartják-e az élőszót az ajándékozó, illetve a megajándékozott részéről? Okiratot szoktak-e készíteni róla? Az ingatlan (ház-, föld) ajándékozás befejezett-e azzal, hogy a megajándékozott birtokbavette az ingatlant, akkor is, ha nincsen írás? Mi a fontosabb, az írás, vagy a birtokbavétel?

248. Szavatol-e az ajándékozó az ajándék hibátlanságáért, hiánytalanságáért, terheiért? A túlterhelt ingatlan tehermentesítéséért?

249. Visszavonható-e az ajándékozás? Milyen címen? Meddig? Ha a megajándékozott örököse volna az ajándékozónak? Ha az ajándékozó utóbb elszegényedik?

250. Kinek miféle ajándékot tartanak kötelezőnek, illőnek? (Pap, tanító, jegyző, orvos, bábaasszony, bajban, pl. tűzvészkor, stb. segítő személy, stb.)?

Kölcsön. (Kamat, uzsora.) **Haszonkölcsön. Letét.**

251. Egymás között szokásos-e a pénzkölcsönzés? Milyen esetekben, kik között? Ingyenesen, vagy kamattal? Ha nem kötnek ki kamatot, (nem beszélnek róla), jár-e kamat az egymásnak (rokonnak, jóbarátnak, ismerősnek, falubelinek) adott kölcsön után? Kik között feltétlenül ingyenes a kölcsön? Vannak-e, akik üzletszerűen foglalkoznak kölcsönadással? Titokban, nyiltan?

252. Hogyan számítják a *kamatot* (napokra, hetekre, hónapokra, stb.)? Miben fizetik (pénzben, gabonában, munkával, stb.)? Milyen kamatlábbal (percenttel)? Előre, vagy utólag fizetik-e a kamatot? Az első kamatot levonják-e

a kölcsön összegéből? Mivel magyarázzák ezt? A törlesztés hogyan történik, a törlesztéseket (elsősorban) mire (tőkére, kamatra) számítják? Mikor kisebb, mikor nagyobb a kamat? Ha zálogot adnak, kisebb-e?

253. Mit tartanak *uzsorának?* (Mi az uzsora határa?) Az üzletszerű kölcsönnyujtással foglalkozók (helyi parasztemberek és mások) milyen hírben vannak, uzsoráskodnak-e, mi miatt mondják őket uzsorásnak? A baráti, rokoni, szivességi kölcsönnyujtásnál van-e, aki uzsorakamatot is felszámit? Mit tartanak az uzsoráról? Szokásos-e, hogy a kölcsönvevővel — kamatot nem számítva — többet fizettetnek vissza, mint amennyit kapott?

254. Ha előre nem állapitották meg, mikor, mennyi időre, hogyan követelhető vissza a kölcsön? Mi a szokásos eljárás, magatartás? Haladékot adnak-e egymásnak? Milyen esetben illik, kötelező a haladéknyujtás? Visszakövetelhető-e a kölcsön a kikötött lejárat előtt? (— mert pl. a kölcsönadónak is szüksége van a pénzre?)

255. Okiratot készitenek-e egymás között a kölcsönről? (Szöveg.) Biztositékot kivánnak-e? Mifélét, ingót, ingatlant? Telekkönyvi biztositékot (jelzálogjogbekebelezést) kivánnak-e egymástól? Szokásos-e kölcsönbiztositékul ingatlant kézizálogba adni? Mennyi időre, milyen feltételekkel? (L. 204—205. pontokat is.) Váltót kérnek-e egymástól kölcsönadáskor?

256. *Haszonkölcsönbe* mit szoktak egymásnak adni? Milyen esetekben, milyen feltételekkel? Mit kötnek ki ellenszolgáltatásul, „kamatnak"? Ingyenes használat. Használat hallgatólagos engedéllyel (pl. szomszéd), szokás alapján.

257. *Megőrzésre* átvett dolog után szoktak-e őrzési *(letéti)* díjat kivánni, számitani? Ha igen, milyen esetekben s mennyi (miféle) díjat? Ha nem kötötték ki, utólag követelhető-e díj? Miért felel az, aki a megőrzésre ingyenesen vállalkozik? Akinek díjazás jár az őrzésért? Mit tehet és mit köteles tenni az egyik és másik, az őrzésre átvett dologgal?

Kereskedelmi és bankügyletek.

258. Általában milyen alkalmakkor kerül össze a helybeli parasztember bankkal, takarékpénztárral, szövetkezettel? Kölcsönfelvételnél szivesebben fordul-e (— ha vannak ilyenek —) helyi pénzes gazdákhoz, akár magán-uzsorásokhoz, mint hogy a bankba menjenek? Miért félnek a banktól? Mit kifogásolnak a bankkölcsönöknél? Általában mi a (közvetlen, közvetett) tapasztalatuk, észrevételük a bankokkal, ezek ténykedéseivel kapcsolatban? Mi a tapasztalat és közvélemény a szövetkezetek hitel-, stb. akcióiról, hitelpolitikájáról? (A régebbi és újabb szövetkezetek, a „felülről" és a nép á'tal alapitottak közt való különbség.)

259. Mennyiben vannak tisztában a hitel-, bankügyletek természetével? Rövid- és hosszúlejáratú kölcsönök. A *váltó* a parasztember kezében. Mit tudnak a váltóról? Mit mondanak azok, akiknek már volt váltójuk? Akik bajba kerültek a váltó miatt?

260. A közel- (távolabbi) multban kerültek-e, ugyanazon alkalommal tömegesen is „üzletviszonyba" bankkal, hitelintézettel? Miféle alkalommal? birtokparcellázások, házépitési-, FAKSz-, stb. kölcsönök. Vállaltattak-e egyetemleges kötelezettséget az egymáshoz nem tartozók adósságaiért? Miért vállalták ezt, mi lett a következménye?

261. A parasztság küzdelme a kapitalizmus erőivel a „szabad versenyben". Az ingó tőke uralma, a paraszt magárahagyatottsága, eladósodása,

mint „gyengébbik fél"-nek elbukása. Miféle példák állanak a helybeliek szeme előtt? Nehéz, érthetetlen feltételű pénzkölcsönzések, ingatlanvételek, parcellázások, mezőgazdasági és egyéb gépvételek, stb. A bank alkalmazottak, ügynökök, ügyvédek és mások szerepe. A „jog", jogi alakiságok lehetőségeinek kihasználása a paraszttal szemben. A kereskedelmi jog szabályainak és szellemének alkalmazása a paraszt ügyeiben s ennek következményei.

Bérlet.

262. Szokásos-e *háznak, lakásnak,* egyéb *épületnek,* épületrésznek bérbeadása? Kik adnak bérbe házat, lakást? Élőszóval, írásban kötik-e a szerződést? Milyen szokások és szabályok élnek a bérlet időtartama, megszünése, a felmondás tekintetében? A használat tekintetében? Mire köteles a bérbeadó a bérlet idejében? Mire köteles a bérlő? (Karbantartás, javítás, tisztítás, óvóintézkedések stb.) Albérletbe lehet-e adni a bérleményt a bérbeadó hozzájárulása nélkül?

263. Milyen szokásokat követnek a bérfizetés tekintetében? A bérnemfizetés következményei a paraszti életviszonyok közt. Egy-két mulasztás ok lehet-e a felmondásra, a bérletből való kitételre? Szegényekkel, sokgyermekes családokkal szemben meddig illik, meddig kell menni a méltányosságban? A bérbeadó zálog-, visszatartási joga a nemfizető, kártevő bérlővel szemben. Beszámíthatja-e a bérlő a bérbe a bérbeadóval szemben felálló követeléseket? Miféléket? Hogyan kell ezt (hogyan szokásos, hogyan vélik elegendőnek) tennie?

264. Szokásos-e *jószágot* bérbeadni? Mifélét, milyen célra? Milyen szokások, szabályok divatoznak ilyen esetben?

265. Szokás-e holt *ingóságnak* bérbeadása? Mit szoktak bérbeadni, miféle szabályok szerint?

Haszonbérlet.

266. Gyakori-e a haszonbérbeadás? Kik adják bérbe földjüket, stb.? Miért? Mit szoktak haszonbérbe adni? (Szántó, rét, veteményes, szőlő, erdő, nádas, halastó, stb.) Az 1945. évi földreform milyen változásokat hozott létre a bérletek számában? Alhaszonbérbeadások. Üzérkedés a haszonbérletekkel. Jó szemmel nézik-e azt, aki földjének haszonbérbeadásából él?

267. Élőszóval, írásban kötik-e a haszonbérleti szerződéseket? Elegét tesznek-e a törvény által előírt bemutatási, jóváhagyási (gazdasági albizottság, stb.) követelményeknek? Milyen időtartamú haszonbérletek szokásosak? A szokásos kezdő- és végnapok. A gazdasági év egysége és ennek következményei a haszonbérletnél, haszonbérleti szerződéseknél.

268. A bérbeadót terhelő szokásos kikötések. A haszonbérlőt terhelő szokásos kikötések. Az ingatlan, épületek, kút, útak, kerítések, árkok, stb. karbantartása. A különféle adók fizetése. Gazdálkodás a haszonbérelt ingatlanon, a kötelező megművelés, trágyázás, stb. Szokásos-e a művelési ágaknak s ezek mértékének kikötése? A kötelező jószágtartás mértéke.

269. Milyen *változtatásokat* végezhet a haszonbérlő (rövidebb, hosszabb bérletnél) az ingatlanon? Mit végezhet csupán a tulajdonos hozzájárulásával? Milyen esetben változtathatja meg a gazdálkodás, művelés korábban szokásos, vagy kikötött módját? Mit tekintenek jelentős változtatásnak?

270. *Alhaszonbérletbe* adható-e a haszonbérelt ingatlan? Milyen esetben? Ha nem kötötték ki az ellenkezőjét, szükséges-e a tulajdonos hozzájárulása? Alhaszonbérlet esetén ki a kötelezett a tulajdonossal szemben, az alhaszonbérlő kapcsolatba kerül-e vele valamilyen tekintetben?

271. Szokásos *haszonbérek* pénzben, természetben. Robotszerű szolgáltatások. Mi a felfogás, a haszonbér miből áll elő, miből kell azt fizetni, a föld hasznaiból, a termésből, vagy független az ezektől? A haszonbérlethez tartozó lakó- és egyéb épületekért kikötnek-e s miféle bért?

272. Illik-e (erkölcsileg, jogilag), kötelező-e bizonyos esetekben a *bérmérséklés*, bérelengedés? Milyen okból? (Rossz termés, egyéb természeti, stb. csapás, jószághullás.) Milyen mértékben? (Pl. a termés az átlagosnak negyede, harmada, fele, 1, 2, 3 és több éves szerződés esetén mit tartanak igazságosnak (kötelezőnek)? Kívánható-e bérmérséklés, ha a kár biztosítással, vagy egyéb óvóintézkedéssel elhárítható lett volna? Az elengedett haszonbér újból követelhető-e, ha a későbbi években igen jó termése lett? A bérmérséklés, elengedés iránt mikor, hogyan kell a tulajdonoshoz fordulni? Mit gondolnak, lehet-e perelni?

273. *Megszüntethető-e*, felmondható-e a haszonbérlet a bér nemfizetése okából? Nem kellő mértékű fizetés okából? Tisztességes dolog-e a vétlen bérlőt kitenni a haszonbérletből? Milyen más okból szüntethető meg, bontható fel a haszonbérlet a haszonbérbeadó — a haszonbérlő részéről? Mikorra mondható fel a különböző esetekben a szerződés, figyelemmel a gazdasági év egységére? „Azonnali", „rögtöni" hatályú felmondást ismernek-e? Szabadulhat-e a haszonbérlő a bérletből azon a címen, hogy a föld nem (eléggé) termőképes?

274. Megszünik-, megszüntethető-e a haszonbérlet az ingatlan *eladása* esetén? A bérbeadó *halála* esetén? A haszonbérlő halála esetén örökösei (feleség, gyermekek, mások) benmaradhatnak-e a bérletben?

275. Az ingatlan viszaadása a haszonbérlet megszünésekor. Mit, hogyan, milyen állapotban kell visszaadni? A föld, az épületek visszaadása. A termények, vetőmag, szalma, trágya visszaadása. Hogyan (darabszám, becsérték, stb. szerint) adják át és adják vissza a felszerelést, mit milyen állapotban szokásos át- és visszaadni? Mit köteles a haszonbérlő feltétlenül visszahagyni az ingatlanon?

276. A *beruházásokból* mi lesz a haszonbérbeadóé térítés nélkül a visszaadáskor? Téritéssel? Mit köteles ezekből a bérbeadó átvenni (épületek, gazdasági felszerelési tárgyak, jószág, stb.) és milyen értékben? Mit vihet el, mit bonthat le a haszonbérlő?

277. Biztositási és kényszereszközök a nemfizető, kártevő, kiköltözni kellő időben nem akaró, stb. haszonbérlő ellen. A haszonbérbeadó zálogjoga, visszatartási joga miben áll, mire terjed ki, hogyan gyakorolható? A lakóház lebontása a haszonbérlő feje fölött.

278. Szokásos-e a *feles, harmados, negyedes*, stb. haszonbérlet? Milyen esetekben, művelési ágaknál, miért kötik ezeket? Miért, miben előnyös — előnytelen az ilyen hányados szerződés az egyik és másik félre nézve? A feles, harmados, stb. hányados szerződések különleges szabályai. Ki mivel járul hozzá a termeléshez? Ki határozza (határozhatja) meg a termelési ágakat, mértékeket? Mennyiben munkaszerződés a hányados szerződés? Hogyan számolnak el a hasznokról? Ki milyen terhet visel?

Eltartási szerződések.

279. Szokásos-e, gyakori-e s kik között (rokonok, örökjogi kapcsolatban álló — nem álló rokonok, idegenek közt) az eltartási (ellátási) megállapodás? Mennyi időre kötik?

280. Ingyenes szerződéseket kötnek-e? Az eltartottak általában mit adnak az eltartónak (pénzt, házat, földet, stb.)? Tulajdonul, vagy csak használatra (haszonélvezetre)? Az eltartó általában mit szolgáltat az eltartott(ak) részére? (Lakás, élelmezés, ruházat, pénz, stb.) Szokásos-e a természetben kikötött szolgáltatásoknak utóbb készpénzszolgáltatásra változtatása? Miért, milyen esetekben?

281. Élőszóval kötik-e a megállapodásokat, vagy írásba foglalják? Szükségesnek tartják-e az okirati, esetleg közokirati formát? Ki készíti az okiratot? Milyen formát szoktak választani a szerződéskötésnél (adásvétel, eltartás, örökbefogadás, haszonbérlet, stb.)? Ismerik-e a *kikötmény* szót és fogalmát? Bejegyzik-e a kikötményt a telekkönyvbe? Hogyan szokták az eltartottak jogait biztosítani?

282. Melyik fél milyen okból szüntetheti meg az eltartási szerződést? Meg lehet-e azt egyoldalúan szüntetni? A szerződés megszüntetése esetén mit követelhet egyik a másiktól, hogyan szoktak számozkodni? Ha több eltartott (pl. a házastársak) közül az egyik meghal, mi ennek a következménye? Ha az eltartó meghal?

283. Gyakoriak-e az eltartási szerződésből származó perek? Általában mi az alapjuk?

Jószágtartás.

284. Szokásos-e (szolgálati kapcsolat nélkül) jószágot tartásra (nevelésre, hizlalásra, „legelőtartásra", stb.) vállalni? Kik adják ki jószágaikat s kik vállalják a jószágtartást? Miféle jószágot (baromfi, ló, marha, méh, stb.) milyen korúakat adnak ki, vesznek át tartásra? Mennyi időre szólnak a jószágtartási megállapodások? Miféle tartásbeli, szolgáltatási, ellenszolgáltatási, időközi haszonvételi, rendes, rendkívüli költségviselési, kárviselési, számadási, elszámolási szokásai, szabályai vannak a jószágtartásnak? A szaporulat megegyezés szerint, megegyezés hiányában kit illet? Egyéb hasznokon hogyan osztoznak?

Vállalkozás.

285. Vannak-e a faluban mások számára üzletszerűen (bérmunkában) őrléssel, darálással, olajütéssel, szeszfőzéssel, aszalással, gyapjúmosással, feldolgozással, fonással, szövéssel, egyéb munkával foglalkozó emberek? Fő-, vagy mellékfoglalkozásként űzik ezek munkájukat? Csak megbízásra, vagy „raktárra" is dolgoznak? Iparengedéllyel, vagy anélkül? Díjazásuk mi után, hogyan, mikor jár, miből áll? Egyéb szokásszülte szabályok.

286. A falusi iparosok vállalkozásai. A falusi fuvarosok és díjazásuk.

287. Falubeli ingatlan-, jószág-, áruközvetítők iparengedéllyel és anélkül. Mikor jár díjazás? Milyen díjak szokásosak? Jár-e az engedély nélküli közvetítőnek díjazás? Ennek mértéke. Vannak-e „hivatásos" házasság közvetítők? Jár-e ezeknek, vagy az alkalomszerű házasságközvetítőnek díjazás, milyen esetben s miből áll a díjazás? „Hivatásos" lakodalomrendező személyek és díjazásuk.

288. Népies ember-, és jószágorvosok. Jár-e ezeknek díjazás és milyen esetben?

Társulás, szövetkezés.

289. Általában szívesen társulnak, szövetkeznek-e egymással közös gazdálkodásra, munkára, vállalkozásra? Miért, miért nem?

290. A *politikai község* vagyonának használatában, hasznaiban való részvétel. Van-e a községnek, vagy valamelyik közösségnek vásártartási, malom-, híd-, vám-, rév-, halászati-, stb. joga? Miként gyakorolják?

291. Vannak- és működnek-e önkéntes *legelő-, erdő-*, stb. társulatok? Mikor, hogyan, mi célra alakultak, miféle alapszabállyal, hogyan működnek? Eredményes-e a működésük? Tagjaik jogai és kötelességei.

292. *Ármentesítő, vízi társulatok* és működésük. Termelő és értékesítő tevékenységük. Hasznok, terhek megosztása.

293. Van-e a faluban szervezett, nem szervezett *közbirtokosság? Urbéres közösség?* Mire szolgál, miben áll a működésük? Alapszabályaik eredete. A szabványos előírásokon kívül mit tartalmaznak? Kik a tagjaik? Ki a feje a társaságnak, kik közül, mikor, hogyan választják? A működési szervek. A tagok jogai, kötelességei. A részek átruházhatók-e másokra? Kikre? Leszármazáson (örökségen) kívül lehet-e valaki tagja a társaságnak? Milyen feltételekkel, korlátozásokkal? Társasági tagokon kívül idegen részese lehet-e az együttműködésnek, hasznoknak, előnyöknek? Miből áll a társaság vagyona, közös ingatlanok, ingók, jövedelemforrások. Kik s hogyan részesednek a hasznokban? Az osztatlan közös legelőt, erdőt, nádast, stb. hogyan használják? Nincsen törekvés a vagyonnak az egyének közt való felosztására? A szélesebb közvélemény szerint igazságos-e, hogy csak az ősi jogosultakat (közbirtokossági, úrbéres közösségi leszármazottakat) illetik a társulati javak és hasznok?

294. A politikai község és a közbirtokosság együttműködése és szembenállása. Élesen elkülönítik-e a politikai község és a közbirtokosság, úrbéres közösség vagyonát és ennek használatát? A régi nemesi és jobbágyi közösségek nem szálltak át észrevétlenül, vagy másként a községre?

295. A közjogi eredetű társaságok tagjai között kialakul-e törekvés más irányú (gazdasági, társadalmi, stb.) együttműködésre is?

296. *Önkéntes társulások, szövetkezések* mező-, kert-, állatgazdasági termelésre, értékesítésre, jószágtartásra, tenyészállattartásra, magtár, szárú, szeszfőző, aszaló, malom, daráló, cséplőgép, traktor, stb. vételére fenntartására, kő-, kavics-, homoktermelésre, ipari (tégla, cserép, kútgyűrű, stb.), háziipari cikkek (vessző-, kukoricahánccsonatú tárgyak, szőttes, csipke, játéktárgyak, stb.) készítésére és értékesítésére. Kik, mikor alapították ezeket a társulásokat, kik a tagjaik, milyen feladatok és szabályok szerint működnek? A tagok jogai, kötelességei. Beszerzési forrásaik, munka- és értékesítő rendjük, tőke-, vagyongyarapításuk. Részesedés a terhekben, károkban, előnyökben, hasznokban. Készítenek-e írásos alapszabályokat?

297. Részvétel a *„felülről" alapított szövetkezetek* működésében. E szövetkezetek jellege, célja, működése, haszna. Alkalmazkodnak-e hűen az előírásokhoz? A nép közreműködésének átalakítása miben jelentkezik?

298. *Kisebb, zártabb körű társulások* meghatározott célokra. Élőszóval, írásban állapodnak-e meg? Mennyi időre szólnak e társulások? Alkalmi és állandó jellegűek.

299. A *közös halászat* szabályai. Elsőbbségi jogok, cédulázás, kockázás, stb.

300. *Kölcsönös tanulás* és *szórakozás* céljával együtt végzett munkák. „Rótába" szövés, fonás (fonóka), stb. Van-e ezeknél gazdasági közösségi törekvés is? Van-e kölcsönös segítő jellegük és feladatuk ezeknek a munkáknak?

301. *Segítő* (kalákaszerű) *együttműködések*. Melyek azok a munkák, amelyekben ingyenesen, segítségül szokásos résztvenni? Sürgős munkák (pl. aratás), házépítés, kútásás, kukoricafosztás, szüret, stb. Minek nevezik az ilyen munkát? Kik között szokásos s mennyiben kötelező a részvétel? A kölcsönösség-e az alapja? Hogyan végzik és osztják be az ilyen munkát? Kell-e, illik-e viszonozni (mivel?) a segítségül végzett munkát? Esetleg jár-e valakinek csekélyebb fizetség (élelem, stb.)?

302. *Segítség kölcsönösség nélkül* a népesebb, szegényebb családok, bajbanlévők részére házi és mezei munkáknál.

303. Kölcsönösségi szokások és szabályok a szántás-vetés, aratás, hordás, cséplés, kaszálás, gyűjtés, stb. és egyéb munkáknak kezdésénél, végzésénél, nád-, sás-, fa-, stb. vágásnál hagyomány, célszerűség, régi hatósági előírások szerint.

A munka.

304. Hányféle gazdasági munkavállaló van a faluban? A cseléd, napszámos, időszaki munkás, stb. típusai.

305. Kik, mennyi föld, mekkora gazdaság után s hányan tartották és tartanak *állandó* (éves) *cselédet*, bérest, kocsist, juhászt, kanászt, gulyást, csikóst, stb.? (Változás 1945. óta.) Ki ment régebben és ki megy ma cselédnek? Megy-e az is, akinek van valamije (háza, kis földje, stb.)?

306. Házi (belső) és gazdasági (külső) cselédek. Az éves cselédek elnevezése, munkaköre, járandósága (pénzben, természetben), szolgálatuk kezdő-, végnapja, napi munka-, pihenőideje, szabadságideje. Ingyenes munkavállalók.

307. Élőszóval, írásban kötik-e a megállapodást? Éves, több éves, vagy milyen időre szóló megállapodásokat kötnek? A munkábaállásnak vannak-e hagyományos szokásai? (Cselédavatás.) Évenkint újítják-e s hogyan újítják a szegődményes szerződést? Éves cselédnek a szolgálata végére külön felmondanak-e? Idő előtt otthagyhatja-e a szolgálatot? Mi okból?

308. Gyakori eset-e, hogy a cseléd évtizedeken át, elöregedéséig szolgál egy gazdát? Lesz-e (lehet-e) az ilyennek a béren felül, kikötés nélkül, más járandósága, követelése? Eltartják-e az elöregedett munkaképtelen cselédet, vagy részesítik-e „végkielégítésszerű" járandóságban? A gazdák éreznek-e efféle kötelezettséget? Az öreg és a munkaképtelen cseléd tényleges helyzete. A társadalombiztosítás segítsége mit jelent?

309. Szokásos-e *családostul* elszegődni? Ilyen esetben a család egyik s másik tagja minek szegődik? Miként alakul munkakörük, szolgálatuk, járandóságuk?

310. A *gazda kötelességei* a cseléddel szemben. Bérfizetés, tiszteletadás, szükség szerinti segítségnyujtás. A beteg cseléd és családja. A hosszabb ideig tartó betegeskedés következményei. Gyógykezeltetés. A törvény ismerete és betartása.

311. A *cseléd kötelességei* a gazdával szemben. Munka, engedelmesség, hűség, tiszteletadás a gazdával és háznépével szemben, stb. A munkateljesí-

tés határa. A munkafegyelem erősödése, hanyatlása az utóbbi esztendőkben, évtizedekben.

312. A gazda és a cseléd viszonya. A cseléd személyének és munkájának megbecsülése. Mennyiben tekinti a gazda cselédjét alárendeltjének, segítőtársának, családtagjának? Munkáját, vagy személyét állítja-e be a szolgálatába? A cseléd mennyiben tekinti gazdáját urának, fölérendeltjének? Mennyiben szabad ember a cseléd, mennyiben nem? A patriarchalizmus maradványai a gazda és a cseléd viszonyában.

313. A kártevő cseléd *kártérítési* kötelezettsége. A gazda zálog- és visszatartási joga a kártevő, a tolvaj cseléddel szemben. A szolgálatát jogos ok nélkül elhagyó cseléddel szemben. Mit számíthat be önhatalmúlag a bérbe? Gyakoriak-e az ilyen perek?

314. A gazda *fenyítő joga* a különböző korú és nemű cselédekkel szemben. A fenyítés határai. Elismernek-e ma is ilyen jogot? A gazdán kívül más is gyakorolhatja?

315. A *tanyás* (kertész, tanyakertész) és a gazda kapcsolatának jogi sajátosságai.

316. A *pásztorok* és a gazda kapcsolatának jogi sajátosságai. A pásztorfogadás szokásai. A pásztorélet belső és külső jogi rendje.

317. A *dohány-, hagyma-, dinnye-, rizs-*, stb. *termelők* munkaviszonya és ennek jogi sajátosságai. Mennyiben létesül munkaviszony s mennyiben haszonbérleti, illetve vállalkozási szerződés ezek és a gazda között? Mire irányul a termelőnek s mire a gazdának a törekvése?

318. A *napszámos* munkaviszonya. Kik, mikor, milyen munkára alkalmaznak napszámosokat? Változások 1945. óta. Szokásos kikötések. Kikötés nélkül érvényes, szokásszerű szabályok a bérre, bérfizetésre, munkabeállás, munkamenet, szakszerűség, munkaidő, napi pihenő idő, esős idő, a munkából idő előtt jogos okkal, ok nélkül való kiállás, stb.-re vonatkozólag. A béren kívül mihez van joga a napszámosnak? Állíthat-e maga helyett mást munkába? Mihez van joga a munkaadónak?

319. *Napszámoscsoportok* munkája, munkateljesítménye egyéni felfogadás esetén. Kollektíve dolgozó napszámos-munkáscsoportok.

320. Az „átaljában" vállalt napszámosmunka jogi szabályai.

321. *Időszaki* (idény) *munkások*. A részes. Mikor állapodnak meg a részessel? Mire köteles a részes? Robotszerű munkát köteles-e végezni? Mi a járandósága? Egyéb idénymunkát (nem napszámban) végzők.

322. *Időszaki* (idény) *munkáscsoportok*. Részes munkások, summások. Arató, cséplő, szüretelő, fa-, jég-, nádvágó-, stb. „bandák". Honnan valók a csoport tagjai, kik szedik össze őket? A csoport feje, szervezete, jogaik, kötelességeik a munkaadó gazdával és a csoport fejével (bandagazda) szemben. Kinek az alkalmazottjai a csoport tagjai? A munkaadó gazda és a csoport között hogyan kötik meg a szerződéseket? Miért felel a bandagazda a munkaadóval szemben? Jogok és kötelességek a szervezett csoportok tagjai között. Egymás között készítenek-e írásos szerződést? Mikor kötik a szerződéseket a munkaadóval? Bíráskodás a csoporton belül, a bandagazda jogai, kötelességei a csoport tagjaival szemben. A munkából jogos okkal, ok nélkül való kimaradás feltételei, következményei. A munkából való kizárás.

323. A gazda és a *„szakmunkások"* (gépész, traktorkezelő, stb.) szokásszerű jogviszonya, ennek szabályai.

324. A *kubikusok, kubikus-szervezetek* működése, jogai, kötelességei. A szervezetek jogi sajátosságai.

325. A mezőgazdasági munka természete és a szociális követelmények szembenállása (napestig tartó munka dologidőben) és ennek leküzdése. A különböző munkavállalók szervezetei ,jogaik keresése. A munka becsülete.

Kártérítés.

326. Általában *ki, kinek, milyen okból* tartozik kártérítéssel? Több kártevő esetén ki ellen fordulnak? A másokozta kárért felelős lehet-e valaki? (Pl. szülő, nevelőszülő a gyermeke, a gazda cselédje, munkása által okozott kártételért.) Miért? A gyermek milyen életkortól tehető felelőssé kártevéséért? Az elmebeteg, öntudatlan állapotban lévő (bódult, részeg), köteles-e kártérítésre?

327. Különbséget tesznek-e a *vétlenül* (puszta károkozás) és *vétkesen* (szándékosan, gondatlanságból) okozott kár megtérítése között? Miben nyilvánul meg ez a különbségtétel?

328. Hogyan, milyen mértékben kívánják (tartják jogosnak) a kár megtérítését? Mennyiben hajlanak a *méltányosság* felé? Milyen esetekben a *szigorú*, teljes kártérítés felé?

329. Összefolyik-e s mennyiben a *magánjogi kártérítési alap* (indok) a *büntetőjogival*? Büntetésként fogják-e fel a kártérítést, vagy — adott esetekben — érzékelik a kétféle fogalmat?

330. A mindennapi életben gyakrabban előforduló károkozások és megtérítésük. A természetben helyrehozható és helyre nem hozható kár.

331. A *házi állat*-okozta károk megtérítése. A kutyaharapásért mikor felel a gazda. Agyonverheti-e a gazda az udvarán, kertjében, földjén talált idegen kutyát, macskát, baromfit? Mit tehet vele?

332. A *tenyésztett vadak* által okozott károkat hogyan kívánnák megtéríteni? A nemtenyésztett, de vadászott vadak okozta kárt kivel, hogyan térittetnék meg?

333. *Mezei kártételek* és megtérítésük. A tilos legeltetéssel okozott kár esetén követik-e a törvény (1894 : XII. tc.) előírásait? (Becslés a kár észlelése után, a kár bejelentése az előljáróságnál 3 nap alatt, az előljárósági kiküldöttek útján újabb becslés, stb.) A károkozás bizonyításának szükségtelensége. Mezei kárnál a jószág behajtására vonatkozó, a zálogolási, visszatartási jogot gyakorolják-e, kivel szemben, hogyan? A kárdíjat a szokás, vagy a törvény alapján követelik-e? A kárdíj nagysága. A mező-, erdő-, stb. őr, csősz, zálogolási és egyéb joga a szokás alapján.

334. *Bűnös kártételek* más vagyonában. (Lopás, csalás, sikkasztás, tűzvészokozás, stb.) Az ilyen kártevővel szemben van-e méltányosság, milyen mértékű kártérítést követelnének tőle?

335. A *személyiséget*, személyiségi jogokat, illetve ezeken okozott sérelmeket hogyan fogják fel a kártérítés szempontjából? A szabadság, testi épség, egészség, becsület sérelmeinek „kárértéke" hogyan fejezhető ki anyagiakban? Halálokozás esetén hogyan képzelik el a kártérítést? Kártérítés csábításért, erőszakos nemi közösülésért. Az eszmei kártérítés fogalma a népnél. A becsületet ért sérelmet lehet-e pénzzel orvosolni, megváltani?

336. Ismerik-e a *tárgyi felelősség* (veszélyes üzem) fogalmát? Mit tudnak a cséplőgép, traktor, gépkocsi, stb. üzembentartójának törvényes felelősségéről? Méltányosnak tartják-e ezt a felelősséget?

337. Ismerik-e a pusztán *méltányosságból* (alanyi felelősség nélkül) való kártérítés fogalmát? (Fizessen a gazdag munkáltató, ha nem is tehet a szegény munkásának a gazdaságában, üzemében történt balesetéről, káráról.)

Biztosítás.

338. Él-e valamilyen szokás az egyeseket ért károk együttes viselésére? Mi ennek a szokásnak alapja (puszta részvét, segítési készség, avagy számítás a hasonló esetben hasonló módon való megsegítésre)?

339. Az *önbiztosítás* egyes formái. Az egyeseket ért elemi csapások (tűzvész, jégverés, stb.) okozta kár megosztása. A nagyjószág elhullásából származott kár közös viselése. Kényszervágás esetén (kötelező) húsvétel, a kár enyhítése céljából. Magánegyesületek, ezek tőkegyűjtése.

340. A parasztember és az *intézményes biztosítás*. Szükségesnek, önmagukkal szemben kötelezőnek tartják-e a tűz-, jég-, fagy-, stb. károk ellen való biztosítást? Általános-e a biztosításra való hajlandóság és a biztosítás? Főként milyen kár ellen biztosítanak? Ha bizalmatlanok, mi ennek az oka?

Képviselet, meghatalmazás, megbízás.

341. A családi viszonylaton kívül szokás-e másokat megbízni alkudozással, szerződéskötéssel, a szerződés teljesítésével? Kik teszik ezt, miféle okokból? Szívesen küldenek-e ügyeikben maguk helyett más személyt? Elfogadják-e a más nevében eljárni kívánó személyeket igazolással, igazolás nélkül? Adnak-e az ilyennek meghatalmazást? Kívánnak-e tőle írásos meghatalmazást?

342. A népi felfogás szerint mire terjed s mire nem terjed ki a képviselő személy jogosultsága? (Pl. a szerződés tényleges megkötésére, aláírására?) Mire köteles a saját és a (jelen nem levő) képviselt személyével szemben a más képviseletében eljáró személy?

343. Kit tartanak jogosultnak a család tagjai közül hozzátartozóiknak teljhatalmú s korlátozott jogkörű képviseletére? Ki kit képviselhet minden igazolás, meghatalmazás nélkül? A férj, az apa eljárnat-e valamennyi családtagja helyett? A feleség? A gyermek? Az utóbbi milyen életkortól? A férj mire nézve tehet kötelező ígéretet, köthet érvényes szerződést a jelen levő, jelen nem lévő felesége nevében is? Aláírhatja-e érvényesen a szerződést a felesége nincsen jelen? Ha jelen van? Szükségesnek tartják-e mindehhez a külön írásbeli, vagy éppen közjegyzői meghatalmazást? Mindez megfordítva is áll?

344. A maguk között kiállított írásos meghatalmazások, megbízások tartalma (szövege), külalakja, tanuztatása.

345. Meddig terjedhet a meghatalmazás alapján más helyett eljáró személy tevékenysége? A megbízás túllépése esetén mennyiben kötelezi a megállapodás a képviselt felet? Kötelezi-e egyáltalában? Mit tehet és mikor mit, köteles tenni az ilyen megállapodást nem álló képviselt személy? Milyen esetben szünik meg a megbízás?

346. A más nevében *megbízás nélkül* kötött megállapodás kötelez-e valakit? Kit mlért kötelezhet? Ha a másik fél tudta — nem tudta (nem tudhatta), hogy a más nevében eljáró személynek nem volt megbízása?

347. Az *ügyvédek* szerepe a békés megállapodások létrejötténél. A peres ügyek intézésénél. Egyéb ügyek intézésénél, hatóságok előtt való el-

járásoknál. Szükségesnek tartják-e az ügyvédet, vagy csak kényszerből mennek hozzá? Mi a vezető szempont az ügyvéd kiválasztásánál? A jó és rossz ügyvéd. Az ügyvéd és az ügyvédség értékelése. Gúnyos elnevezések („tímár", „bőrnyúzó", stb.).

IV. A család.

Párválasztás, eljegyzés.

348. Mit tekintenek a *házasság céljának* (férfinél, nőnél)? Kötelességnek tartják-e a nősülést, férjhezmenést? A férjhez nem ment lányok kigúnyolása (szűzgulyahajtás, kongóhúzás, vályú-, tőkehúzás, stb.) Az agglegénység, vénlányság korhatára, gyakorisága, indokai. Az agglegény és vénlány életmódja, sorsa. Helyzetük és megbecsülésük a falu társadalmában.

349. Milyen *életkorban* kötnek házasságot? Mi más életeseményt tartanak szükségesnek megvárni? (Pl. férfinél: ha már kitöltötte a katonaságot, ha két éven át egész részt hozott haza az aratásból; módosabbaknál: ha megfelelően vagyonos lányt találtak.)

350. A párválasztásnál *mit tekintenek* a legénynél, mit becsülnek a lánynál, kik „illenek egymáshoz"? (Származás, vagyon, foglalkozás, egészség, munkabírás, jóság, szépség, okosság, tisztesség, szűzesség, stb.) Mit tekintenek a férfi, a nő családjánál? Nézik-e, hogy „egyes gyerek" legyen a választott? Kötnek-e s kik kötnek tisztán vagyoni indokból házasságot?

351. *Hogyan kerülnek össze a fiatalok?* Szabadon választ-e a legény és a leány? A közvetítésnek van-e szerepe? Jár-e a közvetítőnek díjazás? A nővásárnak, nőrablásnak van-e valami emléke? Az apa, anya, rokonság befolyásoló és elhatározó szerepe. Kötelező erővel eligérik-e a szülők kiskorú gyermekeiket? Létrejönnek-e a házasságok a fiatalok akarata, kívánsága nélkül? A szülői beleegyezés nélkül létrejött házasságok következményei, megtorlása.

352. A *lánykérést* megelőzőleg a legény, vagy szülői puhatolódznak-e, hogyan, milyen irányban? Jár-e előzőleg a legény a lányos háznál (kullogás, stb.)? A legény maga megy-e lánykérésre, vagy nevében mások mennek? Ha a legény megy, egyedül megy-e, vagy kísérőkkel? Kikkel (szülők, apja, leendő násznagy, a „gügyü", stb.), mi a kísérők feladata? A leánykérés szokásai. Elrejtik-e a lányt? A kérők, a szülők, a lány nyilatkozatai, a kedvező, a kedvezőtlen válasz nyilt és jelképes formái („kikosarazás", „kifeszik a szűrét", stb.), ajándékok.

353. *Vagyoni kérdésről* beszélnek-e a lánykérés alkalmával? Ezek, vagy az érzelmi kérdések uralkodnak ott? Vagyoni megállapodásokat kötnek-e, alkudoznak-e ilyenkor? Mire vonatkoznak a megállapodások? Szóban, írásban („paraferum-levél") kötik-e a megállapodásokat? Ki készíti az írást? Ismerik-e a *méringot*, kontramóringot, ha igen, a lánykéréskor, vagy később állapodnak-e meg benne? Kik (csak özvegy, elvált?) adják (igérik), miből áll, milyen esetre kötik ki? Mikor veszti hatályát? Tesznek-e a lánykéréskor, vagy később kikötést s mifélét, a házasság létrejöttének biztosítására, meg nem kötésének esetére? Eljegyzési „foglalót" adnak-e a legény, vagy a lány szülei? Miből áll az, mi a célja, sorsa?

354. *Eljegyzést* a lánykérést követőleg tartanak-e külön, ha igen, menynyi idő mulva? Minek nevezik (kézfogó, gyűrűváltás, eljegyzés, stb.)? Az

egyházi, polgári „beiratkozás". Az eljegyzés mozzanatai. A „jegy"-adás, ajándékok, zálog, foglaló. Szokásos-e a gyűrűváltás? Miből áll a „jegy"? (Lehetőleg rajzban, fényképben is.) A násznagyok, tanuk jelenléte, szerepe. A jegyesség hírüladása.

355. Milyen *személyi* és *anyagi következményei* vannak az eljegyzésnek? Visszaléphet-e ok nélkül valamelyik fél? Mi ennek a következménye? Milyen okból lehet, vagy kell visszalépni? Mi az alapos okból történt visszalépésnek következménye az egyik és másik félre nézve? Az ajándékokat (foglalót, stb.), ki köteles visszaadni? Nem kell-e kétszeresen visszaadni a foglalót? A költségeket köteles-e valamelyik fél megtéríteni s miféle költségeket? Pert indítanak-e emiatt? Milyen személyi és anyagi következményei vannak a vőlegény, a menyasszony *halálának?* A felbomlott jegyesség és a közvélemény. A jegyesség felbomlásának (csúfos) hírüladása (marhakolompolás, stb.).

356. A *házasság előtti nemi érintkezés.* Köteles-e a legény elvenni azt a lányt, akivel nemileg érintkezett? Akitől gyermeke születik (született)? A családok, a falu közvéleménye kényszerítik-e erre? Hogyan tekinti a megesett lányt a falu társadalma? Elveszi-e más?

357. Szokásos-e az *elhálás házasság reményében?* (Próbaházasság.) A szülők jóváhagyásával történik ez? Mikor kötelező, mikor nem kötelező ennek házasságra váltása? Ilyen esetben mikor tartanak eljegyzést, esküvőt?

358. A vőlegény, menyasszony helyzete, jogállása a saját és a másik fél családjában.

Házassági tilalmak, akadályok.

359. *Rokonok* közt melyik íz-távolságot tartják akadálynak (unokatestvérség, nagybátya, nagynéni, stb.)? Az örökbefogadott gyermeket miként tekintik ebből a szempontból? A közös nemzetségbe, hadba tartozás akadálya, vagy előmozdítója-e a házasságnak? A sógorság? Egyes családok kerülnek-e rendszeresen többszörös családi kapcsolatba házasságok révén? Ha igen, milyen ok folytán? Komák gyermekei közt van-e akadály, vagy ennek az ellenkezője áll?

360. Az *életkorkülönbséget,* a *betegséget* mennyiben tekintik házassági akadálynak?

361. A *szülői beleegyezés* hiánya mennyiben akadály?

362. Más *vallásúval,* más *rendből* (nemes, jobbágy), más *nemzetségből* valóval kötendő házasságra nézve ismernek-e tilalmat? Mi ennek az alapja? Általánosan tiszteletben tartják-e a tilalmat, vagy nem törődnek vele? A különböző vallásúaknál általában melyik fél enged? Ilyenkor hogyan intézkednek a gyermekek vallására vonatkozólag?

363. *Más utca-, falurész-, falubeliek* házasságkötését akadályozzák-e? Kiengedik-e a lányt a falu (utca) közösségéből? Szokások a kibocsátás körül váltságdíj, a vőlegény megverése, áldomás, az utca elkötése, lánchúzás, stb.). Befogadják-e, hogyan tekintik az idegenből hozott asszonyt? Szokások a befogadás körül (igérettétel, viseletfelvétel, stb.).

364. Ismerik-e a világi és egyházi törvényes akadályokat, mit tartanak róluk?

A házasságkötés.

365. Mi a közösség véleménye a kötelező *polgári házasságról*? Kötelezőnek tartják-e az *egyházi esküvőt*? Melyik a lényegesebb? A polgári és egyházi esküvőnek a lakodalom mozzanatai közé illesztése. Mivel tekintik a házasságot megkötöttnek (a polgári, egyházi esküvővel, avagy a hagyományos lakodalmi szertartás egyik részével)?

366. Mi előzi meg a lakodalmat? A legény- és lányközösségből való kiválás szokásai (legény-, lánybúcsú, „menyasszonyelsiratás", stb.). Ágykikérés, ágyvitel. Hivogatás. Kiket kell meghívni a lakodalomba, a rokonokat hányadiziglen?

367. A *lakodalom* lefolyása. (Az egyes mozzanatok sorrendjét jól figyeljük meg, jogászi szemmel nézett rövid vázát adjuk a lakodalom lefolyásának, ne túlozzuk el a mágikus-kultikus jelenségeket, köszöntő rigmusok alkalmazására és azok eredetére csak utaljunk.) — A menyasszony kiválása a családból. Búcsúztatás, közömbös kérdések, elrejtés, színleges elrablás, verekedés a két család tagjai között, stb.) Fizet-e valamit a vőlegény, vagy a családja a menyasszonyért, ennek, vagy a családjának? A menyasszony beavatása a vőlegény családjába (nemzetségébe). Beköszöntés, sor-, menyasszonytánc, stb. értelmük?) A vőlegény beavatása a házasemberek sorába. A menyasszony beavatása az asszonyok sorába, kontyolás, főkötés, menyasszonyfektetés, stb. (Értelmük?) Mikor, hol, ki végzi az egyes cselekményeket és kiknek a jelenlétében? Gyertya-, vánkostánc. Az új pár összekapcsolása, együttevés-ivás. Ágymegváltás. Az elhálás szokásai és jelentőségük. A lakodalom befejező mozzanatai. A lakodalmat követő események. Kárlátó, hérész, hérészpénz, kik adják össze, kit illet? A tűz szerepe a lakodalmi szokásokban. Hajnaltűz, stb.

368. A násznagyok, vőfélyek szerepe, feladata a házasságkötés körül.

A házasok személyi és munkaközössége.

369. Az új házasok külön költöznek-e s önálló életmódra, vagy a férfi, illetve a nő szüleivel való együttélésre törekszenek? („kiscsalád" — „nagycsalád".) A „családi tűzhely" fogalma, szentsége él-e, miben nyilvánul meg?

370. A férj- és feleség rendeltetése, jogai, kötelességei a házasságban. A férj és feleség munkaköre a ház körül, a gazdaságban. Kötelességeik a kereső foglalkozásban. A férfi és nő munkájának értékelése.

371. Asztalközösség, ágyközösség. (A családtagok alvóhelye.) A házasok nemi élete, a hitvestársi tartozás. A hitvesi hűség fogalma férfinél, nőnél. Kötelező-e minden körülmények között mindkét házastársra nézve (pl. terhesség, szülés, betegség, hosszas távollét idején)? A házasok közössége és elkülönülése a pihenésben, szórakozásban. Udvariassági szabályok a házastársak között. Nézeteltérések, sértés, tettlegességek és ezek orvoslása. A férji hatalom.

A gyermek.

372. Kötelességnek tartják-e a szaporodást, miért, miért nem? Megbecsülést jelent-e a sok gyermek, vagy az ellenkezőjét? Szabályozzák-e, miért és hogyan a születést? Az egyke, egyse és okai. A magzatelhajtást bűnnek tekintik-e?

373. Mit tartanak a férfi magtalanságáról? A magtalan férfi feleségéhez szoktak-e *nemzőtársat* hívni? Kit hívnak? Ki hívja a nemzőtársat? A feleség szerepe, magatartása. Mit tartanak az ilyen helyzetről a családban és a falu társadalmában? A nemzőtárstól született gyermek helyzete és jogállása. Az esetek ritkasága, gyakorisága, elképzelhetetlensége.

374. A meddő anya helyzete a családban és a falu társadalmában.

375. A terhes nő helyzete, jogállása a családban. Szokások a szülés körül. (Hol szül a fiatalasszony, az anyjához megy-e, sátorkészítés a szülő szobában, a férj istállóban alvása, ordítozása, „szülési fájdalmai", stb.) Az apa részéről való gyermekelismerésnek van-e szokása, jelképe? (pl. a földretett újszülött felemelése.) A fiatal anya helyzete, jogállása. A komállás és egyéb szokások. Kit választanak keresztszülőknek, ki nem lehet keresztszülő?

376. A keresztszülők viszonya a szülőkkel és a keresztgyermekkel. Lelki, rokoni kapcsolat, kötelező ajándékok, stb. A komák gyermekeinek viszonya.

377. A gyermeknevelés és feladatainak megoszlása. A szülők kötelességei a gyermekkel szemben. Kit hogyan (milyen formában, mértékben), terhel a nevelési, eltartási kötelesség? Meddig tart a nevelési, eltartási kötelesség?

378. Az apai, anyai hatalom a fiú, lány, nőtlen, hajadon, nős, férjes, a családból ki nem vált, kivált gyermek fölött. Az apai, anyai hatalom tartama, megszűnése, összeütközése. A („kis"-) családon kívül élő nagyszülők nagyszülői hatalma.

379. A fiú, leány gyermek jogállása a családban életkorok szerint. A fiúk, lányok munkájának elkülönülése. A házasodás, férjhezmenetel sorrendje. Ki marad legtovább a szülői háznál?

380. A féltestvérek, mostohatestvérek helyzete, jogállása a családban.

Örökbefogadás.

381. Előfordul-e, gyakori-e az örökbefogadás? Jobbmódúaknál, szegényebbeknél? Mi a célja, indoka, lényege a *gyermek-örökbefogadásnak?* (A vagyon sorsáról kell gondoskodni, törvényesítés, érzelmi indok, stb.) Házastársak, vagy magánosok fogadnak-e örökbe? Kit fogadnak örökbe, csak vérrokonokat s milyen kapcsolaton belül, vagy nem tesznek különbséget rokon és idegen között? Csak fiút, vagy lányt is fogadnak örökbe? Unoka örökbefogadása szokásos-e? Az örökbefogadás egyházi vonatkozásai. Van-e valamilyen kultikus indoka, szokása az örökbefogadásnak?

382. Felveszi-e az örökbefogadott az örökbefogadónak nevét is? Menynyiben kerül be emennek a családjába? Az örökbefogadott és az örökbefogadók rokonainak viszonya. Különbözik-e a mennyiben az örökbefogadott gyermek helyzete és jogállása a saját gyermekétől?

383. Megszerzik-e mindig a hatósági jóváhagyást is az örökbefogadáshoz, vagy csupán nevelőszülő — nevelt gyermeki viszony alakul ki az érdekeltek között? Az utóbbi esetben milyen lesz a gyermek jogállása főként vagyonjogi vonatkozásban?

384. Előfordul-e és mi okból az örökbefogadás felbontása? Hogyan viszik ezt végbe?

385. A *testvérré fogadásnak* van-e valami nyoma, emléke, szertartása? Mi az oka, célja, következménye a testvérréfogadásnak?

A család vagyona.

386. A család mint termelő, fogyasztó, értékesítő közösség. Az ebből folyó vagyoni, vagyonjogi kapcsolatok és elkülönülések általában.

387. Általánosságban a vagyonnak tulajdonközösségben tartására, vagy az egyéni tulajdon elkülönítésére, számontartására irányul-e a törekvés a család tagjai között? Miért?

388. Szokásos-e házassági *vagyonjogi szerződéseket* kötni? Élőszóval, írásban, kiknek a közreműködésével, mikor történik a megállapodás? Ki kivel köti, mi okból s általában milyen tartalommal?

389. Él-e olyan törekvés, hogy az apa házasuló fiának beltelket, külsőséget (a tanyás vidékeken tanyaföldet), jószágot adjon, házat építsen? Él-e olyan szokás (mint pl. a palócoknál), hogy a „házassá váló" fiú külön házba költözése, a birtok szétosztása ünnepélyes formák közt zajlik le? („Válakozás.")

390. Szokásos-e, hogy a férj, vagy a feleség szülei a házasságkötés után bizonyos idővel (1—2 év multva) adnak a fiataloknak földet, jószágot? Ki kapja ezt (ki lesz a tulajdonosa), milyen címen?

391. Miféle vagyoni juttatások szokásosak és miférék kötelezők a házasságkötés alkalmával a szülők, rokonok részéről? Terheli-e a vőlegény, a menyasszony szüleit *kiházasítási, vagy hozományadási* kötelezettség? Mit értenek kiházasítás alatt? Mit értenek hozomány alatt, ismerik-e a hozomány törvényes fogalmát? Ismerik-e a „fenntartott" (ingatlan) hozományt (Mtj. 139. §), szokásos-e? Mi a felfogás: perrel is kikényszeríthető a kiházasítás, hozományadás? Akkor is, ha a vő, illetve a meny az após házához költözik?

392. Ki adja a hozományt (szülő, rokon, a lány saját keresményéből való, stb.)? Mikor adják? Miből áll? Milyen céllal és milyen feltételekkel adják? Ki s milyen mértékben rendelkezik fölötte? Terheli-e a férjet elszámolási, visszaadási kötelezettség, ha igen, mikor, milyen esetben, milyen terjedelemben? Beolvad-e a hozomány a közös vagyonba?

393. Élesen elkülönitik-e a férfi és az asszony vagyontárgyait a házasságkötéskor és később? Mit tekintenek a férj, a feleség saját *(külön) vagyonának* a házasságkötéskor hozott, vagy később szerzett ingókból, ingatlanokból? Hogyan tartják fenn ennek egyéni jellegét? Megjelölik-e külön szóval az apai-anyai ági (szerzeményi) vagyont, vagyonrészt?

394. A házastársak közötti létesül-e s miben, mennyiben létesül *vagyonközösség?* Ha igen, mi ennek az indoka, célja? Mi lesz a házasságba hozott s a később szerzett ingóságok közül közös tulajdonná? Az ingatlanok közül? A közösen szerzett ingó, ingatlan közös lesz-e? Mit tekintenek a szerzés alapjának (meglévő vagyon, a férfi, a nő munkája, közös munka, stb.) Kié lesz a vagyontárgy, ha annak szerzéséhez az egyik, vagy másik házastárs rokona hozzájárul a vételárhoz? *Közszerzemény* alatt mit értenek? A különvagyon jövedelmét közszerzeménynek tekintik-e? A nemesi, jászkun helységek lakói mit tudnak a rájuk vonatkozott közszerzeményi szabályokról és éltek-e azokkal?

395. A férj, a feleség nevének feltüntetése valamelyik vagyontárgyon (pl. házon) a különvagyon fenntartását jelenti-e? Mindkettő nevének feltüntetése a közszerzemény elismerését jelenti-e? A jószág passzusát kinek a nevére írják? Ha csak a férjére, ez különvagyont jelent? A házasságba

hozott, a később szerzett ingatlant kinek a nevére telekkönyvezik? A telekkönyvezés a kölcsönösen elismert jogállapotot jelenti-e? Szokásos-e a gyermekek nevére írni a házasságba hozott, vagy később szerzett ingatlant? Mi ennek a célja, indoka?

396. Mikor szünhet meg a házastársak között fennálló vagyonközösség? Az asszony — a férfi — kikövetelheti-e különvagyonát a házasság megszünése előtt? Egyik és másik követelheti-e a közszerzemény elkülönítését, megosztását a házasság fennállása alatt?

397. A különböző alkalmakkor kapott, szerzett vagyontárgyakat értékeléssel kapják-e, veszik-e át? Miképpen állapítják meg az értéket? Hogyan adják ki (pénzben, természetben) a különvagyon tárgyait? A közszerzemény tárgyait?

398. Ki kezeli a pénzt? A férj, a feleség „kasszá"-jába mi tartozik? Külön helyen tartják-e a férj, a feleség pénzét? Kölcsönt kinek a nevére (terhére) vesznek fel?

399. Ingatlan, ingó (különösen jószág) vételénél, eladásánál a férj, a feleség szerepe. Az asszony eladhatja, elajándékozhatja-e a férje hozzájárulása nélkül a saját vagyontárgyait? Megfordítva?

400. A gyermek egyéni tulajdonának kialakulása. Az első ajándék, az első önálló kereset, az azokkal való rendelkezés. A különböző életkorú gyermekek vagyontárgyai. Beolvadnak-e ezek a családi tulajdonközösségbe, milyen esetben? Ingyenes-e a gyermek munkája a családban felnött korában is?

A házasok és a szülők.

401. Az önálló életmódot folytató házasoknál (egysejtű család) milyen a férj, az asszony kapcsolata a saját családjával? Az új férj — az új asszony kapcsolata jogok és kötelességek tekintetében saját szüleivel, családjával szemben mennyiben változik meg? Milyen a férj kapcsolata a feleség, az asszony kapcsolata a férj szüleivel, családjával? A sajátjukban élő házastársak szüleinek és családtagjainak beleszólása a házasok ügyeibe.

402. Különszállás esetén az új házasok igyekszenek-e a férj, a feleség szüleinek közelében, vagy ezektől távol költözni? Tanya (kertes) településnél? Általában igyekszenek-e különélni akkor is, ha az együttélés kedvezőbb volna a fiatalokra nézve?

403. Házasságkötéskor a fiúk, lányok mind elmennek a szülői háztól, vagy szokás az, hogy egy fiú, vagy egy lány házasságkötésekor is otthon maradjon? Ha csak egyetlen (fiú, lány) gyermek van, ez általában otthon marad-e vagy különköltözik? Ha (házastársával együtt) otthon marad, mi ennek az oka, célja?

404. Az *elöregedett szülők* helyzete jogállása a vagyon átadása előtt és után.

A vőség.

405. Gyakori eset-e, hogy a vő feleségének szüleihez költözik (beházasodik, „vőnek megy")? Milyen esetekben, miért megy a férj vőnek, ki megy vőnek? Nem tartják-e szégyennek *„vőül menni"*? A beházasodott vő komoly, gúnyos elnevezése. („A vő csak evő", „menyecskének megy", stb.) Nevezik-e a beházasodott vőt apósa, felesége, gyermekeit felesége után? Milyen a beházasodott vőnek és családtagjainak helyzete, jogállása a család-

ban? Az após (anyós) mennyiben rendelkezik a beházasodott vőnek és családtagjainak személyével, munkaerejével?

406. Mi jár a vőnek munkájáért az együttélés idején? A fiatal házasok keresménye kit illet? Gyűjthet-e magának a beházasodott vő külön gazdaságot? Miért nem? („Asztag alatt könnyű szerezni.") Ha igen, mi ennek az alapja? A fiatalok hogyan különítik el a saját vagyonukat, vagyontárgyaikat az öregekétől?

407. Mit követelhet a vő, ha, családjával, vagy anélkül, elmegy apósa házától? A szokásszerű járandóságok. („Szolgabér".) Igazságosnak tartják ezt? Milyen változás áll be az öreg gazda halálával? Mi történik a beházasodott vővel, és gyermekeivel, ha a felesége meghal? El kell-e mennie a háztól (pl. ha gyermek nincsen), a háznál marad, vagy éppenséggel asszonyt is hoznak néki? Szokás-e, hogy ilyenkor az elhalt feleség nőtestvérét vetetik el a vővel? Köteles elvenni?

A nagycsalád.

408. Előfordul-e, gyakori-e, hogy a nős fiúk, férjes asszonyok rendszeresen az apa házában maradnak? Hány család él így együtt? Hány ilyen „nagycsalád" van a faluban? Ha manapság nem, korábban éltek-e ilyen közösségekben? Mikor kezdtek felbomlani e nagycsalád-közösségek? Mi tartja (tartotta) össze a nagycsaládokat? (Pusztán a hagyományos — esetleg a földközösség idejéből származó — életmód, a nagyobb vagyon, gazdagság, a fejlett gazdasági munkaközösség, stb.)

409. A nagycsalád szervezete. Ki a család feje, kik tartoznak a nagycsaládhoz? Meddig tart, mikor szünik meg a családfő szerepe (munkaképessége megszünésekor, stb.? Ki veszi át a helyét? Nem bomlik-e szét a nagycsalád a családfő halála után? A családfő hatalma. Kire terjed ki, mire vonatkozik, melyek a szankciói? A családfőn kívül vannak-e a nagycsaládnak teljes jogú férfi, nő tagjai, vagy mindenki másnak a jogai korlátozottak? Menynyiben? A nem teljesjogú tagok (gyermekek, férjes asszonyok, stb.). A vők helyzete, jogállása. A közösség akarata megnyilvánulhat-e a családfővel szemben?

410. A nagycsalád életmódja. Hogyan laknak, étkeznek? Miben áll fenn közösködés, elkülönülés? Munkafelosztás, irányítás.

411. A nagycsalád vagyonjogi viszonyai. A nagycsalád közös tulajdona, az egyes családok elkülönült közös tulajdona, az egyéni tulajdon. Ezek keletkezése, különtartása, kezelése, gyümölcsöztetése, hasznaik elvezete. A gazdaságban végzett munka eredménye hová lesz? Hogyan, mennyiben osztják meg a közös munka eredményét, ki mire jogosult abból? Gyűjthetnek-e maguknak az egyes családok és az egyének? A gazdaságon kívül végzett munkájuknak gyümölcse hová fordul? Ingyenesnek tekintik-e a családi közösségben végzett munkát, amiért csak ellátás jár?

412. Mi lesz a nagycsaládba került vő, meny vagyonával? Külön kezelik-e, fennmaradhat-e annak (ingatlannak, ingóságoknak) egyéni tulajdon jellege?

413. Miként viselik a közösség, az egyes családok, az egyén terheit, kiadásait? Ki s hogyan gondoskodik a gyermekekről, nevelésükről, iskoláztatásukról, stb.?

414. A nagycsaládból kiváló családot, egyént hogyan elégítik ki? Milyen esetben lehet szó kielégítésről? A különszálló, nősülő fiú, a férjhez

menő lány, a vő, a meny, az unokák kielégítése. A felbomló nagycsalád vagyonának szétosztása.

A rokonság.

415. Él-e a közös őstől való származás tudata? Milyen jelentőséget tulajdonítanak ennek? Meddig ismerik őseiket? Az ősök emléke, tiszteletе, az irántuk való kötelességek.

416. Ki tartozik a családba? A rokonság fogalma. Meddig terjed a rokonság? Az ízszámításról milyen fogalmaik, ismereteik vannak?

417. Törzs és ág szerint megkülönböztetik-e a rokonságot és miképpen? Az apai, anyai ág megkülönböztetése. A leszármazóknak az apai és anyai ághoz való viszonya a férfi és női hovatartozása szempontjából. Ki az „atyafi"? Az atyafiság fogalma, jelentősége.

418. A törvényesített, örökbefogadott személy kivel áll rokonságban? Kinek a rokona a házasságon kívül született (törvénytelen) gyermek?

419. Kit tekintenek sógornak, meddig terjed a sógorság? Melyek a sógorság hatásai? Rokon-e a sógor? A házasság megszűnése esetén tartják-e a sógorságot?

420. Kölcsönös elnevezések és megszólítások a család és a rokonság kebelén belül, különösen figyelembe véve a nemek, továbbá a korok és családi állapot szerint való megkülönböztetéseket. (Házastársak, szülők és gyermekek, fi, nőtestvér, apai és anyai nagybátya, nagynéni s gyermekeik, unokatestvérek, nagyszülők és unokák, sógorok, sógornők.)

Rokonok személyi és vagyoni kapcsolatai. Rokoni közösségek.

421. A rokonság számontartása, a rokonok érintkezése. Rokoni összejövetelek születés, házasság, temetés, ünnepek alkalmával. A meghívottak jogai, kötelességei. Az apai ház szerepe, jelentősége ünnepi és egyéb alkalmakkor.

422. Van-e családi tanács-szerű szervezetük, kik tartoznak abba, mire irányul, meddig terjed a hatásköre? Kit tartanak a rokonság szélesebb körében családfőnek (rokonságfőnek)? Milyen jogok illetik meg a rokonságfőt? Milyen kötelességek terhelik vele szemben a rokonság tagjait?

423. Összetartás a rokonok között. Egymás segítése, tartási kötelesség, személyi, vagyoni jótállás, kezesség, egymás adósságainak kifizetése kötelesség-e, milyen rokoni kapcsolatokig terjed? A szegény és a gazdag rokon kapcsolata.

424. Megállapodás a rokonok között. Van-e különbség a rokon és az idegen közt létrejött jogügyletek között forma, szolgáltatás és ellenszolgáltatás, kedvezménynyujtás, stb. dolgában? Tanuskodási kötelesség és mentességről vallott felfogás közelebbi és távolabbi rokonok ügyeiben.

425. Rokonok, rokon családok társulása földművelésre, jószágtartásra, erdőirtásra, egyéb célokra előfordul-, gyakori-e? Milyen szokások, szabályok szerint?

426. Rokon családok (a 408—414. pont esetein kívül) gyakran laknak-e közös telken, közös házban? Mi az együttélés oka, célja? Milyen formái, változatai, szabályai vannak az együttélésnek? Jelent-e vagyonközösséget is az együttlakás?

427. Tulajdon (vagyon) és használati közösségek rokonok között (a 408—414. pont esetein kívül). Melyek az okai az ilyen tulajdonközösségek létrejövetelének és fenntartásának? Közös belsőség, szántóföld, rét, legelő, erdő, szérüskert, pince, állatok, mezőgazdasági gépek, szerszámok, stb. használata. A használat szabályai. Az ilynemű közösség életének irányítása, a munka megosztása. A közös tulajdon tárgyai gyümölcsének, a közös munka hasznának megosztása. A terhek megosztása, viselése. Egyéb szokások, jogok, kötelességek a rokoni tulajdonközösségben élők között. Törekszenek-e elkülönülésre, mi okból, mi az elkülönülés akadálya? Miként viszik végbe az elkülönülést?

428. Van-e nyoma (a 408—414. pont esetein túl) *házközösségi szervezetnek?* (Rendszer szerint egy telken, esetleg egy födél alatt, ház- és vagyonközösségben élő rokon családok.) Kik, hányad ízig való rokonok élnek így együtt, mi az együttélés leszármazásbeli alapja? Ki s hogyan kerülhet be a közösségbe? Ki a feje a közösségnek? (Asszony lehet-e?) A közösségfőt korlátozza-e valamilyen szerv? A házközösség fejének van-e külön elnevezése? Mire irányul (gazdasági, bírói, papi), meddig terjed a hatalma, több-e az apai hatalomnál? Megilleti-e a képviseleti jog és kik felett? Miben áll és mire vonatkozik a közösség? Hogyan laknak, étkeznek? Teljes, vagy részleges tulajdonközösségben élnek-e, vagy csupán használati, közösségben? Mennyiben jár a közösség munkaközösséggel is? A házközösségből való kiválás oka, módja, következményei. A kiváló kielégítése.

429. Van-e nyoma *nemzetiségi szervezetnek*, vannak-e olyan családok, amelyek egy nemzetséghez, egy hadhoz tartozónak vallják magukat? Milyen elnevezéseket használnak erre vonatkozólag? Min alapszik (közös vér, közös ős), hányad ízig terjed az ilyen rokonság? Miben nyilvánul meg az összetartozás? A nemzetségi összetartozás nyomai felismerhetők-e az egy utcába, zugba való településnél? Van-e az egy nemzetséghez, hadhoz tartozások közt vagyon-, jogközösség, vagy legalább is él-e ennek valami emléke? Vannak-e közös összejöveteleik (nemzetségi torok, bálak, stb.)?

A házasság megszünése.

430. *Válás* előfordul-e, gyakori-e? (Statisztikai adatok.) A válások okai. Hogyan hívják az elvált férfit, az asszonyt (szalmaözvegy, özvegy, stb.)? Mit tart a közösség a házastársak (egyszerű) különéléséről? Mit a házasság kényszerű fenntartásáról? A válásról (a házasság felbontásáról)?

431. Szokásos-e a házasságot békés megegyezéssel felbontani? Mit tartanak elegendő oknak a férfi, a nő részéről a házastárs elhagyására? A házasság felbontására? A bünöző életmód, elítélés (milyen okból és időre?), erkölcstelen életmód, (mi ennek a fogalma?), szeretőtartás a férfi és nő részéről, házasságtörés, a család, gazdaság, háztartás elhanyagolása, ezóbeli és tettleges sértés (ennek határai?), a házastárs, a család jogos ok nélkül való elhagyása. A békülékeny közeledés, visszahívás, a megbocsátás kötelessége. Mi a szokás a közeledésre, személyesen, egyedül, rokonnal, hites személlyel köteles-e felkeresni házastársát a sértő, elhagyó fél, vagy közvetítő személyt, esetleg levelet küld? A megbocsátás formái. Gyakori-e az ismételt elhagyás?

432. A tényleges különválásnál (elköltözésnél) közreműködik-e rokon, vagy hivatalos, hites személy? Ha igen, mi ennek a feladata? A házasság megszünése előtt (a népi felfogás és szokás szerint) a különváló házastárs miféle (házasságba hozott, házasság alatt szerzett) vagyontárgyait viszi (viszi)

magával, mit köteles a másik házastárs kiadni? Követelheti-e a különváló fél a saját ingatlanának átadását? Az ezekkel ellentétes magatartás nem-e ügyvédi kioktatásból ered? Nem nehezíti-e meg a kibékülést a vagyontárgyak elvitele?

433. Miképpen rendezik a vagyonjogi kérdéseket a házasság felbontása során?

434. Mi a közösség véleménye a nőtartásról? A férjtartásról? Kinek jár, kinek nem jár nőtartás? Követelnek-e ideiglenes, végleges tartásdíjat? Akkor is, ha a nő megélhetése biztosítva van? A nőtartásdíj helyes mértéke, fizetésének időtartama a közösség felfogása szerint. A szülei gazdaságában dolgozó férj helyett kötelesek-e a szülők menytartásdíjat fizetni?

435. Különélés, válás esetén az elhagyó fél magával viheti-e és viszi-e gyermekeit? Kiket vihet magával? Milyen esetben nem viheti a gyermekeket magával? Gyermektartásdíjat követelnek-e a férjtől? Milyen mértékben és mennyi időn át terheli az a különélő, elvált férjet? Mi a felfogás a különélő, az elvált nő gyermektartási kötelességéről? Elvált házastársaknál hogyan igazságos a gyermektartás terheinek viselése?

436. A nőtartási perek, gyermektartási, láthatási, árvaszéki eljárások gyakorisága. Büntetnék-e és hogyan büntetnék a családját elhagyó, arról nem gondoskodó férfit? A férjét, gyermekeit elhagyó nőt?

437. Az elvált asszony viseli-e volt férje nevét? Milyen esetekben nem viseli a saját akaratából? A névviseléstől való eltiltást igazságosnak tartják-e? Milyen esetekben?

438. A volt házastársak érintkezése egymással és gyermekeikkel.

439. Az *özvegy* férfi, asszony elnevezése (árva, stb.). Az özvegy férfi helyzete. (L. a „vőség" címszót is.) Az özvegyasszony helyzete, jogállása. Ha férje szüleinek házában élt s gyermeke nincsen, ottmarad-e? Miért nem? Ha elmegy, gyermekeit viszi-e magával? Ki hogyan gondoskodik és köteles gondoskodni az özvegy asszony és az árvák eltartásáról?

440. Az *árvák* helyzete. A *gyámi* tisztséget kik, milyen sorrend szerint viselik (kötelesek viselni)? Jár-e a gyámnak díjazás, szokott-e kívánni?

A második házasság.

441. Az elvált férfi, asszony csökkent értékű-e, ha igen miért? Kivel kötnek ezek általában ujabb házasságot? Előző házasságukat egyházilag felbontatják-e, vagy megkísérlik-e a bontást? Ha nem sikerül (katolikusoknál), elmarad-e az új házasság?

442. Az özvegy férfinek, nőnek illik-e, mennyi idő mulva illik új házasságot kötni? Az özvegy férfi, nő csökkent értékű-e? Kivel kötnek ezek általában újabb házasságot? Az elhalt asszony szülei befolyásolják-e az özvegy férfit s milyen irányban? (L. „vőség".) Mi készteti az özvegy férfit ujabb házasságkötésre?

443. Az elhalt férj szülei befolyásolják-e az özvegyet s milyen irányban? Kiházasítják-e az özvegyet a saját szülei ujabb házasságkötés esetén? Kiházasítja-e az após a házánál maradt özvegyet? Szokás-e, hogy az özvegyet az elhalt férj fivére veszi feleségül?

444. A második házasság vagyonjogi szokásai. Szokásos megállapodások. Az özvegy, elvált férfi móringja.

445. A gyermekek helyzete az új házasságban. Az árvák felnevelése. A mostohaapa tartási, nevelési kötelessége.

446. Második házasság esetén pap elé mennek-e? Tartanak-e ilyenkor lakodalmat, ha igen, mennyiben változtatják meg a lakodalmi szokásokat?

A vadházasság.

447. Hogyan nevezik a törvényes házasságon kívül együttélőket? Gyakori-e a vadházasság? Mi az oka, kik között fordul elő? Hogyan ítélik meg a közösség a vadházasságot? Hosszú, vagy rövid életűek-e a vadházasságok? Gyakori-e az egymás elhagyása? Gyakori-e a vadházasok utólagos házasságkötése? Mi ennek az indoka? Pap elé mennek-e ilyenkor?

448 Miben áll a vadházasok személyi közössége? Hogyan nevezik a nőt, használja-e társa nevét? Milyen jogok, kötelességek illetik és terhelik a vadházasokat egymással szemben? Munkaközösségük. Kötnek-e vagyonjogi megállapodást egymással? A vadházasok vagyonközössége. Mi a felfogás, az együttélés, közös munka, együttszerzés, stb.) Különválás esetén mit mifélék? Közkeresők-e a vadházastársak? Ha igen, mi ennek az alapja? (Puszta együttélés, közös munka, együttszerzés, stb.) Különválás esetén mit követelhet egyik a másiktól, hogyan szoktak megosztozni? Kártérítést, tartást követelhet-e a nő? Milyen címen?

A törvénytelen gyermek.

449. Gyakori-e a törvénytelen születés? Hogyan nevezik a házasságon kívül született gyermeket (fattyú, bitang, zabigyerek, kapott gyerek, stb.)? A lányok-legények titkos, vagy szabad nemi életéből, avagy vadházasságokból származnak-e inkább törvénytelen gyermekek? Hogyan ítélik meg a lányanyát?

450. Hogyan fogadják be a törvénytelen gyermeket az anya családjába? Befogadják-e az apa családjába? Milyen megkülönböztetést tesznek a törvényes és törvénytelen gyermek között az anya családjában? Hogyan nézi, fogadja be a törvénytelen gyermeket a falu társadalma? A közvélemény nyomása alatt kénytelen-e az apa házasságot kötni az anyával? Törvényesítés előfordul-e, gyakori-, milyen módon?

451. Gondoskodik-e a természetes apa, vagy családja a törvénytelen gyermekről? Tartást követelnek-e az apától? Általában bíróhoz fordulnak-e az ilyen követeléseket, vagy perre szokott kerülni a sor? Pénzben, vagy természetben kívánják- és fizetik-e a tartásdíjat? Kötnek e miatt megállapodást az egy összegben való kielégítésre?

V. Az öröklés.

(Ennek a fejezetnek menetében különösen ügyeljünk az örökjog, vallási, rendi (nemesi, jobbágyi, jászkun, stb.) származás szerinti különbségére, arra, hogy nem kiváltságos, vagy különleges, pl. az osztrák polgári törvénykönyv uralma alatt lévő, vagy volt területen dolgozunk-e (az 1952. pl. nem ismeri az ági öröklést, az özvegy egy gyermekrészre használati jogot, stb.), ügyeljünk a gazdálkodás rendjére (pl. fordulós gazdálkodás, az ugartalanok nagyságára, minőségére, művelési ágára, tagosított, tagosítatlan voltára, a település formájára (zárt községi, tanya, kertes település, stb.), arra, hogy itt különösképpen lényeges az a kérdés, hogy mennyiben érvényesül az egyéni akarat, a szokás és a törvény. Az esetek gyakoriságának %-os

arányút e fejezet során különös gondossággal vizsgáljuk s elsősorban a hagyatéki bíróság és a közjegyzők adataival ellenőrizzük.)

Öröklött, szerzett vagyon. Jogosultság a végintézkedésre.

452. Különbséget tesznek-e öröklött, illetve háramlott (családi, ősi, ági) és szerzett (szerzeményi) vagyon közt? Hogyan nevezik ezeket, mit értenek alattuk? Miért tesznek különbséget? Egyformán szabadon rendelkezhetik-e ezekkel a tulajdonosuk? Ragaszkodnak-e az ősi vagyon fenntartásához, mi a felfogás, elidegeníthető-, megcsonkítható-e az? Ha nem, miért nem? Csere, illetve kicserélődés esetén az ősi helyébe lép-e az új vagyontárgy? Milyen esetekben lehet az ősihez hozzányulni? Az elvont értékeket pótolni kell-e? Ha igen, ki s milyen esetben köteles erre? Felismerhető-e olyan felfogás és törekvés, hogy ki mennyit örökölt, legalább annyit kell továbbadnia?

453. Kit illet a végintézkedés joga az apai és anyai ági vagyon, kit a szerzeményi vagyon tekintetében? A szülők közösen rendelkeznek-e, avagy egyedül az apa, anya, illetve külön-külön sajátjáról az apa és az anya rendelkezik-e? Az utóbbi esetben miként járnak el a szerzeményi vagyontárgyak szétosztását illetőleg? Előfordul-, gyakori-e, hogy a férj rendelkezik a felesége vagyonáról is? Él-e olyan szokás, hogy a szülők a gyermekeikre bízzák az osztozkodást? Ha az anya előbb hal meg, mint az apa, követelhetik-e a gyermekek azonnal az anyai örökséget? Milyen esetben, mit követelhetnek abból Vagy az egész szülői vagyc erejéig osztályra szoríthatják az apát?

Az örökhagyás módjai.

454. Az örökhagyók intézkedését, illetőleg mi a gyakrabban követett, illetve egymás mellett élő szokás: *a)* a szülők életükben osztják meg és adják át a vagyont, kötnek örököseikkel megállapodást, esetleg gyermekeikre bízva az osztozkodást; *b)* (haláluk utánra) végrendelkeznek; *c)* útat engednek a törvényes öröklésnek, illetve a haláluk után bekövetkező osztozkodásnak, rendelkezés nélkül? Mi a gyakori, a leggyakoribb eset, szokás?

A vagyon átruházása és átadása a szülők életében. (a)

455. Mi indítja a szülőket a vagyonnak életükben való átruházására? Hagyományos szokásból, munkaképtelenné válásukkor, elöregedésükkor, a gyermekek házasodásakor, a szülők elhatározásából, vagy a gyermekek kívánságára, avagy egyéb okból történik ez? Osztályra szoríthatja-e a gyermek a szülőt, ha igen, mi okból? A szülők maguk jelölik-e ki az örökrészeket, vagy a gyermekekkel együtt állapodnak meg, avagy rábízzák az osztozkodást gyermekeikre? Az érdekelteken kívül kik vesznek részt az osztozásban, s milyen feladattal?

456. Készséggel adják-e át az öregek a vagyont még életükben a fiataloknak, vagy húzódoznak a vagyon átadásától? Miért? Élnek-e efféle szólások: „Ne vetkőzz le addig, amíg aludni nem mégy?" Mi e szólásoknak értelme és megokolása? A szülők életében való átruházás és átadás esetén mikor történik a birtokbaadás? (L. 386—392. pontokat is). Van-e a „levetkezésnek" jelképes formája, szertartása? (Pl. az öreg gazda székét kiteszik az udvarra.) Tényleges tulajdonba (telekkönyvi bekebelezéssel?), vagy csupán használatba adja a szülő az ingatlanvagyont gyermekeinek? Tulajdonba-

adásnál milyen ügyleti formát (ajándékozás, adásvétel, stb.) választanak? A csak élőszóval átadott vagyon (rész) a szülő halála után hogyan megy át az örökös tulajdonába? Mit tart meg magának a szülő, mit ad át tulajdonba és mit csupán használatba? Mit a belsőségből, külsőségből, gazdasági élő- és holt felszerelésből? Ha a vagyonátadásig együtt éltek, megszüntetik-e ekkor (részben, teljesen) a közösködést?

457. Milyen feltételekkel, kikötésekkel adja át a szülő a gazdaságot? Haszonélvezeti jogot, járadékot, kikötményt, vagy egyéb szolgáltatást biztosít-e magának? Van-e általános szokás a szolgáltatás faja, mértéke, értéke tekintetében? Mit köteles az egyik és a másik gyermek szolgáltatni? Gondoskodnak-e a telekkönyvi biztosításról is, ragaszkodnak-e ehhez a szülők?

458. A tényleges birtokbaadás után mi lesz a szülőkkel? Hol laknak, ki gondoskodik róluk, résztvesznek-e továbbra is a gazdálkodásnak, a vagyon sorsának irányításában? Az apa, az anya elhalálozása esetén hogyan változik a helyzet? Mi jár ilyenkor az életbenmaradt szülőnek? (L. az „özvegyi haszonélvezet" címszót is.) Rendelkeznek-e ilyen esetre is a vagyon átadásakor?

459. A már korábban „levetkőzött" nagyszülő életében a szülő átadja, átadhatja-e a vagyont az unokáknak? Elidegenítheti-e a gyermek az átvett vagyont a szülő életében?

Végrendeleti öröklés. (b)

460. Mit értenek végrendelet alatt? A *halál utáni időre szóló rendelkezést* (végrendelkezést) élőszóval, vagy írásban szokták-e megtenni? Melyik a gyakoribb eset? Az egész vagyonról, vagy csak egy részéről, az egész ingatlanról, egy részéről, avagy csak az ingóságról szokásos-e a végrendelkezés? Öröklött vagyonról lehet-e végrendelkezni? Végrendelkezés során (L. az alábbi pontokat) érvényesülnek-e az egyébként uralkodó helyi öröklési szokások, szabályok a vagyon hová, kinek juttatása tekintetében?

461. *Élőszóval* végrendelkeznek-e (különleges szükség nélkül)? Miért húzódoznak az írástól? Teljes érvényünek tartják-e az örökhagyónak élőszóval kinyilatkoztatott végakaratát? Ilyen esetben, az örökhagyó halála után, hogyan veszik át az örökséget, hogyan osztoznak, hogyan szereznek telekkönyvi tulajdont?

462. Gyakori-e a *törvényes kellékeknek meg nem felelő írásbeli* végrendelkezés (amelynél nem is kívánják a törvényt betartani)? Ki készíti az ilyen végrendeletet? Teljes érvényűnek tartják-e? Tiszteletben tartják-e, annak alapján osztoznak-e az örökösök? Az ilyen végrendelet formája, tartalma, kifejezései.

463. Gyakori-e a *törvényes kellékeknek megfelelő írásbeli* végrendelkezés? Általában milyen esetben tartják be a törvényes előírásokat, készítettnek szabályszerű végrendeletet (egyén elgondolások érvényesítése, különös előnyben, hátrányban részesítés, köteles részre szorítás, kitagadás, juttatásokban a régi szokásoknak lehető fenntartása, stb.)? Az egész vagyonról, vagy csak egy részéről (miről?) szokásos így végrendelkezni?

464. Kivel készíttetik a *szabályos végrendeletet?* Előfordul-e, hogy a végrendelkező maga készíti? Ha nem jogtudó személyhez, közjegyzőhöz, ügyvédhez, jegyzőhöz fordulnak, kik s hogyan vesznek részt és milyen feladattal a végrendelkezésben?

465. A törvényes kellékeknek megfelelő *szóbeli végrendelkezés* (kiváltságos végrendelkezés) előfordul-e? Milyen esetben? Ki ügyel ilyenkor a szabályok alakiságok betartására?

466. Mit tudnak a végrendelkezés törvény-előírta szabályairól, kellékeiről, (tanuk személye, együttes jelenléte, használandó kifejezések, stb.)? Mit tartanak ezekről az előírásokról?

467. Irás készítése esetén, a végrendeleti formán kivül, milyen formát választanak (adásvételi, ajándékozási szerződés, stb.) a halál utánra szóló intézkedéseknél? Miért választják az ilyen megoldást? Az idegen forma esetleg mennyiben takarja a lényeget, mit akar álcázni?

468. Szokásos-e a *halálesetre szóló ajándékozás* törvényes formájában végintézkedni? Kötnek-e *örökösödési szerződést*? Ha igen, kik, mi okból, milyen feltételek, kikötések, alakiságok mellett? Szokásos-e, előfordul-e a *házastársak* kölcsönös *közös végrendelkezése*?

Törvényes öröklés. (c)

469. Végintézkedés (455—468. pontok) hiánya csak váratlan halál esetén fordul elő, vagy gyakori a végintézkedés szándékos elmulasztása is? Végintézkedés hiányában mennyiben érvényesülnek a törvényes öröklés szabályai? A törvényhez, avagy az élő helyi szokáshoz tartják-e magukat, mennyiben egyikhez, másikhoz? Ha a szülői vagyonnak csak egy részéről nem történt intézkedés, mi lesz az öröklés rendje a meg nem osztott vagyonrészekben?

470. Ellentétes szokás esetén mi a felfogás a törvényes öröklés egyenlő osztályt rendelő szabályairól? Jónak, igazságosnak tartják-e? Ragaszkodnak-e ezekhez? Csak ujabban ragaszkodnak hozzájuk? Ellentétes végintézkedés esetén is? Mi a változás, a szokásoktól való eltérés oka?

A lemenők öröklése.

471. Leszármazók esetében mi az általános, vagy vegyesen követett szokás: *a)* a fiúkra száll-e a vagyon (ingatlan) zöme, (fiági öröklés), *b)* a legidősebb (a két legidősebb) fiú (fiú nemlétében lány) kapja, örökli a vagyon zömét (törzsöröklés), *c)* az apai ág vagyonát a fiúk, az anyai ágét a lányok kapják, öröklik (fi-lányági öröklés), *d)* egyenlően részesednek a gyermekek a szülői vagyonból (általános öröklés)?

Fiági öröklés. (a)

472. Szokás-e a fiúkat a lánytestvérekkel szemben feltűnő előnyökben részesíteni? Miben nyilvánul ez meg? Szokás-e, hogy a lányok az ingatlanvagyonból (külsőségből, belsőségből) természetben semmit sem kapnak? Él-e olyan szokás, hogy a lányok csak a szülők által szerzett vagyonból (ingatlanból), de nem az ősiből kapnak? Él-e olyan szokás, hogy a lányok csak kiházasitást kapnak a szülői vagyonból? A férjhez nem ment vénlány mit örököl? Mi e szokásoknak alapja, indoka, célja, haszna, kára?

473. Kik (szülők, fitestvérek), mikor, hogyan, mivel elégítik ki („fizetik ki") a lányokat az ingatlanvagyonból való teljes, vagy részleges kirekesztés esetén? Milyen megosztási arány és értékelés szerint, lényegében egyenlő-e ilyenkor az osztály, avagy megrövidítik a lányokat az arány kiszámításánál és becslésnél is? Mi illeti meg feltétlenül a lányokat? Több

lány esetén mi különbséget tesznek? Ha csak egy fiú van és több lány? Lemondatják-e a lányokat az őket (törvényesen) megillető egyenlő örökrészről, vagy nincsen erre szükség? Milyen régen élnek, eltűnőben vannak-e a fenti szokások?

474. Fiági öröklésnél a fiúk hogyan örökölnek, részesednek az ingatlanból, ingóból? Ha fiú nincsen, a lányok hogyan részesednek?

Törzsöröklés. (b)

475. E szokás mellett a legidősebb, vagy a két legidősebb fiú kapja a szülői vagyon zömét? Mi az egyik és másik rend magyarázata? Az ingatlan (ház, föld) teljes egészében a legidősebb (két legidősebb) fiúra száll ilyenkor? Milyen okból, feltételekkel, kikötésekkel? Ilyen esetben mikor történik a vagyon átruházása és mikor az átadása? Ha a fiú házasságkötésével kapcsolatos az átruházás, csak reá, avagy reá és házastársára ruházzák-e a szülői vagyont? Mi okból?

476. A törzsöröklési szokás mellett miben részesül a többi fiú, miben részesülnek a lányok, ki, mikor, hogyan, mivel elégíti ki őket? Mi lesz a többi testvér életsorsa?

477. Ha nincsen a családban fiú, mi lesz a vagyon sorsa? A legidősebb lány a fiú helyébe jön-e vagy ennek férje lép a hiányzó fiú helyére? Avagy megdől az öröklési rend s pl. az egyenlő osztályt alkalmazzák?

Fi-lányági öröklés. (c)

478. Él-e olyan szokás (mutatkozik-e nyoma), amely szerint az apai ág vagyonát (ingatlant, ingót) a fiúk, az anyai ágét a lányok öröklik? Miből s miként részesednek a fiúk és a lányok akkor, ha apai, illetve anyai vagyon nincsen, vagy csekélyebb értékű az egyik a másiknál? Ha nincsen apai ági vagyon, vagy csekélyebb értékű az anyainál, hogyan részesednek (nem kárpótolják-e a fiúkat a lányok részéből)? Hogyan részesednek ilyen öröklési rend mellett a szülők szerzeményi vagyonában? Mi ennek az öröklési szokásnak a magyarázata?

Általános öröklés. (d)

479. Él-e olyan szokás, amely szerint a testvérek, nemre való tekintet nélkül, egyenlően részesednek a szülői vagyonból? Valóban a szokás érvényesül-e az egyenlő osztály eseteiben, vagy a törvény öröklési szabályaihoz tartják ilyenkor magukat? Milyen régi időkig követhető ez a szokás? Mi az alapja, indoka, célja, haszna, kára? E szokás mellett mi a törekvés: minden gyermek mindenből természetben részesül-e vagy csak az egyenlő értékekre vannak tekintettel?

Unokák öröklése.

480. Ha a gyermek (gyermekek) elhaltak (nem örökölnek), hogyan lépnek helyükbe egy s több gyermek (azaz szülő) esetén az unokák? Hogyan örökölnek az apai s az anyagi nagyszülők után? Az egyenlő és egyenlőtlen részesedésnek, az elhalt szülő képviseletének miféle szabályai érvényesülnek ilyen esetekben?

A mostohagyermek öröklése.

481. A mostohagyermek örököl-e, milyen esetben mit s hogyan örököl mostohaapja, mostohaanyja után? Ha örököl, mivel indokolják ezt? Örököl-e a mostohagyermek mostohaszülőjének rokonai után? Melyik után, hogyan?

A törvénytelen gyermek öröklése.

482. A törvénytelen gyermek hogyan örököl anyja után? Anyjának szülei után? Anyja egyéb rokonai után? Örököl-e s hogyan „természetes" apja után? Apjának szülei és egyéb rokonai után? Indokoltnak tartják-e, hogy öröklöjön, hogy apjának házasságban született gyermekeivel szemben megrövidüljön?

Az osztozkodás, közösködés egyes szabályai.

483. A leszármazók (testvérek, unokák) a vagyon megosztásánál feldarabolják-e az *ingatlanokat*, vagy csak egyes fajtáit? Melyeket, melyeket nem (belsőség, udvar, kert, külsőség, „határ", szántó, legelő, rét, szőlő, gyümölcsös, stb.)? Gyakori-e az ingatlanok túlságos felaprózása? Mi ennek a hatása? Szokásos-e a darabszám, érték szerint, értékkiegyenlítéssel való megosztás? A természetben fel nem osztható ingatlanokkal mit csinálnak? Nyomásos gazdálkodás mellett hogyan osztoznak? Él-e olyan szokás, hogy évenkint egymás után felváltva, kor, sorshúzás, stb. szerint használják az ingatlant (ingatlanokat)? Milyen átadási, átvételi, használati szabályok érvényesülnek ilyenkor? Osztozásnál eladják-e az ingatlanokat, melyeket? Szívesen megválnak-e az ősitől, vagy azon vannak, hogy valamelyiküknek a kezén maradjon?

484. Az *ingókat* milyen elvek szerint osztják szét? Kire szállnak a férfi, kire a női használati tárgyak? A lakásberendezés, a gazdasági felszerelés tárgyait hogyan osztják meg, kit mi illet meg? Megesik-e, hogy az ingókat is feldarabolják?

485. Mi az ingatlanok *becslésének* alapja (nagyság, minőség, távolság, stb.) módja? Az ingóké? Az ingatlanok, ingók tényleges (egyenlő) megosztásánál mi a szokás: választanak, sorsot húznak, egyéb megoldáshoz folyamodnak? Kit illet az első választás joga, mi a további sorrend?

486. Ki mit köteles *osztályra bocsátani*? A *betudásnak* milyen szabályai élnek? A kitanított gyermeknek jár-e valami? Miként számítják a kitaníttatás értékét, milyen mérvű kitaníttatást vesznek figyelembe az osztálynál? Hogyan számítják be a kiházasítást?

487. *Tulajdonközösségben* maradnak-e a gyermekek, ha igen miért és meddig? Miben nyilvánul meg az örökséget átvevő testvérek tulajdonközössége? Közösen gazdálkodnak-e? Milyen szabályai vannak a tulajdonközösségnek, közös gazdálkodásnak? Kiválhat-e valamelyik testvér a tulajdonközösségből, ha igen, milyen feltételekkel? Nyomásos gazdálkodás mellett mi a helyzet a közösködéskor és a kiváláskor?

Előjogok, kedvezmények.

488. A 472—477. pontokban felsorolt eseteken kívül megilletik-e valamelyik leszármazót előjogok, kedvezmények, ha igen, kit milyen címen? A szülői gazdaságban állandóan végzett munkát miként veszik figyelembe (amivel a vagyon fenntartódott, gyarapodott)? A szülői gazdaságban legtöbbet és leg-

tovább dolgozott fiú (lány) külön jogai. Kié lesz az apai ház (vagy annak eleje)? Mi okból?

489. A legfiatalabb, a legidősebb fiúnak (lánynak) vannak-e előjogai egyes vagyontárgyak örökésére, osztozkodásnál választásra, vagy egyébre?

Megrövidítés, kötelesrész, kitagadás. A végrendelkezés visszavonása.

490. A gazdaságból kivált fiú, a háztól elkerült lány, általában a távollevő (távolélő) részesül-e a szülői vagyon későbbi gyarapodásából?

491. Megrövidítheti-e a szülő a gyermekét és mi okból? (— a 472—473. pontokban felsorolt esetekben kívül)? Él-e a *„köteles rész"*-re szorításhoz hasonló szokás? Mi ennek az alapja, indoka? Ismerik-e a köteles rész törvényes intézményét? Előfordul-e a köteles részre szorítás és mi okból? Helyesnek tartják-e a köteles rész biztosításának, illetve az arra szorításnak lehetőségét? Miért, miért nem? Mi hátrányát, előnyét ismerik ennek?

492. Kirekeszthetik-e a szülő a gyermekét, vagy más örökösét teljesen az örökségből? Mit tartanak elegendő oknak a kitagadáshoz, milyen kitagadási okokat ismernek? Ki érdemtelen az örökségre?

493. Előfordul-e, gyakori-e a végakarat visszavonása, ha igen, mi okból? Visszakövetelheti-e a szülő az életében kiadott vagyontárgyakat? A tulajdonul átruházott és át nem ruházott vagyontárgyakat? Az ősi vagyon kiadott (átruházott) részeit? Miért, miért nem?

A felmenők és oldalrokonok öröklése.

494. Leszármazók (gyermekek, unokák, stb.) nemlétében, kik s milyen sorrend szerint örökölnek? Hogyan nevezik az ilyen öröklést („magtalan juss")? Örököl-e az életben lévő szülő? Miként oszlik meg (a szokás szerint) az életben lévő két szülő közt az örökség? Hogyan tesznek különbséget: ha az örökség ági, ha szerzeményi vagyon? Mi a helyzet akkor, ha csak az egyik szülő él? Szülők nemlétében örökölnek-e és miként a nagyszülők?

495. Él-e olyan szabályként követett felfogás, hogy az ősi vagyon többé nem szállhat vissza a szülőkre (elődökre)? Hogy a szülők általában nem örökölhetnek a gyermekek után? Miért nem? Él-e olyan általánosan, vagy gyakran követett szokás (felfogás), hogy a szülők (nagyszülők) életbenléte esetén is csak a testvérek örökölhetnek? Ágit, szerzeményit? Ha testvérek nem élnek, ezek gyermekei, vagy a korábbi oldalrokonok (az oldalág) megelőzik, kiszorítják-e az életben lévő szülőket? Miként oszlik meg a testvérek között az elhalt testvér vagyona?

496. Testvér nemlétében miként oszlik meg a vagyon a többi oldalrokon között? Hányadízig tartják helyesnek az oldalági örökösödést? Pl. a testvéri, az első-, második-, stb. unokatestvér örököljön-e? Ha nem, kire szálljon a vagyon?

497. Hogyan tartják számon az ági vagyon tárgyait, értékét, az azokban beállott változásokat? Ha hiány mutatkozik, pótolják-e az érdekeltek és miként? A felsorolt esetekben mindenkor élesen elkülönítik-e az ági és a szerzeményi vagyon tárgyait?

A házastárs öröklése.

498. Szokásos-e az özvegyasszonyról a végintézkedés során gondos-

kodni? Az apa életében az anya, saját személyét illetően, mennyiben vesz részt, hogyan részesül az osztozkodásban?

499. A különböző örökösödési szokások mellett hogyan, milyen esetben örököl a házastárs? Örököl-e, ha nincsen gyermek? Hogyan? Örököl-e, ha (1—2, stb.) gyermek maradt (mellette)? Örököl-e, ha felmenő, oldalági örökösök vannak? Mindezekben az esetekben mennyiben domborodik ki az elhalt vagyonának öröklött (ági) és szerzett jellege? Mi az ilyen örökhagyás indoka? Az elhalt intézkedése alapján örökösödik-e ekként a házastárs, vagy más módon (a gyermekek akarata folytán)? Leszármazók nemlétében örökli-e a házastárs az egész szerzeményi vagyont? A különböző esetekben miből mit kap az özvegy? Részesül-e az elhalt ági vagyonából is? Helyesnek tartanák-e, ha, gyermek nemlétében, a szülőt, oldalrokonokat megelőzve, az özvegy örökölné az elhalt házastárs egész vagyonát?

500. Mennyiben érvényesülnek a *hitvestársi öröklés* törvényes szabályai? Helyesnek tartják-e azt, hogy a túlélő házastárs örökösei öröklik az egész szerzeményi vagyont?

501. A nemesi falvak és jászkun kerületek népe mit tud a rájuk vonatkozott különleges öröklési szabályokról? Helyeslik-e azok eltörlését? A nemesi falvak népe közt élnek-e az *özvegyi öröklés* különleges (a férj jegygyűrűjének, kocsijának, ingóságaiból egy gyermekrésznek, stb. öröklésére vonatkozó) szabályai?

502. Ha az özvegyasszony örököl, — ha nem örököl, — *haszonélvezeti joga* lesz-e? Egyáltalában él-e az özvegyi haszonélvezeti jog? Milyen terjedelmű (az egész vagyonra, egy gyermekrészre, csak a lakóházra, ingóságokra, stb. terjed ki)? A valóságban hogyan érvényesül az özvegyasszony (özvegyi) haszonélvezeti joga? Szokás-e egy tulajdonul adott gyermekrésszel, vagy másként megváltani az özvegy haszonélvezeti jogát? (Optk. hatása?) Hogyan alakul az özvegyi haszonélvezet, ha a férj előbb hal meg, mint az örökhagyó szülők? Ingatlant átadnak-e az özvegynek haszonélvezetre, gazdálkodásra? Amíg az özvegyasszony életben van, felosztják-e az örökölt s özvegyi haszonélvezet alatt lévő ingatlant? Akkor sem, ha az özvegyi haszonélvezeti jog nem érvényesül?

503. Előfordul-e, gyakori-e az özvegyasszonynak haszonélvezeti jogáról való lemondatása? Az özvegyi jog megszorítása? Ilyen esetekben mivel akarják kárpótolni, mire akarják szorítani („illő tartás") az özvegyet? Miért akarják elvenni, korlátozni a jogát? Peres útat igénybe vesznek-e s milyen gyakorisággal, az egyik és másik oldalról?

504. Az *özvegy férjnek* van-e haszonélvezeti joga a felesége vagyonán? Milyen esetekben ismernék el ezt a jogot s milyen mértékben? Mi a helyzet gyermekek létében s mi, ha nincsenek gyermekek? Örököl-e az özvegy vő? Milyen esetben s mit örököl?

Az öröklési szokások hatása, következményei.

505. A különböző (fiági, stb.) öröklési szokásfajták milyen hatással vannak a szaporodásra, születéskorlátozásra, kivándorlásra, gyarapodásra, vagyonosodásra, elszegényedésre, eladósodásra, a birtok elaprózódására, egy kézben maradására, a földnek a család kezén való maradására, a földtől való elszakadásra, stb.?

506. Milyen következményekkel jár a család tagjaira a korai, a késői „levetkezés", illetve az, hogy az öreg gazda-késő vénségéig kezében tartja a vagyon kezelését?

507. Milyen következményei ismerhetők még fel az egyes öröklési szokásoknak?

A halott jogai.

508. Kinek kötelessége a halott eltemetéséről gondoskodni? Milyen temetés, síremlék jár a halottnak? Kié a halott, ki rendelkezik a holttesttel? Mit temetnek el a halottal, mit tesznek a koporsóba, a sírba? A temetés főbb mozzanatai. Kik ássák a sírt? Kik viszik a koporsót? Legény, lány halott esetében megtartják-e a „halott lakodalmát"? Tartanak-e tort, ki köteles erről s miből gondoskodni? Emléktort tartanak-e, ha igen, mikor? Kit meddig gyászolnak, miben nyilvánul meg a gyász? Egyéb kötelességek a halottal szemben. Illik-e a gyászolóval pereskedni?

BÜNTETŐJOG.

I. A bűn, bűncselekmények általában.

509. Általánosságban *mit tekintenek bűnnek* (bűncselekménynek), társadalmi, államhatalmi megtorlást kívánó cselekedetnek? Amit a puszta tisztesség, becsület, jóerkölcs annak mond? A vallás parancsának, tilalmának be nem tartását? A népi társas együttélés észszerű szabályai, tilalmai ellen való vétést? Az állam törvényeinek be nem tartását?

510. Miért bűn tehát a bűn? Mert a tisztesség, becsület, jóerkölcs, a vallás, a társas együttélés egyszerű rendje, a hagyomány, szokás szava, az állam kifejezett parancsa annak mondja? Pusztán az egyik, másik, vagy valamennyi együtt, avagy mi más?

511. Mi a bűncselekmény elkövetésétől való tartózkodás alapja, indoka? Az egyik, vagy másik fajta szabály, tilalom egyszerű át nem hágása, a társas élet rendje fenntartásának kívánalma, a büntetéstől való félelem, vagy mi más? És ha szemben állanak ezek egymással?

512. *Kit sért a bűncselekmény?* Csak a közvetlenül sértettet, károsítottat? Minden bűncselekmény sérti Istent? A közösséget (államot), illetve ennek rendjét? Az egyén sérelme mindenkor sérelme a közösségnek is? Miért? A személyen és közösségen kívül ki ellen lehet még bűnt elkövetni? A természet rendje, tárgyai, állat, növény ellen?

513. Az *ártalom* szempontjából mikor bűn valamely cselekedet? Mi lehet sérelem, kár? Csak a testi, anyagi kárt tekintik annak? Az eszmei javakban (pl. becsület, titok, stb.) lehet-e bűncselekménnyel kárt okozni? Az ilyen cselekményt elkövetőt nem vonnák-e inkább magánjogi úton felelősségre? (Pl. a becsületsértőtől nem kívánnának inkább „váltságdíjat", „fájdalomdíjat"? Más cselekménynél?) Mi a legkisebb anyagi károkozás, amelynél kívánatosnak, helyesnek tartják a büntetőjogi felelősségrevonást?

514. Általánosságban mit ítélnek el a legjobban (pl. az eszmei, testi, vagyoni javakat, nemi érintetlenséget sértő, az erőszakos nemi cselekményeket, stb.)? Mit ítélnek meg a legenyhébben? A falusi közösség különböző rétegei miféle cselekményekre érzékenyebbek? A módosabbak, a szegényebbek? Az öregek, a fiatalok? A férfiak, a nők? A különböző nemzetiségűek, vallásuak?

II. A bűncselekményt és felelősségrevonást minősítő körülmények.

515. *Férfi* és *nő* között tennének-e különbséget a büntetőjogi felelősségrevonás szempontjából? Milyen esetekben, milyen cselekményeknél? Általában enyhébben, súlyosabban ítélik-e meg a férfi, mint a nő büntetését? Miféléket miképpen?

516. A büntevő *életkorát* számbavennék-e a felelősségrevonás szempontjából? A gyermek szerintük milyen életkorig nem büntethető (büntetőjogilag)? Helyettük kit, hogyan, miért vonnának felelősségre? Serdült és felnőtt között hogyan tesznek (tennének) különbséget? Az öreg-, aggkorban lévő büntevővel szemben milyen megkülönböztetést tennének? Milyen életkortól?

517. Az *elmebetegséget*, állandó szellemi fogyatékosságot felelősségrevonás, büntetés alól mentesítő oknak tekintik-e? Teljesen büntetlenül hagynák ezeket? Mit tennének velük enyhébb, súlyosabb bűn elkövetése esetén?

518. Az időleges szellemi fogyatékosságban lévőt, hogyan tekintik az előbbi szempontból? A *részegét* (az enyhén ittasat, öntudatlanul részeget), súlyosabban, enyhébben büntetnék-e? Ha a részeg büntevő ismerte természetét, tudhatta, hogy ittasságának mi lehet a következménye?

519. A *vagyoni állapotot*, gazdagságot, szegénységet, általában mennyiben tekintik (tekintenék) a felelősségrevonás szempontjából jelentős mentesítő, enyhítő, súlyosbító körülménynek?

520. A *műveletlenség*, iskolázatlanság (pl. tanyai elmaradottságban élőknél ,stb.) lehet-e mentesítő, enyhítő körülmény? A (magasabb) *műveltség*, iskolázottság súlyosbító körülmény? Általában milyen esetekben tartják annak?

521. A *visszaeső bűnöst*, aki már egyszer, többször elkövetett bűncselekményt (elkövette ugyanazt a bűncselekményt), súlyosabban büntetnék-e? A megrögzött büntevővel mit tennének?

522. A *jó cél* lehet-e mentesítő, enyhítő körülmény? A hagyományos szokás? (Pl. májusfának lopott fát használnak.)

523. A *szándékosság* nélkül elkövetett (bűn-) cselekményt megtorolnák-e? Mennyiben tennének lényeges különbséget a *szándékosan* és *gondatlanságból* elkövetett bűncselekmények között? Ha nem gondolhatott a tettes a következményekre? Ha feltétlenül gondolnia kellett az esetleges következményekre (pl. túlsebes hajtás, szélben a nádas ház mellett tűzrakás, stb), a népi felfogás szerint lehet-e puszta gondatlanságról beszélni? Ha a tiszta gondatlanság is súlyos következményekkel jár, hogyan büntetnék a bűnevőt?

524. Az irracionális, *babonás*, de ártalmatlan *módon* és *eszközökkel* elkövetett" „bűn"-cselekmény tettesét büntetnék-e és hogyan? (Pl. szemelverés, ráimádkozás, bájjal megitatása, étel etetése, stb. A bűn elkövetésének szándéka itt is megvan!) Élnek-e még efféle babonás szokások a faluban? Miféle?

525. Ha *többen* követtek el valamely bűncselekményt, hogyan tennének közöttük a felelősségrevonás és büntetés szempontjából különbséget? A *felbujtót* hogyan büntetnék, ha elkövették a bűncselekményt? Ha sikertelen volt a felbujtás? Hogyan büntetnék azt, aki felelősségre vonható, felelősségre nem vonható gyermeket, aki elmebeteget, részeget használ fel

a véghezvitelre? Akinek csak *kisebb* része volt a bűncselekmény elkövetésében, véghezvitelében? (Pl. lopásnál, rablásnál őrtállt.)

526. Aki *kényszer* hatása alatt követett el valamely bűncselekményt, büntetnék-e? Miféle (testi, lelki) kényszert ismernének el mentesítő, enyhítő oknak? Büntetnék-e azt, aki puszta fenyegetés hatása alatt követ el bűncselekményt? (Pl. halállal, súlyos testi bántalommal, anyagi, erkölcsi károkozással, titok felfedésével, stb. való fenyegetés.) Mennyire közvetlen és súlyos fenyegetést vennének az ennek hatása alatt cselekvő büntettest a felelősségrevonás alól mentesítő, vagy a büntetésénél enyhítő körülménynek?

527. *Megelőzés.* Tiltakozás a bűncselekmény elkövetése ellen. Felhívás az abbanhagyásra. Élőszóval, jelképes, tárgyi fenyegetéssel, megfélemlítéssel, erőszakkal, fegyveres erővel. Mindez kötelesség-e és milyen határig mehet? A sértett s a bíróság utólagos hivatkozása e körülményekre. Súlyosbítja-e a bűntevő cselekményét, ha ezek ellenére sem lépett vissza?

528. Az *önvédelem* mikor (mindenkor?) jogos? Mennyiben kötelező? Milyen határig mehet, mire jogosítja a megtámadottat az eszmei, testi, vagyoni javak, értékek elleni támadásnál? Mennyiben kell a támadásban arányban állónak lennie? *Más védelmére* is áll mindez? (Családtag, rokon, jóbarát, idegen, stb. védelmére?) *Önsegélynek* mennyiben van helye bűncselekmények elkövetésével kapcsolatban? (Pl. a lopott dolog visszaloptató-e?)

529. A *végszükség* mentesíthet-e és milyen esetben a felelősségrevonás, büntetés alól? (Pl. árvízveszélynél a gát átszakítása a másik falu felé.)

III. A felelősségrevonás, megtorlás, bíráskodás.

530. *Miért kell* a bűntevőt *megbüntetni?* Elégtételszolgáltatás az egyénnek, a köznek, megtorlás a bűntevő ellen, javítás, a bűnös és mások elrettentése, stb. A „szemet-szemért, fogat-fogért" elv eszméje, érvényesülése.

531. Rábíznák-e bármilyen esetben is a sértettre a megtorlást? (Pl. egészen jelentéktelen „bűn" cselekményeknél.) A tettenért bűntevő cselekményét nyomban megtorló (pl. a tolvajt megverő) sértettet megbüntetnék-e? Az *önbíráskodás* lehet-e bármily esetben is jogos? Milyen esetekben? Netán kötelesség is, amelynek gyakorlását a közösség elvárja? Mi lehet (lenne) a határa az önbíráskodó megtorlásnak? A sértett személy helyett jogosult lehet-e más (szülő, gyermek, testvér, vőlegény, rokon, udvarló, stb.) s milyen esetekben önbíráskodásra, megtorlásra? Igazolható-e a messzemenően súlyos önbíráskodás? (Pl. a család becsületét, a nő becsületét ért sérelem megtorlása, stb.) Hol vezet az önbíráskodás a *bosszúhoz?* Vannak-e olyan esetek, ahol kötelességnek mondják a bosszút? A *vérbosszúnak* van-e nyoma, emléke?

532. *Párbaj* formájában szokásos-e a sérelmek megtorlása? Kik között fordul elő? (Legénypárbaj, stb.) Milyen okból? Hogyan zajlik le a párbaj? Illik-e, lehet-e kitérni előle? Miért nem? Büntetnék-e a komoly, a tréfás párbajban résztvevőket?

533. A *házi büntetőhatalom.* Az apa, anya, ezeket helyettesítő más személy fenyítő hatalma a család tagjai fölött. Hol és hogyan nyilvánul meg, mire irányul, meddig terjed? Hogyan alakul ez a „nagycsalád"-ban? A gazda fenyítő hatalma házanépe fölött.

534. A *szervezetlen csoportot* (tömeget) jogosultnak vélik-e bíráskó-

dásra? Milyen esetekben? Az egyént, vagy csak a közösséget ért sérelmek esetén? Milyen határig? Ki s hogyan állapítja meg ilyen alkalommal a felelősségrevonás helytálló voltát, a bűnösséget, a büntetést, ennek végrehajtásának körülményeit? Ki a végrehajtója a büntetésnek (a falu népe, a közösség kijelölt tagja, stb.)? Hogyan hozzák az „ítéletet" a vétkes tudomására? Van-e mód védekezésre a felelősségrevonás az ítélet, ennek végrehajtása ellen?

535. Milyen szűkebb, tágabb *szervezett* népi közösséget (népi szervet) tarta(ná)nak jogosultnak bíráskodásra? Milyen esetekben? Vannak-e ilyen népi szervezett közösségek, intézmények? Milyen ügyekben, kik ellen, kinek a személye (legénybíró, tizedes, stb.) útján, vagy maguk a közösségek gyakorolják a bíráskodást? Hogyan működnek ezek a bíráskodó szervek, milyen az eljárásmódjuk, milyen büntetéseket szabnak ki, mi ezek végrehajtásának módja, biztosítéka, van-e fellebbezés és hová? Hogyan hajtják végre az ilyen büntetéseket?

536. Hol (milyen bűncselekményeknél) kell az *állami büntetőhatalomnak* feltétlenül jelentkeznie? Hol maradhat(na) el? Miért? Milyen esetekben tartják kizárólagosnak az állam hatalmát a büntető üldözésére, megbüntetésére? Mit vennének ki az állami szervek (büntetőbíróságok) kezéből? Kire bíznák a kivenni jónak tartott esetek üldözését, elbírálását?

537. Az (államhatalmi) *népbíráskodást* jónak, helyesnek tartják (tartanák)-e? Hogyan állítanák össze a népbíróságot? Milyen ügyeket bíznának rá?

538. A *községi bíróság* mint (kihágási) büntetőbíróság. Működik-e? Hogyan működik? Milyen büntetéseket szab ki, hogyan hajtják azokat végre? Helyeslik-e ennek működését? Milyen (bűn-) cselekmények elbírálását bíznák a községi bíróságokra?

539. A népi közösség és a közhatalom együttműködése, összhangban-tétele Amannak csendes, nyílt szembenállása. Milyen esetekben helyesli, segíti, tűri, helyteleníti, akadályozza a népi (szervezett, szervezetlen) közösség a közhatalmi felelősségrevonást, a tettes elfogását, megbüntetését? Hogyan, miben nyilvánul meg mindez? Helyesnek, jónak, igazságosnak, igazságtalannak, enyhének, szigorúnak tartják-e általában az állami szervek, bíróságok ítélkezését az előttük lezajlódó bűnügyekben?

540. *Elévülést* ismer(né)nek-e a felelősségrevonás, megbüntetés tekintetében? Kisebb, nagyobb súlyú cselekmények között hogyan tennének különbséget, mennyiben szabnak meg a legkisebb, leghosszabb elévülési időt? (Pl. mennyi idő múltán hagynák büntetlenül a kis tolvajt, a rablót, a gyilkost, a hazaárulót?) A legsúlyosabb bűncselekményeknél egyáltalában ismernének-e elévülést? Melyik időponttól számítanák?

541. Elévülést ismernének-e a kiszabott, de végre nem hajtható büntetés végrehajthatósága szempontjából? (Pl. az elítélt megszökött.) Milyen időponttól számítanák ezt?

IV) Büntetésnemek. Rehabilitáció.

542. A büntetés rábízása Istenre, a jó és rossz szellemekre ezen és a másvilágon. Babonás népi büntetések. Átok, szemmelverés, ráimádkozás, egyéb varázsló eljárások, eszközök. Hisznek-e bennük, félnek-e tőlük?

543. *Népi társadalmi büntetések* és fokozataik. Megszólás, szapulás, pletyka, (Mindig rosszindulatú, nincsen javító szándéka, erkölcsi ítéleti tartalma?) Gúnyolódás, csúfolódás, kicsúfolás, kifütyülés, kikiáltás. Elkerülés

bojkott"), kinézés, kiközösítés (szék, rokka kitétele, stb.), kiüzés a szükebb, tágabb közösségből. Kitáncolás. Névtelen levél, undorító tárgyak („ajándék") küldése, kerítésen átdobása. A gazdaságát elhanyagoló gazda földjére sírkereszt helyezése, stb. Milyen esetek váltják ki ezek egyik-másikát s milyen megjelenési formában? Önálló büntetésre szolgálnak, az állami felelősségrevonást kisérik, a büntetés fokozását szolgálják, stb.?

546. *Népi „jogi" büntetések.* Megdorgálás, meghurcolás, meghordozás, körülvezetés, megnyírás, kipellengérezés (tényleges, jelképes) megpofozás, megverés, botozás, ostorozás. Képletes kivégzés, kép elégetése, vízbemerítése, stb. Kiüzés a faluból. A bűntettes vagyonának, egyes vagyontárgyainak, a bűncselekmény eszközeinek megsemmisítése. Az eklézsiakövetés (templomi szégyenpad, stb.) él-e még valamilyen formában? — Milyen esetek váltják ki ezeket, hogyan gyakorolják e büntetések alkalmazását? Az állami megtorlást kísérik, együtt haladnak, annak fokozásául, attól függetlenül, önállóan élnek?

547. Ki s hogyan jogosult az 545. és 546. pontokban felsorolt büntetések alkalmazására? (L. önbiráskodás.) Nem tartják-e bűnnek éppen e büntetések gyakorlását? Mi a (jogos) védekezés ellenük?

548. Az *államhatalom büntetésnemeinek* megitélése. Helyesnek, jónak tartják-e a *pénzbüntetést?* Súlyosabb, enyhébb bűncselekményeknél s milyen esetekben alkalmaznák? Gazdagabbakkal, szegényekkel szemben? A *szabadságvesztés* különböző fajtáiról és fokozatairól mit tudnak? Általában helyesnek-e azokat? Az életfogytig tartó szabadságbüntetéssel kapcsolatban mi a nézetük? *Megszégyenitő* kipellengérezést (pellengérbe, kalodába verést, kikötést) alkalmaznának-e? Kivel szemben, milyen esetekben? A *testi büntetést* alkalmaznák- (visszaállitanák)e? Milyen esetekben, milyen eszközökkel (botozás stb.)? Nyilvánosan hajtanák-e végre? *Kinzó* büntetésnemeket alkalmaznának-e? A *halálbüntetést* helyesnek tartják-e? Eltörölnék? Milyen esetekben tartják igazságosnak, igazságtalannak, helytelennek? Hogyan (milyen eszközzel) hajtanák végre a halálbüntetést? — A *politikai* („polgári") *jogvesztés. Hivatal-,* állás-, ipar-, stb. *jogvesztés.* — A *vagyonelkobzásról* mit tartanak?

549. A büntevő *társadalmi „elitélésének"* mi az alapja? (Maga a bűntevés, a bírói elitélés, a börtönviseltség, stb?) A börtönviselt („időt töltött") ember sorsa. Hogyan tekintenek rá, hogyan érintkeznek vele? Miféle bűncselekmények, büntetések „nem számitanak"?

550. Ismer-e a nép *rehabilitációt?* A büntetés kiállásával, rendes viselkedésével, vagy egyéb okból helyreáll-e a büntetett, a börtönviselt ember erkölcsi értéke, társadalmi helyzete? Mikor, mennyi idő mulva?

V. Bűnök, bűncselekmények.

(Az egyes cselekményfajoknál utaljunk az elkövetések gyakoriságára, ritkaságára.)

Az eszmei javak elleni bűnök.

551. Bűn-e s ha igen, hogyan büntetnék a hitetlent, Istentagadót, az Istent, a szenteket, stb. káromlót, az ünnepnapon (szükségből, szükség nélkül) dolgozót? A mást vallási érzésében, vallásának gyakorlatában háborgatót, a vallásgyalázót, a templomot, szentelt tárgyakat, papot gyalázót? A rossz pap bírálása.

552. A puszta illetlenség, tiszteletlenség egymás, főként az öregek iránt. Illetlen beszéd, trágárkodás. (A gőg, dölyfösség, mások „lenézése".)

553. A *becsület, tisztesség,* eszméje és értéke. A becsületet, vagy a vagyon tárgyait ért sérelmet tekintik-e súlyosabbnak? Az egyén, a család („nemzetség", stb.), becsületének megsértése. Okkal, ok nélkül. Lehet-e jogos a becsületsértés? Enyhébb, súlyosabb sértésformák. A tettleges becsületsértés, leköpés, arculütés, rúgás, stb. Az egymást kölcsönösen sértegetőket hogyan büntetnék? A *rágalmazás* és megítélése. Pletykálkodás. Hogyan ítélik meg, ha férfi, nő követi el? Való tények állítása. A *női becsület* és (jogos, köteles) védelme, ennek határai. A paraszti lovagiasság. Mások családi életének feldúlása, rágalommal, pletykával, való tények állításával.

554. Más személyi, családi titkát tisztelik-e? Véteknek tekintik az ilyen titkoknak ok nélkül, okkal való felfedését? Más levelének elolvasását, másokkal való elolvastatását, ellopását?

555. Az *egyén szabadságának* értékelése. Bűnnek tekintik-e s hogyan büntetnék azt, aki mást ok nélkül személyes szabadságában bármiképpen is korlátoz, foglyulejt, elzár, megkötöz, stb.? A kisebb, nagyobb büntevőt szabad-e elfogni, megkötözni, stb.?

556. Az *otthon sérthetetlenségének* eszméje. Behatolás erőszak nélkül, bottal, fegyveresen, erőszakkal más házába, udvarába, kertjére, földjére, stb. a tulajdonos akarata, tiltalma ellenére. Büntetnék-e az így behatolót, onttartózkodót?

A család- és társadalomellenes magatartás.

557. Hogyan ítélik meg a *részegeskedő* életmódot folytató férfit, nőt? A szemérmetlen, *parázna* életet? Mit tennének az ilyenekkel? A lányanyaság megítélése.

558. A *dologkerülő,* naplopó embert büntetnék-e? Hogyan? Aki házatáját, gazdaságát elhanyagolja, lustaságból, tudatlanságból *rosszul gazdálkodik,* földjét rosszul műveli, termését nem, vagy rosszul takarítja be, állatait, szerszámait, gépeit, stb. gondozatlanul hagyja, stb.? A hanyag, lusta asszonyt?

559. Büntetnék-e azt a családfőt, gazdát, aki családtagjait, cselédeit, munkásait a munkában (szükség nélkül) túlhajszolja? Öreg szüleit (szükség nélkül) dolgoztatja, munkára hajtja?

560. A *család elhanyagolása.* A gyermekek testi, lelki gondozásáról nem gondoskodó szülő (apa, anya) megítélése. A házastársát, családját nagyon súlyos ok nélkül elhagyó férfit, asszonyt büntetnék-e? És ha (ezen felül) családjáról, gyermekeiről nem is gondoskodik? Az öreg, munkaképtelen, szegény szülők elhanyagolása. Nem gondoskodás más munkaképtelen, szegény rokonokról.

561. Veszekedő, *civódó életmód.* Tiszteletlenség a szülők, nagyszülők iránt, *durva bánásmód* velük és más családtagokkal. Elítélik-e, hogyan büntetnek?

562. A *házasságtörő* férfit, nőt büntetnék-e? Hogyan? A mással összeálló férjet? Feleséget? Aki más házastársával összeáll?

563. Felfogásuk szerint hol s miképpen szólhat az állam büntetőhatalma a család dolgaiba? (Pl. a fenti esetekben.)

A testi javak és az élet elleni bűncselekmények.

564. A *verekedést* hogyan ítélik meg, miért, hogyan büntetnék az egymásban kárt nem okozó verekedőket? Akik egymásban kisebb, súlyosabb kárt okoznak? A kezdeményezőt? Aki csak szóval ingerelte a verekedést kezdőt és emezt?

565. Más testének okkal, ok nélkül való *bántalmazása*, eszköz nélkül, eszközzel, fegyverrel. Az okozott testi sértések között hogyan tennének különbséget a büntetés szempontjából? Hogyan büntetnék, aki mást szándékosan nyomorékká, süketté, vakká tesz, más testét, arcát eltorzítja? A szándékos és gondatlan cselekmények közt való különbségtétel.

566. Hogyan büntetnék, aki védekezésre képtelen személyt, gyermeket, beteget, nyomorékot, stb. bántalmaz? Aki mást feltűnő kegyetlenséggel bántalmaz? Aki a sértettet védekezésre képtelenné tétele után is bántalmaz?

567. A *nemi tisztaság észméje*. Az erőszakos nemi közösülést nagyon súlyos bűncselekménynek tekintik-e? Büntetésben milyen különbséget tennének a sértett nő személye (fejletlen gyermeklány, felnőtt, érintetlen hajadon, férjes asszony, köztudomás szerint parázna életmódot folytató nő, stb.) szerint?

568. A *fajtalankodásról* hogyan nyilatkoznak? Bűnnek tekintik-e s büntetnék-e (hogyan?) az egynemű személyek nemi érintkezését? Állattal való érintkezést?

569. Az emberi *élet értékelése*. *Halálozás* előre megfontolt szándékkal. Hirtelen elhatározásból. Felindultságból. A megölt személy sértő, kihívó magatartása, eszköz nélkül, eszközzel, fegyverrel való támadása folytán. Mindezek között különbségtétel a cselekmény erkölcsi megítélése és a büntetés szempontjából.

570. A *magzatelhajtó* férjes asszonyt hogyan ítélik meg? A hajadon lányt? Hogyan büntetnék őket? Aki segédkezik nekik? Aki rábírja őket magzatuk elpusztítására? Egyáltalában bűnnek tekintik-e a magzatelhajtást?

571. Az „urak" *párviadalát* hogyan bírálják el, büntetnék-e? A „népi" párviadalt vívókat büntetnék-e? Ha haláleset is történt?

572. Az életben maradt *öngyilkost* büntetnék-e? Miért? Mi címen?

573. Az *állatkínzást* megengedhetőnek, büntetendőnek tartják-e? Miért, miért nem? Különbséget tesznek-e eszes, oktalan, hasznos, kártékony, házi, mezei állat, rovar, stb. között e tekintetben? Az oktalan állat-, fa-, természetpusztítást megengedhetőnek tarják-e, hogyan büntetnék a pusztítót, rongálót?

A vagyon elleni bűncselekmények.

574. A *lopás* fogalma. A talált idegen tárgy megtartója tolvaj-e? A tilosban legeltető, virág-, gyümölcs-, gomba-, rőzse-, stb. gyűjtő? Az erdei fa-„tolvaj"? Az orvvadász, az orvhalász? Általában hogyan ítélik meg a mezei, erdei lopásokat? Hogyan büntetnék? Kutyát, macskát lopni bűn-e? Miért, miért nem? A lopás bűnének fokozatai. Mi az a legkisebb kár, amelynél a tolvajt büntetnék? Értékkülönbségek. Lopás szegénytől, gazdagtól, kerítetlen, bekerített helyről, lakásból, zártöréssel, anélkül, stb. Különleges enyhítő körülmények. „Alkalom szüli a tolvajt."

575. A *csalást* súlyosabban, enyhébben ítélik-e meg, mint a lopást? Miért? A bizalommal, jóhiszeműséggel való egyszerű visszaéléssel elkövethető-e csalás? „Fondorlat", „ravasz fondorlat" nélkül nem büntetnék a csalót? — A *biztosítási csalás* megítélése.

576. A *sikkasztás* és lopás között miféle fogalmi különbséget ismernek? Melyiket büntetnék súlyosabban? A közpénzt kezelő közhivatalnok, gondnok, gyám, stb. sikkasztásának, a *hűtlen kezelésnek* megítélése.

577. Kit tekintenek orgazdának, mi az *orgazdaság?* Az óvatosságnak meddig kell kiterjeszkednie az idegenektől való vásárlásnál? Egyformán bűnös-e az orgazda a tolvajjal, rablóval?

578. A *zsarolás* népi fogalma. Zsarolásnak tekintik-e a károkozó bűntevőnek (sikkasztónak, tolvajnak, stb.), „feljelentéssel" való fenyegetését, az okozott kár megtérítésére, ilymódon való késztetést? Zsaroló-e az, aki (magánjogi) adósát fenyegeti „feljelentéssel"? A „valódi" zsarolás megítélése.

579. A *rablás* és lopás között mi különbséget tesznek fogalmilag, büntetés tekintetében?

580. *Uzsorának* mit tekintenek? Mit tartanak büntetőjogi határnak az uzsoránál? A „használatra" kiadott pénz. Súlyosan elítélik-e az uzsorást, milyen esetben büntetnék? Pusztán a magas kamat miatt büntetnék-e?

581. A saját *vagyontárgyak* oktalan *rongálását*, megsemmisítését büntetnék-e? Milyen címen? Más vagyontárgyainak oktalan rongálását, megsemmisítését milyen esetben s hogyan büntetnék? Vagy csak egyszerű (magánjogi) kártérítést követelnének? A *gyújtogatót, árvízveszélyt* okozót, hogyan büntetnék, ha kárt okozott (pusztán a kár nagysága szerint?) — ha nem okozott kárt?

582. Az *okirathamisítást* súlyos bűnnek tartják-e? Miért, miért nem? Mit tekintenek okirathamisításnak? Vagyoni károkozás nélkül, pl. erkölcsi károkozással elképzelnék-e, büntetnék-e az okirathamisítást?

583. A *pénzhamisítást* súlyos bűnnek tartják-e? Miért, miért nem?

584. A *hamis tanúzás* miért bűn, a károkozás puszta ténye miatt, vagy más okból? A hamis vallomás letétele, vagy annak esküvel való megerősítése-e tulajdonképpen a bűn? Eskü letétele nélkül nem büntetnék a hamis tanút? Tesznek-e (tennének-e) különbséget „polgári", büntetőperben, más ügyben tett hamis vallomás között? Az okozott kár súlya, nagysága szerint? A fizetett hamis tanú.

Politikai és hatóságok elleni bűncselekmények.

585. Az állam, államhatalom, államfő, államhatalmi szervek, személyek ellen elkövetett bűncselekményeket hogyan ítélik meg? A fennálló rend ellen elkövetett cselekményeket? A törvények, hatósági rendeletek, intézkedések elleni cselekményeket?

586. A „hazaárulás" népi fogalma.

*

587. *Kultikus és babonás eljárások* a bűntevő felfedezése, elfogása, elítéltetése, megbűnhődése, a büntevés (lopás, hamis eskü, stb.) megakadályozása, megelőzése, stb. körül.

II. A magyar jogi népéletkutatás jelentései (válogatott forrásközlés)

1. Quiricó Pál: Szentgál (Veszprém m.) (1944)

Jogi néphagyományi adatgyüjtés.
Szentgál község. Veszprém m.

Bevezetés.
Gyüjtő: Dr. Quirico Pál
bet. szerk. biró.

Szentgál község egyike a Dunántul ama községeinek melyekről legrégibb irásbeli adatok vannak. Már II. Endre magyar király idejéből való okirat említi Szentgál községet, majd több királyi oklevél igy Robert Károly, Mátyás, I. Lipót és Mária Terézia idejéből s azonkivül több törvényhely. Az ezekből nyerhető adatokból az állapitható meg, hogy Szentgál község ősi lakosai a mindenkori magyar királyoknak vadászaik, vad és zsirszállitóik, vadászebtenyésztőik és solymáraik voltak. Ezen szolgálataikért a nemességhez hasonló, de attól mégis eltérő, megkülönböztetett jogállással birtak. Hogy mi volt a különbség arra pontos adatok nincsenek, de valószinü, hogy a nemesekkel egyező szabadság jogokkal rendelkeztek, de aktiv közjogi szerepük nem lehetett. Több királyi okirat biztositja részükre az adó és vámmentességet szolgálataik fejében. A kiváltságaikért adandó szolgálataik nem voltak sulyosak. Utolsó alkalommal közvetlenül az 1848-as események előtt vitték Bécsbe a királyi udvartartás részére az évenként kötelező vadszállitmányt és pedig a következő elejtett vadakat. Két szarvast, hat őzet, huszonnyolc darab nyulat és 120 darab fenyvesrigót. A hatalmas akkor még mintegy 50.000 katasztreri holdnyi kiterjedésü határhoz képest a szolgáltatás nem volt sulyos teher. Az irt vadakat ők voltak kötelesek felszállitani a királyi udvartartáshoz, régebben Budára, később Bécsbe, de rendszerint csaknem az egész szálliltmány értékével felérő jutalomban részesültek. Somogyi Zoltán református lelkész őrizetében meg van azon utlevél, mellyel a legutolsó vadszállitmányt Bécsbe vitték s ebből az is kiderül, hogy négy nap kellett oda és négy nap vissza az ut megtételére. Nincs rá határozott adat csak következtetni lehet, hogy nagyszerü vadászterülete miatt a vadászatot kedvelő uralkodóink felkeresték és kedvelték Szentgált s talán ez is előmozditja kiváltságaikat. Valószinüleg szükség esetén lakosai katonai szolgálatot is teljesitettek. Arra már irásbeli adat van a szentkirályszabadjai közbirtokosság régi jegyzőkönyveiben, hogy a napoleoni háboruk ideje alatt az insurrectios hadba hány lovas és gyalogos katonát kötelesek küldeni a szentgáliak is.

A szájhagyomány szerint Szentgálon eredetileg hét család telepedett le, de ezek sem mind a mai Szentgál község területén, hanem elszórtan a határban, egyedül a Gál család lakott a mostani község területén,

de később még a többi család leszármazottai és idegenek is költöztek a községbe. Gál nevü család valóban volt Szentgálon, de részben kihalt, részben elszármazott a községből. Az utolsó itt élő Gál a mult század nyolcvanas éveiben halt meg, de egy Gál nevü szentgáli nemes birtokos még szerepel az 1863 évben letesitett olvasóegylet alapitásakor és fényképe is meg van az egyesület termében. Somogyi Zoltán református lelkész őrizetében levő okiratok szerint az 1800-as évek elején ötvenhárom nemesi családja volt a községnek, ezek voltak a szentgáli nemzetes urak, ezen családok leszármazottjai ma is élnek a községben, de a kötött házasságok folytán összekeveredtek a község más lakosaival, ma már csak néhány idősebb szentgáli születésü ember tudja megmondani, hogy kik származnak kétségtelenül a nemzetesuri családokból, aminek különben is már csak történeti jelentősége van. Több nemzetesuri leszármazott elszegényedett, viszont mások meggazdagodtak és ezek nem utasitják vissza a nemzetesuri titulust, melyet nekik cselédeik, vagy kedvükben járni akaró idegenek megadnak.

A mai Szentgál község lakóinak lélekszáma 4331. de ebben benne van Hárságypusztának több százfőt kitevő nem régi telepitésü német eredetü lakossága is. Magának a községnek és a még hozzátartozó tanyáknak és pusztáknak lakossága szinmagyar, az esetleg belevegyült idegen eredetü lakosság is teljesen elmagyarosodott. A község határának területe 24. 355 kat. hold. Mintegy fele-fele részben református, illetve katolikus vallásuak. Az ősi lakosság leszármazottjai a reformáció idején csaknem kivétel nélkül protestánok letteк, a katolikusság azóta szerezte vissza számbeli/fölényét/ mennyiségét, de jórészük bevándorolt. A község szaporodása pozitiv irányu, bár az ujabb időben a jobbmodu családokban kevés a gyermek.

A birtok megoszlás elég kedvező. Vannak nincstelenek és törpebirtokosok, de ezek munkát és kereseti lehetőséget kapnak a nagyobb birtokosoknál. 400 holdnál nagyobb birtok a községben nincs, kivéve a közbirtokosságot, 100-150 hold körüli birtok elég szép számmal van, valamint 10-100 hold nagyságu birtok is. Földesuri jobbágyok és zsellérek a községben 1848 előtt sem voltak. Régebben aránylag sok zsidó élt a községben, külön elemi iskolát tartottak fenn és zsinagogájuk volt. Számuk az utobbi ötven esztendőben folyton fogyott, ugy hogy a külön iskolát megszüntették. A zsidók mostani lélekszáma 45, de ennek ellenére a község kereskedelmi üzleteinek többségét a legujabb intézkedésig kezükben tartották.

A szentgáliak ősi foglalkozása a vadászat, sertéstenyésztés, melyeket a kiterjedt erdőkben makkal hizlaltak. Földmiveléssel egészen

a mostani századig nem szivesen foglalkoztak, főként nem szivesen dolgoztak saját maguk, hanem fogadott cselédekkel és feles , harmados gazdálkodásban. Pénzszüke esetén könnyen megváltak szántó földjeiktől, melyeket az elpusztult, a török uralom idején kihalt szomszédos jobbágy községekbe betelepedett svábok vásároltak meg, azután, hogy 1848-ban a jobbágyi sorból felszabadultak és igy jobb anyagi helyzetbe kerültek, mint a régi szabad magyar falvak lakossága. A község határa nem egészen 80 esztendő alatt csaknem a felére apadt le. A szentgáliak azonban, ha kissé későn is, de magukra találtak s ma már idegen nemzetiségünek nem adnak el földet, de maguk is megkedvelték a földmivelést és az ehhez szükséges munkát, mezőgazdasági kulturájuk évről évre emelkedik és nemcsak eléri, hanem felül is mulja a szomszéd községekét.

Perei Sándor 76 éves szentgáli ötven holdas birtokos mondja a vendéglőben néhány pohár bor elfogyasztása után. Megmondom szépités nélkül milyenek voltak a szentgáli elődök. A földmüves munka nem volt előnyükre, földjeiket kiadták bérbe a bevándoroltaknak, vagy a szomszédos községbeli németeknek. Ha pénz kellett kimentek az erdőbe és engedéllyel, vagy anélkül kivágtak egy kocsira való fát s beszekereztek vele Veszprémbe, ott eladták a piacon, vagy a zsidó kereskedőnek 3-4 forintért / mult század nyolcvanas és kilencvenes éveiről beszél/. A pénz felét utközben és Veszprémben a korcsmában megitták, a másik felén vettek lisztet, sót füszert s hazahozták s azon éltek, addig mig tartott s azután ujabb kocsi fával indultak Veszprémbe. Valóban lényegében ez lehetett a helyzet, bár van ennél vigasztalóbb kép is a multból, ilyen például az olvasóegylet alapitása 1863 évben, amellyel ugyszólván megelőzték a kort, mert ilyen intézmény, akkor még városokban is kevés helyen volt. Szép könyvtára van az olvasó egyletnek, melyet ma röviden csak kaszinónak neveznek. Az olvasó egylet letesitése és a könyvtár létesitése teljesen altruista cselekedete volt az alapitó szentgáli birtokosoknak. A könyvtárban a mult század csaknem minden számottevő és nevezetes irodalmi terméke feltalálható, szépirodalmi müvektől kezdve a nagy lexikonokig. / Megjegyzem, hogy Eötvös Károlynak a szentgáliakkal foglalkozó közismert müvében lévő történeteknek jelentős része költői fantázia szüleménye, vagy a tenyleg történteknek költői kiszinezése./

I. 1.sz. kérdés.

Jogi jelentőségü szokás, illetve olyan jog, melynek az alapja és az ereje a szokásban van Szentgálon általában csak a törvénynyel, vagy törvényerejü rendelettel nem szabályozott viszonyokban él. Általában tapasztalható és jellemző jelenség Szentgálon /miként másutt is sok helyen/ hogy az életviszonyokat szabályozó törvények és fontosabb általános jelentőségü rendeletek lassan, de biztosan átmennek a köztudatba és kiszoritják az esetleg ellenkező szokást, illetve az ilyenen alapuló szokásjogi szabályt. Természetes, hogy nem mennek át a köztudatba az ujabb viszonyok, különösen a mostani háborus rendkivüli jogviszonyok rendezésre szükséges szinte gyárilag készülő és csak ideiglenes jellegü és jelentőségü tulnyomoan közigazgatási szabályozó rendeletek. Egyébként is ezek az ó viszonyokat nem nagyon érintik, de melyek érintik, igy például a termésbeszolgáltatási és árszabályozási rendelkezések, azokat hamarosan megjegyzik, de csak türt és kényszeritő szabálynak tekintik, de az ilyen és ehhez hasonló szabályok meg szükebb térre szoritják a saját viszonyaikat érintő ügyekben a szokásjog érvényesülését. Ezen kivételes szükség által létrejött szabályokat azonban ilyennek tekintik, szerintük ezek csak átmeneti érvényüek és alaphitük az, hogy a különleges kivételes körülmények elmulása után ismét vissza áll a régi rend, a nagyobb szabadság, szabadabb rendelkezési jog és ezzel együtt jogviszonyaiknak a saját maguk által jónak tartott szabályozása, lehetőleg ugy amint ők szokták és amint ők tartják megfelelőnek.

A "törvény" szó tágabb fogalmat jelöl mint amit a jogtudomány törvény alatt ért. Törvény minden kényszeritő erejü jogszabály. Akit a törvényszékre, járásbiróságra, szolgabiróságra, vagy más hatóság elé idéznek, az azt mondja "törvénybe idéztek". Az árvaszéket is nem igy nevezik, hanem "árvatörvényszéknek", amivel azt akarják kifejezésre juttatni, hogy ez a hatóság szemükben olyan intézmény, amely az árvákra vonatkozó törvényt, jogot alkalmazza és azt elsősorban az árvák és gyámolitásra szorulók érdekében figyelmezi. Egyes konkrét esetekben nem is jelölik meg a szankciót kiszabó hatóságot, mikor az esetet emlitik, hanem azt mondják "igy itéltek felőle a törvényen" lett légyen az itélkező, vagy határozatot hozó hatóság a szükebb értelemben vett biróság / járásbiróság, törvényszék, tábla és kuria/, vagy rendőri büntető biró, szolgabiró, pénzügyigazgatóság, vagy akár a helybeli "törvénybiró".

Az állami, vagy önkormányzati hatóságok által hozott jogsza-

bályokkal nem szabályozott viszonyaikban a szokást tartják elsősorban követendőnek, de ennek kötelező erejét is elismerik, mind magukra, mind másra kötelezőnek tartják az ily szokást, sőt ebből lassan és nehezen engednek még akkor is, amikor hozhatami rendelkezés más és a szokással ellenkező szabályt hoz. A fentirt viszonyokban saját elsőfoku közigazgatási és birói jogot gyakorló hatóságaik gyakran itélkeznek, iletve határoznak a fennálló szokás figyelembe vetelével. A szerintük helyes és szükséges szokásjog követése szinte becsület próba. Tisztességes és becsületes ember belátja az ily szokás helyességét, alkalmazkodik a többséghez, még akkor is, ha esetleg neki egyénileg nem kedvező az adott esetben, de belátja, hogy a közérdekében áll a szokás szerinti cselekvés, vagy eltürés, vagy tartózkodás. " Minden tisztességes ember belátta, hogy igy van jól, csak egy, aki mindenben kibuvot keres, az ellenkezett." Amennyiben a szokásnak nincs vagy esetleg még nincs szankciója, az általános szokást be nem tartó embert nem tekintik tiszteséges embernek és ez a közitélet pótolja a szankciót.

II. 2.sz. kérdés.

Amint már az általános bevezetésben emlitettem Szentgál község társadalma, ha nem is élesen és mereven, de mégis határozottan elkülönülő több rétegből áll. A párválasztásánál rendszerint a hasonló rétegbe tartozók kötenk egymással házasságot, bár kivételek is vannak ezen szokás alól. de a kivétel ritkán fordul elő, feltünést kelt és mindenki mint rendellenességet emliti. A fő irányadó vonalat azonban nem annyira az azonos rendüség adja, mint inkább a vagyoni körülmények. Igy ha a kiválasztott menyasszony is olyan vagyoni körülmények között el, mint a vőlegény, ez esetben nem akadály az, hogy nem származik "nemzetes" családból, vagy éppenséggel az atyja, vagy nagyatyja napszámosi, zselléri sorból küzdötte fel magát a vagyonosabb rétegbe. A vagyoni körülmények értékelesénél a fő szempont a holdak száma. Esetleg még akkor is, ha ez nem fejezi ki a vagyon értékét, mert terhelve van a birtok. A szerelmes fiatalok inkább hajlandók rangon aluli házasságot kötni, de ennek a szülők mindig ellene vannak és minden befolyásukat bevetik az ily házasság létrejöttének megakadályozására. Egyenlő ranguság és egyenlő vagyoni viszonyok mellett is természetesen figyelembe veszik a kiválasztott egyéb tulajdonságait, testi lelki adottságait, egészségét, de különösen az erkölcsi magatartását. Tulzás nélkül meg lehet állapitani, hogy az erkölcsi kiválóságot, a jó erköl-

csüséget elsőrendü feltételnek szabják és ha az nem is esik meg, hogy a vagyonosabb szülők beleegyezenek fiuknak egy elismerten jó-erkölcsü és tiszteséges magatartásu, de szegenyebb leánnyal való házasságába, de legyen a kiválasztott leánynak bármilyen tekintélyes vagyona is, ha erkölcsileg nem megfelelő, ez erős akadályát képezi a házasság létrejöttehez a szülők beleegyezésének. Ilyenkor mondja a szülő házasulandó fiának: "Inkább végy el olyan leányt, akinek nincs több inge mint egy testen, egy a keritésen, de legyen becsülete." Gombás Lajos szentgáli nemzetes ur, aki hosszu ideig volt a község birája, huszonkilencéve presbiter, többször viselte az egyházgondnoksági tisztet és megbecsült jellembeli tulajdonságainál fogva is egyike az község legtekintélyesebb polgárainak: Ugy volna jó, ha minden mindig, minden jó együtt lenne a házasulandó feleknél. Egyenranguak lennének, egyenlő vagyonuk lenne, mindkettő szép és egészséges, jó erkölcsü, takarékos és szorgalmas lenne és a vallásuk sem különböző. Igy volna jó, de az emberi életben nem mindig egyeznek a kivánsággal a körülmények és emitt, amott engedni kell valamit a követelményekből, de mégis törekedni kell a legohajtottabb felé. A fiatalokat az érzés, a szerelem sokszor vakká teszi, ezért szükséges, hogy a szülők is beleszóljanak az élet legfontosabb eseményébe a házasságkötésbe. Aki nem fogadja meg a jó tanácsot, az azután vessen magára, ha rosszul jár."

A szülők részéről befolyásolás nemcsak a vagyonosabb és előkelőbb rétegekben általános, hanem a falu minden társadalmi rétegében. Mégis az ellenzés dacára létrejött házasságoknál nem több a későbbi harag és neheztelés, mint a szülői beleegyezéssel kötött, de utólag csalódást okozott házasságok esetében, amikor később bomlik meg az egyetértés a fiatal házasok és a szülők között.

II. 3. sz. kérdés.

Tisztán vagyoni indoku és a fiatalok tudata és beleegyezése nélküli házasságok nem fordulnak elő, ilyenről senki sem tud említést tenni, hogy történt volna. Olyan eseteket azonban említenek, amikor a szülők előre elhatároztak valamely házasságot a gyermekeik között és bizonyos tapintatos és jó indulatu furfanggal ugy irányitották a fiatalokat, hogy azok egymásra találjanak és megkedveljék egymást. Alkalmat adtak a fiataloknak az egymással való találkozásra, dicsérték a kiválasztott személyt s végül nyiltan is ajánlották a gyermeküknek, hogy az általuk kiválasztottal lépjen házasságra.

Elég gyakori az ily esetekben a rokonok közötti házasság. Elsőfoku unokatestvérnél közelebbi rokonok közötti házasság csak egyetlen történt az utobbi időkben a községben, amikor is a menyasszony a vőlegény édesapjának féltestvére, fiatalabb mint a vőlegény, a vőlegeny nagyatyjának második házasságából származik. El nem ítélik, de mint furcsaságot említik. A szentgáli fiatalok nem egy könnyen állnak a szülők szavára, ha olyant akarnak velük elvétetni, illetve olyanhoz akarják férjhez adni, aki nekik nem rokonszenves, az ilyen szülői szándék részéről a fiatalok erős ellenállása fejlődik ki, amely az esetek tulnyomó részében a fiatalok győzelmével végződik, de éppenugy gyakran győz a szülők ellenzése, ha a fiatalok nem a szülők kedvére való házasságot akarnak kötni, mig végül a kölcsönös probálkozások után olyan házasság jön létre amely a szülőknek is és a fiataloknak is megfelelő. Több háztüz nézés végződik eredménytelenül, illetve nem lesz a tervezett házasságból semmi, mert vagy a fiataloknak, vagy az öregeknek nem felel meg a tervezett házasság.

II. 4. sz. kérdés.

Az eredeti törzsökös lakosság házasságot elsősorban falubelivel köt. Amennyiben mégis más falubelivel, ugy elsősorban a körülbelül hasonló lakosságu Nemesvámos, Szentkirályszabadja, Balatonfüred, Lovas községbelivel. Az idegenből jött férjet, vagy idegenből hozott asszonyt a falu közösségébe, illetve társadalmi osztályuk közösségébe minden ellenzés nélkül befogadják, különösen, ha olyan házasságról van szó, amely a falubeli szokásoknak és követelményeknek megfelelően jött létre és a házasfelek rokonai részéről sem volt ellenzéke.

1933-1943 évekig a szentgáli anyakönyvbe 305 házasság van bejegyezve. Ezekből az egyik, vagy mindkét fél vidéki volt 69 esetben. Megjegyzem, hogy a vidékiek adataikból kiderül, hogy ezek legnagyobb része nem a falu törzsökös lakosságával kötött házasságot, hanem csak későbbi jövevénnyel és tulnyomó részben a községben nem régen, vagy csak átmenetileg tartozkodó gyári munkással, napszámossal és cigánnyal.

A kötött házasságok közül vegyes vallásu volt 75, de reverzálist adtak 55-en. A házasságot kötő felek közül elvált volt 8, özvegy 19. Az emlitett tiz év alatt kötött házasságokból birói itélettel felbontottak összesen 10 házasságot. Körülbelül ugyanennyi azonban azoknak a tényleg felbomlott, de birói lag fel nem bontott házasságoknak a száma, ahol a házas felek tartósan, vagy végleg különváltak és esetleg mással élenek együtt, de házasságuk felbontása iránt törvényes eljárást

nem inditottak.

II. 5. sz. kérdés.

A rokonok közötti házasság unoka testverig bezárólag elég gyakori, sőt még egy az elsőfoku unokatestvérségnél közelebbi rokonok között történt házasságot is emlitenek, amit fentebb a 2. sz. kérdésnél emlitettem. Megjegyzem azonban, hogy mivel házasságot elsősorban falubelivel, azután pedig elsősorban ezen körön belül is hasonló társadalmi osztályba tartozóval kötnek, azok akik házasság szempontjából szóba jöhetnek rendszerint rokonai is egymásnak, ha nem is éppen közelről, de különben is a hasonló állásuak közötti rokonságot erősen számontartják, de még a sógorságot is, lelki rokonság, komaság éppen nem akadálya a házasságnak, sőt gyakran az előmozditója. A törvényes házassági akadályokat általában jól ismerik és tudják, hogy mely esetben és mi módon lehet azok alól felmentést nyerni. Az unokatestvérek közötti házasság egészségügyi okokból való ellenzését ismerik, de nem nagyon hisznek benne és példákat hoznak fel arra, hogy ily házasságból egészséges utodok származtak. Az unokatestvérek között kötött házasságoknál mégis nagy szerepet játszik a vagyon mint motivum. A vagyoni érdekből, illetve a vagyoni szempontoknak is figyelembe vételével kötött házasságok között sok az unokatestvérek közötti házasság.

II. 6.sz. kérdés.

A leány forma szerinti megkérését rendszerint megelőzi a fiatalok egymásközötti megegyezése és a szülők hozzájárulása is. Igy a leánykérés igen ritka esetben megy bizonytalanra. A leánykerőbe elmegy a vőlegényjelölt is és velemegy a kérő ember, de a lányos háznál már rendszerint tudnak a dologról és otthon van a menyasszony jelölt, a szülők és a kiadó ember. A megjelentek a leányos háznál előadják jövetelük célját és pedig a vőlegény nevében a kérő ember, akinek a menyasszony részéről a kiadó ember válaszol. A forma szerinti megkérés és kiadás után a szülők is hozzászólnak a dolghoz, illetve ők is kijelentik a beleegyezésüket. Ezután a fiatalok külön mennek beszélgetni, mig a szülők a kérő és kiadó emberek közvetitésével megbeszélik a vagyoni jutatásokat, mit adnak fiuknak, illetve leányuknak. A megegyezés letrejötte után kitüzik az eljegyzés napját. Az eljegyzést ezen a néven nevezik, de kézfogonak is. Most már általános szokás a jegygyürü vétele. Mindkét jegygyürüt, és pedig még a szegényebb osztálybelieknél is a-

ranyból a vőlegény veszi meg és egyiket átadja a menyasszonynak. Az eljegyzés, illetve a kézfogó a megegyezésnek ünnepélyes lakomával egybekötött megpecsételése, de semminő szertartása nincs. Régebben a móringolás általános szokás volt és pedig a vőlegény általában kétszer akkora összeget biztositott a menyasszony részére, mint az ő részére. A szokásos mérték az 1000, illetve 500 forint volt. / 2.000, illetve 1.000 K./ A móring kifizetéséhez csak akkor szoktak ragaszkodni, ha gyermek nem származott a házasságból, mert egyébként az özvegy özvegyi jogon, a férj pedig mint kiskoru gyermekeinek törvényes képviselője, bent maradt a vagyonban. Az idősebb korban való elhalálozás esetén rendszerint már nem érvényesitették a móringra való jogot.

II. 7. sz. kérdés.

Az eljegyzést általában kivétel nélkül oly korban kötik, amikor házasságot is lehet kötni. Még az is ritkán fordul elő, hogy az eljegyzést megtartsák a vőlegény katonai szolgálatának letöltése előtt, ha csak magát a házasságot is ez előtt meg nem kötik. Gyermekek eljegyzésére nincs példa a községben, még az olyan fiatalok esetében sem, akiket a szülők és rokonok egymásnak szántak. Az eljegyzés jegygyürü, karikagyürü váltásával illetőleg a vőlegényjelölt által megvásárolt jegygyürük felhuzásával történik, illetve az eljegyzés megtartása után viselik a jegyespárok a gyürüket. Magának az eljegyzésnek sem egyházi-jellegü, sem polgári jellegü szertartása nincs, de csaknem olyan mervü ünnepélyes családi lakomával van egybekötve, mint a lakodalom. A tekintélyesebb és jobbmódu családok az eljegyzési lakomára, mely a menyasszonyiháznál történik, meghivják a papjukat, a község jegyzőjét, valamint a kiterjedt rokonságot. Az egybekelendőket és a szülőket méltató felköszöntések is hangzanak el ez alakalommal.

Általában a visszalépő fél tartozik az eljegyzés által okozott kiadásokat a másik félnek megtéríteni, az ajándékokat kölcsönösen visszaadják egymásnak, ha nem jön létre a házasság, a jegygyürüt is visszaadja a menyasszony. Az eljegyzéskor, különösen a jobbmóduak, órát, ékszert, aranyláncot, vagy valamely értékes disztárgyat szoktak egymásnak ajándékozni, az eljegyzés felbontása után a nem vétkes jegyesfél részéről is illendőnek tartják az ajándék visszaadását. Egyik jegyes elhalálozása esetén is rendszerint visszaadják az eljegyzési ajándékot. A jegyesektől a házasság létrejöttéig megkivánják az egymástól való tartozkodást a nemi életet illetőleg, de rendszerint rövidre szabják a jegyességi időszakot.

II. 8. sz. kerdés.

A szentgáli magyar ember életében is a legnevezetesebb és legünnepélyesebb esemény a házasság kötés. Három fázisa van: A kötelező polgári kötés, az egyházi esketés a templomban és a családi ünnepség a menyasszonyi és vőlegényi házban.

A polgári kötésnek nincs ünnepélyes külsősége, csak mellékes, de kötelező aktusnak tartják, azért rendes polgári öltözékben jelennek meg, sokszor nem is az egyházi esküvő és a lakodalom napján, hanem egy két nappal előbb. A házasulandó feleken kivül, csak a két tanu jelenik meg a polgári kötésnel.Ha valamely okból az egyházi esketés későbbre marad, az elhálást az egyházi esketés előtt nem tartják megengedhetőnek. A legnagyobb ritkaság az egyháziaktus elmellőzése, inkább csak olyanoknál fordul elő, akik már régebben együtt éltek s gyermekeik törvényesitése illetőleg viszonyuk törvényesitése végett lépnek törvényszerinti házasságra, de ezeknél a cél éppen a titokban tartás s a polgári kötést is rendszerint dispenzációval eszközlik.

A lakodalom ünnepélyes és rendszerint aránytalanul költséges, de azért, ha csak mód van rá nem mellőzik. Részt vesz benne a legkiterjedtebb rokonság és jóbarátok, bizalmas szomszédok. Egyházi világi elöljárok rendszerint, kivéve a szegényebbsorsu házasulokat, hivatalosak a lakodalomba. Különös szertartása nincs. A vőfélyek verses felköszöntöket mondanak, a meghivott egyházi és világi elöljárok közül a rangban első felköszöntöt mond, esetleg még a tanuk, násznagyok is. A házasságot a polgári kötés és az egyházi esketés után tekintik megkötöttnek. A házasság megkötése alkalmával a házasulandók már nem ajándékozzák meg egymást, ellenben a meghivott vendégek, különösen a rokonok részéről elvárják, hogy az uj párnak ajándékot adjanak. Ez rendszerint használati tárgy, háztartási cikk, edény, disztárgy stb.

II. 9. sz. kérdés.

Házasságtörésnek az idegennel való nemi közösülést tekintik és nagyon a legsulyosabban itélik meg. Közvélemény szerint kitudodása a legnagyobb szégyen a megcsalt félre. Mégis az asszony részéről elkövetett házassagtörést sulyosabb beszámitás alá esik, mint ha a férj követi el. A megcsalás, különösen az asszony vétkessége esetén, ritkaság. Ha együtt is maradnak a házasfelek, az életük rendszerint fel van dulva, örökös a szemrehányás a megcsalt fel részéről. Több öngyilkossági esetet is emlitenek, melynek a vélt inditó oka a másik fél által

elkövetett házasságtörés. Mégis csak akkor ily sulyos a megitélés, ha a házasfelek együtt élésének tartama alatt követtetett el. Ha a házasfelek előzőleg külön váltak, de törvényesen nem bontották fel a házasságot, a mással való nemi eritkezést nem tartják annyira sulyosnak.

A házasságkötés nélküli együttelést, vadházasságot különösen, ha az ily felek az egymás iránti hüséget megtartják, nem tekintik megvetendőnek, de a társadalmi és közéleti szereplésből az ily egyéneket kizárandóknak tartják. A vadházasságban élőkre a kifejezés: bagóhiten élnek.

II. 10. sz. kérdés.

A válás nem gyakori. Az utolsó tiz évben kötött 305 házasságból birói itélettel felbontottak tizet, tehát az évenkénti átlag harminc házasságból egyet. Azt mondják azonban, hogy körülbelül ugyanannyi esetben a házasfelek nem élnek együtt, de házasságuk birói felbontását részint a költségek miatt, részint nemtörödömségből nem kérték. Ezek között vannak olyanok, akik másokkal élnek együtt. A tényleges elválás, külön költözés rendszerint forma nélkül történik, legtöbb esetben haraggal válnak el a felek s többé nem is beszélnek egymással, elkerülik egymást, még a rokonok is rendszerint haragba kevéredtek egymással s a válófelek a felbontásig csak az ügyvédjük, vagy ha gyermekek is vannak az árvaszék utján érintkeznek egymással. Minden nemü anyagi kötelezettségtől egymás iránt felmentettnek érzik magukat és csak birói kényszer folytán teljesitenek ilyent. Mégis fordul elő olyan eset is, de igen kevés, hogy a felek békésen megegyeztek. A vagyoni kérdésekben is, de a gyermekek elhelyezésének kérdésében is rendszerint legélesebb a vita. Az elvált felek házasságából származó gyermekeket a közvélemény szerint mindegyik fél tartozik tartani, nevelni és a szükséges dolgokkal ellátni. Az ez iránti kötelezettségük a szülőknek a falu általános véleménye szerint éppen olyan mintha még házasságban élnének. Igazságtalannak tartják például azt, hogy a vétkes apa a nem vétkes és gyermekeit megtartó és nevelő anyának a szemét kiszurja a bíróság által rendszerint szükösen megállapitott tartásdijjal."

II. 11. sz. kerdés.

Az özvegységet, akár a férj, akár a feleség jut özvegyi sorsba, részvétre és sajnálatra méltó állapotnak tartják, éppen ezért nem

tartják elitélendőnek az özvegyen maradt házasfélnek ujbóli házassági szándékát, akár fiatal még, akár idősebb. Itt is találkoztam azonban mint más községben is azzal a véleménnyel, hogy az özvegységre jutott férfinak nehezebb a helyzete, mint a nőé, mert nincs aki főzzön neki, mosson és takaritson reá s ha ezt fizetett nőszemélyel végezteti, nagyobb költségbe kerül mintha ezt felesége látná el. Haszonélvezet nincs biztositva a férj számára a közszerzeményi vagyonon, ha gyermekek vannak, akik esetleg már nagykoruak és a vagyont korlátozás nélkül kézbe kapják. Az özvegyen maradt asszony rendszerint benn marad a férje javainak haszonélvezetében, sőt ha eddig a férj szüleivel együtt élt, rendszerint továbbra is ott marad. A férj már ritkábban marad meg a felesége szüleinek házában özvegységre jutása után, bár előfordult több esetben, hogy a volt feleségnek testvérét vette második feleségül. Ilyenkor a férj és a feleség szülei közötti viszony nem változik. A gyermekek általában az özvegyen maradt félnél maradnak, mégis ha a férj marad özvegyen, akkor többnyire az anyai szülök veszik gondozásba a gyermekeket, ha vannak, illetve élnek még.

II. 12. sz. kérdés.

Megözvegyülés esetén igyekeznek ujból házasságra lépni, de válás, illetőleg a házasság felbontása után is, hisz ez utóbbi esetben gyakran azért is bomlik fel a házasság, mert valamelyik fél "másba szeret bele." Általában a házaséletet tartják a legjobb életformának, igy kevés a faluban az agglegény és igy a vénleány is kevés. Ha az özvegy férfi, vagy nő elhalt házastársának testvérével lép uj házasságra, sokszor egészen rövid idővel a másik házastárs elhalálozása után megkötik a házasságot. A gyorsaságot rendszerint azzal indokolják, hogy kell a férfinek a gondviselő, a gyermekeknek a nevelő. Az ily hamaros házasság kötés rendszerint mégis inkább akkor fordul elő, ha a férfi marad özvegyen, a nőnek illik legalább a gyászév letelttét megvárni, éppen ezért több a faluban az özvegy asszony, mint azözvegy férfi, mert az utóbbiak igyekeznek ujból házasságot kötni, s ha fiatalabb korban vannak még inkább leányt vesznek feleségül, mig idősebb korban inkább özvegy asszonyt, de ilyenkor megfelelő házastársat a hozzájuk illő koru leányokból már nem is kapnak, mert azoknak a java ki van válogatva s az özvegy férfi sem lép fel kisebb igényekkel mint az először nősült férfi.

A gyermekek rendszerint az uj házasságkötés esetén is maradnak a szülöknél, esetleg a nagyszülöknél. Van olyan család ahol három fajta

gyermek is van. A férj első házasságából, a feleség első házasságából és a közös gyerekek. Az özvegy asszonynak rendszerint megvannak a szükséges ingóságai és használati tárgyai, úgy hogy azt ilyenekkel ellátni, nem kell. A második házasságkötés esetén a lakodalom ünnepélyessége nem attól függ, hogy az első, vagy második házasság, hanem milyen életkoruak a házasulandók. Ha még fiatalok, akkor a lakodalom éppen olyan ünnepélyes, mintha először kötnének házasságot.

II. 13. sz. kérdés.

A celibátus Szentgálon nem divat. Kevés az agglegény és a pártában maradt leány. Inkább csak a testi, vagy sulyos erkölcsi hibában szenvedők maradnak nőtlenek, illetve nem mennek férjhez, mert az ilyenek nem kapnak házastársat. Az özvegységre jutottak is, különösen a férfiak igyekeznek ujabb házaságot kötni. Szegénynek, gazdagnak az a véleménye, hogy rendes kiegyensulyozott életet csak házasságban lehet élni. A házasság intézményének szükségszerüségét előmozditja az a körülmény is, hogy a község birtokos osztályának jó része tanyáján él, a-hol nehéz lenne a legény élete, mindenféle szempontból szükség van az asszonyra, ugyis mint élettársa, de ugyis mint a gazdaságban, a gazdálkodásban közremüködő személyre. Sajnos azonban, hogy a házasságok, különösen a jobb módunaknál és különösen a nemzetes uraknál terméketlenek, vagy legalább is nagyon kevés a szaporulat, ami régi családok kipusztulását eredményezi. Kár a nagyon értékes, értelmes és bizonyos, bár köztudatban tulzott hibákban szenvedő rétegnek kihalása. A környékbeli köztudat szerint a szentgáli nemzetes urak gögösek, dologtalanok és a könnyü életet kedvelők. Vannak köztük ilyenek is, mint általában minden jobb módba jutott társadalmi osztályban, de viszont vannak közöttük példának való kiváló egyéniségek, értelmi, erkölcsi szempontból kiválóak, jó hazafiak és a közügyekkel önzetlenül és jó szándékból foglalkozok. Altalában az én tapasztalatom szerint, több bennük a jó és értekes tulajdonság,mint a rossz és egyébként is a fejlődés iránya kedvező. Szinte kötelessegemnek tartom, hogy megcáfoljam az u. n. urgyülölet vádját. Aki jó indulattal, kellő tapintattal és hozzáértéssel foglalkozik az ügyeikkel, azt nagyon is megbecsülik és tisztelik.

II. 14. sz. kérdés.

A szabadszerelem, illetőleg a szerelmi és nemi életben való szabadság a falu közvéleménye szerint nincs megengedve. Különösen a nőket itelik el a házasságon kivüli nemi életért. Ami ilyen a valóságban

meg is történik az rendszerint a legnagyobb titokban marad, legalább is a résztvevők igyekeznek titkolni. Lehetőleg minden férfi olyan nőt akar feleségül venni, aki nemileg érintetlen, vagy tiszteséges özvegy asszony. Az a leány akiről kiderül, vagy legalább is az a pletyka kering róla, hogy nemi életet elt, nehezen kap férjet, már csak azért is, mert a leendő férj resteli a dolgot, fél a falu megszólásától, ha egyébként maga el is nézné, illetve megbocsájtaná. A törvénytelen gyermek aránylag kevés a faluban. Az utolsó tiz év alatt született Szentgálon 1166 gyermek, ebből házasságon kivül 113, de utólagos házassággal törvényesitett 10 gyermek. A 113 esetből az apa anyakönyv tanusága szerint az apaságot elismerte 18 esetben. Megjegyzem, hogy a 113 házasságon kivüli születésben az anya igen ritkán háztartásbeli foglalkozásu, tehát a falu törzslakossága köréből nem való, hanem tulnyomó esetben cseléd, napszámos és tizenhét esetben nomád cigány. A törvénytelen gyermeket, a "fattyut" nem sokra becsülik, még akkor sem, ha felnövekedvén egyéni tulajdonságaival magát kitünteti s magának vagyont szerez. A szentgáli nép szemében akkor is "fattyu gyerek" marad. Ezért azután az ilyenek nem is nagyon maradnak a községben, hanem elköltözenek más vidékre, ahol származási hibájukat könnyebb eltitkolni, mert nem köztudomásu.

Nem lehet éppenséggel mondani, hogy a szentgáli nemi erkölcs különb lenne mint másutt, de az bizonyos, hogy a külszinre sokat és talán többet adnak mint másutt, de ebben aztán bizonyos visszatartó erő is rejlik.

II. 15. sz. kérdés.

A gyakorlati életben szentgáli viszonylatban a férj és feleség egyenlő joguak, a férfiak inkább csak szeretnék kifelé feltüntetni azt, hogy a szavuknak tulsulya van a házaséletben. Sok szentgáli családot ismerek, de ezenkivül az évekkel ezelőtt itt lefolytatott telekkönyv és birtokrendezési eljárásomból kifolyolag is az a tapasztalatom, hogy az asszony beleegyezése nélkül nem történhetik elhatározás a család érdekkörébe tartozó ügyekben. Ez már régebben is igy lehetett Szentgálon, mert erre vonatkozik az egyik öreg szentgáli ember által elmondott alábbi anekdota. Régebben nyáron a szentgáli falusi urak hosszu igen bőszáru és ráncokba szedett gatyában jártak és az asszonyok különösen ügyeltek arra, hogy ez a gatya tiszta fehér legyen, megszólták azt az asszonyt, akinek férje piszkos gatyában járt. A szentgáli kaszinóban arról beszéltek a nemzetes urak, hogy ők milyen nagy urak otthon és mennyire parancsolnak az asszonynak. Hallgatta ezt a közöttük levő tekintélyes csizmadia mester és egyszercsak a sarokban lévő vizes e-

dényhez lépett, abból vizet öntött a szuroktól elég szurtos kezere, mosta a kezét, azután odalépett a leghangosabb nemzetes ur melle, lehajolt és annak gatyája szárába megtörölte a kezet. Az nagy ijedten rá kiáltott, mit csinálsz az Istenért, ki ver engem az asszony a házból, ha én ilyen piszkos gatyában hazaállitok. Érdekes mondta a csizmadia mester, pedig az előbb azt mondtad, hogy te vagy az ur a házban. Lehet hogy ezen eset a valóságban is megtörtént, de mindenesetre jellemzi a helyzetet, még ha nem is igaz történet.

II. 16. sz. kérdés.

A házasfelek jobbmoduak is egy szobában laknak, a szegényebbek egy ágyban feküsznek. Férj, feleség egyaránt kiveszi a munkából részét és pedig a jobbmóduaknál az irányitásból, a kevésbé tehetősebbeknél a személyesen végzett munkából is. A mult század végén a község határát tagositották, az eladdig apró darabokból álló birtokok egyesitettek és egy tagban adattak ki. A község határa nagy és igy az egyes tagok távol kerültek a községtől, mivelésük a községből nehezen ment, s ezért kifejlődött a tanyai gazdálkodási rendszer. A kiosztott birtokon tanyát épitettek rendes lakóházzal és gazdasági épületekkel. A község birtokos lakosságának jelentős része lakik a tanyákon, amelyek sok esetben igen távol 5-10 km-re sőt annál is messzebb feküsznek a községtől.

A birtokosoknak itt a tanyán rendezett lakásuk van, itt élnek és munkálkodnak s csak öregségükre térnek vissza a községbe magába. Künn a tanyán a férj, feleség család még jobban egymásra van utalva, mint a községben benn, mert más nincs a közelben, ezért az élet különösen a férj és feleség között bensőségesebb és nehezen nélkülözik egymást.

A házasok egymásközötti nemi életére vonatkozó kérdésekben nagyfoku tartozkodást tanusitanak, vagy másra terelik a beszédet, de általában ezen kérdésekről való beszédet, különösen a férfiak bizalmas baráti körben is kerülik.

II. 17. sz. kérdés.

A házasfelek, vagyon nélkül, külön vagyon birtokában, vagy ilyenek reményében kelnek egybe. Nemcsak a nincstelenek lépnek házasságra vagyontalanul, hanem azok is akikre majdan örökség, vagy más juttatás cimén vagyon fog szállni, mert a szentgáli öregek nem szivesen adják át életükben a vagyont, inkább csak akkor, amikor már halálukat e-

geszen közel érzik, vagy tehetetlenek a vagyon kezelésére. Az esetek nagyobb részében csak a törvényes öröklés utján kerül a vagyon az örökösökre. Ahol vagyon van és a házasulandók ebben részesülnek ott már rendszerint az eljegyzés előtt kölcsönösen megmondják, hogy mire számithatnak a házasulandók, de ritka eset, hogy jelentősebb vagyont a házasságkötéskor már átadjanak. Ha mégis van a házastársaknak külön vagyona, akár a férjnek, akár a feleségnek, ezt közösen kezelik és jövedelmét is közösnek tartják. Amit a házasság tartama alatt szereznek azt csaknem kivétel nélkül közösre iratják, de az ingóságokat és lábasjószágot, igavonó állatokat is közösen tartják, még akkor is, ha például az állatok marha levelén egyedül a családfőt, a férjet tüntetik fel tulajdonosnak. A készpénzt az esetek nagyobb részében az asszony kezeli, de a hováforditásáról csak közösen határoznak, a feleség beleegyezése nélkül nem egy könnyen fordithatja a férj, még hasznos beruházásra sem, a pénzt. A hozomány, mint ilyen alig ismeretes, de itt is hozománynak nevezik a nő által hozott külön vagyont. A móring régebben szokásban volt és azonos volt a hitbérrel. Körülbelül az első világháboru előtt még szoktak móringolni, most már nagyon ritkán fordul elő. Hogy mi az oka ennek, arra azt felelik: "Tudja Isten, valahogy kiment a divatból."

II. 18. sz. kérdés.

A házaséletben a férfi és a nő, a férj és a feleség munkáját egyenlő értékünek tartják és egyformán szükségesnek a családi közös vagyon szerzéséhez és fenttartásához. Még a nagyobb vagyonu, igazoltan nemesi származásu nemzetesuri családokban is egyenlő szerzőnek tekintik a feleséget és ez a gyakorlatuk kizárja ama magánjogi szabályt érvényesülését, hogy a nemeseknél az asszony nem közszerző fél. Nemzetes családból származó férfi rendszerint ilyen családból való leányt vesz feleségül, aki teljesen egyenrangunak tartja magát a férjével / bár azt, hogy férjem sohasem mondják, hanem mindig: az uram/. A jobbmóduaknál a gazdaság irányitásában, vezetésében az asszonyok is befolyással birnak, a kevésbbé tehetőseknél a férj és az asszony is végez fizikai munkát, mégis az asszony termeszetszerüleg inkább a háztartási munkát végzi, de ezenfelül részt vesz a gazdasági munkában is, igy tengeri, burgonya kapálás, szedés, szénagyüjtés és aratásban. A családhoz tartozó gyermekek munkaképességük után nemük szerint az apa, illetve az anya munkájában segédkeznek, munkájuknak eredménye az apa és anya közös vagyonának gya-

rapitására szolgál, ezért a szülőktől ellátást és ruhát kapnak és némi "költőpénzt" a legények. A leányok nem, mert mint mondják, "minek kellene azoknak". A családbeli legényfiu csak azzal a pénzzel rendelkezik szabadon, amit munkájával a család körén kivül külön keres, de el várják, hogy ebből elsősorban ruházza magát. A leányok, ha elmennek cselédnek, bérüket ruházatra és kelengyeszerzésre fordithatják, de ritka esetben, a szülöknek adják.

II. 19. sz. kérdés.

A házaafelek rokonainak a házasfelek életébe, gazdálkodásába való beleszólása nem szokásos jelenség. Sem szivesen nem veszik, sem szivesen nem teszik. Inkább mégis csak ott fordul elő, ahol együtt élnek a rokonok, de itt is csak a szülők, nagyszülők részéről van megengedve, vannak természetesen kivételek, de ezek olyan esetekben merülenek fel, amikor a házasfelek élete, vagy gazdálkodása a rendes normálisnak tartottol erősen letér. Például mértéktelen tékozlás esetén, vagy kicsapongó életmód folytatása esetén. Ilyenkor azután, különösen a reménybeli örökösök beavatkozása a végletbe csap. Megtörtént esetként említik, hogy egy idősebb jómódu birtokost, mert a vagyont pazarolta, a rokonai halálra itéltek. Kihivták az erdőbe vadászat ürügye alatt és ott agyonlőtték. A tetteseket a biróság el is itélte. A falu népének tudatában a fenti tényállás él és hallani olyan véleményt is, hogy bár ilyenért embert ölni nem szabad, de a sértett megérdemelte sorsát, és szinte jogosnak tartják a rokonok cselekedetét.

Gyakori eset, hogy a férfi a leány szüleinek házába költözik a házasság kötés után, vagy a nő a férje szüleinek házához, de ezt az összeköltözést és együtt lakást sohasem tekintik véglegesnek, hanem csak átmeneti állapotnak. Az igyekezetük a külön háztartás alapitására irányul. Ott szoktak együtt maradni véglegesen, ahol a férj, vagy feleség a szülőknek egyetlen gyermeke, de itt az idők mulása folytán megváltozik a helyzet és a fiatalok lesznek az urak a házban, amint öregednek és gyengülenek a szülők. Az apóst, anyost harmadik személyek előtt ipamnak, napamnak mondják, egymásközti megszólitásban apámnak, anyámnak, idősebb korban papának, mamának, nagyapának nagymamának, ahol unokák vannak. A vő: vőm. A fiu felesége: menyem. Közvetlen érintkezésben a keresztnéven.

II. 20. sz. kérdés.

Különleges és kevés helyen található mérvü jellemző Szentgál község falusi társadalmi életének a különféle társas körök intézménye.

Ezek között legelső a szentgáli nemesi, nemzetesuri családok férfitagjai által alapitott 1863 évben megnyilt szentgáli olvasó egylet. Az épitési költségeket is az alapitó tagok közösen adták össze. Most már nem olvasóegyletnek, hanem kaszinónak nevezik. Tagjai és látogatói az alapitók leszármazói és a község tisztviselői, de szivesen látott vendégei a községben megforduló hivatalos személyek és más előkelőbb idegenek. Utána rangban a "Polgári kör" következik, melynek tagjai a falu jobbmódu közép társadalmából kerülnek ki. Létszámra és a látogatottság terjedelmére nézve ez a legnagyobb kör. Van külön iparos kör és társadalmi különbség nélküli tagokkal biró egyházi jellegü katolikus kör. Végül a nagyon csekély birtokkal rendelkezők és napszámosok köre a "földmüves kör", de közelnevezés szerint napszámos kör.

Mindegyik körnek van italmérési joga s rendszerint azzal vonzák tagjaikat, hogy minél jobb bort tartanak és azt a korcsmai áraknál olcsobban mérik, igy azután Szentgálon a korcsmák nem is mennek valami fényesen. Bár ezeknek a köröknek zártabb körü korcsma jellege van, mégis más élet folyik itt mint ahogy korcsmákban történni szokott. Szigoruan ügyelnek a mulatozások elfajulására. Nincs a körökben egyoldalu politikai beállitottság sem, ezt egyébként alapszabályaik is tiltják, de mégis megesik az, hogy képviselőválasztásnál egyöntetüen szavaznak. A körben bor, sör, fogyasztása mellett beszélgetnek, kicserélik nézeteiket, megbeszélik gazdasági ügyeiket, olvassák a kör által hozatott lapokat, folyoiratokat. Rádiót egyik kör sem tart, bár elismerik,/hogy/ annak hasznos és közérdekü voltát, de azt mondják,hogy a közérdekü tudnivalók közlése olyan kevés a rádióban, tulnyomóan szorakoztató jellegü a rádió müsor, őket pedig részben nem nagyon érdekli a rádió által nyujtott szorakoztatás, részben pedig a nagyobb számban jelenlevők egy részére zavarolag hatna s ezért inkább nem tartanak a körben rádiót. Ehelyett néha tartanak a körben őket érdeklő gazdasági természetü előadásokat és felolvasásokat. A körökbe, kaszinóba kizárólag férfiak járnak és azok közül is az idősebbek, a fiatalság azért vasárnapokon és ünnepeken csak a korcsmába megy szórakozni. A körökbe való felvétel bizonyos, de nem pontosan meghatározott kor betöltése után mintegy elismerése annak, hogy az illetőt, már komoly és érett embernek tartják. Egyes tekintélyesebb emberek több körnek is tagjai, az ily tagot a körök megtisztelőnek tartják. A köröknek mint társadalmi egyesületnek a törvény által ellenőrzött alapszabályaik és szervezetük van és az italmérésből bizonyos jövedelmük van. A körönkivüli külső életük abban nyilvánul, hogy a kör tagjainak, vagy közvetlen hozzátartozóinak elhalálozása esetén a kör tagjai ássák meg a sirt és testületileg zászló alatt

részt vesznek a temetésen. A község társadalmi életében hasznos, kiegyensulyozó és levezető szerepet töltenek be.

II. 21. sz. kérdés.

A nők közszereplése egyedül a vallásos életben merül ki, de nem sokkal nagyobb mértékü a vallásos életben való részvételük mint a férfiaké. Vallásos jellegü egyesülete csak a református nőknek van, de intenziv köri élet ebben sem folyik. Fonó és szövő háziipar a községben már nincs, régebben volt, tehát ez az alkalom sincs meg a nők összejövetelére, mint az olyan helyeken, ahol a háziszövést még üzik és nagyobb számban szoktak a nők összejönni egy helyen. A szentgáli asszonyok és leányok élete igy a családban és az ottani foglalatoskodásban merül ki. Érdekes, hogy mégis nagyon sok olyan asszony van Szentgálon, aki a politikai, gazdasági helyzettel aránylag jól tisztában van, ujságot olvas és nincs elmaradva a kortól. Talán az is oka ennek,hogy sok családban van az ujabb kor jelentős müvelődési eszköze a rádió, de az asszonyok egymástól is érdeklődnek az események felől, igy szomszédoktól, rokonoktól. Végeredményben azt lehet megállapitani, hogy a szentgáli asszonyok a falubeli társadalmi osztályuknak megfelelően átlagosan nem elmaradottak és eléggé müveltek. Müveltségi szintjük nem alacsonyabb a férfiakénál.

Gyenge elmejüt, elmebeteget, gondnokság alá helyezettet ugy tekintik mint a kiskorut és azt is mondják rá: még kiskoru, mert gyengeelmejü, mert elmebeteg, mert nem képes vagyonát kezelni. Itt is mint másutt is hasonló községben tapasztaltam a gyámság és gondnokság közötti különbséget nem ismerik, a nagykoru gyengeelmejü, elmebeteg, vagy gondnokolt gondnokságát is gyámnak nevezik, a tételes törvényszerinti distinkció a gyakorlati életükben nincs meg.

II. 22. sz. kérdés.

A házasságban a házasságon kivül terhes nő jogállása és a nem terhes asszony jogállása között eltérésre nem akadtam, de általános vélemény szerint a terhesség nem befolyásolja a nő jogállását. Legfeljebb akkor, ha a férj meghalt és posthumus születés várható. A szülés helye rendszerint a családi lakóház, lakás. Csak ujabban szokás korházban szülni, régebben csak a házasságonkivül teherbe esett anyák mentek korházba szülni, de ezek-sem elsősorban egészségügyi okokból, hanem azért, hogy a hozzátartozók megszégyenitésétől és szemrehányásaitól megkimélődjenek. Mig most a jobbmóduak azért mennek a korházba szülni, mert itt

nagyobb biztonságban érzik az életüket és a gyermeket is. A magzat elhajtás, különösen a jobb módúaknál eleg gyakori, bár legnagyobb részt titokban marad, de mégis kibeszelik. A gazdagabb családokban igen kevés a szülés. Az egyetlen gyermeket azután annál jobban féltik és gondozzák.

A keresztelés, illetve annak utánna a paszitának nevezett családi ünnepség nevezetes eseménye a családnak, de nem oly kiterjedt és nagyarányu, mint az eljegyzés, vagy éppenséggel alakodalom. Csak a közeli rokonok és keresztszülők hivatalosak. Különösen a református vallásuaknál divat a sok keresztszülő nemelykor még 15-20 is. A keresztszülőül való meghivást megbecsülésnek tekintik és szivesen elfogadják, az ujszülöttet a keresztszülők megajándékozzák, az anyát betegágyában a keresztanyák látogatják és ilyenkor borlevest, piskotát visznek neki ajándékba. A keresztelt és a keresztszülők közötti viszony egész életen át megmarad, a keresztgyermeket fokozott tiszteségadásra, a keresztszülöket pedig a szükség esetén támogatásra kötelezi az illendőség szerint.

II. 23. sz. kérdés.

Bár mint emlitettem az egyke és a kevés gyermek divat, különösebb a falu társadalmának felsőbb rétegében, mégis több örökbefogadási eset fordul elő a faluban. Csak olyan esetekben fordul elő örökbefogadás, ahol az örökbefogadónak gyermekük nem volt. Az örökbefogadások az örökbefogadónevének viselésével és a törvényes gyermek jogi helyzetének hatályával történtek. Inkább közeli rokonnak a gyermekét fogadták örökbe, a cél a családi vagyonnak olyan utod kezére leendő juttatása, akitől remélhető annak megbecsülése, de a juttatók megbecsülése is. Gombás Lajos, aki egyike a falu legtekintélyesebb, legertelmesebb gazdáinak, több éven át volt biró, családi házukban kifüggesztve tartja nemesi cimerét, mivel gyermekük nem volt feleségével együtt elhatározták, hogy örökbefogadás utján gondoskodnak utódról. Választásuk egy olyan kis gyermekre esett, aki Gombás Lajosnak is és feleségének is rokona. A kisgyermek szülőinek még két gyermekük volt ezen kivül és szivesen beleegyeztek a gyermekük átadásába, a gyermek érdekében, mert remélték, hogy az örökbefogadók tekintélyes vagyona gyermeküköre száll, de emellett gyermeküktől nem kell teljesen elszakadni. Az örökbefogadás a törvényes gyermek jogaival történt, felvette az örökbefogadó atya nevét. Az örökbefogadott már 35 éves, semő, sem az örökbeadok, sem az örökbefogadók nem bánták

meg az örökbefogadást. Az anyai tejtől való elválasztás után az örökbefogadóknál élt a gyermek. Leányt is fogadnak örökbe. Csak házastársak által közösen történt örökbefogadás fordul elő.

II. 24. sz. kérdés.

Testvérre fogadás éppenséggel nem fordul elő a községben, nem tudnak arról, hogy valaha is lett volna ilyen, vagy szokásban lett volna. Testvér szerintük csak a vérszerinti testvér, a közös apától és anyától származás, ha csak az egyik szülő közös ez a féltestvérség, de nevezik ezt is mostohatestvérségnek, éppúgy mintha második házasság folytán egy családba kerülnek az apa és anya, illetve férj és feleség első házasságából származó gyermekek, akik egyáltalán nem vérrokonok egymással. Vagyoni kérdések miatt még a vérszerinti testvéreknél is gyakran fordulnak elő torzsalkodások, de az u. n. mostoha testvéreknél igen gyakran. A tejtestvérségnek semmi jelentőséget nem tulajdonítanak. A vérszerinti rokonság, a közös vérből való származás tudata erősen kifejezett, a vérszerinti rokonságot erősen tartják, büszkeséggel említik a magasabb társadalmi pozícióba jutott vérszerinti rokont. Jellemheli fogyatkozásnak tartják azt, ha valaki szegényebb rokonait megtagadja, vagy nem ismeri el. "Vérnek a vért nem szabad megtagadni." A gyermektelen házaspárok az örökbefogadás esetén is elsősorban olyant akarnak vagyonukban részeltetni, aki vérszerint is rokonuk, de ezenkívül is lehetőleg vérszerinti rokont, mert ezt illeti elsősorban, ennek mintegy joga van hozzá másokkal szemben, a közös vérség, a közös származás alapján.

II. 25, 26. sz. kérdés.

Szentgálon az atyai és anyai hatalom alig választható el és tárgyalható külön. Amint a vagyoni kérdésekben is uralkodó elv a házastársak között az egyenlő közösség, úgy a gyermekek feletti hatalmat is az apa és anya közösen gyakorolják. Legnagyobb mértékben terjed ki a családban élő kiskoru gyermekekre, de érvényesül a családban élő nagykoru és már házas gyermekekkel szemben is. Különösen erős befolyással van a családbeli gyermek kötendő házasságára, anélkül azonban, hogy abszolut és ellentmondást nem tűrő lenne. A rábeszélés mellett főeszköze a vagyoni juttatások korlátozásának kilátásba helyezése, ami agyakorlatban elég hatható eszköz, bár mint mondják inkább csak ijesztegető jellege van, aki mokányul kitart azzal szemben megtörik az atyai és anyai hatalom és befolyás, különösen, ha az igazság közepén, vagy a gyermek oldalán van. Az atya inkább a nevleges tekintély a családban, de a gyakorlatban az

anya elhatározása és döntése éppenugy érvényesül. A gyermekek nevelését elsősorban az anya végzi és irányitja. Az atyával és anyával szembeni tisztelet az átlagon felüli, hiánya melyen érinti a szülőket. A nagyszülőkkel és idősebb rokonokkal szembeni tiszteletet is elvárják és illendőnek tartják. Hiánya a kötelezettek részéről jellembeli hibáui rovatik fel.

A cselédet ha meg is becsülik, de sohasem tartják a családtaggal egyenlő elbánásban, a különbséget éreztetik és bizonyos távolságot betartanak, itt nem is hallottam, hogy az atya gyermekét kis cselédemnek nevezte volna.

II. 27. sz. kérdés.

A leszármazás, az ősök emlékét névszerint a II. és esetleg a III. felmenő fokig tudják, ezentul már csak kevesen és csak a legtekintélyesebb családok tagjai. A jobb és müveltebb családoknál több helyen található az imakönyvben, bibliában a családfő által történt bejegyzés a családtagok születéséről, házasságáról és elhalálozásáról, különösen szép kiállitásu ilyen emléket őriz a szentgáli református lelkész dr. Somogyi Zoltán. A tekintélyesebb családoknál több helyen meg van az ősök arcképe, majd fényképe. A születésekről, házasságról, és elhalálozásról teendő feljegyzések a kötelező állami anyakönyvi bejegyzések óta kezdenek kimenni a szokásból. A szentgáli református egyház 1732. évtől a katolikus egyház pedig 1772 évtől kezdve vezet anyakönyvet. A református születési anyakönyvbe eleinte csak az apa és az ujszülött gyermek keresztnevét jegyezték be a keresztelés alkalmával, más közelebbi adatot nem, igy az atya életkorát és foglalkozását sem, de az anya nevét sem. Később bevezették mindkét szülő nevét és életkorát is az 1800-as évek óta pedig rovatos táblázatos ivek szolgálnak a bejegyzésre. Az elődöket illendőséggel, nagy megbecsüléssel temetik el, ha csak módjuk van rá diszes siremléket állitanak nekik, de az emlékezést az idő hamar elmossa, elfelejtik és nem emlegetik őket, csak néhány különösen kiváló és nevezetes elődöt, de ennek emlékét is elnyeli az idő egy két emberöltő mulva. Az ősök emlékének semmiféle mondai, vagy költészeti megörzésére nem akadtam, ami helyi vonatkozasu lenne, monda es költészeti körük csak az általános országos, amit az iskolában tanulnak és hallanak. A leszármazás és rokonság számontartásában nincskülönbség a ferfi, vagy nő ágon való leszármazás között.

II. 28. sz. kerdes.

A családi tüzhely fogalma csak képletes, a tüz tényleges elgyujtásának es őrzésének gyakorlati szokása nincs, illetve nem tulajdonitanak ennek külön jelentőséget, sem szertartása nincs. A háztüznézés is csak képletes kifejezés es több is mint a nyelvtani értelmü kifejezés, jelenti nemcsak a háztájának körülnézését, hanem tágabb értelme van, jelenti a vagyoni viszonyok, sőt még ezentul menőleg a kiválasztott személy testi és lelki jellembeli tulajdonságainak is a szemrevételezését. A háztüznézés kifejezéstelsősorban arra az esetre használják, amikor a jövendő házasok és a rokonok körülnéznek a kiválasztott leendő házastárs portáján, hogy ennek anyagi és lehetőleg jellembeli tulajdonságait és körülményeit megtudják, illetve azokra következtessenek. Háztüznézés azonban nemcsak tervezett házasság előtt van, hanem más fontos és az életre kiható esemény előtt is igy például örökbefogadás előtt, vagy élethossziglan tartó tartási szerződés előtt. A tüznek egyébként misztikus tisztelete nincsen, egyszerü fizikai folyamatnak tekintik, amely szükséges az életfenttartáshoz, főzéshez, mosáshoz, füteshez.

II. 29. sz. kérdés.

A családnevek egyszerüek, vezeték és keresztnév rendszerint egyes, általában nem kedvelik a családnévnél a megkülönböztető jelzőket, a ragadványneveket, keresztnév használatánál is ritka a kettős név használata. Gombás Lajos, Tamás Lajos, Tóth Dénes, Finta Lajos, Berecz Pál, Kun Sándor stb. Még ha azonos nevüek vannak is például két Kun Sándor, vagy két Tamás Lajos, ezeknél sem használnak okvetlen megkülönböztető, vagy ragadványnevet. Ritka az ifj. és id. megkülönböztető elnevezés is. Inkább körülirják a személyt, anélkül, hogy határozott és állandó megkülönböztető jelzést használnának. Igy pld. a Kun Sándor, de nem az öreg hanem a fiatal. Megis van azonban kivételesen külön megjelölés, melyet azonban az illetők maguk nem használnak csak mások nevezik igy őket, de ez az elnevezés nem válik diszére az illetőnek. Igy például egyik családot "gyilkos" előnévvel tisztelnek meg, ami onnan származik, hogy egy rokonukat megölték, vagy a Tamás familia egyik ágát bumbum Tamásnak hivják, aminek csufolodó gunyos ize van. A tegeződes csak a hasonló koruak és hasonló ranguak között van megengedve, de általában a magyar uri szokásnak megfelelően a tekintelyes ferfiak sokan vannak tegező viszonyban a helybeli jegyzővel, orvossal, állatorvossal, takarékpénztári könyvelővel, tisztviselőkkel. A keresztnév kicsinyitő képzős, vagy becezett alakja csak

ifju korban használatos. Szentgálon a tekintélyes birtokos, vagy gazda sohasem Pista Bácsi, de még csak nem is István Bácsi, hanem Berecz István ur, Gombás Lajos ur, Finta Lajos ur, Kun Géza ur. Gyermeket a szülők keresztnevükön, ezek a szülőket édesapám. edesanyám megszólítással illetik. Szeretik egy családban az azonos keresztneveket, igy fiu, apa, nagyapa, dédapa azonos keresztnevü.

II. 30. sz. kérdés.

A rokonsági kapcsolat tudata, hatása régebben erősebb volt, de gyengülő irányzatot mutat. A rokonságot ma is megemlegetik, de az érzelmi viszony nem oly bensőséges, mint a régebbi időben volt, jobban elkülönülnek és távolabb állnak egymástól mint régebben. Erre mutat a keresztapák és anyák számának csökkenése, sok helyen már csak egy keresztapa, és keresztanya van, régebben pedig az volt az illendőség, hogy az összes számottevő rokonokat, sőt még barátokat és tekintélyesebb idegeneket is meghivtak keresztapának és keresztanyának s ezt a komaságot jobban tartották mint némelyek ma a rokonságot. Igy Kun Sándor birtokos mondja, hogy neki hatvan pár keresztszülője volt, akik mind keresztfiamnak szólitották, viszont ő mindet keresztapámnak és keresztanyámnak.

A rokonok anyagilag nem túlságosan erőltetik meg egymást, legfeljebb kezességgel, de itt is ügyelnek a kellő fedezetre, nehogy tenyleges felelősség váljék belőle. Szülők eltartásánál gyakori a vita a gyermekek között, lehetőleg igyekeznek maguktól ezt a kötelezettséget elháritani. Gazdag és szegény rokonok közötti viszony ritkán terjed ki az anyagi segitségnyujtásra, de több izben hallottam azt is, hogy : volna gazdag rokonom, de inkább fordulok idegenhez, nem szégyenkezem a rokonom előtt.

A vendéget szivélyesen és barátsággal fogadják, de a követelőző vagy konfidens vendégnek hamar kiadják az utját, a vendégjog senkinek sem ad mentességet a vele való visszaélésre.

A rokoni viszony minőségén náluk nem változtat az, hogy a rokon helybeli vagy másutt lakik.

II. 31. sz. kérdés.

E kérdésnél egy általános jelenségre mutatok rá, amely nemcsak itt Szentgálon tapasztalható, hanem mindenütt észleltem, ahol néphagyományi gyüjtéssel, avagy rendes munkakörömben foglalkoztam. Ez pedig az, hogy azokban a jogviszonyokban, amelyek tételes törvénnyel rendezve vannak, az esetleg fennálló szokás, legyen az évszázados s jóval régebbi

mint a törvény, ha egy ideig ellen is áll a törvénynek, rendeletnek, akár van szankciója a törvénynek, akár nincs, de bizonyos idő után, megszünik és átmegy a köztudatba a törvényes rendelkezés, a jogviszonyban érdekeltek ehhez alkalmazkodnak.

Igy van ez a gyámsági és gondnoksági viszonyokban is. Éppen ezért ugyszólván teljesen kiment a szokásból az, hogy a határát közeleani érző apa kiskoru gyermekének gyámot rendeljen, mert annyira átment a köztudatba, hogy van árvaszék "á[illegible]törvényszék", amelynek hivatalból kötelessége a kiskoruakra ügyelni. Az árvaszék intézménye iránt éppen azért elég erős a bizalom s ez is oka annak, hogy nem törődnek, nem gondolnak gyám, vagy gondnok nevezésére, mert azt tartják, hogy ha éppen szükséges lesz, majd gondoskodik az árvaszék. Még az erdekelt és kellő értelmi fejlettséggel már rendelkező kiskoruak körében is köztudat az, hogy az árvaszékhez fordulhatnak, ha anyagi érdekeiket sértve érzik. Gyámul rendszerint elfogadják azt, akit az árvaszék a gyámi törvényben foglalt utmutatások szerint ajánl, illetve kijelöl, rendszerint a legközelebbi rokon nagykoru férfit. A gyámság a gyakorlatban is csak a kiskoru nagykoruvá válásáig tart, azontul a gyám semmiféle jogot nem gyakorol, amint mondják a kiskoru is és a gyám is örvend, hogy ez a viszonyuk megszünik.

II. 32. sz. kérdés.

Tényleges vagyonközösség szerü állapot csak a szükebb családban van, igy akkor is ha a családhoz tartozó gyermekek házasságkötésük után megmaradnak a szülői háznál. Ez a közösségszerü állapot azonban csak látszólagos és a közösen végzett munka folyománya, valójában a vagyon a szülőké és csak haláluk, vagy külön intezkedésük folytán lesz a családban munkálkodó gyermeké, vagy ennek házastársáé. Éppen ezért az esetleges vagyonelidegenitésről az apa és anya együtt döntenek, de meghallgatják a velük együtt élő gyermekeiket is, esetleg még a már külön önálló háztartásban élő gyermekeket is, de más rokont a legnagyobb ritkaság képpen, akkor is esetleg csak olyant, akitől tanácsot akarnak kérni, de ezt tekintélyesebb idegentől is kérnek. A rokonok között rendszerint a közös öröklés folytán fennálló tulajdonközösséget, amint csak lehet megszüntetik, igy például a haszonélvező özvegy halála után azonnal. Bár rendszerint hosszas vitatkozással jár a megosztás, de ritkán kerül sor perre, még oly esetben is, amikor az ingatlant természetben nem lehet megosztani. A szántóföldek megosztásánál inkább arra törekszenek, hogy a különböző helyen fekvő szántóföldeket darabszám osszák meg s ne

daraboljanak minden ingatlant az eszmei tulajdoni hányadnak megfelelő részre, a minőségi különbséget a mennyiséggel egyenlitik ki, de jellemző, hogy kinkább elfogadnak mennyiségileg nagyobb területet, mint kisebbet, de jobbat, bár gazdasági értéke ez utóbbinak tetemesen nagyobb is.

II. 33. sz. kérdés.

Megállapodások, szerződések, egyezségek kötésénél a rokoni viszonynak a megállapodás feltételeire nagyon kevés, vagy éppen semmi befolyása nincs. Anyagi természetü kérdésekben általában nem számit az, hogy a szerződő fél rokon-e, vagy sem. Igy eladásnál az elsőbbség az esetleg számba jövő előny a rokon számára, de csak akkor ha ugyanannyit fizet mint a nem rokon, de ennyi előnyt nemcsak a rokon, de a jó barát és szomszéd is elvár.

Ügyeiket általánosságban nem bizzák másra, igy meghatalmazást nem adnak másnak, legfeljebb az ügyvédnek, de csak akkor, ha az ügyvédi képviselet kötelező, vagy előnyösnek tartják az ügy sikere érdekében.

Állandó jeleggel ritkán társulnak rokonok földmivelésre, de alkalomszerüleg gyakran, igy kapálásra, szénagyüjtésre, aratásra, burgonyaszedésre. Viszontszolgáltatás reményében épitkezésnél is közremüködnek segitőleg a rokonok. Betegség, hadbavonulás esetén is segitik egymást a rokonok, legtöbbször ellenérték nélkül.

A munkaadók, és munkások, cselédek közötti viszony barátságos, de nem pátriálkális. A szentgáli birtokos, különösen a felső réteg, a nemzetes urak, tartja magát, állandóan megőriz bizonyos távolságot, amelyet közte és a munkása, cselédje között fennállónak tart. Ez a magatartás azokban a munkaadókban is meg van, akik maguk is együtt dolgoznak a munkásaikkal, mert vagyonuk nincs akkora, hogy a saját munkájuk elegendő lenne.

II. 34. sz. kérdés.

A családi becsület fogalma még az előkelőbb családokban sincs erősen kifejlődve, inkább az egyéni becsület sérthetetlensége. Éppen ezert, ha a család valamelyik tagját méltatlan sértés éri, a fiu, testvér, vagy apa elsősorban nem azért köteles elégtételt venni, mert a család becsületét és igy őt is sérelem érte, hanem azért, mert a rokonát sérelem érte és rokoni kötelessége ezt esetleg megtorolni, ha az illető maga ezt nem teheti. A megtorlás és bosszu legfeljebb ily er-

telemben kötelessege a rokonoknak, nem pedig azert mert a családi becsület, a nemzetseg becsülete szenvedett sérelmet. Általában a család egyes tagjainak kiszólását, csufolását sem terjesztik ki az egész családra, hanem csak a vetkesnek tartott vagy a gunyolodásra okot szolgáltatott családtagra. Fentebb a megkülönböztető elnevezéseknél említettem, hogy valakit "gyilkos" előnévvel emlegetnek, de ennek családját már nem említik igy, a többi családtagra nem használják a megjelölést.

A rokonok közötti megbecsülés kifejezett és külsőleg is nyilvánitott, anélkül azonban, hogy szertartásos, vagy előirt szokásos formája lenne. A társalgás, megszólitás bizalmasabb jellegü, mint nem rokonok között. Idegenek társaságában illik a rokoni viszonyt kimutatni, megszólják azt, aki idegen társaságban szegényebb, vagy kevésbé előkelő rokonát megtagadja, vagy elhallgatja, ha éppen jelen van vagy szó van róla.

II. 35. sz. kérdés.

Itt is a rokoni összejövetelek három fő alkalma a születés, házasság és a temetés. Régebben a születések alkalmával tartott összejövetelek is igen népesek voltak, azon az egész rokonság részt vett, de nemcsak a rokonok, hanem a tiszteletből, vagy megbecsülésből meghivott keresztapák és anyák sokasága. A keresztelői ünnepséget nem közvetlen a szülés után szokták tartani, hanem egy két hónappal később, amikor már az ujszülött életbenmaradásához nagyobb volt a reménység. Mint fent már emlitettem, volt olyan keresztelési paszita, ahol csak a keresztszülőkből hatvan pár volt. Olyan családi tanácsszerü intézmény, mely a közelebbi és távolabbi rokonok ügyeiben hatalmat, vagy irányitást gyakorolna Szentgálon nincs, ellenben az együttélő szükebb családi környezetben az apának és anyának és pedig együttesen irányitó és elhatározó szerepe van. Általában jellemző a házastársak közös és egyenlőjogu határozó illetékessége. Vannak természetesen kivételek, ahol a családi hatalom az apa, de viszont vannak olyanok is, ahol egyedül az anya kezében van. Általában a felmenők a megbecsülést nagyon elvárják, de a lemenők rendszerint meg is adják. Az esetleges civodás oka rendszerint anyagi természetü és pedig leginkább a családi vagyon mikénti elosztásából ered. A tágabb körü család, a rokonság tagjai elvárják és szokás is, hogy a családban történő nevezetesebb esemenyekről értesitést kapjanak. Igy például illik szólni a rokonoknak, ha valamelyik idősebb családtag halála előreláthatólag bekövetkezik, hogy ha akarnak még vele beszélni, hát keressék fel.

II. 36. sz. kérdés.

A temetés lefolyása Szentgálon is rendkívül ünnepélyes és az elhunyt rokonain kívül illendő, hogy megjelenjenek jó barátai, közeli és a faluban lakó távoli ismerősei, általában azt lehet mondani, hogy holtában adják meg egymásnak a legnagyobb megbecsülést. A különböző társadalmi rétegek ugyszólván minden számottevő tagja tag valamelyik körben. Az elhunytnak sirját a körének tagjai szokták megásni és a kör testületileg zászló alatt vonul ki a temetésre. A temetés az előírt egyházi szertartások szerint folyik le, külön szokásos szertartása nincs. A református felekezetüeknél szokásos a bucsuztatás, melyben a lelkész az elhunytat közeli rokonaitól és legközelbb álló barátoktól bucsuztatja. Az eltemetésről az örökösök kötelesek gondoskodni, ha hagyaték nincs akkor a legközelbbi rokonok, egészen kivételes eset, ha valakit közköltségen kell eltemetni. Halotti tor és temetés után a rokonok megvendégelése nem szokás, legfeljebb a vidékről érkezett rokonokat látják el a szükséges élelmezéssel. Általános szokás azonban az, hogy a körben, melynek az elhunyt tagja volt, vagy ha valamelyik köri tagnak a hozzá tartozoja halt meg és a kör testületileg részt vett a temetésen, vagy vagyoni helyzet szerint bizonyos mennyiségü 10, 20, 50 liter bort fizetnek a körben és ezt a kör tagjai az elhunytról való megemlékezés közben a körben elfogyasztják. Ez a fizetség is az örökösöket terheli. Az elhunyt hozzátartozói, de inkább csak a nők a rokonság foka szerint hosszabb-rövidebb ideig gyászruhát, fekete gyászkendőt viselnek. A gyász tartama alatt nem illik mulatságban részt venni, nem illik uj házasságra lépni.

II. 37. sz. kérdés.

Egyes családoknak más családokkal való kapcsolatánál elsősorban a rokoni viszony jön figyelembe. Erről más kérdésekkel kapcsolatban van szó. Nem rokon családok kapcsolata a barátság és a szomszédság. Ily kapcsolat azonban ritkán bensőséges, még a rokoni viszony is inkább csak külső, mint igazi belső összetartás, igy az idegének közötti barátság és az igazán jó szomszédi viszony is ritka, sőt különösebben az utobbi gyakran a közömbösnél rosszabb. A család tagjai, vagy egyes rokon családok nem szükségszerüen és nem szokásosan tartoznak egy politikai, vagy községi pártba. Nem találnak aoban semmi kivetni valót, hogy a család egyik tagjának más a politikai meggyőződése mint a másiké, sőt azt sem, hogy a családbeli felnőtt gyermek más nezeten legyen ily tekintetben mint a

szülők. Általában tisztelik egymás politikai, vagy nem politikai meggyőződését. A vallási türelmetlenség nem jellemvonásuk, ezt még a két számottevő felekezet lelkészei is elismerik és ők maguk is kölcsönösen azt mondják, hogy a nép sohasem veszekednék egymással a vallása miatt, ha mások nem piszkálnák őket, illetve nem lennének olyanok, akik részint hivatásuk rosszul értelmezett indítóokából, vagy esetleg más és nem vallási természetü okokból szitanák a felekezetek egymásközötti békéjét.

II. 38. sz. kérdés.

A nagyobb birtokkal rendelkezők különösen a tagositás óta a birtokukon levő tanyákon laknak, de azért bent a községben is van házuk. Rendszerint az öregek laknak bent a községben, a fiatalok kint a tanyán. A kisebb birtokosok és a nincstelenek a faluban laknak. A nősülése, illetve a férjhez menetele után a szülői háznál maradó,a szülőkkel együtt lakó fiatal házasok igyekezete majdnem mindig arra irányul, hogy különálló háztartást alapitsanak maguknak, kivéve azt, hogy ha csak egy gyerek van, de ekkor is az önállóságra törekszenek és lassan átveszik az irányitást és rendelkezési jogot az öregektől, bár ezek azt nem szivesen adják ki a kezükből, éppenugy mint ahogy nem szivesen adják át birtokukat sem végleges tulajdonul a leendő örökösöknek, legfeljebb használatba és a gazdálkodásban való rendelkezési, vagy legalább is a beleszólási jog fenttartása mellett. Nagyobb rokoni, vagy családi közösség, együtt élés nem fordul elő, sőt az is kivétel számba megy, hogy ha egy családban több házas gyermek van, hogy ezek közül több a szülőkkel lakik. Rendszerint csak egy fiatal házaspár lakik a szülőkkel együtt, az ujabb házasságkötés esetén, vagy a szülőkkel régebben lakó házaspár költözik külön, s ez a gyakoribb eset, vagy az uj házaspár alapit önálló háztartást.

II. 39. sz. kérdés.

Házközösségi szervezetnek ma már semmi nyoma nincs. Van ugyan a faluban egy épület csoport, melyet az ott eredetileg lakozó családok neve után Vitai udvarnak neveznek. Ház és családi közösség azonban itt sem volt, hanem az történt, hogy a Vitai család elszaporodott és az ősi nagyobb belsőséget felosztották több kisebb részre és a kisebb részeken az önálló háztartást alapitó családok házakat épitettek, de nem maradtak közösségben a rokonokkal, ugy hogy ma már a Vitai udvarban, az időközben történt eladások következtében nagyobbrészt nem rokonok laknak.

II. 40. sz. kérdés.

Nemzetségi szervezetnek nyomai nincsenek, de nem lehet nemzetségre utaló nyomokat a régi adatokban sem találni. Mégis szájhagyomány a községben, hogy Szentgál első megszállója hét "nemzetesuri" család volt. A református lelkészi hivatal őrizetében levő iratok szerint az 1800-as évek elején a nemzetesuri családok száma ötvenhárom volt. Ezen családoknak nemesi oklevelük is volt, de többnek a birtokában ma is meg van a családi cimer képe is. Valószinü, hogy régebben a nemzetesuri családok tagjai csak a hasonló ranguakkal kötöttek házasságot, később azonban inkább a vagyoni körülmények léptek fel irányadóul. Több nemzetesuri család elszegényedett és ezekről lassan lekopott ezen a faluban nagyon megtisztelő megszólitás és elnevezés. Viszont többeket nemzetesurnak titulálnak, bár származás szerint nem illeti ez meg őket, de nagyobb vagyonuk van. A nemzetes ur felesége a nemzetes asszony, de csak akkor, ha maga is ilyen származásu, vagy legalább is nagyobb vagyonu. Nemrég történt, hogy egy nemzetes ur feleségül vette a szomszéd Herend községből való német származásu házvezetőnőjét, akit addig csak Rézi néninek hivtak. Többen beszélték az ügyet, hogy na tessék most nemzetes asszony lesz a Rézi néniből, mig nem Gombás Lajos tekintélyes biró viselt nemzetes ur ki nem jelentette, hogy a Rézi néni ezentul is csak az marad és nem lesz nemzetes asszony, mert igy illik.

II. 41. sz. kérdés.

A nemzetes családoknál sem volt tulajdonképeni nemzetségi szervezet, közös letelepedésnek a nyomai is eltüntek már, bár valószinü és a szájhagyomány is az, hogy a nemzetes családok külön telepedtek le. A szájhagyomány szerint magában a faluban egyedül a Gál nemzetség lakott eredetileg és csak később fejlődött ki a falu központtá. Az idő mulása a vagyoni viszonyok változása, illetve hullámzása, a házassági keveredések a nemzetes családok különállását megszüntették s lassan a megkülönböztetés elenyészik. Ezt mutatja az is, hogy a nemzetes uri titulus csak az élemedett koruakat illeti meg, illetve csak ezeknek adják meg inkább mint a fiataloknak, akiket ez származásuknál fogva korábban is megilletné.

Vagyon vagy jogközösség ezen nemzetes uri családok között nincs és nem is volt, vagy talán csak a nemzeti történelem régi korszakában lehetett. A községben létező első társadalmi egyesületet "Olvasó egylet" cimen a szentgáli nemzetes urak alapitották és ma is ezek utodai, vagy az ezekkel vagyonuk miatt egyenrangunak tartott családok férfi tagjai a látogatói, illetve tagjai.

A nemzetes családból származó férfit és nőt is egyképen megilleti a nemzetes uri, illetve nemzetes asszonyi megszólítás, ez különben is folyománya a jellegzetes magyar községekben így Szentgálon is letező ama felfogásnak, mely a nőt a férfivel egyenrangunak tartja, a különbség nem rangszerü, hanem csak a természeti adottságokból folyó.

II. 42. sz. kérdés.

A szomszédi viszonyon alapuló barátság itt is sokszor hasonlit a rokoni viszonyhoz szivélyesség és egymás kölcsönös kisegitése tekintetében, de viszont gyakori a szomszédsági viszonyból származó harag és gyülölet, éppen ugy mint a rokonok között a vagyoni /öröklési/ kérdésekből keletkező rossz viszony. Általában azonban a szomszédok kölcsönösen türelmesek egymás iránt és rendszerint jóban is vannak egymással, alkalmi segitséget nyujtanak egymásnak, kölcsönösen vigyáznak egymás házatájára. Egymás örömében, gyászában az illendőség szerint részt vesznek, de az már ritkábban fordul elő, hogy a munkában egymást segitsék, ugy mint ahogy a rokonok össze szoktak állani a sürgös munka közös elvégzésére. Lakodalomba a szomszédot meghivni nem kötelező, nem is várja el, de a szomszédban előfordult halálozás esetén a temetésre el nem menni, nagyfokban számit az illemtudás hiányának. Csak az a szomszéd várhatja el, hogy föld, erdő, vagy háztadás esetén a vételtel megkinálják, aki különösen jó viszonyban van az eladó szomszéddal. Szokás szerü elővételi joga a szomszédnak nincs, de még a rokonnak sem.

Itt is szólás mondás az, hogy a jó szomszéd sokszor többet ér mint a rokon, de azt is hozzá teszik, hogy éppen olyan ritka, mint a jó rokon.

III. Öröklési jog 43-46 sz. k.

Szentgálon az esetek tulnyomó részében a törvényes öröklésnek engednek utat. A végrendelet készités a legritkább esetek közé tartozik, éppen igy a vele egy tekintet alá eső halál esetere szóló ajándékozás. Nem gyakori az sem, hogy életükben átadnák az idős szülők a gyermeküknek a vagyont akár ajándékozás, akár az adásvétel formájába burkolt ajándékozás utján. Az gyakori eset, hogy az idős szülők és rokonok, akkor amikor már nem képesek dolgozni, vagy vagyonukat kezelni, vagy ezenkivül olyan esetben is, amikor nem is akarnak a vagyonkezelés gondjaival vesződni, tehát kényelmi szempontból, ténylegesen átadják vagyonukat kezelés végett a leendő örökösöknek, de a tulajdont sem telekkönyvileg, sem telekkönyvön kivül nem ruházzák át. Minden nemü juttatásnál igy a végrendelkezésnél is, de az életben való átadásnál is, és a használat vegetti átadásnál is ügyel

nek arra, hogy a vagyon a törvényes öröklési szabályok szerinti mértékben jusson a leendő örökösöknek, mert ugyis tudják, hogy jogsérelem esetén a sérelmet szenvedett örökös nem hagyja magát és törvényes -peresuton fogja kérni a még neki járandó örökrészt. Természetesen előfordul az is, hogy egyik, vagy másik leendő örökös javára többet akarnak juttatni és csak ilyenkor készitenek végrendeletet, halálesetére szoló intezkedést ilyenkor tesznek, s ily esetben adják át ingatlanaikat, vagy ingóságaikat ajándekozási, vagy adás-vételinek cimzett szerződéssel, vagy az ingóságokat szerződés nélkül. Ezen külön juttatásoknál is csaknem kivétel nélkül figyelemmel vannak arra, hogy az ági öröklés és a köteles részre vonatkozó szabályok, -melyeket általában jól ismernek - sérelmet ne szenvedjenek, vagyis hogy az ági örökös megkapja azt, ami őt illeti és a törvényes örökös legalább annyit kapjon mint amennyi a kötelesrésze. Gyakorta megesik az, hogy az örökhagyó által életében tett osztást, mely akkor létesült, amikor használatul az ingatlanokat megkapták, az örökhagyó halála után félre teszik, nem fogadják el és uj osztozást tesznek. Az adóügyi jegyző panaszként emliti, hogy mily különleges nehéz munkája van azzal, hogy az idősebb birtokosok és birtokos házaspárok sokszor telekkönyvi átirás nélkül átadják ingatlanaikat egészben, vagy részben a leendő örököseiknek használatra. Ily esetben ideiglenes osztály jön létre a használók között, de ezek követelik a használatnak megfelelő adóelosztását, majd az örökhagyó halála után ujabb osztály jön létre s akkor ismét másképen kell elosztani az adót. Az ingatlanok megosztásánál - a szántó - földeknél inkább a területi adatok irányadók, mint a minőség. Szivesebben akad gazdája a nagyobb terjedelmü, de gyengébb minőségü földnek, mint a kisebbnek, de jobbnak, még akkor is ha az utóbbi javára tényleges értekkülönbség mutatkozik is. A határ jelentős része erdő, melyből nagy rész a közbirtokosság tulajdona, de magántulajdonban is sok erdő van és pedig nagyobb 30- 40- 50-kat. hold kiterjedéssel is. Az erdők megosztásánál, már nagy mértékben jön figyelembe a minőség, de itt sem a talaj minősége, hanem a lábon álló fák minősége.

A család férfi és nő tagjai teljesen egyenjoguan részesülnek az örökségben. Olyan szokásnak nyoma sincs, hogy a nő örökös, csak azért mert nő, kevesebbet kapjon s ez arra enged következtetni, hogy a szentgáli különleges közjogi állásu nemességnél nem volt meg a régi magyar magánjognak az a szabálya, hogy a nő kisebb mérvben részesült az örökségből, mint a férfi. Az örökösök elsősorban ingatlanban elégittetnek ki, illetve ezt kivánnák kielégitésül és pedig szántót és erdőt. A házingatlant a dolog természetenél fogva rendszerint egy örökös kapja és itt lép előtérbe a pénzbeli kielegités. " A ház az enyém lett, testvé-

reimet kifizettem belőle." Tekintettel azonban arra, hogy Szentgál belsősége különleges okokból, amelyeknek kifejezése nem tartozik a tárgyhoz, nehezen nagyitható, illetve tágitható, gyakori eset, hogy a beltelket is megosztják és a megosztott részleteken uj házakat és gazdasági épületeket emelnek, ami azután a belsőség tulzsufoltságát eredményezi és azt, hogy sokszor nagyon kicsinyek a beltelkek és sem elegendő nagyságu udvar, se gazdasági épületek emelésére megfelelő terület nincs. Ilyen kisebb telkeknél azután sok a határvita egész jelentéktelen nagyságu 10-20 cm szélességü területsávok felett.

Az erdőket az örökösök az előtt csaknem mindig tényleges felosztották egymás között, de ennek az ujabb erdő törvény szigoru gátat vetett s igy ujabban a használaton osztoznak, illetve a kitermelt fát osztják fel, de nehezen törődnek bele ebbe az uj rendbe. Szentgálon a multban / ellentétben az egyébként hasonló Szentkirályszabadja község lakosságával/ kevesen tanittatták gyermekeiket az elemi iskolán tul. Abban a kérdésben, hogy tanittatás esetén be kell-e számitani az örökrészbe a tanittatás költségét, kialakult szokás nincsen. Az egyes kivételes esetekben történt ugyis, hogy a kitanittatott gyermeknek örökrészébe a tanittatás költségeit beszámitották, de előfordult ennek az ellenkezője is. A férjhezment leány kiházásitási költségeit sem szokták beszámitani, de azért sem, mert ezen költségeket a fiuknál ingoságok juttatásával egyenlitik ki. Olyan hozományt, amely egyuttal nem szolgálná az örökösi kielégitést is nem adnak a nőnek. Az örökösök valamelyikének előre kiadott ház, föld, erdő mindig beleszámit teljes értékben az örökrészbe.

Egy tekintélyes nemzetes ur, aki kétszer is volt biró és huszonkilenc éve presbiter azt mondja, hogy végrendeletet csak az az örökhagyó keszit, aki valamelyik örököst megakarja rövidíteni, vagy idegenek számára akar valamit hagyományozni. Szentgálon talán sohasem fordul elő az, hogy idegeneknek javára végrendelkezzenek, ha mégis történik ilyen, az rendszerint eltartási szerződésen vagy egészségen alapszik. A szülőknek, örökhagyóknak végrendelet készitése nélkül tett kijelentéseire, hogy ezt, vagy azt a vagyontárgyat valamelyik örökösnek szánják, nem sokat adnak, nem veszik figyelembe, különösen nem az ingatlanokra, még inkább a kevesebb értéket jelentő ingoságokra.

Általában megfigyelhető Szentgálon az a mentalitás, hogy az örökhagyó tulajdonos nem korlátlan ura az általa birtokolt vagyontárgyaknak, hanem azokkal köteles ugy gazdálkodni, hogy azok állaga lehetőleg sértetlenül fentmaradjon, de a juttatásnál sem rendelkezik korlátlanul, hanem köteles betartani a törvényes örökles szabályait, illetve egyenlőképen és igazságosan kell elosztania a vagyonát, legjobb ha nem is tesz végintézkedést, hanem rábizza a vagyonelosztást a törvényre es az erdekelt örö-

kösökre. Nem tekintik jó szülőnek és örökhagyónak azt, aki személyes szükségleteire feléli vagyonát, különösen pedig megróják azt, aki vagyonát a leendő örökösök várható igényeinek figyelembevétele nélkül pazarolja, tékozolja. Már olyan eset is előfordult a községben, hogy az ily tékozlót a leendő örökösök megölték. A kevés vagyonnal rendelkező szülő, aki munkaképtelen is, inkább nyomorogjon és nélkülözzön, de ne élje fel kevés vagyonát, hanem tartsa fenn az örökösök számára.

Olyan szokás mint például a Dunántulon a XVI és XVII. században betelepített volt jobbágyi rendü községekben tapasztalható, hogy az urbéri birtokot a család egy férfi tagja veszi át és a többi örököst kifizeti, nincsen Szentgálon. Igaz viszont, hogy egyelőre még van mit osztani, de a jobbmódu családokban kevés is a gyermek, ujabban pedig nagyobb mérvben neveltetik gyermekeiket magasabb iskoláztatást igénylő nem földmivesi pályára éppen azzal a szándékkal, hogy a birtokot ne kelljen tulságosan darabolni. Az ingatlanok természetbeni megosztásánál lehetőleg azon vannak, hogy az egyes különálló ingatlan részletek ne osztassanak több részre, hanem egyik örökös egyik helyen, a másik másik helyen kapjon kielégitést s ilyenkor esetleg a különbséget pénzben egyenlitik ki. Az atyai, ősi ház juttatása tekintetében szokásszerü szabály nincsen. Kaphatja akármelyik örökös, akár férfi, akár nő, aszerint, hogy melyiknek van inkább rá szüksége, vagy melyiknek van már külön háza.

Öröklési szabályaikban, illetve a szokásban semmiféle eltérés a tényleg fennálló öröklési jogszabályoktól nem található.

Az örökhagyó halála után és az osztály létrejötte után sohasem maradnak közösben, illetve az osztályt az örökhagyó halála után rövidesen foganatositják akkor is ha a felmenők az örökhagyók, annál inkább akkor, ha távolabbi rokon, vagy oldalági rokon vagyonából örökölnek, amelyben az örökhagyó életében nem voltak benn.

A végintézkedések lehető mellőzése tekintetében kivétel az özvegy férfi javára teendő rendlkezés, amelyet a feleség rendszerint megtesz, olyan esetben, amikor a férfi külön vagyona, vagy közszerzeményi része nem elegendő alap a megélhetésére, vagy enélkül is a férje iránti szeretetből és méltosságból. Ez folyománya a férfi és nő egyenjoguságának és annak, hogy méltánytalannak és igazságtalannak tartják a magyar magánjognak azt a szabályát, hogy az özvegy asszonynak általános haszonélvezeti jogot - özvegyi jogot - biztósit a férj minden vagyonán, mig a férfi részere semmit sem. Ez a szabály azonban a köztudatba teljesen átment, éppen ezért igyekeznek végrendelettel vagy más intézkedéssel megkerülni, oly esetben, amikor méltánytalannak tartják. Az özvegy asszony a volt háztartása összes javain gyakorolja az öt özvegyi

jogánál fogva megillető haszonélvezetet, bár a gyakorlatban rendszerint átengedi a használatot az örökösöknek s maga csak lakásban és ellátásban részesül, de tudatában van rendelkezési jogának és szükség esetén érvényesíti is ezt a jogát. Az özvegyi jog megszorítása, illetve csupán az illő lakásra, tartásra és ruházatra való korlátozása iránti per emlékezet óta csak egy fordult elő a községben, de az is az özvegy javára dőlt el.

Szentgálon az öröklődés tekintetében nincs különbség a régi nemesi rendű és az ujabban betelepült lakosság között, mert ez is átvette a régi lakosság szokásait. A különbség inkább a birtok nagyságból ered, ami viszont a dolog természetéből folyik és nem különleges.

IV. Dologi jog. 47. sz. k.

A szentgáli ember felfogása reális és materiális. Vallásának tételeiben hisz, de ezenkivül bizonyos mértékben babonás is, a külvilágot azonban reálisan és materálisan fogja fel, igy a dologi jogokat is, ezeknek tudatában mithikus háttere nincs, de nincs a dolgoknak kapcsolata felsőbbrendü lényekkel. "Az Isten az életet, az erőt és egészséget adja, de dolgok megszerzése, hatalmukba vétele és az azokkal való élés elsősorban a saját erőnktől és képességünktől függ." A dolgoknak szerintük felsőbbrendü lényekkel nincs kapcsolata. A földet csak ugy becsülik és tisztelik mint a földi élet eszközét, a boldogulás és tekintély alapját, az élet fenntartására elsőrendüen szükséges élelmiszerek, a kenyér, de közvetve a melléje való hus és szalonna és az élvezetet nyujtó bor termelő forrását." " Akinek a saját hatalmába föld van annak élete van." Akinek több földje van, mint mennyinek termését megeszi és megissza, az a szerencsés ember és az ne is kivánjon többet a földi életben." "Bármilyen világ jöjjön is, enni és ruházkodni mindig kell, ezt pedig a föld adja".

Ily kijelentésekkel fejezik ki a föld tiszteletét és megbecsülését. Ezenkivül, illetve ezenfelül szeretik is a földet és bizalmas beszélgetés közben, feloldodik tartozkodásuk és elárulják, hogy szeretik a foglalkozásukat és azt tartják a legszebbnek. " Én már nem is tudnék élni, ugy, hogy az erdőt és a földet ne járnám" mondja az egyik.

IV. 48. sz. kérdés.

Jogok alanya szerintük minden ember lehet. Minden embernek férfinak, nőnek, gyermeknek, egészségesnek, betegnek, értelmesnek, elmejében hibásnak lehet tulajdona, lehet földje, háza, erdeje, de lehet használati, haszonélvezeti joga. A jogalanyiságban szerintük nincsenek fokozatok, hanem

csak a rendelkezési, a cselekvési képességben. Társadalmi állás szerint sincs különbség a jogalanyiság szempontjából. A napszámos éppenugy vehet magának földet, mint a nemzetes ur, illetve éppen ugy lehet neki földje, ha van miből vegyen magának. A kiskoru gyermeket, vagy a félkegyelmüt éppen ugy megilleti az örökrész, mint a nagykorut és épelméjüt.

IV. 49. sz. kérdés.

A néppé szerintük csak az, ami az egyesek magántulajdonában van, amivel a törvényszabta általános keretek között korlátlanul rendelkezhetik. Az állam, a király, a kincstár, a megye, a község, a közbirtokosság tulajdona szeké, illetve az ezen testületek tagjaié, bár az állam, a község, a megye birtoka tulajdonképen a néppé volna, de ennek hasznát a nép közvetlenül nem látja s azért nem is tartja a magájénak.

Ami jövedelem abból van az elmegy a kiadásokra, na meg talán az urake lesz, akik kezelik. Az adó értelmét és szükségességét kivétel nélkül belátják, de kivétel nélkül sokalják. Legközelebb áll gyakorlati megismerésükhöz mint közösségi tulajdon a község és a közbirtokosság tulajdona, birtoka. Általános vélemény a községi és közbirtokossági vagyonról, hogy egyéni tulajdonban sokkal többet hozna, sokkal jobban jövedelmezne s az a véleményük, hogy egyesek, akik a vezetőségben vannak, aránylagosan jobban részesülnek az ily vagyon jövedelméből mint a többi társtulajdonosok. Szentgálon csak egy közbirtokosság van, a nemesi közbirtokosság, melynek tulnyomóan erdőbirtoka van. Most már nem csak a volt nemesi családok tagjai a közbirtokosságnak, hanem sokan mások, akik vétel útján jogot szereztek benne. Sokat beszélnek arról, hogy milyen gazdálkodás folyik illetve folyt, mikor a közbirtokossági vagyonnal a közbirtokosság szervezete más hatóságnak nem tartozott elszámolással. A közbirtokossági vagyonból sok mindenre tellett, igy sokat elmulattak és elköltöttek belőle a közbirtokossági elöljárok, a tagoknak kevés jutott, sőt a vagyonállag is csökkent, eladták a közbirtokosság malmát, korcsmáját, deszkametszőjét. Vannak a régi elszámolásban ily tételek: a főszolgabiró ur látogatása alkalmával uzsonna 421 frt. / Egy kövér disznó ára volt abban az időben 50 frt./ Nyugta nélküli kiadási tételek 1820 frt. Patyi Lidia gyermektartási követelése 145 frt / hogy ki volt a természetes atya és miért a közbirtokosság kasszája fizet, arról nem szól a krónika. Egy közbirtokossági elöljárót a feldühödött közbirtokossági tagok a hütlen kezelés vádja miatt agyonvertek s ezzel azután az akkori hütlen kezelés vádja megszünt, azt beszélik, mint ők mondják "rebesgetik" azonban,hogy nemcsak az agyonvert elöljáró volt a tudas, hanem még társai is mind, de az agyonveretéssel a többiek szabadultak a gyanu alól,

mert mindent ez elhaltra lehetett kenni. A való tényállást most már nehez volna megállapitani, mint ahogy valószinü, hogy akkor sem sikerült. Mindenesetre ezek az idők elmultak, az ujabb időkben a közbirtokosság is magasabb hatósági ellenőrzés alatt áll s nemcsak, hogy jövedelmet mutat ki, de arra is ügyel, hogy a szentgáli vagyon idegen kézre ne jusson és ha a szentgáli határban föld van eladó, melyre szentgáli vevő nincs, akkor megveszi a közbirtokosság.

A magán természetü közösség ritka, de előfordul, hogy rokonok közösen vettek cséplőgépet és ezzel a saját és mások termését is elcsépelték s a jövedelmen osztoznak. Kisebb gazdasági eszközöket közösen nem vesznek de szivességből kölcsönzik egymásnak.

IV. 50. sz. kérdés.

Mint már korábbi pontokkal kapcsolatban leirtam a házasságban a férfi és nő vagyonjogilag teljesen egyenlőnek tekintetetik. A házasságkötés előtti külön vagyont ilyenként fenttartják, de ennek jövedelme is közös, a házasság tartama latt szerzett minden vagyont közösnek tekintenek és az ingatlanokat a telekkönyvben közös névre iratják. A kivétel egészen ritka s rendszerint valami különleges okának kell lennie. Még az ingóságok is közösek, igy elsősorban az igavonó és egyéb hasznos háziállatok, de a nő gondozása alatti apróbaromfi is, legfeljebb az ebből eredő jövedelmet olyannak, ami csupán az asszonyt illeti, hanem a férjet is és az egesz családot. Azt lehet mondani, hogyaz ingóságok közül csupán a ruhák azok, amelyeket ugy tekintenek mint a férfi, illetve a nő külön dolgát, az ágynemü csak akkor az asszonyé, ha ő hozta a házhoz, igy a butor is. A női külön munka eredmenye éppen ugy közös, mint a férfi külön munkájának eredménye. A készpénzt az esetek többségében az asszony kezeli, de a rendelkezési jog közös, a lényegen nem változtat az, hogy amikor a nemzetes ur elmegy vasárnap délután, vagy hétköznap este a kaszinóba, a feleségétől kér pénzt az elfogyasztandó borra s a feleség nem amiatt veszekedik az urával, hogy az ő pénzét költi ivásra, hanem azért, mert a közös vagyont a saját élvezetére költi. A vénleányok, agglegények vagyonkezelése éppen olyan mint más egyedül álló emberé, de a nőtlenséget, férjtelenséget, éppen ugy mint az özvegységet szánalmas állapotnak tekintik s aki még teheti igyekszik a családi életre.

IV. 51. sz. kérdés.

Uratlan dolog szerintük a kincs és a talált tárgy. A szabadon élő vadat nem tekintik uratlan dolognak, hisz az már évszázadokon át belei-

degződött a tudatukba, hogy a vad a közösségé, ősi foglalkozása az ősi lakosságnak a vadászat, benne van a köztudatban, hogy kiváltságaikat is a vadászattal szerzett vadaknak a király részére való szolgáltatásáért kapták. Terjedelmes és részletes, mindenre kiterjedő vadászati szabályt alkottak már az 1800-as évek elején, tehát a vadászati törvényt jóval megelőzőleg. Ezen szabályzatot az akkori közbirtokosság alkotta és csak Szentgálra vonatkoztak.

Talált kincsre, talált tárgyra az a felfogásuk, hogy az a találóé, kevés olyan szentgáli ember van, aki a talált régi kincsleleteket, vagy akár a nemrég elvesztett pénzzel teli tárcát, vagy más tárgyat visszaadná gazdájának, vagy beszolgáltatná a hatóságnak. Megjegyzem, hogy ez a tulajdonságuk nemcsak a szoros értelemben vett talált tárgyakra vonatkozik, hanem az egyébként uratlan, vagy őrizetlen dolgokra is, amelyet egyhamar elemelnek. Így a határban kint levő könnyen elvihető terményt, fát, szénát gyümölcsöt. Valaki zöldpaprikát termelt határban kint levő földjén, de maga legkevesebbet ehetett belőle, csaknem mindent ellopták szinte rá jártak, de nemcsak szegények, hanem jómódúak is. Az ily lopásokat nem tartják nagy bűnnek és megszégyenitőnek. A károsultat kivéve a közvélemény is napirendre tér felette. Az ujabb időben mégis javult a helyzet e tekintetben.

IV. 52. sz. kérdés.

A dologi jogok tárgyai közül első az ingatlan, ezek közül is a föld, mely alatt elsősorban a szántóföldet értik, földben van az erdő, rét, mező, legelő, de ezeket külön így nevezik. A szentgáli ember így mondja: van 20 hold földem, két hold rétem, 15 hold erdőm, meg két hold haszontalan területem, ami semmire sem jó. A ház és a belsőség ismét külön lapra tartozik, fő a föld. Ez a birtoklás elsőrendü tényezője, ennek gyarapitása, szerzése a legfőbb kivánság, ennek mennyisége a tekintély fokmérője, ha csak egyéb tulajdonságok nem rontják le.A földnek ily tisztelete és megbecsülése mellett sincs azonban a tulajdonba, birtokba vételnek, vagy használatnak sem szertartása, sem a vallással való kapcsolata. Az állatok, használati tárgyak és gazdasági eszközök, szerszámok szerzése és elidegenitése is minden szertartásosság nélküli sőt forma nélküli. Ingóság adás-vételéről irást csak akkor készitenek, ha ezt jogszabály irja elő. A jószág szaporulata a jószág tulajdonosát illeti, esetleg tartásba adott jószágnál megegyezés szerint, vagy a tartásba adót, vagy a tartásba vevőt, vagy közösen.

IV. 53. sz. kérdés.

A szomszédságból eredő jogesetek és viszonyok inkább a belsőségeknél, a házas teleknél lépnek fel. Ilyen a kerités készités kötelezettsége. Szokás szerint mindenki háza telkét a felső oldalon / ez alatt értik az észak felé eső oldalt, illetve két egymásra merőleges oldalt, melyeknek sarkában a telek észak felé eső sarka van/ köteles keritést huzni. Ez a szokás azután megoldja azt a kérdést is, hogy több egymás mellett fekvő telekből a déli utolsó telek, melynek már szomszédja nincs, vagy a köztér, két oldalt, köteles keritést huzni. A keritás javitása, fenntartása annak a terhe, aki készitette, még akkor is, ha köröskörül ő keritett. A szomszédba áthajló fának ágait a határvonal eszmei sikján tul a szomszéd levághatja, még akkor is ha az áthajló ágak a telek használatában különösképen nem akadályozzák. Az áthullott gyümölcsből az, ami a szomszéd telek feletti légtérből az ott levő ágakról hullott le, valamint a szomszédos légtérben levő ágak le nem hullott gyümölcse is azt illeti, akinek légtereben van a gyümölcsöt hozó ág, ha a fa törzsének tulajdonosa ez ellen tiltakozik, levágnák az ágat, ami esetleg a fát is tönkre tenné, azért inkább a fentiek szerint osztoznak. Azt mondják, hogy aki nem akarja, hogy gyümölcsfája termését részben mások szedjék le, az ültesse a fát a maga telkén olyan helyre, hogy ne hajoljon át az ág a szomszédba. Az idegenbe tévedt jószág keresését kölcsönösen megengedik. A szántóföldeknél nem hagynak mesgyét, igy azután azt mondják, hogy az jár jól, aki későn szánt és korán arat, bár ennek a természet akadályt vet, mert aki későn szánt, annak a termése később érik be s kétes értékü nyereségre tesz szert a más terményének learatásával.

IV. 54. sz. kérdés.

Telkiszolgalmi jog a külhatárban igen ritka. Mintegy ötven éve történt a határ általános tagositása, igy a birtoklási viszonyok oly értelemben is rendezettek, hogy nincsenek oly birtokrészletek, amelyek, csak mások ingatlanának való keresztül járásával lennének megközelithetők.

Más azonban a helyzet a belső telkeknél. Nagyon sok regi nagyobb terjedelmü, de egy birtokos kezében levő belső telek fel van osztva több részletre és mindegyik részleten önálló ház és gazdasági épület épült. Itt elkerülhetetlen az egymás telkén, udvarán való átjárás, bár ezen sok esetben ugy segitettek, hogy a telektömb dél felé eső oldalán /az épületek rendszerint az eszak felé eső oldalon vannak/ utat hagytak és ezen

minden háztulajdonos közlekedhetik az utcára, de esetleg a már hátrább levő és külön megosztott kertészetbe is. Nagy akadálya a község belsősége egészséges fejlődésének az a körülmény, hogy a belsőség lezárt, azért mert a tagositás alkalmával oly gazdák kaptak közvetlen a község mellett földet, akik azt semmi pénzért nem hajlandók házhelyek céljára eladni és a földreform során, amikor általában mindenütt kielégitő házhelyeket osztottak ki, itt Szentgálon egyetlen házhely kiosztás sem történt, pedig jogos igénylő igény nagy számban lett volna, igy most a belsőségben sokszor igen áldatlan állapot van s gyakran késhegyig menő viták pár centiméter terület felett. Idegen telekre sem nem engednek, sem nem akarnak épületet emelni, igy ilyen természetü épitményi jog nincs is. Általában a közösséget nem szeretik, s a már kényszerüségből fennálló közösséget is igyekeznek felszámolni.

IV. 55. sz. kérdés.

Szentgál község hatalmas határa vizben igen szegény, néhány egészen kis patak van a határban, igy vizjogi problémákkal kis mértékben lehet találkozni, ezek főként a beltelkekbeni vizlevezetés / talajviz, esőviz/ kérdése körül forognak. A telkére zuduló esővizet a telek fekvése szerint és a viz természetes lefolyásának megfelelően vezetik el a szokás szeirnt is. Ezekben a kérdésekben vita csak akkor keletkezik, ha valaki a régebbi vagy a természetes vizlefolyást meg akarja akadályozni, vagy változtatni. A szokásjogi szabály a régi állapothoz, illetve a természetes lefolyáshoz való ragaszkodás, amelytől azonban a felek szükség esetén, de csak kölcsönös megegyezéssel eltérhetnek.

IV. 56. sz. kérdés.

Régebben szokásos volt az ingatlanoknak kölcsön fejében zálogul adása, még azután is, hogy a törvényes rendelkezés ezt tiltotta, illetve nem adott az ily ügylethez szankciót. Történt az elzálogositás irásbeli szerződéssel, vagy anélkül szóbeli megegyezéssel, egyszerü átadással, illetve birtokba bocsájtással. A kölcsönt adó zálogbirtokos kamat fejében használta a földet s több izben előfordult, hogy az adós nem fizette vissza a kölcsönt, hanem tulajdonjogot átruházó szerződést adott a zálogbirtokosnak. Most már egyáltalában nem szokás az ingatlan ily elzálogositása, akinek kölcsönre van szüksége a helybeli takarékpenztárhoz, vagy hitelszövetkezethez fordul és "betáblázásra" kér kölcsönt. Előfordul a magán kölcsönzés is, de sohasem adnak ingatlan zálogot, sőt ily magánosok által nyujtott kölcsönöket, még jelzálogilag is igen ritkán

biztositják. Rendszerint a személyes bizalmon alapul ezen kölcsönök biztosítása s kamatot is ritkán számitanak, de általában rövid lejáratuak. Az ingó kezi zálog adása ritkaság számba megy. A tilosban talált aprójószág behajtása és a kár megtérítéséig zálogul visszatartása sokszor előfordul, de csaknem minden esetben a felek közötti haragra vezet, illetve azoknál fordul elő a zálogolás ily fajtája, akik már amugy is feszült viszonyban vannak. Az irányadó felfogás az, hogy a tilosban talált jószágot, igy csirkét, tyukot, libát a tiszteséges ember akkor sem öli meg, ha ezt jogszerint meg is tehetné. Rendes ember nem csinál haszontalan pusztitást. A sértett részéről a harag indokolása is ez.

IV. 57. sz. kérdés.

Ingó és ingatlan dolog birtoklása között a dolgok természetből folyó különbözőségektől eltekintve lényeges különbség nincsen. Mégis, különösen öröklési szempontból elsőnek és lényegesnek az ingatlan jön számitásba, az ingoság még a tényleg nagy értéket is képez, csak mellékes. A mellőzött, illetve megrövidített örökös első sorban az ingatlanokból való kizárást, vagy az ezekbeni megrövidítést sérelmezi. Annak a szülőnek végrendeletét, aki az ingatlanokat a törvényes osztályrészesedés szerint hagyta el, soha sem támadják meg, meg akkor iscsak kivétel képen , ha a tényleg nagy értéket képviselő ingóságokból, vagy készpénzből a kötelesrésznél kevesebbet juttatott egyes örökösöknek. A földtulajdon térbeli elhatárolásánál fogalmuk egyezik a fennálló jogi szabállyal. Az égszmei határsikon belüli földalatti és földszine feletti terség a föld tulajdonosáé. Igy jogosnak tartják a szomszéd telekről áthajló fa ágának levágását még akkor is ha az áthajló ágak a föld tulajdonosának gyakorlati érvényesitését nem is akadályozzák.

IV. 58. sz. kérdés.

A birtoklás külső jele más a belsőségi ingatlannál és más a külsőségnél az u. n. járt birtoknál /szántó, rét, legelő./ A belső telkek általában kő, fa, deszka, léc, drót, vagy sövény kerítéssel vannak elhatárolva. A közösen használt belsőségek külön elhatárolva nincsenek, igy a közös udvarokban sincsen megjelölve külön jellel a társtulajdonosok által használt terület, egymás között azonban a tényleges használaton megegyeznek es azt a szokásnak megfelelően be is tartják, vita esetén az elöljáróság az általános szokásnak megfelelően dönt. A szokás pedig az, hogy a közös udvaron épült hosszu házzal szembeni a forgalomra nem szükséges terület azé, akinek lakásával, vagy épületreszével szemben a terü-

letrész fekszik.

A külbirtok elhatárolása majdnem mindig a határvonalakon és sarkokon fodbeasott kővel az u. n. "megyekő"-vel történik. Régebben szokás volt az u. n. "megye", vagy mesgye hagyása, mely körülbelül egy eke fordításnyi keskeny földszalag volt a két szántóföld között. Ezt a szalagot külön mivelés alá nem vették, azon fü nőtt és ezt a szomszédok egyenlőképen elosztva kaszálták le. Most már nem szokás ily mesgye hagyása. A rétek elhatárolásának kitüntetésére a határvonalon kis földdombokat emelnek és ezeket határkompoknak nevezik. Az erdők elhatárolása szintén dombokkal van megjelölve, esetleg a fákat is megjelölik bemetszéssel. Köztudomásu az ingatlanokra vonatkozó irásbeliség kényszere, de mégis történnek eladások, ajándékozások, cserék szóbeli megegyezés alapján. Amennyiben a birtokbalépés a szóbeli, tehát nem érvényes ügylet alapján megtörtént, ritkaság, hogy az eladó fél, még a ebből előnye származnék is, visszalépjen az ügylettől. Az ily eljárást nem tartják becsületesnek. A tényleges birtoklási állapotot általában az irásbeli szerződési, de birtokon kivüli jognál erősebbnek tartják, mert hiszen a tényleges birtokba valaki csak akkor léphet, ha az előző birtokos azzal önként felhagyott. Ingoságok birtokba vétele minden különösebb forma és szertartás nélkül történik, az ingatlan birtoklásával csaknem mindig együtt jár a tulajdon is, a tulajdonjog fenttartásával kötött vétel ritkaság.

A házak külső megjelölése a tulajdonos nevével általában nem szokás, bár van néhány ház, melynek homlokzatára az épittető és feleségének név kezdőbetüi ki vannak irva. Ennek azonban a tulajdonjog szempontjából semmi jelentőséget nem tulajdonitanak. A házasság tartama alatt épitett ház homlokzatára a férj és feleség nevét is kiirják tekintet nélkül arra, hogy a ház a férj, vagy a feleség külön tulajdona, bár mint korábban emlitettem, hogy a házasfelek minden szerzeményt közösnek tekintenek és ha a férj, vagy feleség külön tulajdonát képező ingatlanra házat épitenek a házasság tartama alatt, a ház közös, bár idegen telekre épült, illetve nem közös telekre.

IV. 59. sz. kérdés.

A dologi jogok szerzésének módja egybevágó a fenálló jogi szabályokban előirtakkal. A szerzés, ügyletkötés és birtokbavétel általában szertartás mentes, nem szeretik a ceremoniát, nem tartják komolynak. A szerzett ingatlan birtokbavetele a legegyszerübb formák között történik. Az eladóval egyetemben a vevő megszemléli a határokat, az esetleges mesgyét kimutatják, valamint a határt jelző köveket, vagy ha nem volt teszznek le mesgyekövet. Foglalás utjáni tulajdonszerzés már emberemlékezet óta nem

történt a faluban, legfeljebb a község vagy a közbirtokosság tulajdonát képező közterületnél vannak foglalkozásszerü jelenségek, de ezek is csak látszolagosak, mert az esetek nagyobb részében meg van a jogügyleti alap, csak a szerződés kiállításának és a különféle jóváhagyásoknak nehézkessége miatt marad el a rendezés. Azt mindenki tudja, hogy ingatlant csak betáblázással /ennek nevezik a bekebelezést/ utján lehet tulajdonul megszerezni. Jogcim nélküli elbirtoklásra nem találtam esetet.

Ingóság megszerzése ugyancsak egyszerü módon, egyszerü átadással és átvétellel történik. A vételár fizetése rendszerint egybe esik az átadással, ritka a vételárnak, vagy egy részének hitelezése. Egymás közötti ügyleteikben a tulajdonjog fenntartással történő eladás, illetve vétel nem fordul elő, ilyenre legfeljebb a kereskedelmi forgalomban van eset, igy varrógép, vetőgép vételénél.

Alkotó rész, tartozék, gyümölcs és haszon a fődolog tulajdonosáé, a gyümölcs elválasztásával megy át idegenek tulajdonába, ha az elválasztást nem a tulajdonos végzi és nem a tulajdonos számára, de kell a jogosság.

Általában az a felfogásuk, hogy a tulajdonos a dolgával korlátlanul rendelkezhetik, azért a korlátozott tulajdonnak osztott tulajdonnak nem hivei. Épitményi jogot nem szivesen engedélyeznek, de nem is szivesen szereznek. A szentgáli ember csak azért is kiméletlenül lebontaná a telkére emelt idegen épületet, még ha az épittetőt nem is lehet rosszhiszeműséggel vádolni.

Érdekes a felfogásuk az elbirtoklást illetőleg. Elvileg nem tesznek különbséget az állammal, egyházzal, községgel, vagy magánosokkal szembeni elbirtoklás között a feltételek és időtartam szempontjából s a törvényesnél rövidebb időt is elégségesnek tartanak az elbirtokláshoz, illetve a tulajdonjog ily módon való megszerzéséhez, ha a tulajdonos a birtoklást tudva több éven át ellentmondás nélkül türi.

IV. 60. sz. kérdés.

Ezen kérdésre többféle választ adnak és pedig szélsőségtől a szélsőségig, de mégis a válaszok többsége a középuton marad. Igy van aki azt mondja, hogy ami az övé ahhoz senkinek másnak, sem államnak, sem községnek sem rokonságnak, sem esetleg leendő örökösöknek semmi köze. Ha tetszik fel gyujtom házamat, elpusztitom termésemet, leölhetem állataimat és hagyhatom elrothadni. Viszont mások azt mondjak, illetőleg inkább gyakorlatilag ugy van, hogy minden dolgukat a végletekig tartogatják, még a igen nagy szükségben is vannak, nem idegenitik el s csak olyanféleknek tekintik magukat mint a hitbizományi birtokos.

Általánosságban szeretnek saját tulajdonukkal a tisztesség és józan ész határain belül szabadon rendelkezni. Az ok nélküli pazarlás, az elvezetre való szertelen költekezés bün nemcsak az embernek saját maga ellen, hanem a városnyos örökösök ellen, különösen nem szabad elpazarolni, az öröklött vagyont. Öreg embertől gyermekeik azt is rossz néven veszik, ha szerzett ~~gy~~ vagyonukat akár még a létfenttartásra is felélik. Az elhunyt ember ingóságaiból semmit sem semmisitenek meg, a halottnak szinte gavallérosan megadják a végtisztességet, ünnepélyes temetést rendeznek számára, drága koporsót, legjobb ünneplő ruháját adják rá és csizmáját, de sem az hogy egyes használati tárgyait vele eltemessék vagy egyes tárgyait megsemmisitsék a halott iránti kegyeletből nem szokás. Nagyon megszóltak egy asszonyt, mert a mostani nehéz világban azzal a megokolással, hogy a halottnak már ugyis mindegy rossz harisnyában és cipőben temettette el az édesanyját. Az ingatlan parlagon hevertetését most már bünnek tartják, de bizony régebben sokan a szentgáliak közül parlagon hevertették földjeiket, igaz, hogy ők azt mondták, ugaroltatnak, hogy más években jobban teremjen, de a valóság az volt, hogy nem nagyon kedvelték a földmives munkát és szerettek könnyen élni, sőt szántóföldjeiket igen könnyen áruba bocsajtották, inkább az erdőket tartották meg, mert az erdőmiveléssel kevesebb volt a munka. Ma már örvendetesen megváltozott a helyzet s egyes gazdák mintaszerüen gazdálkodnak, parlagon hevertetés igen ritka eset és megszólás tárgya.

IV. 61. sz. kérdés.

A dologi jogok időtartamát véglegesnek illetve örökösnek tekintik, mert még a halál sem szünteti meg csak átszármaztatja az örökösökre, de megszünik önkéntes lemondás, vagy elidegenités által, vagy ha a dolog megsemmisül, vagy a törvény elveszi. Az időtartam szempontjából nem tesznek különbséget tulajdon, birtok és birlalat között. Általában az a distinctio, ami a jogtudomány szerint birlalat, birtok és tulajdon között van, nincs meg ugy az ő fogalmukban. A jogi meghatározás szerint csupán birlalatukban, vagy birtokukban levő dolgot idegen dolognak tartanak, semmi vonatkozásban nem tekintik sajátjuknak. A birtokban lévőre körülbelül azt mondják "az nem az enyém, csak használom, mert", a birlalatban levő-e" az nem az enyém csak náiam van, mert stb." Egyébként is a"birtok" kifejezés náluk a koriátlan tulajdonu földingatlant jelenti. Például: Szalai Gábor jól birja magát, mert van 50 holdas birtoka", ami azt jelenti, hogy ötven hold saját tulajdonu ingatlana van. A birlalás mint kifejezést nem használják, sem a birlalás jogi fogalmára, sem ettől elterő fogalomra.

Ingatlan eladásánál a vevő megválasztásánál a fő elv: ki ad többet. Nem sokat számit, hogy a vevő rokon, jóbarát, szomszéd, legfeljebb egyenlő nagyságu vételár felkinálása esetén részesül annyiban előnyben a rokon, szomszéd, jóbarát, hogy ő kapja meg az eladni szándékolt ingatlant. Megjegyzem, hogy eszébe sem jutna a rokonnak, szomszédnak, jóbarátnak, hogy kedvezőbb feltételeket kérjen, mint más idegen. Ez nem tévesztendő össze azzal, hogy alkudni szeretnek, de komoly vételi szándék esetén csak addig alkusznak, amig más ugyanannyit be nem igért. Igy eladói fogás azt mondani az alku közben a felkinált vételárra, hogy az azért kevés, mert más már többet igért.

Egészen a legutobbi időkig a kiad többet érte elv oda vezetett, hogy a község határának tetemes részét idegenek, különösen a szomszéd sváb községek lakosai szerezték meg. Azoknál kevesebb volt a föld, nagyobb volt ennek következtében a földszerzési vágy, kisebbek az igényeik, nagyobb a munkateljesitményük s személyes életszükségleteik kielégitését is a minimumra korlátozták, csakhogy földet szerezzenek. A szentgáliak nem találtak semmi kivetni valót azon, hogy idegennek, más községbelinek adják el földjeiket. Nekik volt elég, közülük vevő nem igen akadt, vagy nem adta meg azt az árat, amit a szomszédközségbeliek. Ez az elmult világháboru utáni időkben oda vezetett, hogyegyes távolabb vidékről is telepedtek át Szentgálra olyanok, akik a saját szükebb hazájukban jó pénzért eladták földjeiket és Szentgálon többszörös termennyiségü ingatlant vásároltak. Ezek azonban nem nagyon számoltak a minőséggel és többen közülük a külterjes gazdálkodás nagyobb költségei miatt tönkrementek, nem ugy mint a szomszédos községek szegényebb népe, mely csak kisebb nagyságu földrészleteket vásárolt, hasonlót a maga által már birt földekhez és ezt a kisebb földet a helyiismeretnél fogva is szakszerübben és könnyen müvelte. A legutobbi időkben azonban ez a folyamat megállt, helyben is van megfelelő vevő, sőt bizonyos esetekben a helyi közbirtokosság is vevőként lép fel, ha az a veszély fenyeget, hogy idegen kezébe jut az ingatlan. Ez a védő folyamat magától is meg van, de kétségtelen, hogy a közhatósági intézkedések is elősegitik. A szentgáli ember, ha szüksége van rá a gazdátlan méhrajt elfogja, a kutyát macskát magájénak tartja, de ha jogosult gazdája jelentkezik visszaadja neki, még akkor is ha a méhrajnál a törvényes határidő elmult.

IV. 62. sz. kérdés.

A dologi jogok törvényadta és általuk is közismert biztositékain kivül a dolgok önvédelme, az önsegély erős és kifejezett, a jogos védelem határait sokkal tágabbra bővitik, mint azt a törvény, de különösen az uj-

jobbi birói gyakorlat megengedné.

Megismerésem alapján az a véleményem, hogy más birtokát a szentgáli ember, ha ez a más hagyná minden lelkiismeret furdalás nélkül elfoglalná, elvonná, kiváltképen ha valami mondvacsinált jogcímet is tudna felhozni, azonban ilyen önkényes foglalásra nem igen nyilik alkalom, mert, ha a tulajdonos nem is töröcne vele, vannak jussosok akik nem hagynák. A lopást elvileg elitélik, a gyakorlatban azonban kisebb lopásokat szinte közömbösen követnek el, es ebben a tekintetben alig van különbség szegény és jómódu között.

IV. 63. sz. kérdés.

A szellemi foglalkozást üzők kivételével a vagyon a személyiség, illetve a személyiség értékelésének fokmérője, vagy inkább sulymértéke. A falu földmiveléssel foglalkozó lakosságának a vagyon a legfontosabb suly mérü, de értékmérő a származás minemüsége is, de sokkal kisebb mértékben. A vagyon választóvonal az emberek között a társadalmi életben, a barátságban, de különösen az ujonnan létrejövő családi kapcsolatokban, tehát elsősorban a házasságnál.

Szentgál község lakosságában a következő főrétegeződést lehet megkülönböztetni.

1. A faluban élő tiszviselők, orvosok és általában a szellemi foglalkozást üzők.

2. A volt nemesek- nemzetes urak- leszármazottjai közül azok, akik még aránylag nagyobb birtokkal rendelkeznek és azok, akik bár nem nemesi származásuak, de a nagyobb birtokosok közé tartoznak.

3. A körülbelül 50-100 holdnyi birtokosok.

4. Az 50 holdnál kisebb, de nem törpe birtokosok.

5. Iparosok, kereskedők.

6. Egészen kis birtoku, csak házzal rendelkező napszámosok, nincstelenek, de keresőképes földmives napszámosok és egyéb munkasok.

7. Koldusok és közpénzen tartottak.

A felsorolás nagyjából a rangsor is. A határvonalak 6-7 közvetlen szomszédoknál nem élesek, de mégis határozottak. Legszembetünőbben nyilvánul meg az egyes rétegek különbözősége a házasság kötések terén. Az esetleges érzelmi szempontok csak kis mértékben jöhetnek figyelembe még a közvetlen szomszedos csoportoknál is.

V. Kötelmi jog. 64. sz. kérdés.

A megállapodás, ha azt kényszer és befolyásolás nélküli szabadakaratból kötötték, és az azt megkötő személyek a megállapodáshoz elegendő értelmi képességgel rendelkeznek, közvéleményük szerint mindig kötelező. Kötelező tehát akkor is, ha a megállapodást a törvény nem ismeri el kötelezőnek, így például az egyék fél meg nem egészen töltötte be kiskoruságát, vagy az ingatlanra vonatkozó okirati kényszert tekintve az oly eset, amikor a felek nem készítettek okiratot. Ily esetben nem tartják tiszteséges dolognak, azt hogy az egyik fél a törvényes érvénytelenséget kibuvonak használja fel. Igy nem tartják tiszteségesnek azt ha az időközben nagykoruvá lett fél az egyébként kényszer, befolyás nélkül és teljes értelmi képessége birtokában kötött jogügylettől el áll, illetve az nagykoruvá válván nem erősiti meg. Ugyanigy tiszteségtelennek tartják, annak az eljárását, aki a szóbelileg kötött ingatlanügylettől el áll azért, mert az ügylet ránézve időközben előnytelenné vált és kibuvonak használja fel, hogy a törvény nem ismeri el érvényesnek az ingatlanra vonatkozólag szóval kötött jogügyletet.

A tiszteség és jóhiszemüség azonos fogalmak náluk, az előbbi általánosságban, az utóbbi egyes adott esetekben, konkrét ügyekben. A komoly igéret, különösen ha nemingyenes, hanem valami tárgyi kötelezettségi alapja van, betartandó, de nem kényszerüségből, hanem tiszteségből. Szerintük az igéretnek sem a törvény, sem a hagyomány, sem a szokás nem ad kötelező sankciót. "Az igéret szép szó, ha megtartják ugy jó".

Tiszteséges ember az ő fogalmuk szerint az, aki tiszteségessen, /erkölcsösen/ él, senkit nem rövidit meg sem becsületében, sem testi épségében, sem vagyonában, mindig igazat mond, még akkoris ha ez reá nem előnyös.

V. 65. sz. kérdés.

Mindenki köthet megállapodást /egyezséget/ mindenkivel, ha a megállapodás /egyezség/ tárgya felett szabadon rendelkezhetik. Egyezség alatt nemcsak a jogtudomány szerinti szükebb fogalmat, vagy éppenséggel a perren tartás szerinti perbeli egyezséget értik, hanem minden olyan megállapodást megegyezést, melyet kölcsönös ajánlatok és alkudozások előznek meg. A megállapodás feltételei között nincs különbség abban a tekintetben, hogy azt rokonok, szomszedok, vagy jó barátok kötik. Általában nem szeretik harmadik személyek beavatkozását és közreműködését, éppen ugy mint a közös, együttes megállapodást sem, értve alatta azt, hogy többen együtt, közösen nem szivesen vállalnak kotelezettséget. Egyrészt mert nem nagyon biznak másban, másreszt

mert/önnálóan/ önállóan szeretnek rendelkezni, mások beleszólása nélkül.

Általában az elv az, hogy kiki légyen a maga ura, de mégis a férj és felesége a legritkábban kötnek megállapodást egymás nélkül és a családfő is rendszerint meghallgatja a már serdült, vagy felnőtt, illetőleg nagykoru gyermekeit. Egymásközötti viszonyaikban a férjet a feleség képviselőjéül külön igazolás nélkül elfogadják, feltételezik, hogy a férj a felesége beleegyezése nélkül nem köt olyan megállapodást mely a feleséget is érinti, viszont a feleség a maga részére is kötelezőnek tartja, hogy a férj által az ő nevében kötött megállapodást, ha mondjuk az okiratra, amit a megállapodásról készitettek, a feleség nem is irta alá a nevét.

V. 66. sz. kérdés.

Általánosságban szerintük a megállapodásnak minden oly feltételét kilehet kötni, amely nem lehetetlen és nem ellenkezik a törvénnyel. Felfüggesztő és felbontó feltételek mellett azonban ritkán kötnek megállapodást, inkább elhalasztják, vagy meg sem kötik. Arra, hogy a feltételek egyenlőek legyenek, mindket fél saját érdekeben ügyel, a kölcsönös alkudozás ezért is jellemző. Ingyenes megállapodás, olyan, amely csak az egyik felet kötelezi nem fordul elő. Igy nem tekintik ingyenesnek a szülők és gyermek közötti ajándékozást, mert tulajdonképen öröklési igény az alapja, ingyenesnek csak akkor tekintik ha meghaladja a törvényes osztályrészt, amely esetben ritkán mulasztják el az ügylet megtámadását. Nem rokonnak, akinek öröklési igénye nincs ingyenes ügylettel nem adnak semmit, az ily alakilag ingyenesnek látszó ügyletek valójában viszterhesek s az ajándékba adott föld, vagy ház már meg van, vagy meg lesz szolgálva. Jobbmóduak, de ezek közül is inkább csak az olyanok, akiknek kötelesrészre jogosult örökösei nincsenek, végrendeletben szoktak juttatni ingatlant, vagy pént az egyházuknak. Ez az egyetlen gyakorlati esete az ingyenes ügyletnek.

Közvéleményük szerint a megállapodás értékét és erejét a benne résztvevő személyek becsületes szándéka és teljesitési képessége adja meg. Kötött megállapodásaik rendszerint véglegesek és visszavonhatatlanok, még akkor is ha határozott időre szólnak, a visszalépés jogának kikötése ritka, eppenugy mint a felbontó, vagy felfüggesztő feltételek kikötése. Az adásvételi szerződésre még most is azt mondják, hogy öröklevél eladtam és megvettem örökre és visszavonhatatlanul. Ha okirattal tudja ingatlan tulajdonát igazolni a birtokos, akkor azt mondja:"Van rá örököm", vagyis végleges és visszavonhatatlan vételi szerződése.

V. 67. sz. kérdés.

Megállapodásaik ceremonia és szertartás mentesek de a nyilvánosságot is lehetőleg mellőzik. Nincs a megállapodások kötésének szokásszerü ideje és helye sem. Alkalomszerüleg a jellemző. A megállapodás megkötését csaknem kivetel nelkül megelőzi az elég hosszas alkudozás. Ennek nincs előirt formája mégis van egy szinte elengedhetetlen külsőformája és megpecsételése a megállapodásnak és ez a kézfogás és pedig nem ugy mint egyébként találkozásnál vagy bucsuzásnál, hanem ünnepélyes lendületes kézmozdulattal és alapos kezrázással, illetve tenyérbe csapással. A kézfogás eme megpecsételő jellegét még szóval is megerősitik: "kezedet adtad rá, szavadat ne felejtsd". Állatvásárt legszivesebben a vásárban kötnek, már csak azért is mert az esetenkint változó árakról itt nyernek meggyőződést, azért az eladó is és a venni szándékozó is előbb mindig körülnéz a vásárban.

Ingatlanra vonatkozó megállapodás kötésénél már a kész megegyezés után mennek az irásbeli szerződés elkészitése végett a falu jegyzőjéhez. Az ingatlanra vonatkozó általában szokásos ügyletek irásba foglalása végett ugy szólván kivétel nélkül a falu jegyzőjét keresik fel. Ügyvédhez, közjegyzőhöz csak akkor mennek szerződés készitése végett, ha valamely különleges és különösen fontos ügyről van szó, vagy valami "bibije" van a dolognak s azt hiszik, hogy az ügyvéd, vagy közjegyző ugy meg tudja csinálni az irást, hogy az nem lesz megtámadható. Általában a hivatalos személy előtt kötött, illetve irásba foglalt ügyletnek nagyobb erőt tulajdonitanak. Kivétel nélkül tudják, hogy ingatlant csak irásbeli szerződéssel lehet a telekkönyvben átiratni, de érvényesnek tartják a szóbelileg kötött ingatlan vételt is. Megjegyzem, hogy az irásbéli okiratnak nagy tekintélye van még akkor is, ha alaki vagy érvényességi hibában szenved, amiről azonban legtöbbször nem ők tehetnek, hanem az okirat készitője.

V. 68. sz. kérdés.

A közvélemény szerint a megállapodás esetleges felbontásának a tisztesség szabályai szerint kell történnie, tehát kölcsönös belátással, méltányossággal és ugy, hogy a felbontásból származó hátrány lehetőleg egyenlőképen erintse mind a két felet, illetve az a fél, akinek érdekében áll a felbontás, kellő kártalanitást adjon a másik félnek. Valamely egyébként érvényesen megkötött ügylettől való elállás, illetve egyoldalu elállás a tisztességgel ellenkezik akkor is, ha az elálló félnek a törvény megengedi az elállást, de ez a másik félre aránytalanul hátrányos.

Az irásbeli megállapodás csak tévedésből térhet el a valóban létrejött megállapodástól, tiszteséges ember a valódi megállapodást tartja be, még ha az irásban más is van nem akar a tevedesből javára előnyt, vagy hasznot szerezni.

V. 69. sz. kérdés.

A megállapodás önkéntes, a teljesitésnek is önként kell történnie és magától értetődő, hogy teljesiteni kell, azt már kellemetlennek és rossznak tartják, ha szankciót kell alkalmazni a megállapodásban foglaltaknak betartására, de erre ritkán kerül sor, csak kivételes esetekben. Amikor a másik fél hibáján kivül nem tud teljesiteni, rendszerint méltányosan járnak el, várnak és a szankció alkalmazására csak akkor kerül sor, ha látják, hogy a kötelezett fél szándékosan és rosszakaratuan nem akar teljesiteni, de még ilyesetekben is szokásos a többször is megismételt felhivás. Nem szokták zálogbiztositékot kikötni, általában a kézi zálog biztositást nem tartják egészen rendes dolognak, talán azért mert ily esetben nem nagy a bizalom a felek között és szivesebben kötnek oly megállapodást, illetve oly személyekkel, akikben teljesen megbiznak, viszont ha már zálogot fogadnak el biztositékul, az a véleményük, hogy nem teljesités esetén a zálogból közvetlenül lehet kielégitést nyerni, vagy meg lehet tartani, akár tulajdonul is, ha nagyobb értéket képvisel mint a biztositott követelés.

A közvéleményn első számu szankciója a megszólás, ami sokszor jogos és nem tévesztendő össze a pletykával. Gyakori azonban a megszólásban az elfogultság és pártoskodás, mert rendszerint az egyik féltől nyernek csak tudomást mások, akik azután az egyoldaiuan nyert elbeszélés alapján foglalnak állást, de ellenszenv, rokonszenv és más körülmények is befolyásolják őket.

Az állami /törvényi/ szankcióhoz, birói szankcióhoz nem szivesen folyamodnak. A birói itélet alapján létrejött szankciót nem tartják absolut igazságosnak, bár a biróság iránt és annak pártatlansága iránt kellő tisztelettel vannak, de azt mondják, hogy hamis tanukkal és általában hamissaggal könnyü félrevezetni a hivatalos igazságot.

V. 70. sz. kérdés.

Megállapodásaik életviszonyaik keretében történnek dologi és kötelmijogi vonatkozásban. Személyi és családjogi viszonyaikban nem kötnek megállapodást, kivéve az örökbefogadást. Gyámságot csak gyámhatósági kö-

telezés alapján vállalnak. Legfontosabbnak tartják a megállapodások köréből a tulajdonátruházást és öröklési viszonyból eredő megállapodást és pedig elsősorban azokat, melyeknek ingatlan a tárgya. Ezen megállapodásaikat irásba foglalják. Ingóságra vonatkozó megállapodásaikat nagyobbrészben szóban kötik és irásbeli okiratot viszont csak kivételes esetben készitenek. Ezen megállapodásokat a "do ut des" elvével kötik, tehát szolgáltatás és nyombani ellenszolgáltatás, lehetőleg azonnal befejezve az ügyletet mindkét fél részéről. Kötelmi tárgyu megállapodásaik szük körben mozognak: bérlet, haszonbérlet, kölcsön, munkavállalás szolgálati viszony. Az ezekre vonatkozó megállapodásaikat is leginkább szóval kötik, esetleg az ingatlanra vonatkozó bérleti szerződést irásba foglalják, de csak akkor ha nagyobb ingatlan bérletéről van szó, vagy hosszabb időre - több évre - kötik.

V. 71. sz. kérdés.

Legfontosabbnak tartott ügylet a tulajdonátruházás és pedig elsősorban az, amelynek tárgya az ingatlan. Elsősorban áll az ingatlanra vonatkozó adás-vételi megállapodás. A csere ügylet ritka és kölcsönösen adódó alkalomszerü. Az ajándékozás az esetek csaknem összességében tulajdonképen öröklési természetü. Az öröklési viszonyból származó kérdéseket rendeznek ajándékozás formájában, de még a leendő örökhagyó életében a leendő örökösei javára, esetleg abból a célból, hogy az örökhagyó akarata az egyik vagy másik kedvezményezett javára érvényesüljön. Az ily természetü juttatásokat sokszor csak vételi szerződés formájába burkolják. Természetesen ilyenkor az adás-vételi megállapodás velejárói elmaradnak, alku stb.

Egyébként az adás-vételi megállapodásnak elengedhetetlen előjátéka a kölcsönös alku. Erre jellemző az, hogy történt oly eset, amikor a vevő az eladó által megjelölt árat az első szóra beigérte, de az ügylet nem jött létre, mert az eladót a nyomban beigért ár zavarba hozta és az a gondolata támadt, hogy becsapodik, ha megkapja a kért vételárat, az eladni kivánt dolog bizonnyal többet ér, mint amennyit kért érte, különben a vevő nem igérte volna meg nyomban a kért összeget. Az ár megjelölése sem megy első szóra. Az eladó megmondja eladási szándékát, a vevő ovatosan nyilatkozik, és mindegyik a másiktól akarja kivenni, hogy mennyit kér illetve mennyit ad. Vagy az eladó vagy a vevő mondja ki az első összeget, de bármelyik teszi, tisztában van vele mindegyik fél, hogy az nem az utolsó szó. A vevő kevesebbet igér, mint amennyiben az eladó az árat megjelöli, az eladó többet kér, mint amennyit a vevő esetleg elsőnek beigért. Nem mindig a közep érték lesz a megállapodott összeg, de az igen ritka eset, hogy a megállapodás abban az összegben jöjjön létre, amit egyik vagy másik fél elsőnek kimondott. Nyilvánosság előtt csak a vasarban alkudoznak. Ingatlan

vételere vonatkozó alkudozás rendszerint negyszem közt történik, annyira, hogy ha az eladó, vagy vevő több személy, akkor is csak egy tárgyal közülük. Előfordul az hogyaz alkudozás eredménytelen marad s meggondolási időt engedélyeznek egymásnak a felek. A meggondolási idő alatt nem illik az ingatlant másnak eladni, de letelte után tudomásul lehet adni, a vevőnek, hogy más vevő is volna, aki már igért annyit, vagy többet. Közvetitőt es rábeszélőt ritkán vesznek igenybe. A hivatalosan engedélyezett ingatlanvételi közvetitők szerepe is rendszerint abban merül ki, hogy a feleket összehozzák, igyekeznek ezek is az ügylet létrejövése érdekében közbeszólni, de nem nagyon szokták megengedni. Méltányos ár sem ingatlan sem ingó adás-vételénél nem fordul elő. Az eladó a legmagasabb áron akar eladni, a vevő minél olcsóbban akar venni, rokonság, szomszédság, barátság nem számit. A megrendelésre készülő munkánál sohasem mulasztják el az árkérdés előre való rendezését, de csak a különleges és nagyobb anyagi jelentőségü rendelesnél. Igy a lópatkolás árát sohasem kérdezik meg előre. Nem kérdezték meg békében a csizma talpalás árát sem, de a fejelés árát már előre kialkudták, valamint az uj csizma készitését is. A rendelő által vitt anyagból készitendő férfiruha munkadiját előre ki szokás alkudni, de az egyszerübb női ruha varrásának diját nem kérdezik meg előre a varrónőtől.

Házat rendszerint "házilag " épitenek és pedig az ősi megszokott forma szerint, legfeljebb a mérete változik igény és mód szerint. A ház épitéséhez szükséges anyagot az épittető vásárolja meg s azután külön megegyezik a kömivessel, áccsal, asztalossal, cserepessel, bádogossal.

A pénzre azt mondják, hogy szükséges dolog, mert csak azzal lehet fizetni. /fizetési eszköz./ Pénztőke gyüjtése, takarékbetétbe tétele a pénznek csak átmeneti időre szokás, főkivánság a pénznek mielőbb ingatlanba való fektetése. Nemcsak most a különleges háborus viszonyok idején, de békebeli normális viszonyok között is igy volt. Pénzt a takarékba csak akkor tettek, ha nem tudtak ingatlant vásárolni, vagy arra az időre mig részletekben összejön az ingatlan vásárláshoz szükséges tőke. Az nem számit, hogy a pénz kamata magasabb jövedelmet jelentene, mint amennyit az ingatlanból lehet remélni, sőt ingatlant megvesznek oly jelzálogos kölcsönből, melynek a kamat több mint a fele jövedelme, abban a reményben eszközlik a vételt, hogy a vételárat egyéb jövedelmükből kifizetik és mégis csak több lesz a föld, ami a biztos megélhetésnek s a tekintélynek is az alapja. Tőkefenttartás és megőrzes céljából ingóságokat a legritkább esetben vásárolnak, csupán oly ingóságot melyre szükségük van, ami jövedelmez. Spekulativ müveletekkel nem foglalkoznak, ezen szabályt, mint kivetel erősiti,hogy néhány öregasszony uzsora kölcsönöket nyujt a nagyon rászoruloknak.

V. 72. sz. kerdés.

Penzkölcsön igénybevétele, elsősorban ingatlan vagyon szerzese végett, mindennapi dolog.Hosszabb lejáratu pénzkölcsönert a helybeli takarékpénztárhoz, szövetkezethez, vagy a vármegye székhelyén levő pénzintézethez fordulnak. Pénzkölcsönt általában jelzálogos fedezet mellett vesznek fel. Az első világháboru óta a penzintezetek csak váltó aláirása ellenében nyujtanak kölcsönt, ezt már megszokták és természetessé vált, tudják, hogy a kölcsönzés esetén minden negyedévben uj váltot kell aláirni, de magáról a váltóról, illetve annak lényegéről a legkevesebb fogalmuk van. A mostani kölcsönnyujtási módozatot átmeneti állapotnak tekintik. Egymás között is kölcsönöznek pénzt, de csak rövidebb lejáratra és rendszerint kamat nelkül. Régebben mikor nehezen lehetett kölcsönhöz jutni, erősen divatozott az uzsora és a zálogbirtok. Nem volt ritka a 25%-os kamat sem. Az egymás közötti kölcsönzés esetén ha kamatot számitanak, ez nem nagyobb mint a "takaréki kamat" vagyis amennyit a pénzintézetek számitanak a kölcsönök után.

Gyakori a használati tárgyak, szerszámok, termények kölcsönzése. A terményből nem ugyanazt, hanem hasonló minőségüt kell visszaadni. Igy kölcsönöznek egymásnak ekét, vetőgépet, bíronát, vetőmagot, kenyérgabonát stb. Az ily kölcsönzések mindig ingyenesek, de rendszerint viszontszolgálat reményében történnek. Pénz kölcsön igénybevételénél gyakran szorulnak kezesre. A kezesség rizikoval jár, azért csak személyileg és erkölcsileg megbizható emberért vállalnak kezességet, igy jóbarátért, rokonért, teljesen megbizható becsületes szegény emberért. A kezesről az a vélemény, hogy kissé könnyelmü, de jó ember.

V. 73. sz. kérdés.

Ujabban a munkaszerződések hatóságilag vannak szabályozva, ezeknek formájától eltérni nem lehet, igy ezekben az ügyekben a szokás érvényesülése korlátozott. A község lakossága ősidőktől kezdve különleges nemességgel birt, de jobbágyaik sohasem voltak, csak cselédeik, szolgáik, napszámosaik es részert vállalkozó munkásaik. Ujabban a munkás hiány óta, nagyobb mértékben a részesedésért való munkavállalás jött divatba. A földtulajdonos adja a földet és a vetőmagot, esetleg a munkaeszközöket is, a vállalkozó a munkát s ezért a terménynek bizonyos hányadát, felét, harmadát, vagy más arányrészet kapja. Az összes munkát a munka vállalónak kell végezni, kiveve a termenybenordást, amit gyakran meg a munkavállaló részére is a földtulajdonos végez el. A hányados müvelési viszony sok esetben éveken át tart. A megállapodás a legtöbb esetben szóbeli.A szentgáli gazda a

cseledjével szemben tartja magát, bizalmába nem avatja, de a cseledfogadásnak különös formája, vagy szertartása nincs. Felmondás, cselédlopás eseténi magáninditvány a törvényszerinti, különös szokás, vagy gyakorlat nincs. Cselédlopás esetén magáninditványt az esetek többségében nem terjesztenek elő, illetve csak ritkán tesznek feljelentést, egyszerüen kidobják felmondás nélkül a hütlen, vagy tolvaj cselédet.

V. 74. sz. kérdés.

A törvényes és törvénynél fogva kötelező képviselete, illetve képviseltetés esetein kivül a szentgáliak nem szivesen képviseltetik magukat oly ügyben, amit maguk is el tudnak látni. A fogadatlan ügyvitelt még akkor sem veszik szivesen, ha abból utólag reájuk előny származik. Az ügyvédről való véleményük általában nem kedvező. Különféle s különösen nem egészen a becsület utján járó ügyben az ügyvédet a fél cinkostársának tekintik, még akkor is, ha a saját ügyük ilyen, mert bizony peres ügyében a szentgáli emberek között sok van olyan, aki az igazságot meg nem engedett eszközökkel is igyekszik a maga javára billenteni. Igy peres ügyben nem tartják nagy bünnek a tanuk felkérését, hogy ugy valljanak hogy az álláspontjukra kedvező legyen. Ha kapható a tanu, meg is fizetik.

V. 75. sz. kérdés.

Társulás, szövetkezés sem tágabb, sem szükebb körben nem természetük, van ugyan helyben hitelszövetkezet és értékesitő szövetkezet is, de ezek nem a saját kezdeményezésükből létesültek. Ha lehetne a közbirtokossági vagyont is felosztanák egymás között. Még a rokonok is ritkán állnak össze és csak alkalmilag társulnak bizonyos gazdasági munka elvégzésére, vagy gazdasági eredmény közös létrehozására. Az erdelyi és más országrészben is szokásos kaláknak itt nincs semmi formája, de semmiféle magántermészetü saját kezdeményezésü gazdasági célü társulás, szövetkezés nincs a községben. Valamikor tekintélyes takács céh volt a községben, de erről már csak az öregek tudnak. Társadalmi, de különösen szórakozási jellegü szövetkezése, "köre" minden a faluban felielhető társadalmi rétegnek van.

V. 76. sz. kérdés.

A kereskedelmi üzlet jellegével biró biztositási társaságoknál biztositják tüz ellen, jégkár ellen vagyonukat, termésüket. Ez már annyira

átment a szokásba, hogy tüz kár ellen ugyszolván minden ház biztositva van. Jégkár elleni biztositást csak a nagyobb gazdák kötnek. Saját kezdeményezésü, egymásközötti biztositás, vagy az esetleges kár közös viselésére való megegyezés, szövetkezésnek semmi nyoma. A kárt, balesetet a végzet rendelésének, vagy az Isten csapásának tartják s azt a kárt szenvedőnek magának kell elviselni, legfeljebb a jótékony adományozással illik rajta segiteni, az azonban nem csorog bőven, éppen csak cseppenik. Sajnálják a károsultat, de örvendnek, hogy nem őket érte a kár s ezzel napirendre térnek felette.

V. 77. sz. kérdés.

A kártérítésre való kötelezettségnél eltérőek a vélemények, ha harmadik személy felelősségéről van szó. Van olyan vélemény is, hogy az atya a kiskoru gyermeke, a gazda a cselédje által okozott minden kárért felelős, van olyan akinek az a véleménye, hogy semmiféle kárért nem felelős az atya, vagy gazda. A felelőségi eseteket inkább a méltányosság szempontjából birálják el, nem szigoru általános szabály szerint. Igy különösen számit az, hogy a kár a kárt szenvedettet sulyosan érinti-e, vagy sem. Igy ha gazdag ember gyermeke okoz a szegény embernek kárt, akkor illik, hogy a gazdag ember a szegény ember kárát megtéritteti, de forditva a közvélemény már nem, legfeljebb a sértett várja el a kár megtérítését, különösen ha a szülőt nem terheli különösebb felügyeleti mulasztás.

Kutyát kizárolag házőrzési célból tartanak. Az ily kutya harapása által okozott kárt, orvosi kezelési költséget csak akkor tartják megtéritendőnek, ha a kutya az őrzött ház területén kivül harapta meg a sértettet, mert szerintük joga van mindenkinek arra, hogy a saját vagyonát kutyájával őriztesse, az idegenek kötelessége óvatosnak lenni, ha bemegy egy oly ház udvarába, ahol a kutya őt nem ismeri még. A vétlen kárért való kártérítést nem tartják kötelezőnek, de méltányosságból meg kell téríteni. A tisztességes ember a véletlenül okozott kárt is megteriti, különösen ha szegény ember szenvedte a kárt. Vadak által okozott kártérítési ügyek a helyi különleges viszonyok miatt alig fordulnak elő, de egyébként is a vadak által okozott kárt csak igen kiveteles esetekben tartják megtéritendőnek, illetve ritka esetben követelnek ily kár miatt kártérítést. A veszelyes üzemek tárgyi felelősegének elvét általában ismerik és helyesnek tartják.

V. 78. sz. kérdés.

Eltartási szerződést a munkaképtelen öregekkel és betegekkel külö-

nösen a szegényebb sorsuak szivesen kötnek. Itt is jellemző ezen ügyletekre, a szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak sokszor nagy aránytalansága a tartást vállaló terhére, amit csak az ügylet szerencseszerződés szerü természete egyenlit ki néha, t. i. ha az eltartott a reméltnél korábban hal meg. Az eltartási szerződéseket ingatlan vagyon ellenébeni tartásért az eltartott haláláig terjedő, tehát bizonyosan bekövetkező, de az időpontban viszont bizonytalan időre kötik. A tulajdonjogot rendszerint a viszony megkezdésekor átiratják a tartást vállalóra és a tartást kikötmény alakjában biztositják. Az ily eltartott rendszerint ugy él a családban mint más hasonlókoru családtag.

V. 79. sz. kérdés.

A nagy mértékben a szerencsétől függő s nyereséget célzó játék, vagy fogadás nem szokásos. Aki pénzben kártyázik azt a közvélemény elitéli és nem tartja teljesen megbizható és tisztességes embernek, még akkor sem, ha egyébként teljesen kifogástalan életü. Az megesik, hogy vitatkozás fejében pénzbe, vagy borba fogadnak, de ennek megadása nem kötelező, csak becsületbeli s nem esik tisztán a nyertes javára, mert közös célra illik elkölteni, vagy a fogadásban nyert bort a vesztes felével együtt illik elfogyasztani. Az ily fogadás inkább legényes virtus számba megy, idősebb komolyabb emberhez már nem tartják méltónak.

Sok babonás szokásuk és hiedelmük van, de ezekben jogi jelentőséget nem találtam, szellemekben csak nagyon kevesen hisznek. Sorsjegyet igen kevesen vásárolnak a nagy reklám ellenére.

VI; 80. sz. kérdés.

A népi szankció csak a tételes törvénnyel nem sujtott és a falu erkölcsi rendje elleni cselekményekkel szemben lép fel, de nem megy tovább a megszólásnál, lenézésnél, megvetésnél. Positiv sujtó hatálya és eszköze nincs. A tételes törvénnyel sujtott büncselekmenyekért kiszabott büntetés elszenvedése után a népi szankció külön már csak akkor sujtja a bünöst, ha a falu közvéleménye szerint a kiszabott büntetés nem állot arányban a büncselekmény sulyával, vagyis a bünös nem kapott elegendő büntetest. Ily esetben is azonban szerencsésnek tartják a bünöst, mert sikerült olcson szabadulnia. Egyébként sokszor az a falu népének a véleménye, hogy a bünös a büntetés elszenvedésével a cselekményeert szolgált, elégtételt adott és ez mintegy rehabilitálja. Megis, különösen sulyosabb cselekményeknél a büntetés kiállásának dacára is

sokáig fennmarad az elkövetett cselekmény rossz emléke s kiterjed még az utodokra is. Igy megnyilvánul ez bizonyos emlékeztető jelzőkben: például egy családot igy hivnak: gyilkos Szalay, vagy bum-bum Tamás, ami a fáma szerint azt jelenti, hogy az egyik Tamás nevü családból származó férfi, egy rokonát vadászat közben vadászpuskájából tett két lövéssel megölte.

A tételesjogi büncselekményeket általában ugy itélik meg, ahogy a tételes jog, mégis egyes különösebb cselekményeknél ettől eltérően, sulyosabban vagy enyhébben, de olyan véleményre nem akadtam, mely szerint a tételes törvénnyel büntetni rendelt cselekmény nem volna büntetendő, vagy büntetni kellene oly cselekmenyt, melyet a törvény nem rendel büntetni.

A rendkivüli háborus körülmények folytán hozott rendkivüli büntető intézkedéseket azonban / igy bizonyos árdrágitó visszaélésnek nyilvánitott cselekményeket különösen/ sok esetben nem tartják igazságosnak.

VI. 81. sz. kérdés.

Az enyhitő és sulyosbitó körülmények megitélése szempontjából felfogásuk, véleményük általánosságban egyező a birói gyakorlat szerinti felfogással. Mégis konkret esetekben, de csak azért mert közelebbről ismerik a cselekményben résztvevő szereplőket és talán tisztábban látják a körülményeket, mint az itélkező biró, másként is itélik meg a sulyosbitó és enyhitő körülményeket, illetve több, vagy kevesebb enyhitő és sulyosbitó körülményt látnak fentforogni. A részegség mint körülmény érdekes megitélésben részesül. A duhaj, garázda részeg cselekményénél a részegséget sohasem tartják enyhitő körülménynek, vagy beszámitást kizáró oknak, még akkor sem, ha a cselekményt, teljesen öntudatlanságban követte el, viszont az u.n. "spicces", de egyébként nem részeges embernek sok mindent elnéznek és megbocsájtanak.

VI. 82. sz. kérdés.

A büncselekményért elsősorban a tettes felel, de másodsorban a felbujtó és az, aki a cselekmény elkövetéséhez segitséget nyujt. A közvetett tetteség fogalma meg van náluk is, igy ha valaki a büncselekmény sulyával, vagy bünös voltának tudatával nem rendelkező ember bujt fel, vagy használ fel a cselekmény elkövetésére. A kötelező felügyelet elmulasztása által létrejövő cselekményeknél a mulasztót nem tekintik közvetett tettesnek, de anyagilag felelős, sőt esetleg büntetőjogilag is, azonban nem mint közvetett tettes, hanem mint olyan, aki a hanyagságáért érdemel büntetést. A bolondnak és értelmileg fejletlen kiskorunak sem szabad mindent tenni,

mert a cselekmény elkövetésében erőszakkal is meg lehet akadályozni, de megtorlásnak vele szemben nincs helye.

VI. 83. sz. kérdés.

A kisérletet, előkészitő cselekményt büntetendőnek tartják, mert a jogellenes érzület megnyilvánulását látják benne, ami szerintük akkor is büntetendő, ha a létrehozni kivánt eredményt nem sikerült létrehozni, vagy a bünös cselekmény által elérni kivánt eredmény más kivül álló okból nem következhetett be. Még az önkéntes elállást is büntetendőnek tartják, természetesen enyhébben, de nem szabad büntetlenül hagyni. Sokan hisznek közülük a szemmelverésben, rontásban, melyben tulajdonképen azért hisznek, mert azt tartják, hogy nemcsak a fizikai ténykedésnek van ártó ereje, hanem más ellemi rosszindulatnak, rosszat kivánásnak is van ártalomban megnyilvánuló hatása.

VI. 84. sz. kérdés.

Az önvédelem, más védelme, a jogos önvédelem kérdéseiben itt is, mint általánosságban tapasztaltam más helyeken is, jóval tul mennek azon a határon a megengedettség elvében, mint a tételes törvény.

Felfogásuk tulnyomóan odahajlik, hogy az ember önvédelme érdekében mindent megtehet, ami a jogellenes cselekményelhárítására szükséges, vagy szükségesnek látszik, mást érő jogellenes támadás esetén, azonban már csak addig lehet menni, ameddig a megtámadott is feltételezhetően elmenne. Szülő, vagy idősebb rokon, vagy akár idegen idősebb ember részéről fenyegető támadás elől, ha csak nem fenyegeti közvetlenül a megtámadottnak életét, ki kell térni.

Az elhárítás tul mehet a szükséges határon, nem kell arányba állitania a támadó cselekményével. Értelmetlen ember, oktalan állat támadása elől, azonban lehetőleg ki kell térni, az még csak nem is szégyen, az önvédelem nemcsak az ember személye es testi épsége, élete elleni cselekménynél lehet határozott és erélyesen visszautasito, hanem a vagyon elleni támadásoknál is. A szentgáli ember lelkiismeret furdalás nélkül leütné a zsákmányával menekülő tolvajt s azzal sem sokat törödne, ha ugy megütné, hogy halálát lelné a tolvaj.

VI. 85-87 sz. kérdés.

A nepi szankciók, csak erkölcsi jelentőségüek s ezek csupán a pletykázás, megszólás, kiszólás, lenézés, megvetés a falu népe, illetve

társadalma részéről.Semminemü egyéb szankció se nem nem szokásos, se nem türt, sem alávetés nincs. A fenti szankcióknak látható szervezete nincs, mintegy személytelenül, illetve nem látható, de megis létező hatalomtól erednek. Hatása le nem becsülhető, sokszor sujtó, de sok esetben a tőle való félelem miatt preventiv természetü. Különösen a házasság és a nemi erkölcs terén érvényesül erősen s erre csak azt a pédát hozom fel, hogy Szentgálon a közepesen jó családból való lányok csaknem kivétel nélkül érintetlenül mennek a házasságba, dacára annak, hogy a házasságok, inkább vagyoni érdekből és társadalmi rang szerint köttetnek mint szerelemből, de oly nagy az ellenőrzés és oly erős a megszólás a házasság előtt, illetve házasságon kivül némileg közösülő leányokkal szemben /ez pedig legtöbb esetben kiderül,/ hogy ilyen leányt el sem vesznek feleségül, vagy legalább is rangon aluli házasságot kénytelen kötni.A közhatalommal ellentétes szankció nincs, azonban a közhatalommal elitéltek rehabilitációja sokszor előbb, vagy később következik be, mint ahogy azt a tételes törvény megengedi.

Semmi olyan különleges szervezett közösség nincs a faluban, amely tagjaival, vagy bizonyos körben szankciót gyakorolna, vagy gyakorolhatna.

VI. 88. sz. kérdés.

A községi vallásos élet középszerü. Még a kevésbbé vallásosak is hiszenek az Isten büntetésében, melyet sokszor betegség, baleset, vagy más sorscsapás alakjában szab ki a mindenható isteni hatalom. Talán éppen ezért a sorscsapásokat egykedvüen fogadják, de különben is természetükkel ellenkezik, a hangos siralom és a fájdalom kifejezett kimutatása, piacra való vitele. Sok a babonás hit és szokás, különösen a rossz szándéknak rontásban megnyilvánulásában hisznek s ezt sokszor egyes személyeknek tulajdonitják, akikkel szemben retorziót tartanak alkalmazhatónak. Az ily retorziok azonban mindig egyéniek, sohasem közösségi szervezetből kiinduloak.

VI. 89. sz. kérdés.

Amint már fentebb erintettem megelőző hatása van a pletykától, megszólástól, lenézéstől való félelemnek. Pozitiv megelőzés és akadályozás, illetve visszatartás valamely szabály megsértésétől nincs, nemcsak erőhatalommal és tettel nincs, de szóval, vagy fenyegetéssel sem. Ilyennek nyomára nem lehet akadni. Általában a népi, társadalmi szankciók gyengék és sehol sem lehet találni mögöttük erőhatalmat, aki tulteszi magát rajtuk, arra nincsenek hatással, kényszerítő erejük nincs.

VI. 90-93 sz. kérdés.

Sem most nem lehet találni, sem a múltban nincs nyoma az oly büntető szankciónak, melyet a közhatalmon kivüli más szervezet szabna ki, akár pénzbüntetés, akár testi fenyités, vagy szabadságkorlátozó büntetés alakjában. Társadalmi jellegü szankciók csupán a fent már emlitett pletyka, megszólás,/kiszólás/ lenézés, megvetés. Különleges vonatkozása ezeknek mit szankcióknak, hogy ritkán érvényesülnek közvetlenül és szemben azzal, akit sujtani akarnak, inkább csak mások előtt s az elitéltek háta mögött, egyelőre és esetleg hosszabb ideig a tudtuk nélkül. Éppen ezért nehéz az ellenük való védekezés nem érvényesül az audia ur et altera pars elve, és éppen azért kisebb sulyu cselekményeknél jobban tartanak tőle, mint a közhatalom által kiszabni szokott büntetéstől.

VI. 94. sz. kérdés.

Már az önvédelem /jogos védelem/ kérdését tárgyaló pontnál emlitettem, hogy véleményük szerint a jogos védelem terén messzebb lehet menni, mint a törvény, de különösen a birói gyakorlat megengedi. Már ebben a felfogásban is meg lehet találni a nyomát az egyéni elégtételvételnek, de ez megvan egyébként is. A sértett, kárositott fél lelkiismeretével összeegyeztetőnek találja, hogy az elszenvedett sérelemért, ha azt nyomban nem teheti, később vegyen elégtételt, illetve álljon bosszut. Az ettől visszatartó erő ritkán a lelkiismeret, vagy a meggyőződés, hogy az egyéni megtorlás nem helyes, hanem a büntetéstől való félelem, mert azt tudják, hogy az egyénileg vett elégtételt, a jogos védelem esetétől eltekintve, büntetés jár. Az egyéni elégtétel vételére törekvő indulat kielégitést keres, de a büntetést is kerülni akarja s azért titkos utakon is próbál érvényesülni, de legalább is hosszas harag van a felek között. A sértett fél kijelnti, hogy nem áll szóba a kárositóval, mert nem tartja tiszteséges embernek, s ezen véleményét másoknak is elmondja s ez már egy neme a megtorlásnak, mert az ily megszólásnak sértettje, - az eredeti sértő ritkán fordul elégtételért a bírósághoz, mert akkor attól fél, hogy az alapügy is szönyegre kerül. Sok szentgáli ember azonban nyiltan is kimondja:Azt a gazembert / aki szerinte őt megkárositotta/ akárhol érem, de elverem, nem bánom ha be is csuknak érte, és sok esetben valóban meg is teszi. Párbajszerü elégtételvételnek formájára nem akadtam bár ezt legényeknél pótolja a kölcsönös verekedés, amely azonban ritkán a szószoros értelmében párviadal, mert abba rendszerint mindkét fél barátai beleavatkoznak, sőt mindegyik fél igyekszik már előre bizonyos erőhatalmi többletre szert tenni

VI. 95. sz. kérdés.

A gunyolodás mint szankció Szentgálon azért nem jöhet számitásba, mert magát a gunyolodást a szentgáli ember maga sem szereti alkalmazni, sem nem türi el. Mindenképen ellenkezik alaptermészetükkel. A gunyolodás igen nagy sértés számba megy, még a hasonló társadalmi osztályba tartozók között is, de meg fokozottabban a különböző társadalmi retegek között, illetve a különböző társadalmi rétegbe tartozók között. A gunyolodás a sértettek részéről a legteljesebb és igen sulyos retorziót vált ki, amely szenvedélyességében és erejében felülmulja a vagyoni, vagy testi épségben okozott károk miatti retorziót.

VI. 95. a. és b. kérdés.

A birósági büntetés sulya, erkölcsi és anyagi következményei sok esetben másként érvényesülnek, mint azok a birósági mérlegre téve nyomnak. Ezek a következmények, illetve a megbélyegzés nem általános tételekből indul ki, hanem a konkrét esetből. Jobban és behatobban veszi figyelembe az elitélt és a sértett személyét, a cselekmény és az ártalom relativ körülményeit a falu társadalma, mint a birói itélet, bár talán az előbbi némely esetben elfogult, de ez az elfogultság is inkább méltányosság, mint elfogultság. Az elitélt cselekményének sok olyan rugoja van, és sok olyan tulajdonság rejtőzködhetik a sérelmet szenvedetten is, amelyet a szakbiróság, ha még oly kiváló is, még sem lát meg mert hiányzanak hozzá a tárgyi adatok, észleletek és tudomás. A vád és védelem egyoldaluan állitja be ezeket a körülményeket s vannak oly körülmények melyeket a bizonyitás érdekében a vád és védelem elhallgat, illetve tuloz. A biró tehát bizonyos mértékben torz képet lát és a maga tudásával, emberismeretével kell a valóságot megalkotnia tulzások nélkül, illetve ezek lefaragásával, retusálásával. A falusi közvélemény azonban tisztábban és közvetlenül látja az eseményeket és azoknak rugóit, még ha nem is ismeri a nyomozás és vizsgálat adatait. Egyebként is egy olyan községnek mint Szentgál lakossága, különösen ennek értelmesebb rétege tapasztalatom szerint általában de a maga körében, több élettapasztalattal, emberismerettel és értékitélőképességgel rendelkezik, mint az egyébként tanultabb és a tudásban müveltebb városi réteg, illetve az ebben élők. Ezen utobbiaknak, - akik közé a hivatásos biró is tartozik - élettapasztalata, értékitélőképessége és emberismerete egyoldalubb és hiányosabb, magától értetődően. Különösen a falusi viszonylatban. Ezért nem lehet azután túlságosan csodálkozni, a szentgáli embernek ama véleményén, hogy a birói itélet gyak-

ran nem egyezik az igazsággal. Hozzá kell tenni ehhez még azt, hogy elégé el van terjedve a hamis, vagy legalább is az egyik fél javára kedvező tanuvallomások tétele, sokszor bizony pénzfizetése ellenében. Az egyes büntető, de polgári perekben is a szentgáli nép tudja, hogy kik vallottak hamisan, vagy kik kedveztek a vallomásukban egyoldaluan az egyik, vagy másik félnek és tudják azt, hogy mennyire sikerült ezeknek a valóságnak meg nem felelő vallomásoknak a bíróságot itéletében befolyásolnia, ezért azután el van terjedve az a vélemény is, - különösen a vagyonjogi perekre nézve -, hogy félre lehet vezetni a bíróságot. Mégis ennek ellenére a bíróság tekintélye nagy, mert az ily nem helytálló bizonyitási adatok alapján hozott itélet tévedését, nem tartják a bíró hibájából eredőnek.

Lopásnak, rablásnak, csalásnak, emberölésnek, gyilkosságnak ugyan azt tekintik, amit a tételes törvény ezen cselekmények tényálladékául megállapit. A testi sértés okozását éppen ugy mint a tételes törvény büncselekménynek tekintik és éppen ugy megkülönböztetik a szándékosan okozott és a gondatlanságból okozott testi sértést. A testi sértést akkor nem tekintik büncselekménynek, ha az a jogos védelem keretében történt, illetve okoztatott.

Adataim összeállitásánál felhasználtam hivatalos eljárásomban 1934 és 1939 évben hosszabb időn át Szentgálon szerzett tapasztalataimat, majd 1944 évben kizárolag gyüjtési célból Szentgálra történt kiküldetésem alatt szerzett adataimat, de ezeken kivül személyes ismeretségeim és hivatalonkivüli magánérintkezésben szerzett észleleteimet. Meghallgattam a község jegyzőit, ref. és r.kat. lelkészeit és a község minden társadalmi rétegéből többeket, a szellemi foglalkozást üzőkből is, a különféle birtokos rétegekből is és a vagyonnal nem rendelkezőkből, valamint a község iparosai közül is többeket.

2. Gallotsik Elek:
Kondorfa (Vas m.) (1947. 09.07)

Kondorfa nagyközség története,

jogi népszokásai és néphagyományai

Irta:

Dr. Gallotsik Elek
betétszerkesztő bíró.

E l ő s z ó .

Sajnos be kell vallanom, hogy nehezen határoztam el magamat a Szentgotthárd és vidékének jogi népéletának kutatására, illetve feldolgozására. Nem akarom magamat mentegetni, mert a sok és alapos ok mellett volt mégis némi terhemre róható, mai a járás általam meglátogatot hatodik községénél - Kondorfánál végre megszünt és ezt az áldatlan állapotok örömteljes megszünte mellett főként a Kondorfával kapcsolatos első benyomásaim hatásának köszönhetem.

Kondorfa nagyközség tehát a hatodik község a szentgotthárdi járásban, amit három évet meghaladó ittartozkodásom alatt hivatalos látogatásommal boldogitok. Hogy a község, helyesebben annak lakosai milyen érzéssel fogadják a reájuk némi terhet jelentő, de minden esetben nekik előnyös látogatásomat, különböző.

Nem hallgathatom el, hogy Kondorfa, helyesebben a csörötnöki körjegyzőség községei Csörötnek, Rábagyarmat és Kondorfa voltak azok, melyek mindent elkövettek, hogy látogatásom anyagi okokból elmaradjon, vagy legalább is elhalasztassák, amit kezdetben zokon vettem és szeretem volna a lakosság terhére irni. Most hogy egy fél éve a községben élek, látom, hogy sulyos hibát követtem volna el, ha a lakosságot okolom ezzel és ebből munkámban következtetést vonok lelkiségére. Ugy látom, hogy a község vezetősége nem mindég megtestesitője a népakaratnak, de főként azt igazolja, hogy a népélet és néplélekkutatáshoz idő és hosszabb idő szükséges, mert egyébként sulyos hibák és téves megállapitások történhetnek.

Hivatalszerü munkám során megismertem a Felvidék, az Alföld és Kárpátalja népét, mert köztük és velük éltem, most pedig a Dunántul legnyugatibb részének lakosai között élek negyedik esztendeje. Hosszu idő és ezen hosszabb együttlét az, mely modot nyujt olyan ta-

pasztalatokra és tények megállapitására, amihez nem az, aki népéletkutatás céljából jöan a nép közzé egy rövid időre, nem pedig az,aki köztük nevelkedett és közéjük tartozónak tekintendő, nem juthat. Az időközönkénti helyváltozás a különbségek gyors és helyes megitélését teszi lehetővé, de módot nyujtanak arra is, hogy őszintén és nyiltan, valamint tárgyilagosan állapithassa meg mindazt, ami esetleg nem dicséretes, vagy talán erkölcsileg nem egészen helyes, esetleg megalázó és megvetendő, amit az, akit hivatása vagy származása a néphez köt nem vethet papirra, viszont az, aki csak egy rövidebb ideig él közöttük megtehetné ugyan, de nem észlelheti.

Szeretem a népet az egészséges, józan, értelmes és tisztességtudóegyedeit. Az okos, dolgos, ügyes és jó kiállásu emberpéldányok adják meg a karakterisztikumát annak a községnek, ahol népéletről, lelki egyéniségről és fejlödésről szó lehet, viszont ott lehet és tud is a népéletkutató dolgozni és eredményt felmutatni, illetve ott könynyü a kutató munkája, mert az ilyen községeknek figyelembe jöhető multja, élete és jogi vonatkozásu életmegnyilvánulásai lehetnek.

Komdorfa hát évszázad körüli multja és történelme dacára, azon községek közé tartozik, ahol lelki egyéniségről, népszokásról, különösen önálló népszokásról és népéletről alig lehet beszélni. Felvetödik és adva van a kérdés, hogy miért van ez igy. Erre helyeztem sulyt kutatásomnál és részletesen tárgyalom a történelmi részben, de hivatkozom rá az egyes kérdőpontokra adott válaszomnál is, e itt csupán annyit jegyzek meg, hogy az egyénnel kapcsolatos "gyermekszoba " teorija áll a népre is. Egy népcsoportnak alakuláskori nevelése,vezetése és irányitása esetleg évszázadokra hat ki és tesz egy községet,vagy egész vidéket beteggé, értelmetlenné, féktelenné, bizalmatlanná és tiszteletlenné. De az is lehetséges, hogy befolyásolja a nép munkaszeretetét, munkakészségét és munkabirását is.

Komdorfát az 1947.évi február havában láttam elöször. Derékig érő friss tapadó hóban hótalpakon közelitettem meg Farkasfáról.Terep-

szemlét tartottam, lakást, irodahelyiséget kerestem és tájékozódtam az engem érdeklő ottartozkodási lehetőségek felöl. A község birájához mentem, aki szivesen fogadott és meg is vendégelt. A község birája Dancsecu Imre, egy hajlott hátu idősebb ember és kinézése nem valami bizalomgerjesztő, de jóindulatu és szolgálatkész. Családjának tagjai nem azok az emberpéldányok, akiket szépség, az egészséges test és lélek megtestesitőiként lehetne megörökiteni. A bíróház téli hivatalos helyiségében - a konyhában - még két idegen is tartozkodott, akik ugyancsak nem dicsekedhettek semmi szeppel, sőt az egyik gyengeelméjü is volt, akit a biró szokásos ideges szemhunyorgatások közben " főszolgabiró ur "-ként mutatott be és szólitott következetesen.Szegény szerencsétlen lélek tett,vett és fontoskodott, játszotta a hivatalos felsőbbség szerepét. Eltávozása után a biró felvilágositott, hogy ez Horváth György gyengeelméjü és tájékoztatása során jelezte, hogy sok ilyen "gyenge" van a faluban.

Kondorfáról szerzett első benyomásaim között szerepel tehát a "főbiró ur " és a biró által jelzett sok hasonló "gyenge", a birói ház tipikusan elrajzolt lakói, melyek népéletkutatási munkámra az impulzust megadták és vesszőparipámmá váltak. Talán röviden a község degeneráltságának nevezhetem első benyomásaimat, amelyeket utóbb tapasztalt óriási mértéke annyira szembetünő és különös körülmény,hogy mint népéletkutatónak kötelességem is vele foglalkozni.

Ezen nem étvágygerjesztő, de annál különlegesebb utravalóval tarsolyomban indultam utnak Kondorfa nagyközség népéletkutatói munkám utvesztőjébe, de Ariadne fonalaként magammal vittem a biró tárgyilagosságot és pártatlan igazságszeretetet.

Isten nevében !!

Dr.G.E.

Általános ismertetés.

Kondorfa nagyközség Vas vármegyének a szentgotthárdi járásában. A község közigazgatásilag a csörötnöki körjegyzőséghez és a szentgotthárdi járás főjegyzői hivatalához tartozik. Járásbirósága és telekkönyvi hatósága Szentgotthárdon van, törvényszéke pedig Szombathelyen.

Kondorfa község a Rába folyó völgyében fekvő Csörötnöktől délkeletre mintegy 7 kilométerre fekszik, mégpedig a Csörötnökről Őriszentpéterre vezető müutat kelet-nyugat irányban keresztező Lugos patak völgyében fekszik, főként a völgy északi lejtőjén, de a déli oldalt uraló Bucsuhegy tetején is van egy kb. nyolcvan házból álló település. A völgy északi lejtőjén a völgy vonulatának megfelelőleg huzodó kanyargós ut két oldalán és a müut mellett terül el a község házainak zöme. A község kelet nyugat irányban másfél kilométert is meghaladja, de szélessége csak a müut mellett számottevő, mert egyébként csak az ut mellett szétszórt házakból áll, mely néhol egy egy család tulajdonát képező belsőség feltagolása folytán észak dél irányban huzodó sikátorok mentén épült házakkal szélesedik, ami azonban jelentéktelen. A község házainak másik csoportja, a Bucsuhegyen levő település, rendezettséggel ugyancsak nem dicsekedhetik, de viszintes talajfekvése és fásitott volta miatt egy nyaralótelep benyomását kelti. Magaslati fekvése folytán gyönyörü kilátás nyilik a völgy északi oldalára, a környező erdőkre és a távoli hegyekre.

Kondorfát távolsága Szentgotthárdhoz, mint a járás székhelyéhez talán közelebb hozza, mint a legközelebb fekvő városhoz, Körmendhez. Szentgotthárdhoz 15 kilométerre van és igy piacok idején inkább oda jár, terményeit is oda viszi és onnan szerzi be szükséges ruházati és más iparcikkeit. Körmend hozzávetőleg 28 kilométerre fekszik. Piacait szintén látogatja a lakosság, de már ritkábban, inkább csak országos vásárok idején és főként a község lovasgazdái, vagy azok akik szükségleteiket Szentgotthárdon beszerezni nem tudták.

Kondorfa a Ciszterci ta rend szentgotthárdi adománybirtokához tartozó község, s igy a község története szorosan összefüg a rend történetével.

Szentgotthárdot III.Béla király 1183-ban adományozta a francia eredetü Ciszterci ta rendnek és annak települése 1184-ben történt meg. Az adománybirtok a Rába völgyében nyugat-kelet irányban hozzávetőleg 28 km. észak-dél irányban körülbelül átlag 8 km.széles volt. Az adománybirtok délkeleti részén fekszik a mai Kondorfa. Az adománybirtok a "gyepü " és politikai határ közti sávban feküdt,vagyis gyepüelvi telspülés,mely egyben magyarázatául szolgál annak, hogy miért adott a király ilyen nagy és összefüggő területet a rendnek. Az adománybirtok tehát a nemzettségek által megszállott gyepün belüli rész és a politikai határ közötti lakatlan zónában volt a nyugat felé húzodó nyitott völgy szájában terült el, mellyel a gyepüelyi területet kettéosztotta és összefüggését észak dél irányban megszüntette. Ezen lakatlan, mocsáras és természeti akadályokkal bővelkedő vadon benépesitését, megmüvelését és azon a kultura elterjesztését tüzte ki célul a király, amikor azt a ciszterci ta rendre bizta. Természetesen az 1184.évi rendi település csak Szentgotthárdra vonatkozott, az a - dománybirtokon most lévő többi község keletkezése későbbi eredetü. A ciszterci ta telepitéseknél a majorok vitték a vezérszerepet, s igy létesülhetett Kondorfa is valószinüleg, mint a most is létező Huszászi birkás major helyén volt majorság jobbágyainak települési helyeként, mely a Lugos völgy északi oldalát képező hegyvonulat legmagasabb pontján a Csörötnök- öriszentpéteri müut mellett fekszik.

Az 1350.évben találunk először említést a helységről, mely akkor Gardonnfalua néven szerepelt, 1538-ban már Kardonffalva, 1593-ban Gardonfalva, a Heiligenkreuzi korszakban / 1734-1879 / Gardendorf és Grottendorf néven szerepel. A Kondorfa elnevezéssel először 1614 -ban találkozunk,vagyis a Heil.krz.kor előtt, mely állitólag a község egy régi családjának neve " Kondor " név után lett elne-

vezve, de erre semmi adat nincs. A név eredetének felkutatása végett az apátsági irattárban, a rábagyarmati és öriszentpéteri róm.kath. plébánián levő anyakönyvekben végzett kutató munkám alapján állithatom, hogy az 1670-es évektől kezdődőleg " Kondor " elnevezésü személy nem szerepel, de nincs az ezt megelőző időből származó okmányokban szereplő személyek között sem "Kondor" nevü, s igy nem valószinü, hogy a "Kondor " név egy itt létezett család valamelyik érdemdus tagja után lett a község nevévé. Elgondolásom szerint a község vadon erdőségeiben akkor fészkelő, nagy ragadozó madarak / sasok-keselyük / népies elnevezésére vezethető vissza a község uj neve, mely annál is inkább valószinü, mert a Kondorfával azonos vadon környékü 5-6 kilométerre fekvő község az ott tanyázó farkasok után " Farkasfának " /Farkasfalva / lett elkeresztelve.

A néphagyomány szerint a törökdulások elől a község lakosai a környező hegyekbe és erdőkbe menekültek, a lakosság nő tagjait faodvakba rejtették el, a férfiak pedig a Lugos patak déki oldalán huzodó hegyvonulat magasabb pontjait megerősitva védekeztek a törökök ellen. Ezen védelmi berendezéseknek még most is nyomai látszanak, amit törökdomboknak / örhalmok / neveznek. A török a községet elpusztitotta, s igy a tulajdonképeni Gardonyfalva elpusztult. A megmenekült lakosság a további veszély miatt a védelmi állások környékén telepedett le és ott épitett házakat is. A Bucsuhegyen levő település ezen időre vezethető vissza,mely valószinüleg már előbb keletkezett, mint azt Vakarcz Kálmán munkájában emliti, aki keletkezését a szentgotthárdi csata / 1664 / idején a Rába mellett portyázó törökök elöl Huszász felöl oda menekült magyarok alapitásának mondja. Ezen bucsuhegyi és környéki település kapta elöször a Kondor-falva, Kondor-szer, vagy Kondorfa elnevezést és ezt vette át később az ujraépült régi Gárdonyfalva.

Hogy a Kondorfa elnevezés kezdetben nem a régi Gardonyfalvára vonatkozott, hanem csak annak egy része vette fel ezt, való-

szinüsiti az uj név felvételét követő száz évet meghaladó időtől kezdődő Heiligenkreuzi idei Gardendorf elnevezés. A Hk.apátság ujból a régi név alapján jelöli meg a községet, illetve a kezelése alá került majorbirtokot és figyelmen kivül hagyja az uj település által használt elnevezést. Ebből következik, hogy a nép által és helyi vonatkozásokban hivatalosan is használt elnevezés szerinti helység név " Kondorfa " a német rend adománybirtokával Gardonyfalvával azonos hely ugyan, de más helyen feküdt, mint a Gardonyfalvi major birtok jobbágytelepüléseként eredetileg ismert Gárdonyfalva és ezér a német rend 145 éven keresztül a régi nevén nevezi és a névváltoztatásról tudomást nem vesz.

A Heiligenkruzi idő után végleg eltünik a régi község név használata és ma a községben senki sem tudja, hogy Kondorfa eredetileg Gardonyfalva volt.

Kondorfa urbéres község volt az 1848.évig, de állapotában ezen idő után sem történt lényegesebb változás az 1871-ig. Az öriszentpéteri róm.kath.plébánián levő születési anyakönyv 1848.évi március 14. és augusztus 27-én eszközölt bejegyzések közötti részen szereplő lelkészi feljegyzés szerint " Ez évben bevégzett országgyülés szerént szabadság és egyenlőség. Jobbágy nincs többé,hanem mindenik honpolgár." Ez világosan jelzi a nép lelki vezetőjének gondolkodását és nincs kétségem aziránt, hogy ezt hiveivel is közölte, akik jobbágyi minőségük megszüntét nyomban érvényesitették is volna, ha gazdasági függetlenségük engedte volna. A terméketlen rosz föld és annak korlátolt volta a felszabaditás dacára sem jelen tett nagyobb változást, továbbra is a ciszterc ita rend, mint jobbág ur segitségére és jóvoltára voltak utalva, melynek birtokain végzen dő különféle munkák / erdei-mezei / által jutott megélhetéshez.

Itt kell megemlékeznem arról, hogy a község történelmére vonatkozó okmányok megsemmisültek, ami a község volt birájának Marton Józsefnek a büne - nyugodjon békében - merta községházán örzött

hatalmas iratláda tartalmát elégette / hogy ne rágja az egér / és sok értékes adat lett a tüz martalékává, mely miatt a község történelmének felderitése sok esetben lehetetlenné vált. Hibás volt Marton biró, de felelősség terheli a történelmi értékek megőrzésére hivatottakat is, hogy ezen pótolhatatlan kincseket veszni engedte. Ezen veszteség érezhető a legelemibb történelmi kérdések felderitésénél is és igen sok bizonytalanságot, valamint munkát jelent számomra is munkámnál.

Megállapitásom szerint egy jobbágytelek nagysága kb.60 hold lehetett, ami látszatra elégséges megélhetési bázist jelentett egy egy családnak, de nem igy állott a valóságban. Egy jobbágyteleknek megfelelő birtokban még ma is csak 16 hold szántó van és ennek minősége is oly silány, hogy évenkénti dus trágyázás és bogárhátas müvelési rendszer mellett csak elégséges csapadék esetén ad holdanként 4-6 mázsás termést rozsban, buzában pedig sokkal kevesebb, száraz időben pedig legfeljebb a vetőmagot adja vissza és azt is csak silányabb minőségben. Ha már most a régi primitiv gazdálkodást veszszük figyelembe, a termés mennyiségét is kevesebbre kell venni, de tekintettel kell arra is lennünk, hogy a szántóföld sem volt még ilyen kiterjedésü, hanem erdő és legelő tette ki a legnagyobb részét. A 60 holdas telek a legoptimistikusabb számitás szerint sem biztositotta egy egy jobbágycsalád megélhetését és a felszabaditott jobbágy továbbra is függő viszonyban maradt a földesurral, a renddel . és azok szántó és erdőbirtokain biztositotta megálhetését.

A lakosság lélekszáma jelenleg 1700-ra tehető. A lakosság zöme róm.katolikus és csupán 12 evengelikus, 43 református és 1 zsidó van közötte. Az 1930.évi népszámlálási adatok szerint 1552 lélekszáma volt,melyből 1485 katolikus, 64 protestáns és 3 zsidó volt. Az 1895.évi népszámlálás 1063 lelket jelez, mégpedig 986 katolikust 16 evengelikust és 61 egyéb vallásut. Az ezt megelőző időből pontos adat nincs, ez Marton biró által elégetett iratokkal az enyészeté

vált. Az 1840-60 években Vakarcs Kálmán munkája szerint csak 30 háza volt a falunak, ami némi utmutatást nyujt a lélekszám megállapitására,mert egy ház átlag három család és családonként 5-10 személy befogadását jelentette, vagyis minimálisan 450 és maximálisan 900 lélekszámot lehet számolni. De akár mennyi is volt valójában megállapitható, hogy a szaporodás rohamosan emelkedő tendenciát mutat. A község eredetét tárgyalva már tettem említést, hogy a község jobbágytelepülés, melynek lakosai a környékbeli községek jobbágyaiból alakult, akik valami kényszerito körülmény miatt sodrottak erre a nehéz megélhetésü vidékre.

Faji eredete a lakosságnak nagyrészt ősmagyar, de délszláv és germán keveredés nyomai is feltelálhatók. Nemzetisége is hasonlóképp alakult, de csak a legutolsó évszázadokra visszamenő hatállyal, ami a szláv és német nevekből tünik ki, azonban nyelvük magyar.

Emlitésre méltó nyelvük különlegessége, érdekes tájszólásuk. A szavak betüinek kicserélésével / maztiláb- mezitláb, kalán-kanál / más betü alkalmazásával / bicekli-bicikli, vonattel-vonattal, Husselhussal stb./ az összetett szavak leegyszerüsitésével / kinek-kifelé, lenek-lefelé, benek-befelé stb./ a másalhangzók meghosszabbitásával / mullatni-mulatni, csallán-csalán, öllembe-ölembe stb./ idegen szavak használatával / tislér-asztalos, grabli-gereblye stb./ helyi uj szavaival / toru-tarló, geber-sváb, elmasszitani-eltaposni, netcek vele- nem kell stb./ különös hanglejtésükkel és mondatképzésükkel sokszor idegennek és érthetetlennek tünik fel.

A község kiterjedése 3762 kat.hold, melyből 1500 hold szántó, 29 hold kert, 2 hold szöllő, 136 hold legelő, 588 hold rét, 1459 hold erdő és 48 hold földadó alá nem vonható terület / belsőség,ut,árok/. A szántóföldjeiken bogárhátas müvelés mellett buzát,rozsot,zabot,kukoricát,hajdinát, kölest és burgonyát termelnek, mely közül a buza és kukurica a talaj és éghajlati viszonyok miatt csak ritkán éri el az átlagos termést. A kerti müvelés alá vont terület aránylag kevés,pe-

dig némi hozzáértés és igyekezet mellett a leggazdaságosabb termelési ágnak mutatkozik. A zöld főzeléknek való nem képezi szükségletüket s így belső kertjeik nevetségesen kicsi területekre szorítkoznak gyümölcstermelésük pedig csupán saját szükségletük határain belül mozognak, aminél a legelemibb védelmi intézkedéseket sem tartják be. Saját szükségletükre szőllőt is termelnek, de főként novát, aminek metilalkohol tartalma az ugyis degenerált lakosságra további veszély jelent. Szerencse, hogy a szőllőtermelés ilyen elenyésző csekély területre szorítkozik.

A degeneráltság okának kutatásánál a szőllőtermelés multjára is figyelemmel voltam és Kalász Elek könyvéből, de inkább az apátsági gazdálkodásra vonatkozó naplókból megállapitottam, hogy Kondorfa évszázadokra visszamenőleg soha sem volt szőlő és bortermő vidéke az apátsági gazdálkodásnak, s így nem valószinü, hogy a lakosság a mostani kiterjedést meghaladó területen foglalkozott volna szőllő illetve bortermeléssel, s így semmi alapja nincs annak, hogy a lakosság nagymérvü degenerációját az alkohol, helyesebben a metil tartalmu bor okozta volna. Az hogy ilyen bort a vidékről hozott volna be sem valószinü, mert a nehéz megélhetés problémái mellett ilyen fényüzés jellegü kiadásokra nem lehetett anyagi erejük.

A legelők és rétjeik nagy kiterjedése az állattenyésztés /marha / szükségességét igazolják, melynek trágyája nélkül szántóföldjeik terméketlenek volnának, de csülkösjószág / tehén / nélkül földjeiket meg sem tudnák müvelni. Tehénnel dolgoznak, a ló luxusjellegü és a jobb mód jele. Rétgazdálkodásuk igen alacsony szinvonalon mozog, ami száraz idő esetén katasztrofális következményekkel jár és befolyásolja az egész gazdasági életüket. Rossz szénatermés esetén marháik számát csökkenteni kénytelenek, ami a trágyamennyiség csökkenése folytán a földek terméketlenségét vonják maguk után, ez pedig azt jelenti, hogy termányaik mennyiségében szenvednek sulyos veszteséget. A zöld takarmány, szénatermés fokozása, a rétek és legelők

rendszeres müvelése / fogasolás,meszezés,nemesités,pótlás,trágyázás, öntözés stb./ által életszinvonaluk emelhető lenne. A rétek kaszálásánál másut ismeretlen és hátrányos módszerrel, a tőig való leborotválással záraz idő esetén a gyöp kiég, majd télen a fagytól kipusztul, a szénatermés sulyos veszteségeket szenved, ami elég gyakori.

A földek felaprozása a családok közöttfelbecsülhetetlen energia pazarlást jelent, ami tagositással volna megszüntetendő, mert a hihetetlen földéhség miatt a családtagok közötti darabszám szerinti osztozás néhány öl különbözet miatt sem lehetséges.

Erdőgazdálkodásuk kielégitő, de ez is kivánni valót hagy maga után. Az erdő lombját és tülevelü erdő avarját / csalitot,borosánt/ almozáshoz szedik össze szükebb szalmamennyiség esetén, s ezzel elvonják a fa táplálékát, az utobbi időben pedig a mindennapi kenyér biztositása végett nyakló nélkül vágják a fát és veszélyeztetik a fatermelés jövőjét. A korlátolt terméképességü földre kivetett adók és természetbeni beszolgáltatások teljesithetősége végett az erdő fáját használják, mert máskép fedezni nem tudják.Talán ezen is lehetne segiteni, de a fa vágására vonatkozó tiltó rendelkezésekkel, hanem azzal, hogy a kondorfai silány föld ne ugyanazon természetbeni terheket viselje, mint az Alföld termőföldje.

A lakosság főfoglalkozása a gazdálkodás, mégpedig szántó - mező és erdőgazdálkodás, valamint állattenyésztés, mely a természetbeni adottság és szükségesség folytán szorosan összefüg egymással. Az év legnagyobb részében látástól vakulásig dolgozik mindenki korra és nemre való tekintet nélkül. Munkabirásuk és munkaszeretetük' példás, jobb sorsra érdemes nép, akinek megfelelő földhöz való juttatása megszivlelendő állami intézkedés lenne, mellyel a népet nagyobb kenyérhez lehetne juttatni, az államot pedig a közre előnyös munkaerőhöz. Gazdálkodási képessége az átlagon felüli. A rosz termőföldnek tervszerü kihasználását / kalászos-hajdina, kalászos -tarlórépa egy gazdasági évben / mesteri módon oldják meg.

A fával való bánnitudás, a fa kitermelése, megmunkálása és

szállitási módja általánosan ismert a népnál. A kitermelt erdőben a tönkön kivül a fa minden részét megmentik, illetve hasznositják. A kárpátaljai életem során volt alkalmam megismerni az erdő munkás életét, a munkát, de nyugodt lelkiismerettel állithatom, hogy sehol sem láttam ilyen átlagon felüli általános szaktudást, mint itt. A fa döntésétől az épületfa / faragott fa / készitésáig mindenki szakképességgel rendelkezik.

Igénytelen nép, mely a kenyér, burgonya, bab, kukoricadara és tej szükségleteken kivül igen korlátozott étlapot ismer. Szerény étrendje mellett és nehéz munkája dacára általánosan magas életkort ér el. Szórakozása szintén korlátozott, ami főként a téli csökkent munkaidőre esik, aminek helye a kocsma, mulatság- tánc'képében, magánházakban fónoka, köppesztés és tolfosztás keretében, de főleg csak a fiatalok részére.

Már munkám előszavában utaltam azon első benyomásaimra, melyek elinditottak munkámban. A községi biró által jelzett "gyenge " kutatásaim során 26 elmebeteg és gyengeelméjüre, 4 süketnémára, 1 vakon születettre és több nyomorékra emlekedett, akik csak egy részét képezik az ezen hibákban születetteknek, mert a nagyobb része még gyermekkorában elpusztult. Ezen szembetünő és nem mindennapi jelenség okát szerettem volna megállapitani, mert ennek századokra visszavezethető eredete van feltétlenül, ami viszont oly történelmi körülményre enged következtetni, ami talán egyedülálló hazánkban.

Kutatásaim során először névsort állitottam össze ezen szerencsétlenekről, természetesen származási táblázatuk feltüntetésével és a rábagyarmati és öriszentpéteri plébánia anyakönyveiben 1750-től, ezt megelőző időkre az apátsági irattárban megállapitottam, hogy ezen esetek tulnyomóan a legrégibb családok leszármazottjainál fordul elő, vagy azon későbbi családokban ahol az ősi családok leszármazottaival keveredtek.

Felvetődött a kérdés, hogy mi okozta, illetve okozhatta a vérfertőzés, vagy beltenyésztés következményeinek ilyen fokát.

Ezen kérdést megkiséreltem irott feljegyzések alapján tisztázni, de azok vagy elpusztultak, vagy hiányosak, de elegendő alapot nyujtanak következtetésre és valószinüsitésre.

Kondorfa, helyesebben Gardonfalva a XII-XV.században vadon őserdők között feküdt, ahol a ciszterci ta rend majorbirtokán,- ami a községtől északra fekvő magaslati részen feküdhetett - nehéz gazdasági és erdei uttörő munka és még nehezebb megélhetési viszonyok uralkodtak. Ezen nehéz megélhetési helyzet és munka Kondorfát egy nem kivánatos települési és tartozkodási hellyé minősitették, ami nyilván akadályozta a rend majorságában folyó uttörő munkát, amire a rend tagjai és a munkatestvérek, valamint cselédek kevésnek bizonyultak. Azon célzattal, hogy ide elegendő számu és megfelelő munkaerőt szerezzen a rend megoldást keresett és talált, ami a francia eredetü rendnél ismert és hazai vonatkozásban is alkalmazhatóvá lett, büntető telepet létesitett Kondorfán. Hogy Kondorfán ilyen büntető telep volt irott adat nincs, de hogy ez tényleg létezett csak az elnevezése hiányzott annak leplezése végett, nem lehet kétséges.

Egy 1350-ből maradt irott feljegyzés / Kalász Elek könyvében / szerint Rákos,Szakonyfalva, Istvánfalva, Kalindicsfalva és Zsidófalva apátsági jobbágyközségek feljelentették Péter szentgotthárdi apátot, hogy az Unglech Henrik / német-/ ujvári várnagyot rájuk uszitotta.A várnagy a jobbágyok panasza szerint 112 drb.lovat, ökröt stb.elhajtatott, házaikat felgyujtotta stb.A csepregi Lörincz, mint királyi ember és János mester vasvári kanonok és dékán, mint káptalani kiküldött által megejtett vizsgálat azt állapitotta meg, hogy a jobbágyok vádja igaz. Péter apát azonban felebbezett, s vádat emelt a jobbágyok ellen. A sértettekből vádlottak lettek, a vádpontok sulyosak voltak, a vád az ujabb vizsgálat során igazolodott, stb. A tárgyalásra Gárdony falváról Domonkos biró negyedmagával, Huszászról Finta biró és két társa volt megidézve, de azon a megidézett többi vádlottakkal együtt nem jelentek meg, ami a bünösség beismerésével evolt egyenlő és ezért

az itélet szerint " a szentgotthárdi monostor . . . népeit,vagyis jobbágyait, különösképen a fentebb felsorolt birákat és embereket hütlenség és tulajdon uruk elárulásának vétsége miatt fejvesztésre és összes vagyonuk elvesztésére . . . . itéljük."

A peres ügy leirója ezen itélethez hozzáfüzi:" ugy látszik tehát, hogy az itélet sulyos mértékkel mért. A fővesztési itéletről azonban tudnunk kell, hogy nem hajtották végre mindannyiszor, ha kimondották is. Mert a fővesztési itélet nem büntetőjogi értelemben vett büntetést, hanem elégtételadást szabott ki, s igy a felek közötti egyezkedésnek volt helye..... Hihetőleg ezzel ért végett a mi perünk is és a jobbágyok elégtételt adtak, s igy a szigoru itélet másik részétől megmenekültek./Hajnik 390.392.402./ Azt ugynis nem hihetjük, hogy az apát, bármilyen sérelem érte is alatvalói részéről, a törvény által kezébe tett végrehajtást teljes szigorral kivánta volna alkalmazni és ne tudott volna megértő lélekkel megbocsájtani. stb."

A per leirásból és itéletből nem tünik ki, hogy mikép kerültek bele a bennünket érdeklő Gárdonyfalvai és huszászi emberek, akik nem inditottak pert az apát ellen, tehát nem voltak a felperesek között, de érthetetlen és némi kétkedéssel kell fogadni az apát igazát, - amikor az első vizsgálat a jobbágyok panaszát igazolta,- amiből - különösen a tárgyaláson való elmaradás alapján hozott marasztalás folytán - az erősebb joga és igaza eléggé kirivó, de ettől függetlenül a per leirása és kisérő sorai világosan kimutatják annak lehetőségét, hogy a bünös, vagy bünössé nyilvánitott jobbágy, sőt egész község is a jobbágyur kezei között volt és ugy egyezkedett vele, ahogy érdekei megkivánták. Ezen itéletek alapján kerülhettek és kerültek az elitéltek az apátsági birtok azon majorságaiba, ahol elegendő és megfelelő munkás hiányzott.

Hogy Kondorfa ilyen hely volt és hogy más községből sorozott jobbágyai voltak, több 1600 körüli több adós és kezeslevélből kitünik, de számtalan biancó kezeslevélből is erre lehet következtetni.

Egy 1687-ből kelt adóslevélben két kondorfai örökös jobbágyért /Németh János és Pethő Jancsiért / - ha el találnának szökni - minden vagyonukkal kezességet vállal néhány kondorfai és több más községbeli lakos. Egy 1678-ból kelt adóslevélben,mely 40 frt-ról szól Tóth Márton nak a szentgotthárdi várban fogságban és vasban lavő kondorfai örökös jobbágy kiváltásáért rábagyarmati lakos vállal kezességet.

Ezek és még hasonló több okmány igazolja, hogy Kondorfa még a XVII.században is egy büntető telep volt, ahová a környékbeli községek büntetett egyedei kerültek, ottmaradásuk a környékbeli községekben élő rokonságuk kezességével biztositottak azon célból, hogy a kondorfai majorság munkáslétszámát növeljék.

Ha már most számitásba vesszük azt, hogy még 1840-60 években is csak 30 háza volt a községnek, ami azt jelenti, hogy az 1350-ben Domonkos biró által képviselt jobbágyközség öt évszázad alatt mit sem gyarapodott, a nagymérvü degeneráltság oka némikép tisztázható. Ha 1350-ben már 30 ház volt a községben / természetesen kisebb család és lélekszámmal / számolva minden lehetőséggel már két évszázad alatt oly mérvü degeneráció állhat be, mely katasztrofális következményeket jelenthetett. A fejlödésre szánt idő pedig Kondorfán öt évszázad volt, vagyis legalább 10 generáció élete, ami kellőkép indokolja feltevésemet. De ha 1840-beni lélekszámot is veszek és a történelem folyamán beállott pusztulás, valamint ujabb betelepitést számitásba veszem, indokolva látom a degeneráltság okát azzal, hogy a jobbágyok mozgási szabadsága szigoru korlátozást nyert.

Kutatásaim alapján állithatom,hogy az utolsó két évszázad alatt is csak kevés esetben történt, hogy a községen kivül nősült,vagy ment férjhez kondorfai, viszont az is kimutatható, hogy a környékbeli elmebetegek nagyrésze kondorfai eredetü, illetve ez kétségtelen.

A lakosság erkölcsi szinvonalának vizsgálata során is több oly körülmény jelentkezett, ami megállapitásomat, hogy Kondorfa büntető telep volt, valószinüsiti. Az egymás mellett fekvő három hegyi község

a köztudatban és valóságban is a tulajdon fogalmával, az erkölcs jelentőségével és sokszor még az élet, valamint testi épség szentségével nincs barátságban. A lopás, csalás, paráználkodás felhivásával egy közhasználatu szólás él a környéken a három községre, aminek sok alapja van. A valószinüség az, hogy ezt is örökségkép hozta magával a három község népe, akik közül Kondorfa vezet.

Dacára ezen hibájának Kondorfa népe különb, mint a Rábamenti községekké. Munkás, kötelességtudó, áldozatkész és jószivü. A sok terhére róható hibái eltörpülnek erényei mellett.

A lakosság nagymérvü degeneráltsága dacára életkora a normálist meghaladó. Általános, hogy nemre való tekintet nélkül a 70-80 év közötti korhatárt elérik és ami még szembetünőbb olyan egészséges testi és lelki kondicióban, hogy bámulatos. A 70-80 év közötti emberek és asszonyok a középkoruak munkáját is el szokták végezni és tevékenységük tutesz a fiatalokkón. A hosszu élet titkának megfejthetetlen problémájára talán sehol sincs alkalmasabb hely, mint Kondorfán és ha a lakosság degeneráltságának tényét tekintetbe veszem, egy ujabb kérdés és probléma lép előtérbe: a degeneráltság előnyeinek kérdése, illetve az előny és hátrány mérlegelése, hasznos és káros voltának megállapitása és kiértékelése.

Bár nem szorosan a munkám keretébe tartozik, de mégis kifejezésre juttatom, mert ép a demokratikus rendszer megvalósitásának keretébe eső lehetőséget látok benne. A földbirtokreform ~~kereté~~ során lett volna megoldható, hogy a mezőgazdasági müvelés szempontjából alkalmatlan kondorfai föld kiváló erdőtalaja folytán a mezőgazdasági müvelés alól elvonatott volna és erdőmüvelés alá rendeltetett volna és népét földhöz, jó földhöz kellett volna segiteni. Ez a föld ami itt a határövezetben van nem érdemli meg azt a fáradságot, amit reá pazarolnak, viszont erdőgazdálkodásra kiválóan alkalmas. Kézenfekvő lenne a mezőgazdálkodás megszüntetése mellett ezt a földet erdőmüvelés céljára venni igénybe. A nép pedig - bár degeneráltsága

sulyos akadály, de nem orvosolhatatlan - kiváló nemzeti értékként lett volna egy egy felosztott több ezer holdas uri birtok telepeseiként beilleszthető a nemzetgazdasági termelő munkába. Ez a nép gazdálkodni tud és akar, s bárhol megállotta volna helyét, ennek az eke borona,kapa,kasza és jószág stb.nem uj, mert vele született, a gazdasági problémák ~~pedig~~ megoldása neki gyerekjáték, mert abban élt, ~~a~~ nem mint a cseléd ember, akit mindég vezettek és ép ezért volt és maradt cseléd, mert semmi önállósága és vállalkozási érzéke nem volt. Ez a nép meg is tudná becsülni a földet, mert még a kondorfai rosz föld minden talpalatnyi részéhez ragaszkodik, nme ugy mint az, aki nincstelenné vált és e cimen jutott ujból földhöz. Bár már idejét mult propozició, de meg vagyok róla győződve, hogy még mindég van mód, a jövőben pedig lesz lehetőség ennek megvalósitására.

Kondorfán nincs társadalmi rétegződés és elkülönülés. A falu minden lelke szükebb vagy tágabb értelemben rokoni, vagy lelkirokoni kapcsolatban van, ahol a munka megbecsülése és szeretete minden válaszfal felépitését lehetetlenné teszi. Van gazdag és van szegény, de nem merev elszigeteltségben, van jó ember és gazember, de nincs előitélet a gazember fiával, vagy leányával szemben, ha munkás ember és nincs valláskülönbség általánosságban, ha a munka, egymás megbecsülése és a szeretet jegyében találkoznak.

1.pont.

Személyi jog.

A jog és cselekvőképesség fogalma között a nép nem tesz különbséget, ezen fogalmak összefolynak felfogásában. A szerzőképesség értelmezése teljesen azonos a cselekvőképességgel, de ebben is a tényleges cselekvést tekinti a szerzés alapjául. A csecsemő, méhmagzat, elmebeteg, nyomorék szerzőképességét elismeri és tudatában van annak, hogy jogok alanya lehet, de ezt a törvény védelmi intézkedésének, a gyenge, a tehetetlen és munkaképtelen lénynek a hatalom által való támogatásának tekinti csupán.- Nem tesz különbséget faj, nemzetiség és és vallás, valamint rendi állapot szerint sem. Általában a munkaképességet tekintik a cselekvőképesség alapjának, de a nőtlen férfit és hajadon leányt, amennyiben családfői hatalom alatt áll, korlátolt cselekvőképtelennek tekintik még akkor is, ha nagykorúságukat elérték. A szülői házban élő nős és férjes gyermek korlátlan cselekvőképességét is csak a családi vagyon, illetve szülői házon kivüli külön és önálló vállalkozásaira vonatkozólag ismerik el. Az erkölcsi állapot faj, nemzetség, vallás és rendi állapot szerint a cselekvőképesség tekintetében sem tesz különbséget és korlátozást.

A gyámságot, mint a munkaképtelen serdületlen gyermek törvényes oltalmára rendelt intézményt respektálja. A korhatár általában a törvényes korhatár szerint él felfogásukban, de az önálló háztartás, a nős-férjes állapot esetében, ugyszintén nőtlen és hajadonoknál, amennyiben a keresetképesség a házon kivüli önállósággal párosul a korhatárt figyelembe nem veszik.

A gyám rendesen az életben maradt szülő marad még akkor is, ha ujabb házasságra lép. Teljes árvaság esetén az apa, ezek nem létében az anya testvérei közül kerül ki a gyám, de tekintettel vannak arra is, hogy maradt e vagyon, vagy sem. Apai vagyon esetén az apai, anyai vagyon esetén az anyai hozzátartozók gyámságát tartják indokoltnak és ennek figyelembevételével lesz a gyám kijelölve. Ha apai és anyai vagyon maradt, illetve van, akkor a gyám onnan kerül ki rende-

sen, ahol félárvaság alatt a kiskoru és az özvegy támogatást élvezett. Sok esetben a nagyszülők életben léte dönti el a gyámság kérdését, mert vagyoni elsőbbség szerint az életben levő gyá nagyszülő lesz a gyám, de csak a legritkább esetben, mert rendesen a gyámi tisztet az életbenlevő nagyszülő házában élő apai, vagy anyai nagybácsi tölti be, aki egyben a nagyszülők tartását is vállalja.

A gyámság előzetes visszautasitása nem fordul elő, a gyámi tisztség tartama alatt történő lemondás előfordul és indoka mindég a vagyon kezelésében a rokonság által emelt kifogások miatti sértődés. A gyámság tartama a törvényes határidő, illetve a nagykoruságnak árvaszéki közlése.

Csak a kimondott elmebetegek, vagy munkaképtelenné elmegyengék gondnokság alá helyezése szokásos. Tehát itt is a munkaképesség játszik szerepet elsősorban és az, hogy van e vagyona, vagy sem a gondnokság alá helyezendőnek. A gyengeelméjü,vagy elmebeteg vagyona, a testvérek, az apai és anyai rokonok szemében egy uratlan jószág, aminek biztositását szükségesnek tartják és megszerzése fölötte érdekli a rokonságot.

A tékozló fogalma nem ismeretes.A tékozlás cselekménye a család és főként a családi vagyon elleni sulyos vétségként él a köztudatban, de törvényes lépéshez nem folyamodnak az érdekeltek, hanem igyekeznek a tékozlót rábirni bizonyos vagyonrészének gyermekeire történő átirására. A család fellépése és agressivitása határozott és éles, mely egyes kijelentésekből megállapithatólag a családja elleni mérnylet. Nagyon gyakori kijelentés: " Miért nősült akkor .." "miért csinálta a gyerekeket " stb.

A gyám jogai és kötelessége tekintetében, ha nem szülő a gyám a törvényes követelményekkel azonos felfogás uralkodik, de csak vagyonjogi vonatkozásban. Tudatában vannak a vagyoni felelősségnek és ezért a lehetőségig igyekeznek annak megfelelni. A jutalom ismeretlen fogalom, de nem is tartják szükségesnek, mert a vagyonkezeléssel melyet saját vagyonának, illetve gazdaságának keretében bonyolit le, busás előnyt és anyagi hasznot élvez.A gyámolt erkölcsi neveléséta-

nittatása és irányitása szóba sem jönn, erre a gyám sulyt nem helyez.

A családnév alakulása és átszállása szorosan csak ott fordul elő, ahol az anya kétszer, esetleg többször ment férjhez, vagy az apa kétszer,vagy többször nősült, de itt is csak mint ragadványnév jelentkezik, mely kondorfai viszonylatban egy kaotikus állapotot szül. Az első házasságból született gyermekeknek a második házasság családfője utáni megjelölése általános, de az is előfordul, hogy a második házasságból származók ragadványneve az első házasság alapján történik, megesett, hogy a többször férjhezment asszony két-három külön nevü gyermekét az asszony családi nevének, illetve családi ragadványnevével jelölik meg. különösen ott, ahol az asszonynak törvénytelen gyermeke is van.

Kondorfa egyedül álló az egész országban a ragadványnevek és különleges személymeghatározók tekintetében, aminek oka a községben előforduló sok azonos nevü személytől való megkülönböztetés.

A sok azonos vezetéknév miatt a személyek megjelölése végett a ragadványnevek oly tömegesen fordulnak elő, hogy nyugodtan mondhatom nincs ember, vagy alig akad akinek ragadványneve ne lenné. Hivatalos munkám során volt módom a vezetéknevek azonosságából eredő nehézségeket és azok hátrányos voltát tapasztalnom, mely figyelembevételével a ragadványnevek szükségességét indokoltnak találom. Hogy némikép ~~kimutassam~~ megvilágitsam a helyzetet megemlitem a Herczeg vezetéknevü családokat,melyből 8 van olyan a községben, ahol nagyszülőkig ismert rokoni fokig az egymással való rokoni viszonyról nem tudnak. A Herczeg családoknál állapitottam meg, hogy 11 Herczeg József van és azok között két olyan József is szerepel, akiknek azonos nevü feleségük van. De nem csak Herczeg, hanem Laczó, Sáfár, Hegyi, Német stb.családoknál is hasonló zavarok vannak az azonos családi és keresztnév folytán. A lakosság érzi és tudatában van ezen azonosságok okozta bajoknak és a mindennapi életben ragadványnevekkel védekeznek a bajok és zavarok elkerülése végett, de nem tudtak védekezni a hivatalos élet okozta zavarokkal szemben, ami sajnos egyesekre igen káros követ-

kezményekkel járt a multban. Megtörtént ugyanis, hogy az elhunyt Herczeg József / nős Sinka Rozáliával / hagyatéki eljárása során, akinek a kataszter szerint 12 helyen volt ingatlana, a közjegyző 27 ingatalanára vonatkozólag intézkedett és adott át az örökösöknek, ami leltározási, tárgyalási stb.költség és illeték cimén esetleg egy tettemes költségtöbbletet jelentett az örökösöknek, de a birtokállapotot is zavarta, mert 15 ingatalan nem az örökhagyó tulajdonát képezte, hanem egy másik azonos nevü tulajdonosé. A telekkönyvezés idejétől sorozatosan elkövetett ilyen hibák folytán ma az a helyzet,hogy a legutolsó földreform juttatatások kivitélével nincs ingatlana a lakosságnak, ahol a telekkönyvi állapot a kataszteri és tényleges állapottal megegyezne. De nemcsak a telekkönyv, hanem a kataszter és tényleges állapot között is igen sok eltérés mutatkozik, mely a nevek azonossága miatt állott elő és ami egyesekre adozás és más közterhek ~~mmkk~~ szempontjából sulyos terheket jelentett. Amint tárgyalás során a feleknek mondani szoktam, csak annak köszönhetik egyesek vagyonukat, mert két világháboru és két pénzértékváltozás volt az utolsó harminc év alatt, mert egyébként igen sok ember siratná Kondorfán vagyonát, ami más azonos nevü - rendesen vagyontalan - névrokonának adóságai miatt dobra került volna.

A ragadványnevek megválasztásánál nincs rendszer, nincs törvényszerüség. Minden elképzelhető módot igénybe vesznek a személyek megjelölésére és végeredményben ott állanak, hogy vannak személyek, akiket rendes nevén megnevezve senki sem ismer. Ez különösen a Herczeg családhoz hasonló tömeges azonosnevüeknél fordul elő.

A ragadványnevek egyik fajtája egyszerüen megszünteti a vezetéknevet és csupán egy elferditett keresztnév mellé tesz egy keresztnevet és azt tovább ferditi más más családtag esetében. Herczeg Györgyöt / György fia / kinek felesége Hegyi Anna, csak Gyurák Gyurájának nevezi. György utónevü fiát Gyurákék Gyurájának nevezi. Az öreg Herczeg György testvérét Annát, aki férjezett Laczó Györgyné csak Gyurák Nacájaként ismerik.Általános ragadványnevek Herczegéknél az

alvégi, felvégi, teleki, hegyi, sánta st.

Németh Imrét / nős Laczó Erzsébettel / csak Sánták Imréje, felesége pedig a Sánták Bözséje. Németh Imre testvére György pedig Sánták Gyurija. Gyermekeiket pedig a Sántáék Gyurija, Imréje, Gusztija stb.

A vezetéknevek mellett a falu valamelyik része szokott ragadványnév, illetve megkülönböztetésül szerepelni. Az alvégen lakó "alvégi " a Bucsuhegyen lakó " hegyi " a beltelekben levő " teleki" és ezzel igyekeznek a sok azonos nevüt megkülönböztetni.

Előfordul az is, hogy a feleség, vagy az anya neve kerül a név mellé megkülönböztetésül, s igy Varga Imre, aki a hegyben lakik nem "hegyi" de felesége Kelemen Irma után " Varga Imre Kelemen ". Gál Péter, akinek felesége Kalamár Rozália " Gál Péter Kalamár ", Gál Péter fia pedig az anya után " Gál József Kalamár "elnevezést kapja. De ép Gál Péterrel kapcsolatosan említem meg, hogy nevezik őket "Kis Péterék" nek és valamelyik takács mestersóget üzött ősük után egyszerüen " Takácsok" nak is.

Használatos továbbá az anya, vagy nagyanya keresztneve egymagában is személy megelelőlésére, s igy Fábián Lajost, vagy feleségét Laczó Katalint csak Liszka Lajosnak, Liszka Katinak, leányukat pedig Liszka Szidinek ismerikk, mert a mama, illetve nagymama Erzsébet volt aminek, illetve akinek beceneve Liszka és a ház, melyben Fábiánék lakanak az övé volt, sigy ők Liszkák maradtak.

Gyakori, hogy a személy valamely mondása, katonai minősége, vagy tulajdonság képezi a ragadványnevet, esetleg önálló névként szerepel: "Kutyadög ", "Tüzér ""Csibész" stb. ezek gyermekei, veje "Kutyadögök Magdája" "Tüzér Gyurija " "Csibész vője " stb.

Könyvet lehetne irni a különféle ragadványnevekről és személykülönböztető jelzökről, mert azok a legkülönfélébb alakban és változatokban szerepelnek, amiben semmiféle rendszer, szokás, törvényszerüség nincs és annyira elterjedt, hogy a hivatalos helyiségünk szomszédját becsületes nevén megjelölve, sőt felesége nevét is jelezve

a bizalmiak nagy sokára és még nagyobb fejtörés után tudták kisütni. Egy családfa levezetése olyan nagy probléma, hogy a közvetlen hozzátartozók, bizalmiak és szomszédok mellé, még a birót is be kellett hivni, mert egyébként fiaskóval végződött.

A keresztnevek megválasztásánál némi szokásszerüség van, de nem általános szokás. Az elsőszülött fiu rendesen az apa nevét követi és amint a régi családoknál megállapitottam ez régen általános szokás volt. A második és következő gyermekek neve azonban már a legkülönfélébb lehetett. Általánosan használt nevek az Imre,Péter,József és György, de gyakori a János, Sándor,Károly, Kálmán és Vincze is és előfordul, különösen a német bevándorlás utáni időktől Rudolf,Ernő, Rezső,Mátyás, Fülöp, Márton, mely utobbi most már nem használatos. Az utolsó félszázad alatt Géza, Béla, Elemér , Elek és Ödön is szerepel, valamint egyedülálló különlegességként megemlitem a "Jeromos" nevet. A női nevek megválasztásánál semmiféle rendszer és szokásszerüség nincs. A legelterjedtebb és leghasználatosabb női nevek már a multban is "Mária /Mari/ Karolina /Lina/ Anna /Nacа/ Rozália /Róza/ Szidónia /Szidi/, Julianna /Juli/, Zsófia /Zsófi/, gyakran előfordul Erzsébet /Liszka,Bözsi/ Franciska /Fáni/,Irén, Gizi,Teriis, de vannak ujabb kedvelt nevek és különlegességek, mint Hermin, Hedvig, Hild Szabina.

Népviselet nincs, még maradványa sem látszik a lakosság mai viseletében. A férfiak haj és bajuszviseletében,vagy a nők hajviselete se hódol a szokásnak, illetve régi szokásnak. Nincs a leány, menyecske, öreg asszony hajviseletében sem különbség. A régi népviseletről tudnak, leirásuk azonban határozatlan s igy leirásában megkonstruálni nehéz lenne.Ruhadarabok között a virágos "tibetkendő " szerepel, emlitenek " neccet " ami hajtartó hálló, csipkés feltürhető rövid ujju ing a nőknél, "lajbli ", "süveg " a férfiaknál.

A legényeknek és leányoknak társadalmi szervezete nincs,hacsak a legények utkereszteződéseknél, kocsma és kocsmaelőtti csopor-

tosulását nem akarnók annak nevezni.

A leányok hasonló jellegü összejövetele, de csak télen, a fonoka, a tökmag köpesztés és tolfosztás. Ezen a legények is megjelennek, akik csak csendes szemlélői a munkának és néha egy ének számmal müködnek közre. A leányok énekelnek, amiben a munkában sokszor résztvevő menyecskék is közremüködnek. A munka után a háziak uzsonának nevezett étkezésről gondoskodnak,mely szárított gyümölcsből készült kompot, sokszor hagymás babsaláta olajjal, néha tészta, de rendesen csak kenyér.

Ezen összejövetelek inkább gazdasági, mint társadalmi jellegüek és szórakozás mllett a vendéglátó ház férjhez adandó leányának, de inkább a családnak érdekeit szolgálja.

2.pont.

Családjog.

Párválasztás.

A házasságot lelki kapcsolatnak tekintik elsősorban,melyben az isteni törvények szerinti példás cselekedetet látnak.A házasságot kötelességnek veszik, az Isten rendelésének végrehajtásá& és ugy a férfi, mint a nő rendeltetése a családalapitásés nem az ösztönök kielégitése a házasságban.

Bár közel három évtizede nem fordult elő, de itt is szokásos a bajor eredetü és az egyháztól is tilalmazott **tuskóhuzás /Blockrichen /**melyet itt **"fürészfa huzás "**-nak neveznek, mely olyan esztendőben szokásos, amikor a farsang alatt házasság nem köttetett. Eredetileg az öreg legények és vénleányok kigunyolását célozta, de most már inkább szórakozási lehetőség és alkalom a fiatalság számára. Farsang utóján az apátság, mint a környező erdők birtokosa megengedte, hogy a falu fiatalsága erdejükben egy tetszés szerinti rönkot vágjon ki, amit a leányok és legények kézi erővel vontatott szekéren hoztak le az erdőből és vontatták be a községbe. A szekérre, vagy szánra helyezett fürészfát szallagokkal diszitették fel és arra a már jegyben járók ültek fel, akiket énekszóval huztak végig a községen és a község kocsmája előtt állottak meg, ahol a községi biró jelenlétében árverést tartottak a "fürészfára". Az elért árverési vételár a fiatalság által nyomban megtartott mulatság költségeinek fedezésére forditottak.Hogy ezen szokásnak célja régen a vénleányok és öreg legények kigunyolása volt az valószinü és kitünik abból, hogy a fürészfára ültetett legények és leányok már kihirdetésre jelentkezettek sorából kerültek ki, amit megtiszteltetésnek vettek, de egyházi tilalom sem terhelte az bizonyos, mert ép az apátság tette lehetővé a fürészfa huzását az által, hogy megengedte a fa kitermelését.A házasság megbecsülése és propagálása volt talán a célzat és nem a házasság kigunyolása.

Az aglegényi korhatár 35-40 év, a véleányságé pedig 30-35 év között mozog, de pontos ideje nincs, leginkább a körülmények

határozzák meg pontos idejét. Gyengeelméjüek, nyomorékok és betegek kivételével alig fordul elő aglegény és vénleány a faluban. Az előfo duló esetek oka rendszerint a háborus állapotokra, gazdasági helyzet re enged következtetni, de előfordul az is, hogy hátterében egy házasságon kivüli viszony rejtőzik. Ugy az aglegény, mint a vénleány rendszerint testvéréhez csatlakozik és annak a gazdaságában él és tevékenykedik, de magános életet nem él és háztartást nem vezet. A nők vénleányságukat szégyenlik, de a férfiak nem. Helyzetük és megbecsülésük a falu társadalmában ép olyan, mint a nős és házasoké, ami kitünik abból, hogy elérik a "bácsi" és "néni" megtisztelő megszólitást, természetesen csak idősebb korukban.

Párválasztásnál első sorban a szépség és szerelem foglal helyet,még nagyon fontos az egészség, munkabirás és munkaszeretet is, de a vagyon sem közönbös körülmény. A származás nem bir fontossággal mégis egy tekintélyesebb gazda gyermeke egy szegény napszámos gyermekét szégyeli elvenni, vagy forditva.

A szüzességet nem keresik, a párválasztásnál csak akkor jönn szóba, ha köztudomásu viszonya volt a leánynak valakivel előzőleg, vagy botrányos erkölcsi életet élt. A férfi előző viszonya nem képez értékrontó körülményt, sőt megbecsülést jelent. Hasonlókép nincsenek tekintettel arra, hogy egyes gyerek a választott, vagy sem. Természetes, hogy az egyes gyerek ágiója nagyobb, mint ahol több gyerek is van, s igy az anyagi motivum kiütközik.

Házasságot rendesen 18-24 év között kötnek ugy legény,mint leány és egymás között sincs lényegesebb korkülönbség.

A házasság előtti nemi érintkezést általánosnak lehet mondani, de törvényszerüségnek lehet nevezni azon szokást, hogy 16-20 év közti korban megesett leányt a legény feltétlen elveszi felségül.Kivételek vannak, de csak a legritkább esetben és ott rendesen a leány feslett élete és a bizonytalan apasági érzés töri át az általános szokást, vagy a leány egészségi állapota / elmegyenge,nyomorék stb/

A próbaházasság nem képez szokást, de a házasság előtti nemi érintkezést a szülők nem akadályozzák ott, ahol a legény közeledése komoly és házassági célzatból történik. Ezen kapcsolat, illetve érintkezés a szülők és a környezet tudtán kivüli helyen és időben történik és nélkülözi a próbaházasság jellegét. A házasság előtti érintkezés szokásos volta mellett szól az is, hogy ott ahol a leány azt megtagadja a komoly udvarlónak, a házasságkötés elmarad, mert a legény érzelmeinek, komoly szándékának mellőzését látja a leány tartozkodó magaviseletében. A teherbeesés rendesen sietteti a házasság megkötését és igen gyakori eset, hogy ezzel oldodik meg sokszor a szülők által nem a legszivesebben fogadott házassági terv, amit a leány,vagy legény életkora, gazdasági helyzet, vagy más körülmények folytán késleltetni, esetleg titkon meghijusitani kivánnának.

Ezen szokás főként a legény által szabadon választott leány helyesebben a szabad párválasztás esetében általános, de előfordul és ott már a szülők feltételezhető jóváhagyása mellett azon esetekben is, ahol a "nagytakaritós" / nagykendős/ vénasszonyok, vagy szülők müködnek közre. Ez rendesen a módosabb szülők gyermekénél szokásos, ahol a legény és leány aláveti magát a szülők akaratának és kivánságának, ha ez még olyan időben történt, hogy önálló lépések a fiatalok részéről a párválasztás kérdésében nem történt. A szülők által szorgalmazott ilyen esetekben sincs jele a próbaházasságnak, de a szülők itt magatartásukkal több alkalmat nyujtanak a leány és legény érintkezésére, viszont a fiatalok épen azzal hijusitják meg a szülők tervét, - ha nincs inyükre - hogy tartózkodnak egymástól és addig huzzák a mátkaságot, mig a szülők unják meg a dolgot és elá állnak a házassági tervtől.

Igen gyakori eset, de állitólag csak a legujabb időkben,hogy a leány anyja és a leány udvarol a legénynek, helyesebben a házassági terv értelmi szerzőjeként ezek lépnek fel, rendesen a legény szüleinek tudtán kivül és előzetes megállapodás nélkül. Ezen esetekben már nyomai láthatók a próbaházasságnak is, ami abban nyilvánul, hogy

a konyhában,kisszobában egymagában lakó és háló leányhoz bemegy és bent marad a legény a szülők pedig távolmaradásukkal tüntetnek és nem tesznek kifogást ellene.Ez a férjfogási eljárás természetesen sikerre is vezet, mert a tehetbe esett leányt elveszi a legény és a legény szülei utólagosan jóvá is hagyják a fiu párválasztását. Általában, ugy a legénynél, mint a szülőknél a leánnyal és családjával szemi beni lovagias magatartás, a megesett leány szégyenének jovátétele általános szokás.A megesett leány és a megejtő legény házasságralépése erkölcsi kötelesség.

A párválasztás szabad, de előfordul a szülők,vagy nagykendős asszonyok szerepe is főként ott, ahollegény,vagy leány félszeg és nem jár társaságba /fonó,kőppesztés stb./ A közvetitésért nem jár dijjazás, de a nagykendős asszony a megbizó házánál és fiatal párnál megkülönböztetett tiszteletben áll és anyagi előnyöket élvez olykép, hogy gazdasági munkáinál neki segitséget nyujtanak.

Az eligérés nem szokásos. Tisztán vagyoni indokból kötött házasság, ugyszintén kényszerházasság nincs. A szülői beleegyezés nélkül kötött házasság esetében is - hacsak nem teljesen észszerütlen és kirivóan hibás a gyermek elhatározása - a megbékélés és utólagos hozzájárulása a szülőknek rövidesen bekövetkezik.

A község lakosai ismerik egymást, s igy fölösleges az előzetes érdeklődés, viszont vidéki házasságok csak a legritkább esetekben fordulnak elő. Általában a legény leplezi házassági szándékát a nyilvánosság előtt és a leánnyal való találkozása csak a szülői házban történik. A leánykérés előtt, ha a leány a legény házától nagyobb távolságra, a község másik részében lakik, szokásos, hogy a legény először a leánnyal ismeretségben álló legényekkel tesz látogatást ismeretség céljából, amit kedvező fogadtatás esetén megismétel a legény, majd később egymagában folytatja látogatásait a leányos házhoz a leánykérésig. A leány és legény együttesen csak a leánykérés után mutatkozik nyilvánosan.

A leánykérés bizonyos formaságok mellett folyik le,ami azon-

ban már csak az érdekelt fiatalok megegyezése után történik meg, de állítólag régen - amire azonban megnyugtató adatokat nem találtam - szokásos volt a fiatalok előzetes megállapodása nélkül is. Rendesen a legény keresztapjával, vagy közeli éltesebb rokonával, mint násznagyval jelenik meg a leányos háznál, mégpedig pénteken este és megkéri a leányt szüleitől. Különösebb formaságok nincsenek, de a keresztszülő jelen léte, sokszor a leány keresztapjának részvétele is szokásos, mivel bizonyítható eseménnyé minősül, mert a keresztszülők tanukként tekinthetők. Kikosarazás nincs, mert a leány rendesen a szülők előzetes tudta és beleegyezése alapján járul hozzá a legény megkéréséhez és annak időpontjához. A leánykérésnél rendesen csak a leány szülői és keresztszülők vannak jelen és egy szerényebb megvendégelés van. A leány és legény másnap, vagyis szombaton a jegyzői irodában jelenik meg a keresztszülők kíséretében és kihirdetésre jelentkeznek, amit vasárnap követ a papnál való jelentkezés. Természetesen ezen aktusokat ünnepi étkezések követnek úgy a leányos háznál, mint a legény szülőinél, amikor is már a szülők, keresztszülők, illetve násznagyokon kívül a két család szűkebb rokonsága is részt vesz.

A leánykérésnél ajándék nincs és vagyonjogi kérdés nem kerül szóba, azonban a leánykérés idején volt vagyoni állapot, mint vagyonjogi igény alapja utóbb szóba kerülhet és döntő körülménynek tekintik. Ha ugyanis a leány szülei gyermekeik valamelyikét a többiek rovására a leánykérés után vagyoni előnyben részesítik, ezt a vő arra való hivatkozással, hogy miért nem mondotta meg ezen szándékát akkor, amidőn ő a leányát megkérte, kifogásolhatja. Ebből következik, hogy a vagyonnak a gyermekek közötti egyenlő felosztása szokásos, illetve ezt tartják jogosnak, amely kötelező a szülőre, hacsak a leánykérés során ellenkező szándékáról a kérőt nem tájékoztatta. A vagyonjogi motívum tehát a leánykérés, illetve házasság alkalmával ilyen rejtett formában jelentkezik. Bár semmi szankciója nincs ezen körülménynek, szigorúan be szokták tartani és az ellene vétő szülővel szemben a vő

és a többi megröviditett gyermek haragja a közfelfogás szerint jogos és indokolt.

A már emlitett előzetes ismeretség nélküli leánykérést Kopecky Kálmán tanitó emlitette és irta le, amit Vakarcs Kálmán ny.gim. igazgató dolgoz fel müvében. Ezen leirásban a leánykérés házalás szerüleg jött létre. A legény két kérője bement a leányos házba és ott előadták megbizójuk kivánságát, amit a szülők által történt elfogadás esetében a kivül várakozó legény nyomban megismételt, amikor kérői kedvező fogadtatását megtudta és a házba behivták. Kedvezőtlen fogadtatás, elutasitás esetén, ami sokszor burkolt formában történt / fiatal még a leány, még nem gondoltunk vele stb./ a kérők más házba kopogtattak a legény érdekében és addig folytatták, amig eljárásuk eredményre nem vezetett.Egyébként ezen aktus szinesen és érdekesen van leirva, de kevés valószinüséggel bir.

Ezen régi szokást illetőleg a falu legöregebb embereit is végig gyóntattam, de bizonyitékot nem nyertem, s igy mint régi szokás nem is szerepelhet.

Az általam erruált régi szokás adatai csak igazolják az előzetes ismeretség mellett történő leánykérést, mert a leánykérők,akiket farkasoknak nevez, azonos személyek a násznagyokkal, vagyis a legény és leány keresztszülőivel / keresztapjával / aki viszont kizártá tenni, hogy ismeretlenül közeledjen a legény a leányhoz. Minden esetre a farkas elnevezés eléggé szines és bizarr ahhoz, hogy a Kopeczky és Vakarcs meséjébe beilleszthető legyen, de valójában csak jelképen és a tényeken nem változtat.

3.pont.

Eljegyzés.

Eljegyzés nincs szokásban, illetve az eljegyzés és leánykérés egyszerre, egy aktussal történik meg, de gyürüváltás mellőzésével. A gyürü csak közvetlenül az esküvő előtt jelenik meg, mégpedig a templomba menetel előtt adja át a leány az ő gyürüjét a legénynek amit sajátjával együtt a legény ad át a papnak, aki előtt kerül csak a legény és leány ujjára.

A jegyzőnél és papnál történt jelentkezésekkel szankciónált leánykérés tekinthető tehát eljegyzésnek is, s igy ezen időponttól számitható a jegyesség.

A leánykéréssel mindkét fél a másik családjánál családtagként jönn számitásba. Anyagi következményei nincsenek, hacsak nem a vőlegény megvendégelésével járó kiadások, mert egyébként semmiféle anyagi juttatás nincs.

A megkérés, illetve a kihirdetésre történt jelentkezés után visszalépés nincs. Egy fél évszázad alatt talán két eset fordult elő, melyeknél a legény megváltozott magaviselete adott okot. Következménye kizárólag a két család közti tartós haragban jelentkezett. Az ilyen szakitásokkal rendesen a leány tekintélyében esik csak csorba, ami férjhezmenési lehetőségét korlátozhatja, de kártérités nincs.

Halálozás jegyespárok között nem fordult elő s igy annak következményei ismeretlenek. Bár a jegyeseket a két család már férj és feleségnek tekinti, az elhalálozásuk sem jelenthet többet,mint a gyermektelenül elhalt fiatal férj,vagy feleség halála, mely esetben a házassági kapcsolat rövid idő alatt elmosódik és a rokoni kapcsolat az életbenmaradtal megszünik.

4 pont.

Házassági tilalmak, akadályok.

A legujabb időkben a törvényes házassági tilalmakhoz és akadályokhoz alkalmazkodnak, de régebben nem, amit elősegitett a sok azonos nevü személy miatt előállott tévedése a hatóságnak. Megállapitásom szerint régen az unokatestvéri viszony nem képezett akadályt, viszont a felmenő, vagy lemenő oldalági rokonnal kötött házasságok nem fordulhattak elő, mert a házasságot kötő nő és legény közti nagyobb korkülönbség nem fordult elő, ami eleve kizárta, hogy apai, vagy anyai nagybácsival, vagy nagynénivel kössön házasságot, ahol a nagyobb korkülönbség valószinü volt. Pontos adatok azonben a régi anyakönyvezési rendszer mellett sajnos megállapithatók nem voltak. Egyébként az unokatestvérek közötti házasság is elég sulyos degenerációs alap, aminek következményei kimutathatók.

Az örökbefogadottak és komák gyermekei közötti házasságra semmiféle tiltó jelenség nincs, sőt gyakori eset, ami talán egyedülálló vérfelfrissitési jelenségként jön tekintetbe az általánossá vált családon belüli házassági szokásnál, mert az örökbefogadottak rendesen idegen család gyerekei és a komák is többnyire idegenek, helyesebben nem családbeliek voltak.

Csak hasonló koruak házassága szokásos, de özvegyek és elváltak házasságánál 40-50 évet meghaladó korban már nagyobb korkülömbségek is jelentkeznek.

A szülői beleegyezés szükségességét elismerik, de nagyon gyakori, hogy a szülői beleegyezés erkölcsi kényszer / terhesség / folytán áll be. A valláskülönbségek akadálya fennforog, de csak a fiatalok házasságánál, az özvegyek és elváltak ujabb házasságánál már nem jönn számitásba.

A falu egyes részein kivüli házasságkötési akadály,vagy tilalom nincs,vagyis a falun belül szabadon kötnek házasságot. A falun kivülivel / kifalubelivel, idegen falubelivel / házasságok évszáz

zadokra visszamenőleg nem voltak szokásosak, de tilto rendelkezéseknek semmi nyoma nincs.Nagy ritkán fordul elő, hogy más községből kerül asszony a faluba, vagy idegenből jött férfi köt házasságot itteni nővel. Ez kezdetben, mint különlegesség szóbeszéd tárgya lesz, megjegyzések hangzanak el / nem tudott itthon asszonyt kapni, nem akadt neki itt senki, mert ..., miért jött el hazulról stb./ de később elmosodik ezen idegenkedés és a "kifalusit " befogadja és megbecsüli is a lakosság, különösen ha rendes munkás ember, vagy asszony az illető. A faluból házasság folytán elkerült leány őslegény szintén szóbeszéd tárgya lesz, da ha később látogatóba haza kerül, elköltözése szóba sem jönn, falubelinek tekintik és talán nagyobb tiszteletnek örvend, mintha otthon maradt volna, különösen akkor, ha jó anyagi viszonyok között él, ami ruházatán is kitünik és megállapitható.

A törvényes, illetve a világi és egyháza házassági akadályokról tudnak, de határaikkal nincsenek tisztában, ezt az illetékes hatóságok kötelességének ismerik. Az akadályok alóli felmentésről nem tudnak.

A községen, sőt családon belüli házasságok okát kutatva több magyarázatot kaptam, amit felsorakoztatok, hogy a falun,illetve családon belüli házasságok tekintetében kialakult véleményemet indokoljam és a község lakosságának degeneráltságát, illetve ennek okát valószinüsitsem.

Elsősorban Kondorfa fekvését és a neház megélhetési viszonyokat hozták fel indokul, mely a nősülendő legény esetében a gazdagabb és könnyebb megélhetésü rábamenti leányt nem vonza, a férjhezmenendő leány esetében pedig a rábamenti legény részére teszi nem kivánatossá Kondorfát, mint letelepedési helyet. A rábamenti leány, vagy legény a szegény kándorfait pedig módjához nem tartja alkalmasnak, vagy a Rábamente anyagias gondolkodását hozzák fel indokul. Ezen érvelés azonban tarthatatlan, mert az 1848.előtti

jobbágyi sorban a vagyonnak nem nagy jelentősége volt, s így Kondorfa szegénysége és a Rábamente gazdagsága nem lehetett akadálya annak, hogy a szegény vidéken munkában élt és felnőtt kondorfai legény, vagy leány a Rábamentén ne helyezkedhessen el, sőt munkássága előnyként jöhetett számításba. Természetesen a Kondorfára való betelepülés esete már nehezebb eset és talán ez esetre általánosságban elfogadható volna a kifogás, de talán a Rábamentén is volt szegény jobbágycsalád, akinek élete nem sokkal volt jobb a kondorfainál, s így annak gyermekei mitsem veszíthettek azzal, ha Kondorfán telepednek meg. De tarthatatlan az érvelés azért is, mert a hasonló fekvésű és életkörülményű Farkasfával szemben a felhozott okok nem érvényesülhetnek, vagyis Farkasfa nyitva állt a kondorfaik számára és mégsem orientálódtak oda. De ott van délre az Őrség néhány kilométerre, vagy keletre Hegyhátszentmárton és Ivánc. A őrségi valláskülönbség, de csak a protestantizmus idejétől és egyke talán még okként szolgálhatna, de a kelet felé való orientáció ellen viszont szintén nem lehet kifogást találni ép ugy mint Farkasfával szemben nem és mégsem házasodtak onnan, vagy oda.

Már mint a történeti részben kifejtettem - meggyőződésem, hogy a ciszterci ta rend szentgotthárdi vezetőségének gazdálkodási rendje, kulturtörekvéseinek alkalmatlan eszközei és rendszere képezte első sorban a községen és családon belüli házasságok szokássá válását, mely a jobbágyköltözködés korlátozásának enyhülésével sem szünt meg, hanem uriszéki itéletei segitségével állandósult és Kondorfát a hazai francia szokás alapján mintegy büntető teleppé tette, ahol az évszázados egymásrautaltság és elszigeteltség folytán a községen és a családokon belüli házasság természetessé vált és ez okozta a lakosság negymérvü degeneráltságát. Sajnos ez az 1848. utáni időben nem változott és oly általános kényszer nélküli szokássá vált, hogy csak hatósági közbelépéssel / orvosi ellenőrzés, betelepités, eltelepités / utján volna orvosolható.

5.pont.

Házasságkötés.

A polgári házasságot, mint törvényes kötelezettséget elismerik, de erkölcsi jelentőséget nem tulajdonítanak neki. Az egyházi esküvőt tartják kötelezőnek és ezt tekintik a tulajdonképeni házasságkötési aktusnak. Hogy az egyházit mennyivel tartják lényegesebbnek, mint a törvényest kitünik abból, hogy a csak polgári házasságot kötöttek együttélését kevesebbre értéklik, mint az özvegy, vagy különélő férfi - vagy nő vadházasságát, ha azok már egyszer vagyis özvegységre jutásuk, vagy elválásuk előtt egyházilag megkötött házasságban éltek valakivel. Az ilyen vadházastársakat ugy egymaguk, mint mások "férj" 'feleség" -ként jelölik meg, ~~xixk~~ míg a polgári házasságot kötöttekné csak mint együttélésről emlékeznek meg. Ha a házasság törvényes voltának felderitésénél ezen kérdés felvetődik, igen gyakran azt a feleletet kapja, hogy a "férje " - "felesége", mert együtt élnek és csak azért nem mennek a paphoz, mert az ura eltünt a háboruban, hivatalosan nem jött még meg, vagy más akadályt említenek az egyik,vagy másikkal kapcsolatban, mint gátló körülményt, viszont a másik esetben általános feleletként szolgál, hogy " nem a férje-felesége,csak embere-asszonya, mert csak a jegyzőnél voltak. Vadházasságok, ahol legény és leány áll össze ritkán fordul elő és ezt összeállásnak is nevezik és megszólják. Legénynek özveggyel,vagy elváltal való összeállása gyakoribb, de ugyancsak ritka özvegynek vagy elváltnak leánnyal való vadházassága. Mindkét esetben vadházasságnak, összeállásnak nevezik.

Polgári esküvő a jegyzőhöz történő bemenetel / kocsin,szekeren/ egy teatrális külsőségként jelentkezik, de a nép felfogásában jelentősége nincs, mert a házasságot csak az egyházi esküvővel tekintik megkötöttnek. A lakodalmi szertartásokban sincs semmi mozzanat ami az egyházi esküvő fontosságát és lényeges voltát csökkentené, vagy ép annak megerősitését jelentené, vagy hogy ez lenne a megkötés

jelképe.

A legénybucsu ismeretes, de nem jelentőségteljes és nem régi szokás, valamint az a látszata, mintha egy ujabb keletü rosz szokás, "legénykedés". A leánybucsu ismeretlen.

A lakodalomba a rokonságot meghivják és ma csak az anyagi körülmények határozzák meg, hogy a rokonságot hanyad iziglen látják vendégül. Normális körülmények között, amennyiben nézeteltérés vagy harag nincs közöttük, az apai és anyai rokonságot másod-harmadiziglen szokták meghivni. Feltétlen a meghivottak között vannak a fiatalok keresztszülei és azok házastársa, esetleg gyermekei. Egyébként a keresztszülők férfi tagjai töltik be rendesen a násznagyi tisztet.

Régebben csak a szükebb rokonság volt jelen a lakodalomban, most azonban a házassági ajándékok fokozása végett a leány bérma és bucsu-keresztanyját, annak férjét és másokat is meg szokták hivni, akik szokás szerint ruhára valót,vagy más szükséges háztartási dolgokat hoznak ajándékba a fiatal párnak.

A lakadalomba meghivni szándékozattakról egy névjegyzéket állit össze a jegyespár, amit a legény által barátai közül kiválasztott nak, a lakodalmi hivogatónak, vőfélynek ad át, aki ünnepi ruhában, fel pántlikázott kalappal és bottal előirás, illetve szokás szerinti"rigmusok""rikoltások" közben a lakodalom előtti napokon meghiv.

A hivogató legény a lakodalmas náp szórakoztatója, az ünnep bolondja, akit "vigyori"-nak, "pinaharangozónak" csufolnak és nem a legmegtiszteltetőbb hivatásnak tekintik.

A régen szokásos lakodalomban két násznagy, két vőfély, két hivogató, két nyoszolyó asszony és két nyoszolyó / koszorus /-leány szerepelt, de ott volt a konyhában a gazdasszony és az ünnepi étkezés felszólgálói, a forgatók is. A násznagyok a jegyespár keresztszülői voltak, esetleg komák,vagy rokonok / a leánykérés farkasai,tanui/ és ezek voltak az egyházi esküvő tanui,tehát a legfontosabb szerepet töltötték be, ami a lakodalom minden mozzanatában érvényesül. A vőfé-

lyeket a vőlegény választotta barátai közül, ezek helyettesitették a násznagyokat,de szerepük volt a lakodalomban is a tánc,vendégelés mulattatás stb.során is. A két hivogatót a vőlegény és menyasszony választotta és szerepüket már előzőleg körvonaloztam.A nyoszolyó asszonyokat ugyancsak mindkét fél választotta és rendesen a családok egy egy éltesebb nőtagja volt, akik szerepe azonos jellegü volt a násznagyokkal, de női vonatkozásban /fektetés,konytyolás / A koszorus leányok a menyasszony barátnői voltak és nekik a vőfélyekhez hasonló szerep jutott, a nyoszolyó asszonyok helyettesitésével,táncnál, kinálásnál stb.

A lakadalom a legény házánál kezdödött, oda ment el a két násznagy és vőfély, majd közi étkezés és ivás után átkisérték a vőlegényt a leányos házhoz. A menyasszony elrejtözött, s azt élcelődés közepette a vőlegénynek kellett megkeresni. A menyasszonyos háznál ismét volt egy korlátozott evés és ivás, majd a menet kiegészitve a menyasszonnyal, két nyoszolyóleánnyal és asszonyokkal rendesen cigányzene kiséretébe a templomba vonultak, ahol az egyházi esketési szertartás zajlott le. A templomból kijöve zene kiséretében a menyasszony házához vonultak, de ugy a templom előtt, mint menet közben bort és perecet adtak a vőfélyek,koszorus leányok és hivogatok a közönségnek,.a résztvevőknek. A menyasszony házánál a szülők átadták a menyasszonyi ládát, s azt a vőfélyek átvették és a menet átvitte a vőlegény házához, ahol ismét egy szükebb étkezés és ivás / áldomás / volt, majd az egész menet visszament a menyasszonyi házhoz, ahol megkezdödött az ünnepi étkezés, mulatság és tánc, amit befejezve az egész közönség átment a kocsmába és folytatta a mulatást. Késő éjszaka, sokszor hajnal felé a fiatal párt átkisérték a legény házához, ahol a menyasszony lehuzta a vőlegény csizmáját és más hitvesi kötelezettséget jelképező aktus után a nyoszolyó asszonyok befektették a legény ágyába, a magukra hagyták, ők pedig szétszéledtek és hazamentek.- Reggel a nyoszolyo asszonyok és leá-

nyokat kisérve a lakodalomban résztvett személyek megint elmentek a legény házához, ahol a háziasszonyi kötelezettségeket jelképező aktusok / seprés, vizmerités / kifigurázása után a nyoszolyó asszonyok éneklés közben megfésülték és felkontytolták a menyasszonyt,vagyis asszonyi hajviseletet csináltak neki. Ezen aktusok után egy megvendégelés következett, ami reggelinek felelt meg, majd ismét tánc és mulatság, majd pedig ebéd, amit megint tánc és mulatság következett, ami az éjszakai órákba is elhuzodott, de sokszor megesett, hogy hajnalig tartott.

Ezen lakodalmi szokás most már sokban módosult, szinességéből, jellegzetességéből és terjedelméből veszitett és mindjobban veszit eredetiségéből is.

Második házasság esetén, ha annak feltételei megvannak, mennek a pap elé is, de ez már minden jellegzetesség nélküli formalitás, melynél ugy a külsőségek, mint a jogi vonatkozású jellegzetességek és szokások elmaradnak, de állitólag már régen sem voltak szokásban.

6.pont.

A gyermek.

A szaporodást kötelességnek, az isteni törvények szerinti családi élet alapfeltételének tekintik. A gyermek megbecsülést jelent ott, ahol a mód is meg van reá, de megbecsülésnek örvend a szegényeknél is, mert idővel egy munkáskézzel járul hozzá a család eltartásához és szükségleteinek beszerzéséhez. A szegénységben élők szaporodására el el hangzik néha megjegyzés, ami azt a látszatot kelti, mintha a gyermekek számát a vagyon, helyesbben a földbirtok nagyságához kivánnák igazitani, de a valóságban nincs igy, legalább is régebben nem volt. A bő gyermekáldás azt mutatja, hogy a foganzást és születést általában nem szabályozzák, de korlátozások elvétve mégis megtörténnek. Magzatelhajtások gyakrabban a két világháboru közötti időben fordultak elő, ujabban inkább preventiv intézkedésekkel védekeznek a foganzás ellen, de ez főként házasságon kivüli érintkezéseknél fordul elő.

A magzatelhajtásról, mint büntetendő cselekményről különös felfogás uralkodik. Tudatában vannak annak, hogy tiltott cselekmény és mégsem tekintik bünnek. A magzatelhajtás felfogásukban az egyén magánéletének irányitásához tartozó cselekményként jönn számitásba, talán olyan elgondolással, mint a jószágtartás kérdése, melynél a tulajdonos tudja és határozza meg, hogy hány állatra van takarmánya, férőhelye,vagy hány állattal tud egyébként megbirkózni.

A magzatelhajtás eszközei fa vessző, horgolótü, vagy más hasonló eszköz, mellyel a méh száján behatolnak a magzatburokhoz és azt megsértik. A higénia legelemibb követelményei nélkül végrehajtott drasztikus beavatkozás dacára haláleset 30 év leforgása alatt három esetben fordult elő.

A mult világháboru előtti időben magzatelhajtások csak ritkán fordultak elő, a ezeket rendesen orvos és szülésznő végzett.

7.pont.

Örökbefogadás.

Az örökbe fogadás igen gyakori. Mint a munkáskéz biztositásának lehetősége jelentkezik ott, ahol nincs, vagy kevés a gyerek,de azon látszata is érzékelhető, hogy a lakosság tudatában van a közte levő degenerációs veszélynek és ilyen módon kivánják azt elháritani. Főként lelencgyerekeket fogadnak örökbe és rendesen nemre való tekintet nélkül, melynek jelképe és formasága nincs. A legritkább esetben nyer az örökbefogadás hatósági jóváhagyást. A munka és az eltöltött idő határozza meg és biztositja az örökbefogadott gyermek jogait, amit a rokonság is elismer. A örökbefogadók az örökbefogadottak jogainak elismerése, illetve biztositása végett még életükben intézkednek, ami rendesen abból áll, hogy vagyoni juttatásban részesitik. A leánygyermeknél, ha a család valamelyik férfi tagja el nem veszi, kiházasitják, sokszor házhelyet adnak neki és házat épitenek részére, fiugyermeknél hasonlókép, de mégis azzal az eltéréssel, hogy a vagyoni juttatás nagyobb, mint a leánynál. A vagyoni juttatások a családnál eltöltött időhöz igazodnak, vagyis a munkateljesitményének kiegyenlitéseként tekinthető.

Az örökbefogadottakat rendesen az örökbefogaók neve után ismerik a faluban, de hivatalos névfelvétel nem történik. A községben elterjedt ragadványnévhasználat kiterjed a nevelt gyermekre és teljesen elmosódik a nevelt gyermek eredeti neve és volt családi hovátartozandósága a mindennapi életben.

Amennyiben saját és nevelt gyermek is van a családban, bár a nevelt gyermek az idő és munkássága alapján tényleges családtaggá vált, a saját gyermek vagyoni vonatkozásban előnyösebb helyzetet élvez, de amig a nevelt gyermek vagyoni biztositása már a szülők életében megtörténik, addig a saját gyermek rendesen csak a szülők halála után jut vagyonhoz. Igen gyakori, hogy a nevelt gyerek a családba, illetve rokonságba való beházasitása által nyer családi kapcsolatot és vagyoni biztosi tást a nevelő szülők által, s igy törvényesen is a család tag-

jává válik. Ezen esetben a vagyoni juttatás is módosul az örökbefogadott javára.

Az örökbefogadás, még formális feltételek hiányában is csak rut hálátlanság esetében nyer felbontást, ami nem fordul elő, mert az örökbefogadásnak alapja - amint jeleztem már - az idő és munka, ami kiküszöböli annak lehetőségét, hogy méltatlant fogadjanak örökbe.

A testvérré fogadásnak nyoma és emléke nincs. Általános a nép életében, hogy idegenkedik minden formaságtól, mellyel szemben csak nagyon kevés kivétel van / egyházi házasság,keresztelő,temetés / A formaságok helyett a tényleges állapotot, a kézzel fogható és érzékelhető tényeket tarja döntőnek. Az ingatlanok átirása, megosztása és más formaságokhoz kötött ügyletnek kevés jelentőséget tulajdonit mellyel szemben a tényleges állapotra hivatkozik./ Én szántom, nekem terem stb./ Igy van az örökbefogadással és testvérré fogadással is. Ezeknél is tényekkel igazol, amit tud és érez az örökbefogadott, de érzékel és megállapithat bárki, ami talán megnyugtatóbb, mint a formalitás, a papir, mely mellett esetleg a lényeg hiányzik.

A törvényes formák között keletkezett örökbefogadás megjelölése, mint " örökbefogadás " nem szokásos, ezt " nevükre csináltattuk " " nevükre csináltattak " szavakkal nyer kifejezést a nép száján, ami azt a látszatot kelti,mintha a név felvétel lenne a jogok biztositéka, vagy legalább is a névfelvétel képezné a tényleges állapot törvényes elismerését.

8.pont.

Házasok közössége.

A családi tüzhely fogalmaként a házastársak, a család közös lakóhelye, a ház melyet épitettek, vagy a családi házban maradtnál és benősültnél a családi ház szerepel - , mely mint érzésük és gondolatuk gyujtópontja jelentkezik, de szóhasználatok, szertartások és cselekvési módok nincsenek vele kapcsolatban.

A férj és feleség rendeltetésüket - jogaikat és kötelességüket - az Isten törvényeinek megfelelő példás házasságban látják. A férj a család feje, az ő szava irányadó és döntő, de a nő beleszólása is megengedett. A papucsférj fogalma ismeretes, de különösebb jelentősége és megkülönböztetése a falu társadalmában nincs. Tudja a falu, de legfeljebb sajnálattal beszélnek róla, azonban guny tárgyává nem teszik.

A legujabb időkben kapott csak állitólag lábra és a férj gyakori, esetleg hosszabb távolléte miatt / katonai szolgálat, munkakeresés, Amerika / jelentkezett, hogy a nő igyekszik a családi vagyon, a pénz kezelését megszerezni. Ilyen családban a feleség szava láthatólag nő és érvényesül is, ha kimondott papucskormánynak nem is nevezhető, de a férfi jogainak erősen befolyásoló és korlátozó körülményként jöhet tekintetbe. A nők hatalmi törekvése gyakran surlódásokra és áldatlan családi állapotra vezet, aminek sokszor válás a vége.

A nők ezen szokását az innen tömegesen Amerikában vándorolt és még most is ott élő férfiak itthon maradt asszonyainak szabad, független és jó élete - mint példa - inditotta el és fejleszti szokássá.

A házasok közössége főként a munka és ágyközösségben jelentkezik, a pihenésben és szórakozásban kevésbé, vagy egyáltalában nem. A nő majd minden munkában osztozik férjével, amit csak sulyos betegség, teljes munkaképtelenség és a terhesség utolsó ideje akadályoz. A nő sulyos terhet visel a családban, a férfi munkáját is végzi, ha a szükség ugy kivánja. Általában a gazdasági munkák könnyebb részét

végzi. Általános, hogy kaszál is a nő, de csak zöldtakarmányt,mert aratásban csak mint markverő, vagy kévekötő működik közre. A nőt tel holi a háztartás és gyermeknevelés gondja és munkája is, ahol ezt nem lehet az öregekre, helyesebben a korlátoltan munkaképes szülőkre bízni. A munkában nincs megállása a nőnek sem, mert amikor télen férje az erdőben dolgozik, akkor ő otthon lát el minden gazdasági munkát, de emellett var,fon,köppeszt,vagy tollat foszt, természetesen a háztartás és gyermeknevelés is őt terheli.

Az asztal, mint közösségi hely nem jellegzetes, mert az étkezés nincs asztalhoz kötve.Szerény ételeiket bárhol elfogyasztják: a lépcső, tűzhely előtti lóca, ablakpárkány ép oly használatos hely, mint az asztal. Vendégség, vagy idegen részvételével tartott étkezéseknél az asztalnál csak a férj foglal helyet.

A pihenés helye az ágy, amit az asszony hoz a házasságba.Külön fekvőhelye a házastársaknak ritkán van, rendesen egy ágyban alszanak. Apró gyermekek esetében van külön fekvőhelye a férfinek és a kis gyermekek az asszonnyal alszanak. A nagyobb fiúgyermek sokszor az apához kerül. A látástól vakulásig végzett munka korlátozólag hat a nemi életre, de a közös fekvőhely folytán rendszeres és természetes életfolyománnyá válik, amiben különösen a multban és ott ahol a vagyoni lehetőségek nem befolyásolták, minden prevenció nélkül folyt. Ezen ágyközösség a hűtlenség lehetőségét is kiküszöbölte és a kevés szórakozási lehetőség még terhesség, vagy más alkalom esetén sem késztette a munkában elfáradt testet a mással való viszonyra.

A férfi szórakozása a vásár-és ünnepnapi házi,vagy kocsmai összejövetel, de ez sem rendszeres és főként a gazdasági főmunkák nem létében fordul elő, amiben a nő csak a legritkább esetben vesz részt. A nő szórakozása pedig csak télen adódik a fonó, köpesztés és tolfosztás idejében. Nyilvános mulatságokban inkább csak a fiatalok, vagy idősebb leányos szülők vesznek részt, ahol nemek és korok szerint elkülönülő csoportokban szórakoznak.

Udvariassági szabályok nincsenek, sőt talán a nő férjével

szembeni magatartása ép az ellenkezőjét érzékelteti, amikor a férj szolgai módon kiszolgáltatja magát feleségével./ lábmosás,kézre adás stb./ A csók az együtthálás és a fiatalok szerelmi enyelgésén kivül a hosszab időre történő elmenetelkori bucsunál, illetve visszatérésnc kor jelentkezik, hasonlókép a kézfogás is a rokonságnál.

Közeteltérések és sértések előfordulnak, aminél drasztikus szavakat használnak, de tettlegesség nincs.Az esetleg előforduló tettlegesség következménye rendecen a házasfelek különvállása, de az egyéb sértések felett napirendre térnek.

Jellegzetes szokások, szertartások a házon belül nincsenek. A kenyérszegést a nő végzi, aki a késsel keresztet tesz a kenyér alsó felére és a férje elé teszi. Ugyancsak a nő rak tüzet is, de minden szertartásosság nélkül. Az ágyvetésnél és más házon belüli aktusnál a nő szerepel, de nem hagyományos szokásból és nem szertartások kapcsán, hanem hivatásszerüségből, mint minden házi munkánál.

Házassági vagyonjogi szerződések nincsenek. A szülők által átengedett háztélek biztositása is csak szóbeli, ami rendesen csak az elhalálozás után a hagyatéki eljárás során nyer törvényes formát a telekkönyvi biztositással. Rendesen a telek csak az örökhagyó gyermekére kerül és a férj kimarad, aminek helytelenségét a telken épült közös ház folytán felvilágositás után is csak nehezen érzékelik.Általánosan hangoztatják, hogy a ház közös,mert közösen épitették,de a telek csak a feleségé és nincsenek tudatában a ház és telek tulajdoni kapcsolataival.

Az apátsági irattárban folytatott kutatásaim során az 1600 körüli időkből több község lakosai között keletkezett moringlevélnek jöttem nyomára, de Kondorfára vonatkozólag adatot nem találtam. Állitólag itt is szokásban volt, de milyen vonatkozásban,kik között és milyen formában az megnyugtatólag megállapitható nem volt.

Hozomány nincs, hacsak nem a leány által vitt ágy, asztal, kéj szék és ágynemü, valamint a szükséges háztartási tárgyak, ami komolj

értéket nem képvisel, s igy különösebb vagyonjogi következményeket nem is szül. Szokásos, de nélkülözi a hozomány jellegét a szülők által az uj házasok részére adott fejős tehén, esetleg ló és gazdasági felszerelés, de ez csak használatra vannak rendelve, de tulajdonba nem mennek.

A házastársak külön vagyona ilyen minőségben fennmarad a házasság alatt is. A nő különvagyonának hasznositásában a férj intézkedik és jövedelme nincs külön kezelve, de illuzórikus is lenne, mert a föld silánysága miatt csak a munka adja meg az értékét, ami viszont közös. A házasság tartama alatt szerzett ingatlanokat közösnek tekintik, hacsak nem a házastársak valamelyikének külön vagyonának vételárából szerezték, vagy a szülők valamelyike vette a házastársak valamelyikének, mert egyébként nem tesznek különbséget a férj, illetve feleség vagyonának jövedelme, illetve az ebből vásárolt ingatlan tulajdon miatt, hanem közösnek tekintik. Itt is a munka megbecsülése és értéklése világlik ki és nem a vagyon tulajdonjoga, s igy minden, amit a házasság fennállása alatt szereznek a munka gyümölcséből közszerzeménynek tekintenek.

Elválás esetén ezen elgondolás alapján a házasság alatt szerzett ingó és ingatlan megosztásához ragaszkodnak, mégpedig természetben és pénzbeli kielégités csak a legritkább esetben fordul elő.

A nép szegénysége miatt a pénznek kevés szerepe jut a házasságban, s igy kezeléséről sem igen beszélhetünk. A pénz rendszerint a férjnél van, amit a már emlitett uj szokás igyekszik megváltoztatni. Jószág, ruha, épitkezés és más célra gyüjtendő pénz, különösen az idegenbe járó férj esetében rendesen az asszonyhoz kerül megőrzésre, de ez csak átmeneti.

Minthogy minden különvagyon a közös munka tárgyává válik, az ilyen házasságba vitt különvagyon feletti egyoldalu intézkedés is megszünik, s igy a nő különvagyonának elidegenitése a férj hozzájárulása nélkül nem történik meg, de a férj vagyonának elidegenitése esetére szó illeti a másik házasfelet, bár annak joga e tekintetben

láthatólag kisebb, mert a közös vagyon felett is a férj joga erősebb és szava döntő.

A házasfelek egymás képviseletét természetesnek találják: egymás nevét aláirják, egymás helyet és nevében minden korlátozás nélkül eljárnak hatóságok előtt és megállapitásom szerint tárgyilagosan és érdek nélkül. Igen gyakran fordul elő gyakorlatomban, hogy az ingatlan a feleségét képviselő férj nevén áll, aki azt közösnek jelzi és ragaszkodik a közös tulajdon kitüntetéséhez. A házasfelek közötti okirati kényszerről nem tudnak és felvilágositás után sem tudnak belenyugodni, különösen ott nem, ahola férj, vagy f feleség kizárólagos tulajdonát képező telekre közösen épitett ház tulajdonjogának rendezéséről van szó. Nem akarják megérteni és igazságtalannak tartják, hogy a közös munka tárgya feletti rendelkezés ilyen korlátozást szenvedjen.

9.pont.

A házasok és szülők.

Az uj házasok rendszerint a szülői házak valamelyikénél maradnak. Ha a lehetőség, helyesebben a vagyoni helyzet megengedi a szülői ház mellett, annak portáján a szülők segitségével az uj házasok házat épitenek. A szülők segitsége rendesen természetbeni./Faanyag, tégla, kézimunka stb./ Ezen esetben az uj pár háztartást vezet, de továbbra is a szülői ház gazdasági életében fejtenek ki tevékenységet, mert a szülők csak a legritkább esetben ruháznak át gyermekeikre földet. Az uj asszony a férj, a férj pedig az asszony családjában családtagként jönn számitásba és belekapcsolódik annak családi közösségébe. A férj, illetve a feleség saját szüleivel szembeni kapcsolata lazul a benősüléssel, de a gazdasági főmunkák idején / kaszálás, aratás, cséplés stb./ természetszerüleg számitásba jönn és keze munkájával ott a szükség szerint segédkezik.

A sajátjukban, de a szülei telken épült házban élő uj házasok ügyeibe való beleszólás joga a velük egy telken élő szülőknek nagyobb mint a szülői háztól távolatt, esetleg saját telken élőkkel szemben, de a munkaszügség mindenkor összehozza őket, ami egy ingadozó, de mindég lehetőséget biztosit a beleszólásra.

A szülőkhöz való költözés oka mindenkor a vagyon és munka,valamint célja a családi vagyon biztositása. Rendesen a szülők kora és a kezükön levő vagyon nagysága teszi szükségessé az uj házasok odaköltözését, akik föld hiányában kénytelenek erre, a szülők pedig a megfelelő munkáskéz hiánya miatt szorulnak rá azokra. Az uj házasok rendesen végérvényesen a szülői házban maradnak és azok hálála után annak tulajdonába is lépnek, mig a többi gyerek kiházasitása során a szülői ház telkén közös erővel épitett házakba költözik, vagy benősül más családhoz ugyanilyen elvek és szokás alapján.

A beházasodott vőnek semmivel sincs más helyzete, mint a férj szüleinek házához került uj asszonynak.A család egyenrangu tagjává

válik szintén. Munkájuk ellenszolgáltatása az elsőrendü életszükségletek biztositására szoritkozik, ami viszont a jövedelemhez igazodik. A gyermekek is belekapcsolodnak a családi közösségbe és már 5-6 éves koruktól ott munkát fejtenek ki.

A szülői házon, a szülői vagyonon kivüli munkájuk kereseménye felett az uj házasok szabadon rendelkeznek és ez képezi függetlenitésük alapját azoknak, akik külön háztartást vezetnek, külön házban élnek, de a szülői gazdaságban tevékenykednek. Az uj házasok kereseménye rendszerint pénzbeli, amit külön kezelnek. Amennyiben valami természetbeni /gabona,széna,fa / akkor azt rendszerint pénzzé változtatják át. A pénzen vásárolt ingóságok felett szabadon rendelkeznek, azt saját otthonukban helyezik el, a jószágok rendszerint a szülői házhoz kerülnek és ott fejtenek ki tevékenységet eltartásuk fedezésére addig, amig az uj házasok földhöz és elhelyezésükre megfelelő épületről nem gondoskodnak. A szülői háznál maradt gyermeknek is van ilyen külön vagyon szerzési lehetősége, ami természetesen szabad rendelkezése alatt áll és bár a szülői háznál marad szülői vagyonként számitásba nem vehető.

Az após és anyós rendelkezési joga körvonalazva nincs,de a fiatalok és családjuk a szülői vagyon biztositása érdekében a beházasodással mindenkor és első sorban ott tartoznak tevékenykedni és csak másodsorban végezhetik külön gazdaságuk, illetve vagyonuk gyarapitására szolgáló, vagy a másik szülői háznál szükséges munkájukat.

A férj szülei házához került asszony ott családtaggá vált és rendszerint bizonyos meghatározott feladatokat / főzés, jószágetetés fejés, egyéb házimunkák / kap, amiben önállóan tevékenykedik.Lehet hogy a házi munkákat a szülő tartja fenn magának és végzi, s akkor a gazdasági munkákban müködik közre ép ugy odahaza szülei házánál tette.Az öregek családfői, s ezzel a vezetési és irányitási joga hacsak az a fiataloknak át nem adták, sértetlen marad, de az utobbi esetben is bizonyos beleszolási és irányitási joguk érezhető.

10.pont

A rokonság.

A közös őstől való származás tudata él a családoknál, de nagyapán és nagyanyán tuli vonatkozásban adataik már csak általánosak.A nagyszülökön tul pontos adatokat nem tudnak és rendesen csak a szülök és nagyszülök erre vonatkozó kijelentéseire hivatkoznak. Mint már jeleztem egy családfa összeállitása harmad-negyedizigleni adatokkal majdnem lehetetlen, amit zavar még a sok azonos nevü és azok ragadván néven ismert megnevezése folytán előálló eltérés. Az ősök tisztelete is hozzávetőleg ilyen terjedelmü. Azon ősök tisztelete él az élőkben, akiket ö maguk is ismertek, vagy szüleik, de távolabbi vonatkozásban a tisztelet látható jelét nem látni és nem hallani.

A családba rendesen csak a nagyszülöktől, elvétve a dédszülöktől leszármazottak tartoznak és ez is attól függ, hogy a család egy jobbágytelken él-e most is, vagy nem. Általában az egy birtoktesten élők rokoni kapcsolata érvényesül, ami aztán a munka során tényleges kapcsolatot is jelent. A rokonság terjedelme ezen tul csak mint tudott körülmény él és nyer emlitést, de tényleges és tevőleges állapot indokát nem képezi. Az izszámitás, legalább is ilyen elnevezéssel nem ismeretes, de mégis tudott körülmény, ami " apáról-anyáról " "nagyapáról-nagyanyáról " stb.rokon,testvér kifejezésekkel nyer meghatározást. Természetesen az "ág " meghatározás ismeretes, de az ág szó emlitése nélkül, egyszerüen " apáról-anyáról " kifejezéssel. A férfi és nő családi hovátartozása fennmarad mindenkor ,s igy a leszármazások, illetve leszármazók e szerint nyernek elbirálást. Az "atyafi" szó az idegen, nem falubéli megjelölésére szolgál. Az idegent / kifulubelit / igy is szólitják meg, mely folytán az atyafiságnak eredeti értelemben vett fogalma és jelentősége ismeretlen.

A sógorság, csak a szorosan vett sógori viszony fogalmát fedi, mely kiterjed a sógor feleségére / sógorasszony / de leszármazókra, vagy felmenőkre nem, vagyis tágabb értelmezése / magyarsógor-

ság / nem ismeretes. A sógorság szintén a munkaközösségben jut kifejezésre, de csak szükség esetén.

A házasság megszünte, ha az válás következtében állott be, a sógorsági viszony megszüntét is jelenti, azonban halál következtében beállott megszünés, különösen ott, ahol leszármazók is maradtak a sógori viszonyban változást nem idéz, természetesen ettől függőleg egyszerü tudott körülmény minden belső jelentőség nélkül, vagy tevőleges és lényeges megnyilvánulásokkal.

A rokonságot a föld fekvése teszi nyilvánvalóvá és ennek alapján tartják számon. A földek szomszédsága, az egy jobbágytelki belsőségen épült házak csoportja egyuttal a családi hovátartozás, a rokonság megtestesitői, természetesen ezen családi szomszédság bizonyos mérvü munkaközösséget is jelent. A szomszédság megszünte / eladás, csere / esetén rendesen elhalványodik a rokonsági kapcsolat is és már a második-harmadik generációnál elmosodik.

Tágabb rokoni összejövetelek nincsenek. A születés, házasság, temetés és esetleg más fontosabb családi események összehozzák a rokonokat távolabbi rokon is. Meghivottakat, jóllehet rokon, csak a vendégeket megillető jogok illetik, kötelességei nincsenek. A családi ház csak szükebb családi kapcsolatnál jut kifejezésre / nagy- esetleg dédapa / de az ősi ház fogalma ismeretlen, mert rendesen uj épület áll a helyén, mellyel az ősi ház fogalma is megszünt.

Családi tanács nincs, de azon szokás folytán, hogy a szülők és nagyszülők a vagyonuk feletti rendelkezési jogot életükben ritkán adják át gyermekeiknek,vagy unokáiknak, vagy ha át is adják, de nem tulajdonjogilag és telekkönyvi biztositással, hanem csak használatot engednek azon, viszont ezért bizonyos kikötményeket vesznek,- a vagyoni kérdések / épitkezés, kikötmények nem teljesitése,stb./ esetében a család tagjai összejönnek és ezen kérdésekben állást foglalnak.Ez tehát megint családi föld és belsőségben munkálkodók,vagy tényleges birtoklás alapján közösködők vagyonjogi kapcsolatát hozzák kifejezésre.

A házastársak egymást rendesen csak keresztnevükön szólitják, nagy ritkán fordul elő és rendesen csak a gyermekek jelenlétében,hogy az apára, illetve anyára utaló megszólitást használnak egymással szemben / "apa " " apja " "mama" "anya " / Szülők gyermekeiket rendesen keresztnevükön szólitják, de előfordul, különösen ott, ahol kevés gyerek van, hogy "fiam "-nak, "leányom"-nak szólitják, esetleg a keresztnév, vagy a gyermek kicsinyitő alakját használják, de becenév nem használatos.A gyermek a szüleit, nagyszüleit "apa " "apám " "mama" mamám" "nagyapa""nagyanyám" megszólitásban részesitik, más alakja nem fordul elő. A rokonság többi tagját csak keresztnéven szólitják és hozzátesznik a "bácsi" vagy"néni" szót, természetesen a keresztnevekben a népies elnevezés, vagy a családban használatos alak fordul elő. / "Józsi bácsi " " Lina néni " stb./Az idősebbek a fiatalabbakat, nagybácsi az unoka öccsét, nagynéni az unoka hugát csak keresztnevén szólitja.A sógort, vagy sógornőt viszont csak "sógor" "sógorasszony"-nak nevezi, csak nagy ritkán fordul elő a keresztnévvel együtt, rendesen csak akkor, ha más sógor vagy sógornő is jelen van, vagy ha a megjelölni szándékolt nincs jelen.

11.pont.

Rokonok vagyoni kapcsolatai,rokoni közösség.

A jogok korlátozottak, a kötelezettségek ellenben annál jelentősebbek, bár terjedelme nincs meghatározva és mindég a rokonok közötti jóviszonytól és a munka szükségességától függ. A tartási kötelezettség csupán fel- és lemenök közötti viszonylatban szokásos,a kezesség is hasonlóképpen, bár szülök nem létében a testvérrel szemben tartási és kezességi viszony is előfordul. Ajándék, vagy egymás adósságainak kifizetése nem szokásos. Segités, természetesen főként munkánál általános / cséplés, kaszálás, iga stb./ pénzbeli segités csak elvétve fordul elő, s akkor is a szülő részéről gyermekével szemben, de csak valami vállalkozás / házépitás, jószágvásárlás stb./ esetében.

A szegénység rendesen a munkátlanság következménye, melyet elitélnek, s ezért a gazdag rokon és a szegény rokon közötti kapcsolat lazult, de sokszor ellenséges is.

A közel rokonok / testvér, unokatestvér / között keletkezett jogügyletek feltételei enyhébbek és a méltányosság jelét viselik, de a távolabbi rokonokkal kötött ügyletek semmivel sem különböznek az idegenekkel kötött ügyletétől. A feltételekben rendesen időhaladék, beszámitás / munka / és más hasonló enyhités szokott előfordulni. A tanuskodási kötelezettség ismeretes, illetve a rokoni kapcsolat folytán válik kötelezettséggé, mert egyébként, mint nem kivánatos tényked és jönn számitásba idegenekkel szemben. A mentesség ismeretlen fogalom és nem is hivatkoznak arra.

A föld közös müvelése ismeretlen, s igyekeznek a legkisebb közös tulajdonra is ténylegesen elkülönülni, de a telekkönyvi elkülönitésre sulyt nem helyeznek. Ez vonatkozik a belsőségre is. A közösség tényleges megszüntetése dacára a földön -végzendő munka tekintetében azonban kölcsönösség áll fenn, ami leginkább a gazdasági főmunkák idején jut kifejezésre és ott ahol a családfő jogai érvényesülnek,vagy

a gazdasági szerszámok hiánya / vetőgép,iga stb/ ezt szükségessé teszik, de előfordul mindenkor, ha a munka elvégzéséhez több munkáskéz szükséges./cséplés,épités stb./ A gazdasági szerszámok, gépek, jószág közössége nem szokásos, de rokoni kapcsolat mellett általánosan szokásos a gépek és szerszámok minden ellenszolgáltatás nélkül való átadása.

Az elkülönitést főként a kevés föld és a föld felett való szabad rendelkezés vágya indokolja, amit minőségi megállapitás /darabszámszerinti megosztás / helyett területi alapon osztanak meg és ragaszkodnak a föld minden öléhez.

Földmivelésre, jószágtartásra és erdőirtásra való társulás ismeretlen fogalom.

A rokon családok rendesen közös telken, helyesebben az ősök egy urbéri belsőségén helyezkednek el házaikkal, de a közös ház még testvérek esetében sem szokásos, a közösködésre csak a szükség szokta kényszeriteni.

A belsőségek, legelők, rétek és szántok elkülönitése és megosztása esetén a megosztott részek elérhetőségére és az átjárás biztositására sulyt nem helyeznek. Az egymás belsőségein ugy gyalog,mint szekérrel átjárnak, amit szokásszerüleg nemcsak rokonokkal, hanem idegenekkel szemben is türnek, illetve megengednek. Ez vonatkozik a szántóföldekre is, de a szekérrel való átjárás csak károkozás nélkül való közlekedés esetén, a gazdasági főmunkák / vetés, aratás / idején tekintik jogosnak és engedik meg. Az egy jobbágytelket képezett belés külterületi ingatlanra szolgalmi jogot nem biztositanak és az abban tulajdon,vagy birtokjogot élvezők szükségszerü átjárása gyalog, illetve szekérrel megengedett, vagyis szokás.

A házközösség csak fel és leszök közötti viszonylatban ismeretes, ahol a szülők, illetve gyermek, esetleg nagyszülők és unoka közösködnek, s ahol a szülők, vagy nagyszülők rendelkezési joga érvényesül. Ezen közösség csak tényleges közösség, de nem tulajdoni és

annak feje mindég az élő szülő, illetve nagyszülő. Ezen családi közösség a vagyoni helyzet folyománya, ami a szülők, illetve nagyszülők halálával megszünik. A családi ház várományosának kiválása ezen közösségből nem szokásos, mert ezzel együtt vagyonjogi igényéről, a családi házra vonatkozó jogáról mond le, de ha szükségszerüleg más - rendesen nőtlen,vagy hajadon - családtag válik ki, ennek következménye nincs, illetve ez természetes. A kiváló kielégitést nem kap, mert rendesen tovább dolgozik a családi vagyonban, s abból nyer eltartást és csupán a családi állapotában történt változás folytán közös erővel épült hajlékba költözik át és alapit uj háztartást.

A nemzetiségi szervezetnek nyoma nincs.

12.pont.

A válás.

A válás előfordul, különösen az utobbi időben. Elváltnak nevezik ugy a férfit, mint a nőt, de csak a legritkább esetben marad ezen állapotában, mert redszerint összeállnak, illetve vadházasságra, vagy házasságra lépnek mind a ketten. A házasság formális felbontása csak ritkán fordul elő és rendesen a költségek miatt marad el, s igy csak tényleges felbontásról van szó, ami békés uton nem szokott előfordulni. A hütlenség és házassági kötelesség nem teljesitése, illetve az ebből keletkezett tettlegesség a legtöbb különválás oka. Az ismételt elhagyás csak ritkán fordul elő, mert az első elhagyás után rendszerint egy ágyassági viszony létesül, s igy az ismételt elhagyás feltételei megbijusulnak. Az elhagyásnak rendszerint komoly és sulyos oka van, s igy az elhagyó fél csak akkor megy vissza, ha az elhagyott vadházastársat nem talált és a szükség kényszeriti / munka,gyermek / A visszahivás a községi biró elé való rendeléssel történik, s itt nyer elintézést, illetve rendezést minden házassági vagyonjogi kérdés is.

A nép az erkölcstelen életmodot igen tág keretek között birálják el. Az erkölcstelen viselkedés és beszéd általános. A férjes asszonynak, nős férfinak házasságtörésre utaló trágár és nyilt beszéde, viselkedése, de sokszor a cselekménye is,- hacsak tettenkapás jellege nincs - figyelembe nem jönn. Ennél sokkal sulyosabb beszámitás alá esik a család, a gazdaság és háztartás elhanyagolása. Az erkölcstelenség fogalma csak házasságtörés esetén jönn számitásba,de ott is csak a nyilvános és botrányos alakjában. A békülékenységet a szükség határozza meg. A békéltetést a biró utján intézik, személyes eljárás igen ritkán fordul elő. A megbocsájtásnak különösebb formája nincs és az elhagyó visszatérésével elintézést nyer az ügy, mintha mi sem történt volna.

A tényleges különválásnál rendesen a szülők müködnek közre,

vagy megelőző békéltetési eljárás esetén a községi bíró működik közre. A házasságba hozott vagyontárgyakat rendesen az elhagyáskor magával viszi az elhagyó és rendesen összeszedi és elviszi amire jogot tart, de megesik - ha elüzés esete forog fenn - hogy a különvagyontárgyait és egyéb ingóságokat csak a községi bíró békéltetési és egyeztetési eljárása után viszi el ő, illetve megbizottja. A házasságba hozott vagyontárgyakon felül az ingatlanok átadását és a közösen szerzett ingók felét követelheti az elhagyó. A beházasodott nő tényleges különválás és házasság felbontása esetén saját vagyonán kivül mitsem követelhet, de a gazdasági év végéig teljesitett munka esetén ellátásának biztositását követelheti, ami rendesen terményben nyer kiegyenlitést. A nőtartást csak abban az esetben tartják jogosnak és követelik, ha gyermek van és azok munkája még nem hasznothajtó, továbbá a férjnek saját ingatlan vagyona van és a nő viszont vagyontalan. Nőtartást nem érvényesitenek csak a jelzett körülmények fennforgása esetén, mely esetben gyermektartási dij megállapitását is kérik az árvaszéktől.

A gyermekek az elhagyott félnél maradnak, hacsak nem a nő az elhagyó és gondozásra szoruló gyermekei vannak, akiket magával vitt. Megesik, hogy vadházasságra lépés szándékával történt elhagyás esetén a gyermekek az elhagyottnál maradnak. Szabálya és szokása nincs a gyermekek elhelyezés kérdésének, azt mindég a körülmények határozzák meg. A férjét elhagyó nő gyermekét tartani köteles, gyermektartási igénye a közfelfogás szerint nincs s ilyet nem is érvényesit. A férj tartási kötelezettsége csak a gyermek munkaképességének eléréséig terjed és mértéke csak az ellátás biztositásában áll. Ugy nőtartási per, mint gyermektartási eljárás csak ritkán fordul elő.

A menytartás ismeretlen fogalalom, annak tartásáról betegség, vagy munkaképtelenség esetén is saját hozzátartozói gondoskodnak.

Az elvált házastársak egymással nem érintkeznek. De nem szokásos az érintkezés az elhagyóval elment, vagy az elhagyottnál vissza-

maradt gyerekkel sem a másik szülőnek. Az a látszata ezen rideg magaviseletnek, mintha a válással az a szülő akinél a gyermek van arra kizárólagos tulajdonjogot nyert volna, amihez a másik szülőnek semmi néven nevezendő joga nincs.

Az házasság egyházi felbontását nem kisérlik meg, de ujabb törvényes házasságot is csak ritkán kötnek. A férfi és a nő értékét a válás után a vagyon és munkabiráz határozza meg, értéke a válással nem csökken. Ugy az elvált férfi, mint az elvált nő elvált,vagy özvegy házastársat keres és ezzel lép ujból házasságra.

13.pont.

Az özvegység.

Ugy a nőt, mint a férfit csak özvegynek nevezik. A beházasodott özvegy nő csak akkor marad az após házánál, ha gyermeke is van vagy az apósnak több gyermeke nincs és a gazdaságban pótlása más gyermekkel, illetve családjával nem lehetséges. Természetesen akkor is marad, ha a szülő többi gyermekének már megfelelő elhelyezése biztositva van, a nőnek viszont saját vagyona nincs és más megoldás sem az özvegy részére, sem a szülők / após / részére nem adódik. Ez esetben egy megtürt személy az özvegy addig, amig ujabb házasságra nem lép, amikor elköltözik, hacsak nem családból való nőt vesz feleségül, akivel aztán az após házánál tovább marad. Elköltözés esetén az özvegyet kielégitik, ami kizárólag ellátásának biztositásából áll.

Általában az özvegység nem tart sokáig és rendesen egy családon belüli ujabb házassággal nyer megoldást.

A férj szüleinek házánál élő özvegy nő gyermektelenség esetén feltétlen elmegy az após házától, hacsak az apósék gyermektelensége / magtalanság / és tehetetlensége ottmaradását nem teszi szükségessé. Ha az özvegynek gyermekei vannak, akkor ottmarad a háznál és csak a legritkább esetben megy ujból férjhez, hacsak nem az elhunyt férj testvéréhez. A férj szüleinek házától elkerült özvegy a gyermekeit is viszi magával, de tartást csak az esetben kap, ha saját vagyona nincs, s ez is inkább a gyermekei, illetve unokák tartására szolgál.

Az özvegy férfi, hacsak nem idős ember, feltétlen ujabb házasságot köt, amire a háztartás és munka kényszeriti, az özvegy nő férjhezmenetele nem ilyen feltétlen, de szokásos. Az ujabb házasság férfinél sokszor egy évnél rövidebb idő alatt bekövetkezik, egyébként egy évnél hosszabb idő után szokásos csak ujabb házasságot kötni, ami vonatkozik a nőre is, amikor már az egyedüllét hátrányait a család és környezet is elismeri.

Az özvegy nő férjválasztását a volt férj szülei csak akkor

befolyásolják, ha a háztartásukban maradt,de egyébként nem. Ujabb kiházasitás nincs. Az özvegy uj házasságába rendesen az elözö házasságából származó ingóságait viszi magával.

A családon belüli házassági szokás folytán a férj fivére elsősorban kerül szóba a házasságnál, illetve az özvegy ujabb házasságánál, mely mintegy vagyonjogi kérdés nyer elbirálást.

Az özvegy férfi és nő értéke nem csökkent, minden esetre hajadon leány és legény uj férj, illetve feleségként ritkán kerül szóba, különösen ha gyerek maradt, vagy az özvegy a 30 évet meghaladta. Az özvegyek rendesen özvegy, vagy elvált nőt, illetve férfit kapnak házastársul. Az ujabb házasság esetén az özvegy gyermekei a háznál maradnak, sőt amennyiben az uj házastársnak is vannak gyermekei,akkor ezek is a házhoz kerülnek.

14.pont.

Vadházasság.Törvénytelen gyermek.

A vadházasság igen gyakori jelenség, de csak elvétve fordul elő legény és leány között vadházasság, azonban különélők és özvegyek között annál gyakoribb, hogy ugy mondjam, szokásos. A vadházasságok ezen személyek között egy állandó jellegü kapcsolat és érthetetlenül több tiszteletnek örvend, mint a polgári házassággal egybekelt házasfelek viszonya. A vadházasságok számát növeli az a helyi vonatkozásu jelenség, hogy igen sok férfi ment el és évek, sőt évtizedek óta tartozkodik Amerikában, az itthon maradt asszony pedig - legtöbbször felbuzdulva a férj hasonló amerikai életén - összeáll valakivel.

Amig csak polgári házasságot kötött házasfeleknél a " férj" a "feleség" megjelölést nem nagyon használják, hanem csak " embere " "asszonya" megjelölést adják nekik, addig az özvegy embernek özvegy asszonnyal való viszonyát " ura"-"férje", illetve "felesége" jelzővel nem röstelik megtisztelni és házasfeleknek tekintik, ugyanilyen elbirálásban részesül a községben nem tartozkodó házastárs férje,illetve felesége is, ha ugyenillyen sorsban élővel, vagy özveggyel lépett vadházasságra.

Kutatásom ennek magyarázatára határozott adatokat és támpontokat nem talált, de az esetek szorgos feltárása után azon megállapitáshoz jutott, hogy azon vadházastársakat akik már egyszer törvényes házasságot kötöttek, ilyenben éltek és az önhibájukon kivül álló okból szünt meg,házasfeleknek, vagyis férj és feleségnek tekintik. Természetesen ez csak azokra vonatkozik akik a felfogásuk szerint törvényes házasságot köttek, vagyis előző viszonyuk egyházi szertartással is meg lett erősitve. Talán abban a felfogásban élnek, hogy az aki egyszer az egyházi és világi törvények értelmében elegett tett a házassággal kapcsolatos előirásoknak annakezen cselekménye kiterjed az önhibáján kivül megszünt házasság utáni minden hasonló viszonyra is.

Érdekesség ezen összeállásoknak, hogy a vadházastárs nevével tisztelik meg nem csak a nőt, hanem törvényes házasságából származott gyermekét is. Igy például Sáfár Imréné sz.Sáfár Mária, akinek ura el-

halt összeállt Simka Józseffel, akinek felesége Amerikában él egy idegen férfivel. Az asszonyt " Simonkáné"-nak ismerik és hivják, de a Simonkák Imréjének hivják első házasságából származott felnött gyermekét is Sáfár Imrét is.

Az ilyen vadházasságokat vagyonjogi vonatkozásban is házasoknak tekintik és közszerzők, illetve közkeresők.

Az elválás ritkán fordul elő, de ilyen esetben a házasságba hozott különvagyonon kivül a közös szerzemény / termés,jószág,ingók / megosztását tartják helyesnek és igazságosnak, melynél a községi bíró ép ugy közreműködik, mint a törvényes házasok különválásánál és vagyonjogi osztozkodásánál.

A törvénytelen gyermek nem képez tarhot a leány családjánál és családtagi minősége semmivel sem kisebb, mint a törvényes gyermekké, vagy unokáé. Az egészséges gyermek egy érték a gazda családjában,egy munkáskéz palánta. A természetes apa per nélkül rendesen nem gondoskodik a gyermekéről. A gyermek tartását az itélet értelmében teljesitik és rendesen ilyen teljesitéseket igazságtalannak tartják,mert felfogásuk szerint a gyerek a nőnek, illetve a nő családjának fejt, illetve fog kifejteni munkát és a tartásdij egy meg nem szolgált kereset, illetve jövedelem. A tartást néha természetben teljesitik,különösen ott, ahol a kötelezett helyett a szülök teljesitenek, mert a természetes apa a szülök háztartásában, illetve gazdaságában fejt ki tévékenységet. A természetben történő teljesitést, különösen ott,ahol az anya rászorult és addig a korig, amig a törvénytelen gyermek nem fejt ki semmiféle hasznothajtó tevékenységet, igazságosabbnak tartják.

Megesik, hogy a természetes apa szülei magukhoz veszik a gyermeket és ők nevelik. Általában a vérségi kapcsolat a család előtt elismerést szokott nyerni és a törvénytelenség nem diffamáló.

A törvénytelen gyermek szüleinek egymással való utólagos házassága nem fordul elő, a törvényesités sem szokásos. A családba való ténylegos befogadással minden formalitástól eltekintenek. A falu tár-

sadalma nem veszi figyelembe a gyermek törvénytelen származását. Külön ben a törvénytelen származás az általánosan használt ragadványnév rend szerű személymegállapitással leplezést nyer és idővel csak a közvetlen környezett van tudatában a törvénytelen származásnak és hatóság.

Meg kell emlitenem, hogy az utolsó három évtized alatt több száz lelencgyerek nyert elhelyezést és nevelést a község családjainál ami kezdetben keresti forrásként szolgált. Az idő folyamán a felnevel lelencgyerekek használhatósága miatt az arra rá nem szorult modosabb családok is fogadtak lelencet, hogy biztositsák a családban hiányzó munkáskezeket. Ezek a lelencek a törvényes gyerekkel egyenlő elbánást és gondoskodást élveztek és nem egyszer fordult elő, hogy a családtagként kezelt lelenc gyerekért jövő törvényes szülőt a lelenc gyerek nem volt hajlandó követni, ha pedig kényszeritették, akkor később vis szaszökött. Fábián Imrénél nevelkedett lelenceket karhatalommal vitet te el a szülő több izben, de mindég visszajöttek és ma is nála vannak pedig már mindháron felnőtt és keresetképes. Vannak lelencgyerekek, akikat a család felnevelkedés után kiházasitott, feleségét - férjét is befogadta a családba, s azokkal dolgoznak és élnek ma is.

Ezen lelenckultuszban leli magyarázatát az, hogy a megesett leány gyermeke, ha egészséges és munkaképessége feltételezhető, ép olyan becsben van, mint a törvényes gyermekké, de nincs kizárva,hogy forditva áll a dolog és ép a gyermek munkabirása folytán nyert megbecsülést a lelencgyerek, illetve a munka megbecsülése folytán vettnek fátyolt a törvénytelenségre.

15.pont.

Öröklési jog.

15. Öröklött, szerzett vagyon. Jogosultság a végintézkedésre.

Leszármazók öröklése esetében általában nem tesznek különbséget ági és szerzeményi, illetve apai és anyai vagyon között, mégis az ingatlanok elosztásánál hangsulyozzák ezen különbségeket és akkor, amikor az anya előbb hal el és az apának felesége ági és szerzeményi vagyonán haszonélvezete nincs, az osztozkodás, vagyis a tényleges felosztása az anyai ingatlanoknak már az anya halálakor, illetve azt nyomban követőleg megtörténik. Az apa előbb történő elhalálozása esetén, az apai és anyai, illetve ági és szerzeményi vagyon szerinti megkülönböztetés azonban csak akkor foglal helyet, ha az anya haszonélveti jogát nem érvényesiti, illetve erről lemond, vagy saját ingatlanait is osztályra bocsátja az örökösöknek és haszonélvezeti jogának telekkönyvi biztositása mellett azzal élni nem kiván, hanem bizonyos szolgáltatásokat / kikötzény / fogad el.

Szokásos az apa halála esetén az apai ági vagyonnak az örökösök részére történő átadása is, de a szerzeményi vagyon felosztása, illetve átadása mellőztetik és ezen szerzeményi vagyont az özvegy - a családi ház várományosa, a családi házban a szülökkel együtt élő gyermeknek adja használatra és az özvegy külön vagyonával együtt ebből tartja az özvegyet haláláig, amikor aztán ezen szerzeményi vagyont, valamint az anya különvagyonát is felosztják.

Ugy az ági, mint a szerzeményi vagyon felett annak tulajdonosa rendelkezik. Minthogy a földhiány Kondorfán általános ugy az ági, mint a szerzeményi vagyonhoz, annak fenntartásához ragaszkodnak, de szükség esetén elidegenitik, azonban rendszerint a család tagjai veszik azt meg.

Végintézkedés csak igen kivételes esetekben van, rendesen leszármazók nem létében, vagy ha a leszármazók közül valamelyiket magatartása miatt méltánytalannak tartják az örökösödésre. Előfordul,

az özvegy, vagy a gyermekek valamelyikének, rendesen a családi házban maradtnak ily módon való biztositása, illetve többletjuttatás.

Elvétve előfordul az elmebeteg, vagy nyomorék végrendeleti biztositása is, de ezt rendesen a szülök már életükben elintézték, hogy elejét vegyék az ebből származható nézeteltéréseknek.

Általános szokás, hogy a földhöz való igényüket annak megnyilta esetén nyomban érvényesitik, mert a kevés föld miatt az ingatlanszerzésben nincsenek tekintettel az államra és erkölcsi körülményekre s igy az anyai vagyon minden része, ha erre az örökösöknek jogos igényük van, a halál után nyomban osztozkodás tárgyát képezi.

16.pont.

Az öröklési szokások fajai. Öröklés módja.

A gyermekek nemre való tekintet nélkül egyenlő arányban részesednek az örökségben, amelynél az egyes birtoktestek egyenlő, vagyis ölek szerinti egyenlő felosztása szokásos. A fel nem osztható ingatlanok / ház, belsőség / öröklésénél a szülők kívánsága érvényesül, illetve a belsőségen épült házat, vagy házakat azok kapják akik azt már a szülők életében is használták, vagyis a szülői házat az erre kijelölt, a többit pedig azok akik részére azt építették. A családi ház tulajdonjogának feltétele a szülőkkel való együttélés, azok tartása. Az aki házat nem kapott, illetve nem építettek részére, mert erre szükség nem volt, megfelelő telket kap és kárpótlást nyer, ha azt még a szülők életében meg nem kapta és a ház építési költségeivel egyenlő értékü külön vagyoni juttatásban / föd,fa, építési költség / nem részesült.

A szülők életében történő vagyonmegosztás csak ritkán fordul elő és ha elő is fordul, akkor sem okiratilag és telekkönyvi biztositással, hanem csak szóbelileg és tényleges átadással. Általában csak a szülők halála utáni osztozkodás foglal helyet, ami aprólékos és összetett szokás lenni, mert az ingatlanok aldarabolásához vezet.

Az örökhagyók intézkedését illetőleg a gyakrabban követett szokás tehát az, hogy utat engednek a törvényes öröklésnek, illetve haláluk után bekövetkező osztáskodásnak, melyet azonban a belsőségek tekintetében életükben határoznak meg és tényleges átadással biztositanak.

20.pont.

Általános öröklés.

Általános helyi szokás szerint a gyermekek egyenlő arányban részesednek a szülői vagyonból és az egyenlő értéket az által kivánják biztositani, hogy a szülői vagyon minden egyes parcelláját, ha olyan kicsi is, hogy felosztása esetén gazdasági szempontból értéktelenné válik, ölek szerint feldaraboljak egymás között. Ezen általános öröklésben feltétlen helyi szokás érvényesül.

Elvétve előfordul, hogy az Amerikába, vagy más községbe költözött testvér az elköltözéskor, esetleg később, az idegenben való elhelyezkedésének biztositása végett kielégitést kap várható örökrésze ellenében. Ez esetben irásban mond le a szülök, vagy a szülök valamelyikének halála esetén öt megillető örökrészéről. Az ilykép kielégitett gyermek igénye a hagyatékkal szemben megszünik és a hagyatéki vagyonban csak a többi gyermek örököl egyenlő arányban, természetesen a szokásos módon, vagyis a belsőségre vonatkozóleg a szülök rendelkezése szerint, a földek és erdők tekintetében pedig az egyes parcelák egyenlő feldarabolása mellett.

21.pont.

Az osztozkodás és közösködés egyes szabályai.

Nem tesznek különbséget szántóföld, legelő, rét, szőllő és erdő között, hanem minden egyes ingatlant ölek szerint darabolják el, aminek megállapitásához és kiméréséhez szigoruan ragaszkodnak.

Ezen általános szokástól csak ott van kivétel, ahol nagyobb vagyon van és kevés a gyermek, valamint a több minőségileg egyenlő darab ingatlannak szétosztásánál területileg és minőségileg is lényegtelen eltérés mutatkozik. Minőségi alapon való osztozkodás csak a legritkább esetben fordul elő.

Az ingatlanok megosztásánál a születési sorrend szerint kelet-nyugat, vagy észak dél, illetve forditott sorrend szerint történik a birtokbaadás. Ez csak az esetben változik, ha lényeges minőségi eltérés mutatkozik, ami a birtokrész további feldarabolása mellett sem szüntethető meg, mely esetben a károsult egy másik ingatlanból minőségileg jobb darabot kap.

Osztályrabocsátás nincs, de szokásos a testvérek között, hogy több helyen kapott ingatlanaikat egymás között elcserélgetik, mely által az egyik helyen az egyik, másik helyen pedig a másik jut két, esetleg több testvér részéhez, az esetleges értékkülönbözetet pedig pénzben, fában, vagy más értékben egyenlitik ki egymás között.

Nem általános, de mégis szokásos, mert az eddigi esetek ezt igazolják, hogy a tanitást élvezett gyermekkel szemben betudás nincs. Ez azért van, mert rendesen csak kiváló előmenetelü tanuló, vagy a helyi viszonyok szerint módos gazda gyermeke tanul tovább és az előbbinél a szerény szülői támogatás nem több annál az értéknél, amibe ellátása otthon kerülne és a többi szükségest rendesen maga szerzi meg a nyári szünetben, vagy évközben óradással, a utóbbinál a tanittatási költség nem jönn számitásba, hisz néhány köbméter fa árából kitelik. Általában mindkét esetben ugy a szülők, mint testvérek a továbbtanitással őket is érő megtiszteltetés, de a pályaválasztással neki jutó örök-

részre való kilátás miatt nem veszik számitásba a tanittatására szánt költségeket a testvérek, illetve szülők.

A kiházasitás, mint lényegtelen juttatás ugyancsak nem jönn számitásba.

Ugy a tanittatás, mint a kiházasitás beszámitásának ott látszik némi jele,de csak akkor ha a kiházasitott nem költözik férje házához és a kitanittatott nem költözik a faluba, hogy azoknak házat nem épitenek és az ehhez szükséges faanyagot, téglát nem készitik el neki házilag és nem adják az épitkezéshez szükséges munkát, hanem csak a házhelyet kapja meg. Abban az esetben azonban, ha a kiházasitottnak is házat épitenek, vagy a kitanittatott is a községben telepedig le valami okból, a beszámitásnak semmi jelét sem látni.

Mint már jeleztem általános szokás a közösségek megszüntetése s igy tulajdonközösség bármilyen formája ott, ahol az elkülönülés lehetséges nem fordul elő. Az önállóan való gazdálkodás egy oly erős vágy, hogy ezt minden körülmények között keresztülviszik és a közösséget megszüntetik.

Közösködés egyedül a kutnál állandóbb jellegü, de viszont ez idegenek között is létesül. Az udvarra vonatkozó közösség hasonlóképpen, de ennél is felületes elkülönülés látható a pajták, takarmány és fa helyének kijelölésével és elkülönitve való kezelésével.

22.pont.

Előjogok, megrövidités. Kötelen rész, kitagadás.

Előjogok nincsenek. Az apai, illetve szülői ház - mint már jeleztem - rendesen a legidősebb fiué lesz, ennek nem létében azé, akit a szülő választ. Ez marad a szülői házban, ez dolgozik a legtöbbet a szülői vagyonban és ugy látszik, hogy ennek van a legkevesebb lehetősége ahhoz, hogy önállósághoz, külön vagyonhoz jusson.

Amennyiben a fiu, vagy leány a községből elköltözött és szülői vagyonban nem dolgozott, de előzetesen örökrészére kielegitést nem kapott, sem pedig elköltözése után a szülőket támogatása nem terhelte, ép ugy részesedik, mint aki akár a szülői házban maradt, vagy a szülői ház mellett élve szülők gazdaságában dolgozott, s azt gyarapitották. Ezen esetekben is csupán azon vagyoni különbözet jelentkezik, mint a tanittatott gyermeknél, vagy más házhoz benősültnél, vagyis házat neki nem épitenek, hanem csak házhelyet kap.

A szülő gyermekát nem röviditi meg, hacsak arra nyomós okot nem szolgáltatott. A szülőkkel szembeni sulyos vétség, vagy mulasztás esetén előfordul a kirekesztés, kötelesrészre való szoritás, vagy más hasonló megszoritás, mely esetben okiratot készitenek és hivatalos helyen intézkednek annak érvényessége végett.

A lemondás csak ujabban az Amerikában élő testvér, nagybácsi, nagynéni, vagy más közeli rokon részéről fordul elő, melynek indoka azoknak előnyös anyagi körülményeiben keresendő

23.pont.

A vagyon átruházása a szülők életében.

Csak nagy ritkán fordul elő, hogy az életben levő szülők vagyonukat gyermekeikre ruházzák. Általános bizalmatlanság tapasztalható a szülőknél a gyermekeikkel szemben, hogy átruházva ingatlanaikat a gyermekek eltartásukat nem fogják kellőkép biztositani, de önzés és rendelkezési vágy is, hogy az átruházással ettől elessnek. Rendesen koruk és munkaképtelenségük indítja őket arra, vagy az, hogy látják gyermekeiknek és unokáiknak vagyon hiányában való nehézségeit és vagyonszerzési lehetőségeiknek korlátozottságát. Néha a vagyon nagysága, kicsi volta és az ebből származó együttgazdálkodási zavarok késztik intézkedésre. A nagy gazdaság és a nagy család tagjainak nem egyenlő munkateljesitménye aránytalanságokat szül, amit nem tudnak kiegyenliteni és egyenlő elbánásukban ők is igazságtalanságot látnak. A kis gazdaság és nagy család esetében pedig a munkaerő kihasználását veszszik figyelembe, ami nem oldható meg másképp, mint a vagyon szét osztásával, hogy önálló gazdaságok esetén a fölösleges munkaerő megfelelő elhelyezést keressen és ne éljen munkátlanul, vagy kevés munkával a családi házban és gyarapitsa a családtagok önállóvá alakult kis gazdaságait. Általában belátják, hogy az ő csekély szükségletüknek biztositása miatt a családi vagyon együttartásával előálló kár sulyos, ami végeredményben a család kára és ez őket terheli.

A szülők ezen esetben közös megegyezéssel ingatlanaikat minőség és mennyiség szerint is lehetőleg egyenlő részben átadják, de haszonélvezetüket biztositékkép formálisan fenntartják és megelégszenek bizonyos szolgáltatásokkal, vagy sokszor naponként-hetenként felváltva teljesitendő természetbeni tartással. Az osztozkodásban csak a család vesz részt, de a földek nagyságának megállapitásánál és területi megosztásánál közreműködik ~~a községi biró~~ a községi biró, aki a méréseket eszközli jelenlétükben. Irást is készitenek, amit

A szülők vagyonuk felosztása és átadása után annak irányításában nem vesznek részt, de munkájukkal, ha még munkaképesek tevékenyen közreműködnek a családi házban maradt gyermek gazdaságában.

A gyermek nem létében az unokák lépnek annak helyébe, de az is megesik, hogy a munkaképtelen gyermek helyét is az unokák, vagyis annak gyermekei foglalják el, de egyébként továbbadás nem történik.

A szülők életében a gyermekeik a kapott ingatlanokat nem adják el idegennek, természetesen kényszerelidegenítés előfordul, de ott is igyekeznek a testvérek a családi vagyont megmenteni. A gyermekek egymás közti cseréje és elidegenítése előfordul szintén, de az utobbinak rendesen kényszerü okai vannak. A szülők halála után a gyerekek már inkább megválnak ingatlanaiktól, amikor is előfordul,hogy idegennek adják el a családi vagyont, de ez nem általános, mert a testvér, vagy rokon elővételi joga érvényesül szokásszerüleg, hacsak vagyontalanság,vagy harag miatt ettől eltekintenek, illetve elállanak

24.pont.

Végrendeleti öröklés.

Halál esetére szóló intézkedés igen ritkán fordul elő, rendesen csak ott, ahol a háznál maradt gyerek érdekében többletjuttatás, vagy a szülő valamelyik gyermekével szembeni tiltó intézkedés érvényesül./Kötelesrész,kitagadás / Előfordul végrendelkezés ,de csak ritkán ott, ahol az asszony férje részére, vagy a férj felesége részére annak vagyontalansága miatt megélhetése biztositása végett haszonélvezetet biztosit vagyonára, vagy vagyonából részt juttat. De előfordul végrendelkezés akkor is, ha elmebeteg, elmegyenge,vagy nyomorék gyermek is van, s annak jövőjét kivánják biztositani. A férj,illetve feleség, vagy elmegyenge és tehetetlen részére történő ingatlanjuttatás esetén rendesen utóörökös rendelés van.

A végrendelkezés a vagyon egész részére vonatkozik, s ezen végrendeletben történik a többletjuttatás biztositása, kitagadás,kötelesrészre szoritás stb. A végrendelkezés tárgya főként csak ingatlan, de sokszor a gazdasági felszerelésre is vonatkozik.

A végrendeletet a jegyző,vagy közjegyző készíti. A végrendelkezésnél a végrendelkezőn kivül rendesen a többletjuttatásban részesülő gyermek, vagy a házastárs részére történő juttatás és biztositás esetén a házastárs is részt vesz, illetve ezek szokták a hites személyt kihozni, vagy ahhoz a végrendelkezőt bevinni. A látszat az,hogy tulajdonképpen nem is végrendelkezni kiván, hanem élők közötti jogügyletet kötnek és csak azért foglalják végrendeletben, mert az örökösök vagy többi örökösök jelenléte nélkül máskép nem oldható meg, s azok jelenléte nem kivánatos a családi béke megóvása érdekében.

Szóbeli végrendelet nincs, ehhez évtizedek óta csak egy két esetben folyamodtak, amikor a végrendelkező irásbeli végrendelkezése nem volt keresztülvihető és az örökös a halál előtti állapot idejében tudta befolyását érvényesiteni, s igy biztositani érdekeit. A szóbeli végrendelettel szemben nincsenek bizalommal és csak mint végszükség-

kénti módot veszik igénybe. A végrendelkezés alakiságáról tudnak,de csak általánosságban, s óp ezért fordulnak vele a hites személyhez.

Halál esetére szóló ajándékozás, örökösödési szerződés és kölcsönös közös végrendelkezés nem szokásos, illetve ilyen ügyletek irásban nem fordulnak elő.

Helyettes és utóörökösrendelés, mint már jeleztem csak a házastársak egymást biztositó, illetve elnagyongo és tehetetlenek javára történő végrendelkezés esetén fordul elő.

A végrendelet visszavonása nem szokásos. A végrendeletet amennyiben a törvényes örökösödéstől eltérő rendelkezést tartalmaz, vagyis többletjuttatásban részesit valamelyik örököst, nem tartják tiszteletben és minden ilyen végrendeletet megtámadnak a többi örökösök tekintet nélkül arra, hogy megtámadására alap van-e vagy nem. A házastársak egymásnak történt hozzonélvezetét biztositó végrendeletet, amennyiben az életbenmaradt vagyontalan, vagy vagyona létének biztositására elégtelen, tiszteletben tartanak és meg nem támadnak.

hites személy készit, de legtöbbször egymaguk, vagy a községi biró.

A szerződésben, ha ilyet készitenek - ajándékozás szerepel, de egymás között örökségnek, örökrésznek nevezik, vagyis az élők közötti jogügyletet a halál esetére történő szerzéssel egy elbirálás alá veszik és " kiadta az örökrészt " " megkapta az örökrészét " nyer emlitést az ajándékozás. Ennek magyarázata az, hogy a szülő gyermekeit életében ugy elégitette ki, mint ahogy kielégitést nyertek volna halála esetén, tehát a törvényes örökléssel egyenlően.

Az élőszóval való örökös, illetve örökrész kijelölés egy szokásosabb alakja az, hogy minden irás nélkül egyszerüen átadja a vagyont a gyermekeinek, természetesen kijelölve pontosan az egyesekre jutó részt a természetben. A tényleges átadással befejezett ténnyé válik a vagyon átadása, elidegenitése, amit a gyermekek mint megásithatatlant elfogadnak és csupán a hagyatéki eljárás során rendeznek telekkönyvileg, ha az itt uralkodó rendezetlen telekkönyvi állapot mellett ez egyáltalán lehetséges, mert egyébként telekkönyvileg közös jutalékként szerepel.

A birtokbaadás nyomban, rendesen a gazdasági év végével megtörténik. A vagyon átadása, a szülők akaratának végrehajtását jelenti csupán, amitől már nem huzódnak. Rendesen csak az elhatározás képez nehézséget és késedelmet, de a tényleges átadás már nem.

Megesik, hogy a szülő bizonyos vagyonrészt / ingatlanokat / nem ad át gyermekeinek, s azt a családi házat kapó gyermek kezeli, s ebből tartja a szülőket, de ilyenkor a gyermekeket beszolgáltatási,vagy tartási kötelezettség nem terheli. Néha azt, vagy erdőrészt tartanak meg a szülők maguknak és előre nem látható rendkivüli kiadások fedezésére, ami a földnél értékesebb és rugalmasabb biztositék a fa könnyebb és gyorsabb értékesithetősége miatt.

A belsőségek átadása esetén, ami együtt történik a külsőségekkel a szülőknek lakásszolgalmi joga a családi házban biztositást nyer. Ugyanakkor felosztást nyer a felosztható gazdasági felszerelés is.

25.pont.

Törvényes öröklés.

A végintézkedés hiánya nem véletlen, hanem szándékos az örökhagyó részéről, mert a törvényes öröklődés rendje fedi az általános szokást. Eltérés a törvényes öröklődés rendjétől csupán egyes vagyontárgyak tekintetében van, mint már jeleztem / családi ház,belsőség / ahol a helyi viszonyoknak megfelelő szokás érvényesül.

A vagyonnak azon részre felett, mely megosztás tárgyát nem képezte a törvényes öröklés rendje lép életbe, erre vonatkozólag végintézkedés nincs.

26.pont.

A felmenők és oldalági öröklés.

Leszármazók nem létében rendesen a nevelt,vagy örökbefogadott gyermek örököl, végintézkedés alapján, amennyiben élők közötti jogügylettel ez nem nyert rendezést. Természetesen, ha az örökbefogadás törvényes feltételei betartattak / nevükre csináltatták a gyereket / végrendelkezés, élők közötti biztositása az örökbefogadottnak elmarad. Ezek hiányában az ági vagyonban az örökhagyó felmenő, illetve oldalági rokonai örökölnek. Általában a törvényes felmenő,illetve oldalági öröklés rendje érvényesül, s ezzel ellentétes szokás nincs, de előfordul, hogy a szülők nem kivánnak örökösödni a gyermekük hagyatékában és a hagyaték a testvérekre szál egyenlő arányban. Ez ott fordul elő, ahol a szülők vagyonukat már felosztották és kiadták gyermekeiknek.

A magtalan jus fogalma alatt a leszármazók és házastárs nem létében maradt vagyont értik, s ez a "magtalan jus" miat különleges nem várt vagyoni részesedés erősen foglalkoztatja az érdekelteket és annyira ragaszkodnak a sokszor jelentéktelen vagyonrészhez, hogy rendesen nézeteltéréseket és pereket eredményez, valamint ezen ingatlan jusok okozzák az ingatlanok fokozott mértékü felaprózódását, feldarabolását./Pántlika földek,gatyamadzag széles föld /

Az ági és szerzeményi vagyon tárgyai között különbséget tesznek, de csak ingatlanok tekintetében, s ezen megkülönböztetés szerint történik az osztály is, azonban ingók tekintetében,minthogy lényegtelen értéket képviselnek rendesen, különbség nincs. Az ingók árverés alá kerülnek az örökösök között, mely vételárból nyernek fedezést a hagyatéki terhek./temetés,leltározási és hagyatéki költs./

27.pont.

A házastársi öröklés.

Csak akkor gondoskodik az özvegyről a férj, illetve feleség, ha az vagyontalan és haszonélvezeti jog nem illeti, vagy olyan csekély, hogy megélhetését nem biztositja. Az özvegy különben leszármazók esetében a vagyon állagában nem örököl, mert a közfelfogás szerint örökösödési joga nincs és csak a haszonélvezeti jogát ismerik el. A házastársi öröklés, a közszerzeményi vagyonra vonatkozó öröklési jog csak a hivatalos eljárás alapján nyer elismerést.

Az özvegy haszonélvezeti joga csak ott és akkor érvényesül, ha az ingatlanok tényleges még átadva és felosztva nem lettek. Az özvegy haszonélvezeti jogáról le nem mond, de nem érvényesiti, hanem annak megváltása szokásos /kikötmény./ Az özvegyi jog megszoritását nem ismerik, de az ingatlanok értéke és jövedelme miatt ez szóba sem kerülhet.

Az özvegy férjnek haszonélvezeti jogát nem ismerik, ami ugy gyermek nem létében, mint leszármazók esetében is érvényesül, ha erre végintézkedés nem történt, amit viszont jogtalannak tartanak.

28.pont.

A halott jogai.

A halotat a család temeti el.A temetési költségeket a családi ház, illetve gazdaság jövedelme ~~kkkkk~~ fedezi az esetben, ha a vagyon felosztva nem lett, egyébként a fel nem osztott vagyon jövedelméből, vagy ingók értékesitéséből fizetik.

A temetés egyszerü és siremlék készittetése csak a módosaknál fordul elő, de csak akkor, ha az életben maradt házastárs erről gondoskodik, vagy ilyen értelmü irásbeli rendelkezése van az örökhagyónak. A halottal az életben maradt házastárs, illetve a családi házban élő gyermek rendelkezik. A halottat idegenek / szomszédok, halotöltöztetők / öltöztetik és teszik a koporsóba. A halottal ünnepi ruházatán kivül csupán a rózsafüzér és esetleg az imakönyve kerül a koporsóba. A sirt a hivatásos községi sirásó ássa és ásta a multban is. A halottat csak a kántor bucsuztatja. Az idősebb házasembert, vagy asszonyt a férfi ismerösök, barátok és távolabbi rokono a legény halottat a barátai, a leányt pedig a barátnői viszik kézben a temetőbe, ahol a vallási szertartáson kivül semmiféle szokás nincs a rögdobáson kivül, ami azonban csak ujabb keletü.

A temetés után a halottas házban szerény keretek között mozgó tor van, melyen a rokonságon kivül a halotvivők vesznek részt.

A gyászolás szokásos, de ruha hiányában ez is elmarad. A házastárs, szülő és gyermek utáni gyász egy évig terjed, de ez nem szigoru szokás külsőségeiben, mert csak ünnep és vasárnap van látható jele. Egyéb hozzátartozó utáni gyász csak a temetésen nyilvánul meg. A gyász a perceskedést nem akadályozza.

3. Csányi József:
Alsómuraközi családi jogi néphagyományok (Zala m.) (1943)

A l s ó m u r a k ö z i

c s a l á d i j o g i n é p h a g y o m á n y o k .

/Egyszersmind felelet az 1.számu kérdőiv 17.,19., 25.,32.,38.,39. és 5o.sz.kérdéseire./

Feldolgozta:

dr C s á n y i J ó z s e f

perlaki kir.járásbiró.

P e r l a k , 1 9 4 3 .

Az emberiség lelkében gyökerező szükségesség, hogy az élettel kapcsolatos viszonyok, legyenek azok az embereknek egymáshoz, vagy az embernek a dolgokhoz való viszonyai, bizonyos tekintetben azonosok, legalább is hasonlóak, még ha térben és időben egymástól távol esnek is, kell tehát lenni olyan normáknak, melyek kötelezik az embereket akkor is, ha in concreto vagy nem ismerik fel, vagy nem akarják felismerni azok kötelező erejét. Nyilvánvaló, hogy a tudatalattiba visszanyuló e szükségszerüség felismerése szülte a szokást és ennek szükebb válfaját, a jogszokást. Utóbbinak irott szabályokba foglalása már csak egy lépés a fejlődés utján. Ámde az élet folyamatosan uj és uj kapcsolatokat teremt, mig az irott szabályok mintegy a készitésükkor fennállott életet rögzitik le, igy hova tovább előáll az irott szabályok és az élet közötti kapcsolat lazulása,+) de előállhat a szabályoknak az élettel ellentétes helyzete is, ha t.i. az irott szabályok a népnek - esetleg sajátos - életviszonyait, erkölcsi felfogását figyelmen kivül hagyják akár azért, mert készitői ezeket kellően nem ismerték fel, akár azért, mert idegen jogeszméket

---

+) Ezt látszik figyelembe venni az uj portugál alkotmány, mely bár közjogi törvény, kimondja, hogy a nemzetgyülés lo evenkint az alkotmányt revizio alá veszi.

hoztak be. S ha nem is adunk igazat a nem jogász Raoul H. Francénak,aki a társadalmi bajok egyik forrását abban látja,hogy Európa népeire vezetőik rákényszeritették a római jogot†, sok esetben tapasztalható,hogy a nép felfogása elüt az irott jogtól,s ha ennek okát közelebbről vizsgáljuk, rájövünk,hogy a magyarázat egyszerü: a nép nem érti meg a lelkülete,életviszonyai számára idegen szellemü törvényt. Természetesen nem szabad gondolni holmi népi furcsaságokra,különlegességekre,hanem jogi tartalommal biró viszonyokra. Ebből a szemszögből nézve az sem hagyható figyelmen kivül,hogy a jogviszonyoknak nem mindegyike jut el odáig, hogy irott jogszabályokba foglaltassék,hanem e nélkül lesz élő,az illető közösség részéről kötelezően elfogadott normává. És ami ezzel rokon jelenség,az irott jogszabály mellett,sőt ellen zavartalanul él. Kidomborodik ez főleg abban,hogy a jogviszonyoknak aránylag kis része kerül a biróságok elé. Legtöbbször elrendezik az emberek maguk között és bizony elég gyakran nem ugy,amint azt a birróság az irott jogszabályok szerint elrendezte volna.

Közelebbről vizsgálva a jogszokást,ilyennek csak az a szokás tekinthető,amely a nép lelkében gyökerező,jogi tartalommal biró,jogi közmeggyőződéssé vált és kötelező erejet természetesnek találja;azt,aki nem tartja meg,

†, Ezt nevezi ő romai méregnek "Az élet könyve" cimü müvében.

a közösség megveti. De a jogszokás is lehet olyan,amely - akár külső,akár belső körülmények hatása alatt- elveszíti erejét és a közösség felhagy vele. Ilyen kiveszőben lévő jogszokás alsómuraközben az eljegyzési foglaló. Ezt a leány szülői adják a vőlegénynek az eljegyzéskor vagyoni helyzetükhöz mérten kisebb-nagyobb összegben. Jelenleg 5o pengőtől 5oo pengőig. A foglaló annak jelképe,hogy a vőlegény a menyasszonyt tényleg feleségül akarja és fogja is venni.Bár ennek eredetét homály fedi,a foglaló adását és felvételét hosszu időkön keresztül komolynak tekintették és egyes helyeken annak tekintik ma is,ámde egyre több legény visszaél ezzel /egyidőben több lányos háznál is felveszik az eljegyzési foglalót/,amiből a leányok szülőire komikus helyzet áll elő,a közösség nevet rajtuk.Épen ezért az a szülő,akinek leányát a vőlegény a foglaló felvétele ellenére sem veszi feleségül,restel a bírósághoz fordulni és ma már csak néhány községben él ez a szokás.+ Vagyis egyre többen belátják,hogy ebből a szokásból hiányzik az a jogi tartalom,amelyet a közösség megkiván ahhoz,hogy jogszokásként fennmaradjon.

Az alábbiakban röviden ismertetett szokások alapja a természeti adottság:föld,termelési lehetőségek,népsürü-

+,Ezek a községek:Kisszabadka,Dékánfalva,Damása körjegyzőségek,Muracsány,Kotor.

ség és mindaddig, amíg ezek a tényezők a népnek így kifejlődött sajátos lelkületét tartósan meg nem változtatják, a nép lelkében gyökereznek, jogi tartalommal bírnak, tehát jogszokások.

II.

Alsómuraköz mintegy 352 km^2 háromszög alakú terület, melynek két befogója a Mura és Dráva, s Felsőmuraköztől a Muraújfalu és Drávaolnár között meghúzott egyenes választja el, de a háromszög csucsát Légrád község határa vágja el. Lakóinak száma kb. 45.000, egy km^2-re esik 128 lélek. Aránylag sürün lakott terület, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy nagy darabot foglal el a Mura és a Dráva árterülete, s ezek csak legeltetésre, esetleg kaszálásra alkalmasak, de ezekre is csak akkor, ha nem állanak víz alatt, már pedig csaknem minden évben kiárad a Mura is, a Dráva is. Iparosodás egyáltalában nincsen, a nép pedig szapora. A 8-10 gyermekes családok a tulnyomóak, de nagy számban vannak 12-15 gyermekes családok is. Mivel pedig a megélhetésnek a két folyó közé szorított föld szük határokat szab, a fiatalság nagy része e határokon tul keres munkát. A jugoszláv uralom alatt Szerbiában, főleg Belgrádban, Németországban, kisebb számban Zágrábban tudtak elhelyezkedni, de elég nagy azoknak a száma is, akik Amerikába,

Ausztráliába vándoroltak ki és ott le is telepedtek. Az otthon maradottak szivósan ragaszkodnak minden röghöz, a jövedelmezőség korlátolt volta szorgalmassá, leleményessé teszi őket. Földjeiket gondosan trágyázzák és müvelik és ez a magyarázata annak, hogy alig 2-3 holdnyi földből az egész évi megélhetést biztositó terméstudnak kihozni. A lakósság számához mérten a lakóházak száma kevés. Ez is nyilván abban leli magyarázatát, hogy a rendelkezésre álló kevés földből minél kevesebbet vonjanak el a megmüvelés alól. Ezért szabálynak mondható, hogy egy-egy lakóházban egy rokonságot tevő 2-3 család is együtt lakik, nem is szólva arról, hogy egy-egy belsőségen több ház és ezekben még több család van összezsufolva. Főtermény a tengeri, burgonya, de haszonnal termelik a takarmánynövényeket és ezek magvait is. Nagy hozzáértéssel foglalkoznak a lótenyésztéssel, ebből is szép jövedelmet biztosit sok gazda. A szarvasmarhaállomány tekintélyes, de ez már gyengébb minőségü. Tejterméket nagy mennyiségben állitanak elő. Baromfi /tyuk, liba, pulyka/ tenyészete is számottevő. Bár a talaj szőlőmüvelésre nem alkalmas, elég sok helyen ternelik az értéktelen noha /nova, noah/ szőlőt.

Az egész Alsómuraköz csaknem teljesen nemzetiségi vidék. Anyanyelvük sajátos keverékü horvát-szláv. Hosszu év-

tizedek óta folynak a viták, hogy a muraköziek horvátok-e, vagy tőlük különböző, önálló anyanyelvűek. Mindkét felfogás mellett is, ellene is számos érv áll. E munka keretén kívül esik e kérdésben való állásfoglalás, ezért mellőzzük. Tény az, hogy a muraközi népen legerősebb a magyar hatás. Ez csaknem minden életviszonyukon alapvető és a délről jött behatások erre az alapra rakódtak le. Kiviláglik ez abból is, hogy a jugoszláv uralom alatt maguk a hatalmon lévők is belátták ezt, mert hiszen Muraközben akkor is a magyar magánjogot hagyták érvényben, amikor a többi területeiken egyre több saját törvényüket léptették életbe.

III.

A közösség egysége a család, de ennek tágabb értelmében. A család feje és egyszersmind ura is az apa. Valóságos pater familias, aki az egész háznép felett áll. Ez a háznép pedig elég nagy számú és gyakori az olyan ház, ahol együtt élnek a szülők, ezeknek gyermekei, de még ezeknek a gyermekei is. Ez a házközösség, az így való együttélés+, szinte általános, amiből természetszerűleg jogi következmények is folynak.

Házasságra aránylag korán lépnek. A férfiak 2o-22 éves korban nősülnek, a leányok 17-2o éves korukban rend-

+, Muraközi kifejezése ennek: u zadrugi biti skupa.

szerint férjhez mennek. A családalapitásnak szinte alapjait veti meg az,hogy a házasuló fiatalemberek vagy férjhez menő leánynak milyen a helyzete saját szülői házában. Ha ugyanis a családi körülmények olyanok,hogy akár a férfi, akár a leány szülői házánál maradjon,ehhez igazodik jövő életük is.Mivel szabály a nagy számu család,s ha csak leányok vannak,vagy a fiuk még kisebbek,akkor a leány szülői arra törekszenek,hogy az a leányuk,aki legelőbb megy férjhez,maradjon a szülői házban,a vőlegény oda nősüljön be. Ez elég gyakori eset és ilyenkor a családfő továbbra is a leány atyja marad. A benősülő vő együtt gazdálkodik feleségének szülőivel,s minden eredmény közös lesz,de a javak felett a családfő -após- rendelkezik. Köteles azonban leányáról és vőjéről,de ezeknek gyermekeiről is gondoskodni, őket élelemmel,ruházattal és minden szükségessel ellátni. A leendő vő ennek tudatában van és bizony hosszabb megfontolás után szánja magát erre,mert számolnia kell -és számol is-azzal,hogy apósa életében a gazdaságban rendelkezési joga nincsen. Bár ez a jogszokás uralkodó,bíróság elé aránylag kevés ügy kerül. Ami pedig került,azokban a bírói gyakorlat ezt nem respektálta,hanem az általános magyar magánjogot alkalmazta és azt vizsgálta,vajjon a felek

-após és vő- között volt-e olyan megállapodás,mely szerint az após minden feltétel nélkül kötelezte magát arra,hogy vőjét és családját eltartsa és ennek ellenértékeül a vő és családjának munkája szolgáljon. Mivel ennek bizonyitása a vő részéről csak ritkán sikerült,mert hiszen nem körülirással,perrendszerüleg bizonyithatóan történt az após házába ilyként való benősülés: az após,ha vejével összeveszett,őt családostul egyszerüen kirakta,a vő pervesztes lett. Ámde ezt a jogszokást,mely épen abban gyökerezik, hogy az aránylag kevés föld csak ugy képes a családot eltartani,ha összedolgoznak,a birói gyakorlat nem tudta megtörni,hanem csak módositani.Ma már mind jobban terjed el az a szokás,hogy a vő csak ugy lép be felesége atyjához házközösségbe,ha a házasságkötéskor egy darab földet kap tulajdonjogilag és mind gyakoribb eset,hogy az após ennek eleget tesz és a szerződések rendszerint tartalmazzák is azt,hogy: "...az ajándékozó após és a megajándékozott vő az ajándék tárgyát az ajándékozónak megmaradó ingatlanaival együtt közösen használják,azon közösen gazdálkodnak..."

A családalapitással összefüggően alakult ki az alsómuraközi nép körében a hozományadásnak egy sajátos formája. Ez az u.n. zmaganje. Olyan fogalom-meghatározás ez,

melyet leforditani,egy szóban visszaadni nem lehet. Lényege az,hogy amikor a leány férjhez megy,szülői adnak neki, de a férj használatárá'-tehetségük szerint- egy kisebb, vagy nagyobb darab földet azzal a rendeltetéssel,hogy ez a föld-használat a házassági terhek viselésének könnyitésére szolgál és a használat joga a férjet /vőt/ a házassági együttélés tényleges tartama alatt illeti meg,vagyis addig, ameddig családjának eltartásáról a rendes családapa gondosságával gondoskodik. Mihelyt ennek eleget nem tesz,a zmaganje-birtok visszaadandó az adományozó szülőnek,vagy szülőknek. De vissza kell adnia akkor is,ha az adományozó elhal,mert a juttatás az adományozó örököseit nem terheli és az örökség megnyiltakor be kell szolgáltatni az örökhagyó hagyatéki tömegébe. Mivel azonban az adományozó halála a vő és családja életében zökkenést idézne elő,uralkodó szokás az is,hogy az örökösök a zmaganje-birtokot rendszerint annak a nőtestvérnek engedik át örökségül,aki azt zmaganjeba kapta.

Természetszerüleg,ha az adományozó egyedül az após és ennek halála után özvegye -akit a hagyatékra az általános magyar magánjog szerint özvegyi haszonélvezeti jog il-

+, Zmaganje: žena dobiva a mož brije /Az asszony hozza és a férj használja/

leti- a zmaganje-birtokot továbbra is a vő használatában hagyja, a vő azonban ezt követően szegi meg családtartási kötelezettségét, akkor az özvegynek -anyósnak- adandó visszza a zmaganje-birtok.

A zmaganje-adásnak egyik fajtája az, amikor a leány férjhez menése után is szülői házában marad és férjet hoz a házhoz, aki a saját szülői házától nem üres kézzel jön el, hanem kap onnan -ugyancsak használatra- egy darab földet. Ekkor a leány szülői a leányuknak szintén adnak egy darab földet használatra, s ezeknek hozadéka az uj család, a születendő gyermekek ruházkodására, esetleg birtokszerzésre szolgál. Ez esetben ezek hozadékát a család-apa /pater familias/ vagyonának hozadékától teljesen elkülönitve kezelik. Ennek neve: sebunjek, a vő neve ilyenkor: sebunjkar. Ilyen esetben a család-apa a vőnek és családjának csak élelmezést és lakást ad, ruházkodást nem, erről a vőnek kell gondoskodnia.

A sebunjek, ha az kukorica, akkor külön górében+, helyezik el, ha burgonya, akkor rendszerint beszedés után eladják, ha ellenben széna vagy valamilyen takarmánynövénymag /főleg lóher/, akkor a vő ezt is külön helyezi el és

+, Részben ez okból látni a házak udvaraiban gyakran 3-4 kukorica-górét.

nem ritka az az eset,amikor ezek számára külön helyet bérel. Az értékesitésből befolyó összeget felhasználásig ugyancsak elkülönitve kezelik.

Más a helyzet akkor,ha a leány férjhezmenésekor a szülői házból átköltözik férje szülőinek házába.+, Ekkor a szülők leányukat mintegy kiházasitják és ugyancsak adnak neki egy darab földet zmaganje-ba,de kap még egy szekrényt, ágynemüeket,s ezekből legalább annyit,hogy legyen egy ágyba valója,ahol a férjével alszik.Mert legtöbbször az uj család egy szobában lakik a férj szülőivel,testvéreivel és az uj házaspárnak a szobából egy sarok jut,ahol az ágyuk van és abban a feleség által hozott ágynemüek. A feleségnek nevezetes holmija még,amit a szülői háztól hoz,a szines,főleg virágos átvető kendő /ez a tibetni robec++,/ és a szintjátszó fejkendő /ez pedig a prelevanec/. Ezek azok a ruhadarabok,amelyeket ünnepeken,misére,litániára menve öltenek magukra és ezekben oly festőiek a muraközi nők. /:A szekrény átszállitása külön ceremoniákkal történik.Legények tréfásan öltözve kocsin;zászlóval nyargalnak végig a falun vele,dalolva,zeneszóval.:/

A családalapitás legritkább esete az,amikor az uj pár teljesen külön házba költözik. Természetesen ilyenkor

---

+, Ennek neve:ide za sneho.

++,Robec és nem rubec,bár horvátul az utóbbit használják.

is kap az uj asszony is,az uj férj is,mindegyik szülői házától annyit,amennyivel a családi életet megkezdhetik.Ha a szülők tehetősebbek,rendszerint egy darab földet adnak, a másik fél szülői pedig egy darab tehenet,vagy üszőt.

A családalapitás,ha ezt a nősülő fiatalember és ennek családja oldaláról nézzük,ugyanolyan nagy jelentőségü.

Ha a családban nősülő korban lévő fiugyermek van, a család célja az,hogy ő hozzon asszonyt a házhoz,ne pedig ő költözzön onnan el. S ha leányok is vannak,ezek mennek ki férjhez a szülői házból. Ez a pater familiasi házközösséggel van összefüggésben. Az ősi házban maradó, oda nősülő fiugyermek a családi név fentartója és ez abban nyer dominans kifejezést,hogy ő kapja meg a szülői házat és pedig vagy már a szülők életében szerződéssel, vagy végrendelet alapján. De azért a szülők többi gyermekükről sem feledkeznek meg,mert a szerződésben,vagy a végrendeletben meghagyják,hogy a többi gyermeknek készpénzben mennyit fizessen a házban maradt fiugyermek.Ez az összeg mindig jóval alatta van a ház tényleges értéke után egy-egy gyermeket megillető résznek,+ s mégis alig fordul elő,hogy emiatt a testvérek pereskednének.

Ha a családban két fiugyermek van,rendszerint

+,sőt a köteles résznek is

mindkettő hazanősül,különösen,ha a házban legalább két szoba van,s ilyenkor mindkettő kapja a házat,de előnyben részesül az a fiu,aki a szülőkkel közös háztartásban marad, velük közösen gazdálkodik.Ilyenkor a házat lakrészek,mellékhelyiségek szerint akként tekintik tulajdonuknak,amint azt használják és nem ritka az az eset sem,amikor egyik-egyik fiunak valamelyik mellékhelyiségből /pld.kamrából/ egyharmadrész jut,mert igy jön ki az arányos elosztás szerint és ekkor a padlózaton megjelölt vonallal választják el részüket egymástól. /:Volt példa arra,hogy az egyik fiutestvér a másik ellen,akivel egyébként jó viszonyban volt, egy házban laktak,birtokháboritási pert inditott azért, mert ez a kamrában a vonallal megjelölt saját területén ugy helyezett el egy lisztes ládát,hogy annak egy része a vonalon tul volt:/

Házasságkötés után az uj család pater familiasa a férj lesz. Ennek érdekes megnyilvánulása az,hogy ha a házközösséget felesége szülőivel és annak családtagjaival valami okból megszünteti,akkor a gazdasági eszközöket,állatállományt az após,ennek fiai és a vő osztják meg egymás között,bár ebből rész nem őt,hanem a feleségét illeti.Erről irást is szoktak készitení és ebben a vő saját szemé-

lyében és nem,mint felesége megbizottja szerepel osztozó félként. Ez különösen akkor fordul elő,amikor a feleség édes anyja meghal,az ő vagyona hagyatékot képez; a feleségen és férjén,meg a saját gyermekeiken kivül egy házközösségben él a feleség édes apja és fiutestvére. Ekkor már könnyen felborul a béke,a vő nem szivesen nézi,hogy az após pater familiasi hatalmát egyre jobban gyakorolja a sógora és mert a vagyontömegben,mint gazdasági egységben benne van anyósának hagyatéka is,könnyen talál jogcimet arra, hogy ebből őt -felesége révén- rész illeti.

Az atya hatalmán alapuló házközösség és közös gazdálkodás egyik megnyilvánulása az is,hogy az édes anya elhalálozása után az ő hagyatéki tömegét rendszerint továbbra is az apa kezeli.Ebből a gyermekek az ő haláláig csak használatra kapnak bizonyos részeket,osztályt az ő halála után létesitenek.Persze ez az állapot csak az olyan családokban marad fenn az apa haláláig,amelyikben nincs olyan gyermek,aki perrel lép fel az anyai hagyatéki vagyonrész kiadása iránt,a tapasztalat azonban azt mutatja,hogy jóval nagyobb számu az olyan család,amelyiknek egyik tagja sem tereli birói utra a vagyon felosztást,hanem várnak apjuk elhalálozásáig.

A fentiekben vázolt jogszokásoknak mélyebb, családalapitási, fentartási és főleg gyermeknevelési alapjuk van, tehát olyan tartalmuak, melyek erkölcsileg is, jogilag is helyt állnak: nemcsak figyelemre méltóak, hanem mint Alsómuraköz vidékének különszerü szokása, helyesebben szokásjoga, iratlan jogszabályként a birói gyakorlatban is helyt foghat.

A zmaganje iratlan intézménye nemzedékről nemzedékre szállva maradt fenn és áll fenn jelenleg is, bár Muraköznek a Magyar-anyaországtól történt elszakitása után a jugoszláv birói gyakorlat nem akarta elismerni. Szinte mereven kitartott amellett, hogy csak egyféle hozomány van és ez a házasság jogi fennállásának tartama alatt vissza nem követelhető. A jugoszláv bíróság ebbeli felfogását a magyar magánjogra alapitotta, mint amely a jugoszláv imperium alatt is hatályban maradt. Nem volt tekintettel azonban arra, hogy a közönséges hozománytól már elnevezésében is különbözik[+], aminek feltétlenül kell, hogy mélyebb értelme legyen.

Lényegét tekintve a zmaganje a fentartott hozomány körébe vonható. A Magyar Magánjogi Törvénykönyv Javaslatának 133.§-ából is kijegecesedő jogelv, hogy a közönséges hozománytól eltérőleg az abban érdekeltek alapithatnak u.n.fentar-

---

[+] A közönséges hozomány: miraz.

tott hozományt,melynek feltételeit maguk szabhatják meg a dolog természete szerint,csupán azt kell vizsgálni,vajjon nem tartalmaz-e erkölcstelen,vagy lehetetlen kikötést. Mivel pedig a zmaganje minden tekintetben komoly erkölcsi és egyéb tartalommal bir,nem lehet akadálya annak,hogy alkalmaztassanak a zmaganje-viszonyra a vele járó különleges szabályok,mint pld. a visszakövetelés joga a házasság jogi fennállásának tartama alatt is,ha az egyéb feltételek beállanak.

-.-.-.-.-.-.-

4. Gaál Imre:
Gömörpéterfala és Harmac (Gömör-Kishont m.) (1943. 10.02.)

J o g i n é p h a g y o m á n y o k,

Gömörpéterfala és Harmac /Gömör és Kishont vm./ községekből
Gyüjtötte: dr.Gaál Imre tkvi. betétszerk.biró.
1943.okt.2.

A gömör vármegyei Gömörpéterfalva és Harmac községekben végzett gyüjtés eredménye.-

Mind a két község szinmagyar.1848.év előttk Gömörpéterfala jobbágyközség, Harmac pedig részben nemesi, részben jobbágy község volt.Lakósaik tulnyomórészt kisbirtokosok, kisebb részben törpebirtokosok és mezőgazdasági munkások.Harmacon van három-négy loo holdon felüli birtokkal rendelkező középbirtokos; de nagy birtok egyik faluban sincs.Vallásra nézve Gömörpéterfala róm.kath.község, és Harmac református.

II.Családi jog.
Ad.2-3.

Fiu választja a párját.A párválasztásnál a fiu első sorban a lány szépségét, egészségét, szorgalmát, erkölcsös életét sőt szüleinek erkölcsi életét is nézi s csak másodsorban a vagyoni helyzetét.A lány ugyanugy jár el a párválasztásnál.A szülők rendszerint arra ügylnak, hogy jövendőbeli vőlegénye illetve menyasszonya lejetőleg vagyonos családból származzék, szorgalmas és takarékos legyen.Csak ilyen irányban érvényesitik befolyásukat gyermekeiknél.Kisgazdák között egyáltalán nem számit az, hogy a fiu vagy lány nemesi vagy jobbágyi származásu.A származást csak a szülők veszik tekintetbe, de csak akkor, ha egy gazdag nemesi származásu egyén nem nemesi származásu egyénnek szegényebbel akar házasságra lépni. A gazdag szülők ellenzik, ha gyermeküK vagyontalan egyénnel akar házasságra lépni.Az ilyen házasságot rangon aluli házasságnak tartják.Ha a fiu nem tágit, a szülők mindig beleegyeznek a rangon aluli házasságba is.A gyermekek mindig arra törekszenek, hogy szüleik házasságukhoz belegyezésüket adják.Vannak pusztán vagyoni indokból kötött házasságok, ahol a párválasztást a szülők végzik el, de ezek csak nagy ritkaságok közé tartoznak.A közvélemény a ilyen házasságokat elitéli, különösen akkor, ha a házasfelek között nincs egyetértés.

Megtörtént, hogy a fiu elhagyta szülei házát, mert szülei nem egyeztek bele rangon aluli házasságába.Pedig az általános szokás az, hogy a fiu szülei házához hozza a menyasszonyát, mert a lány a szó legszorosabb értelmében <u>férjhez megyen</u>

Családi tanácsnak egyáltalán nincs szerepe a párválasztásnál. Sőt a családi tanács intézményét Gömörben egyáltalán nem ismerik.

Ad.4.

Rendszerint csak a falubeliek kötnek egymással házasságot, azonban gyakori a környékbelivel kötött házasság.Más faluból származó menyasszonyt virággal, nemzeti szinü és egyébb szinü szalagokkal feldiszitett kocsin és csengővel ellátott lovakkal hozzák a fiu szüleinek a házához.Más formasághoz az idegen faluból származó menyasszony elhozatala nincs kötve.Ugyancsak semmiféle formasághoz nincs kötve a menyasszonynak szülőfalujából való elbocsájtása és a ~~g~~ férje falujának közösségébe való fogadása.

Ad.5.

Házassági akadálynak a vérrokonságot tartják. Harmac községben kb.6o év előtt Sinkó családban volt vérrokon házasság Unokatestvérek házasodtak össze.Ez a házaspár szerencsétlenül járt;az asszony elmebeteg lett és a gyermekek betegesek voltak és kihaltak.A nép Isten büntetését látja ebben és ezért irtózik a vérrokon házasságoktól.A sógorságot nem tartják házassági akadálynak.A házassági akadályokra vonatkozóan a papot szokták megkérdezni, mert az egyházi ~~xxxxxxxx~~ házasságot tartják fontosnak a polgári esküvőt csak azért, csinálják,mert a törvényelőirja. A valláskülönbség nem sokat számit.Rendszerint a szülők ellenzik a más vallásuval kötendő házasságot.Ennek dacára nagyon gyakoriak a vegyes vallásu házasságok.Zsidóval való házasságok tiltottnak és szégyenletesnek tartják.Egész Gömörmegyében még nem fordult elő, hogy paraszt fiu, vagy lány zsidóval házasságra lépett volna.Ugyanigy van ez a mezőgazdasági munkásoknál is.

Ad.6.

A leánykérést rendszerint megelpzi a fiu szüleinek puhatolózása a leány szüleinél, nem ellenzik-e a házasságot.Ez rendszerint fonóban történik meg.Vagyonról, vagy hozományról egy gyáltalány nem beszélnek.Ha már bizonyos, hoy a lány szülei nem ellenzik, akkor kérdezik ,eg a szülők a lányt is.Mikor már biztos, hogy a fiu nem kap kosarat, következik tul.képeni kérés, amelyet a fiu kersztapja, vagy bérmaapja végzi.A kersztapa elmeny a lányhoz és ott rendszerint a leány szüleihez és a leányhoz intézett rövid beszéddel vag y verssel kéri meg a lány kezét.A keresztapát ilyenkor rendszerint megvendégelik.A jövendőbeli vőlegény a kérésnél nincs jelen. Néha azonban elmegy a jövendőbelije házába, de csak a kérés után jelenik meg.

A házasulandók vagyoni helyzete sem a kérésnél sem máskor nem ke ül szóba.Ugyancsak a hozományról sem beszélnek.Gömörben nincs szokásban hozományt adni, sőt szégyen hozományról tárgyalni.

Kérés után csak a kelengyét beszélik meg az anyák és keresztanyák.Ugyancsak a kérés után megbeszélik aés megállapitják az eljegyzés napját.Az eljegyzést kendőnek vagy kézfogónak nevezik.A móringot nem ismerik.

Ad.7./:Eljegyzés:/

Kérés után megveszik az eljegyzési ajándékot, amelyet jegyajándéknak vagy egyszerüen csak jegynek neveznek.A bevásárláson a fiu szüleié és a lány anyja és keresztanyja vesz részt. Amit a lány anyja és keresztanyja kiválaszt, azt a fiu szülei a lány részére megveszik.Szégyenlenék, ha azt meg nem vennék.

Jegyajándékul anyagi tehetségükhöz képest a menyasszony részére ruhára valót, jobbminőségü télikabátot, bundát, fülbevalót, arany vagy ezüst nyakláncot, vagy karórát vesznek. Valamikor még a bemondók fiatal korában,- sőt a szegényebbeknél most is,- csak egy selyemkendőt vettek jegyajándékul a lánynak. A lány szülei a vőlegénynek eg yöltöny ruhát csináltatnak.Módosabbak arany, vagy ezüst órát is vesznek a vőlegény részére jegyajándékul.Harmacon a fiu veszi meg a jegygyürüket. Gömörpéterfalán a fiu a lány, a lányét a fiu veszi meg.

A jegyet, illetve a jegyajándékot a kézfogónál adják át.A kézfogot kérés után 2-3 hét mulva tartják meg és rendszerint szombat vagy vasárnap este.A kézfogó nagy családi ünnepély.Mind a két fél meghivja a rokonságát.Ilyenkor már a szószóloknak komolyabb szerep jut.Ugy a lánynál, mint a fiunál a keresztapa, vagy más közelebbi rokon a szószóló.

Miután a fiu háznál a rokonság összegyült, kissé elborozgatnak és azután este a fiu szülőivel és rokonaival átmegy a lány szülei házába, ahol már várják őket a lány és rokonai.A fiu szószólója engedélyt kér, hogy letelepedhessenek.Amikor a fiu rokonsága letelepedett és már néhányat koccintottak is, a fiu szószólója vagy versben, vagy rövid beszédben megkérdezi a lányt és szülőket, nem gondolták-e meg, hogy a fiunak szavukat adták.A lány szószólója ugyancsak versben vagy rövid beszéddel válaszol.Kedvező válasz után a fiu szószólója felszólitja a fiatalokat, hogy kezet fogjanak és Gömörpéterfalán még meg is csókoltatják őket egymással. A rokonság is kezet fog a fiatalokkal.Ezután a fiu átadja

a lánynak a jegygyürüt és rendszerint ettől a perctől fogva viselik a jegygyürüt.Közben átadják a jegyajándékokat, amelyeket a szószólók versben vagy rövid beszédben megköszönik.

Ezen szokások harmaci bemondók szerint a jegygyürü viselése nem régi szokás a parasztoknál.Az ő legénykorukban még nem viseltek jegygyürüt, sőt még az esküvő után sem viseltek gyürüt.A kézfogó alkalmával a rokonság gyakran cigánymuzsika mellett egész reggelig elmarad a menyasszonyos háznál.

Gömörpéterfalán a kézfogót gyakran a következő mulatságos szokással tartják meg:

A fiu rokonsága a szószólój vezetése mellett csak este lo óra tájbn megy a menyasszony házához, amelyet zárva találják.A szószóló bekopogtat, hogy beléphessenek, vagy pedig éjjeli szállást kér,A leány szószólója kijelenti, hogy csak ugy engedi be üket, ha jól viselkednek és ha megoldják a találós kérdéseit. Gyakran egy óra hosszat is szórakoztatj k egymást találós kérdésekke a szószólók, mig végre beengedik a fiut és rokonságát.Mikor beléptek a leány szószólója megkérdezi, hogy mit akarnak és mit keresnek. Ez igy válaszol: "Van galmujunk ennek elszállott a párja és ugy tudjuk, hogy ide szállott, érte jöttünk."- A leány szószólója megkérdezi: "jércét keresnek e vagy kakast?2 A fiu szószólója válaszol: Ide szállott egy az este megmutatjuk." Ezután behoznak egy kakast, majd tyukot, vagy más állatot nagy viccelődés között.Végre bevezetik a lányt.Ekkor a fiu szószólója bejelenti, rendsze int versben, hogy kézfogóra jöttek és megkérdezi a lányt, és szüleit, hogy a lány gondolta-e meg, hogy a fiunak szavát adta.Kedvező vála z esetén a fiu szószólója felszólitja afiatalokat, hogy kezet fogjanak és csókolják meg egymást.Majd a szószólók és a rokonságis kezet fognak a fiatalokkal.Eközben a fiu atyja selyemkendőt ad át a menyasszonynak a lány keresztapja, illteve szószólója a fiu apjának.Majd a fiu szós ólója a menyasszonynak és a menyaszony sószólója a vőlegénynek csomagban adják át a jegyajándékot.Ezekben a csomagokban vannak a jegygyürük is./9menyasszony a vőlegény, vőlegény a menyasszony részére vesz gyürüt:/A jegygyürüket azonban csak az esküvő után veszik fel.Ezután a menyasszony keresztapja minden meghivott vendégnek ad egy kendőt s ezért a vendégek az asztalra tett tányérba tetszés szerint dobnak a menyasszony részére.Ez az ugynevezett kendőpénz . Ezen a gyüjtésen rendszerint a kendők ára bejön, de gyakran több is. A kendőpénz a menyasszonyé, aki ezzel korlátlanul rendelkezik.

Ad. 8.

A kérések rends erint december havában a kézfogók karácsony, ujév táján történnek meg és az esküvő a farsang idején,

rendszerint farsang végén tartják meg. Ma már gyakran eltérnek ettől a szokástól.

A kézfogó után a menyasszony szülei megveszik a butort és az esetleg hiányzó kelengyét, mely sokszor loo drb. vászonból nagymennyiségü fehérneműből és ruházatból, teritőkből áll. A kelengyét rendszerint már a lány kikorától gyüjtik. A menyasszony rendszerint csak szobába való butort kap, mert konyhaberendezésre rendszerint nincs szükség, hiszen férjhezmegyen a vőlegény szülei házá oz, ahol közös konyhán közös házartásban él majd férje szüleivel. Ha azonabn a fiatal házaspár külön háztartásban akar élni, akkor a menyasszony megkapja saját szüleitől a konyhaberendezést is.

A lakodalom előtt nagy előkészületeket tesznke, mert az esküvő minsig nagy lakodalommal jár. Sok vendéget hivnak. Nmecsak rokonokat, hanem a jó ismerősöket is meghivj k. Csirkét, kacsát, libát, sőt sertést is vágnak és sok kalácsot és süteméynt sütnek. Nagy mennyiségü bort és pálinkát i selőkészitenek. Rokonság is ad baromfit a lakodalomhoz.

A meghivásokat a vőfélyek végzik. Hogy kit hivnak meg, arra vonatkozóan a vőlegény, illetve a menyasszony atyja, néha anyja is adnak megbizást a vőfélynek. A vőfének tisztségük ellátása közben kendőt viselnek, vagy bal karjukon vagy kabátjuk gomblyukában és rendszerint verselve hivogatják a vendégeket. A rátartibb vendég nem elégszik meg egyszeri meghivással, meghivatja magát többször, vagy pedig nem elégszik meg csak a vőfén meghivásával, hanem megkivánja, hogy a menyasszony vagy a vőlegény szülei is hivják meg őt. A meghivásokat rendszeint vasárnap vágzik. A menyasszony vőfélye a menyasszony rokonságát és ismerőseit hivja meg, a vőlegény vőféne viszont a vőlegény rokonságát és ismerőseit.

A vőfélyeket a szülők a házasulandókkal egyetértésben választják meg. A lakodalomban a szószólói tisztet ugyancsak a keresztapák végzik, akiket a lakodalomb n már násznagy knak hivnak.

Esküvő előtti napon a menyasszony női rokonai a kelengyét és butort /-ágy kivételével/- nappal átviszik a vőlegény h zához és ott kocingatás közben elszórakoznak, majd este átviszik az ágyat is és viccelődás közben megvetik. Ha más faluból van a menyasszony, akkor a kelengyét fölpántlikázott csengős kocsin hozzák el a vőlegényhez. a kocsi előbb azonban végigszáguld a vőlegény faluján és csak a után tér be a vőlegény udvarába.

Körülbelül az esküvő előtt egy héttel a menyasszony elmegy a paphoz, akinek egy kosár kalácsot, meg egy tyúkot ad ajándékba. A pap valláserkölcsi oktatásban részesíti és tanácsokkal látja el a menyasszonyt. Rendszerint az esküvő előtti napon 2-2 tanúval elmennek a házasulandók az állami anyakönyvvezetőhöz és megkötik a polgári házasságot. A polgári házasságot csak törvényes kényszer hatása alatt kötik meg. Ezt mindennemű külsőség nélkül csinálják és csak egyszerű ünneplőben jelennek meg az aktó előtt. A tanuik rendszerint a közeli rokonokból kerülnek ki. Ha menyasszony más körjegyzőség területén lakik, mindig a lány körjegyzőségénél történik meg a polgári esküvő. Az esküvő napján meghivott rokonai a menyasszonynak és ismerősei a menyasszonyos háznál, a vőlegény meghivottjai a vőlegényes háznál gyülnek össze. Mielőtt a templomban esküvőre mennének, a vőlegény vőfélye elmegy a menyasszonyt kikérni a hitre. Ez versben történik. Ilyen verset szokott mondani:

"Szerencsés jó napot kívánok e háznak,
Én követje vagyok egykompániának,
Azért kérem e kedves szülőket,
Engedjék az utra kedves szülöttjöket,
Hogy tehessenek szivbéli fogadást,
Hogy egykor boldogul élhessék meg
A végső feltámadást."

A vőfén a szülőktől kéri ki a menyasszonyt. A menyasszony elbucsuzik a szüleitől és a saját násznépével elmegyen a templomba. A vőlegény vőféne vissza megy a vőlegény házához és azután onnan is elmegy a násznép a templomba. Ugy a menyasszony, mint a vőlegény násznépe különkülön menetben mennek A menetben a vőfének és a koszorulányok kisérik a házasulandókat. A templom előtt megállnak s mind a két fél násznagyai 2-2 tanuval elmennek a paphoz anyakönyvezni, akkor a vőfének ~~ikr~~ tehetségükhöz mérten borravalót adnak az egyházfinak, aki azután megnyitja a templom kapuit.

A templomba mind a két fél násznépe egymástól elkülönitve foglal helyet. A Gömörpéterfalán, ahol kizárólag római katholikusok élnek, a vőlegény násznéne a templom jobb oldalán foglal helyet. Harmacon a reformátusoknál nem fontos, hogy melyik fél náznéne a templom melyik oldalán foglal helyet. A koszoruslány a vőlegényt és a vőfén a menyasszonyt elkiséri a pap elé, aki megesketi őket.

Gömöpéterfalán a vőlegény vőféne először a vőlegényt vezeti fel az oltárhoz és azután elmegy a menyasszonyért. A menyasszonyt azonban körülveszi az asszonyi rokonság

és addig oda nem engedik, amig nem fizet valamit.Csak ha ad valamennyi pénzt, adják ki neki a menyasszonyt, akit azután s szintén felvezet az oltárhoz.Az igy kapottt pénzt am asszonyok a menyasszony csizma, vagy cipő szájába dugják.Ez a pénz a menyasszonyé marad.Hogy mért kell a vőfénnek ilyen váltásgot fizetni, azt nem tudják.Azt mondják, hogy ez régi szokás náluk. Az esküvő után a menyasszony a násznépével visszatér a szülei házá oz.A vőlegény a saját násznépével szintén a saját szülei házához tér vissza. és ott is marad.Mind a két fél násznépét a templomba menet és templomból jövet cigányzene kiséri.Este a vőlegény vőféne vagy egyedül, vagy a vőlegénnyel és násznépével együtt zenekisérettel elmegy a menyasszonyt a szüleitől kikérni.A kikérés versel történik.Ha a vőfén egyedül ment, rövidesen utánna megy a vőlegény és násznépe, de szülők nélkül.A kikérést a vőfén végzi.A kikérés után rövid ideig a menyasszonyos háznál elszórakoznak és azután a menyasszonnyal együtt visszatérmek a vőlegény szülei házába.A menyasszonyt a saját rokonságából csak a tódója, aki rendszerint a menyasszony keresztanyja, kiséri el a vőlegény házába.A menyasszony szülei rokonságukkal együtt ott hon maradnak és saját rokonaikkal elszórakoznak.Nem mennek el a vőlegény házához.

H a menyasszony idegen községből való, az esküvőt a menyasszony falujában tartják meg." vőlegény násznépével együtt a szülők otthon maradnak- szalagokkal és virágokkal feldiszitett lovas kocsin mennek át a menyasszony falujából.A lovak rendszerint csengőkkel vannak ellátva.Az utolsó kocsi a cigánykat viszi.A menyasszony falujába érve, nem mennek el a menyasszonyos házhoz, hanem agy rokonnál vagy idegennél megszállnak és ott amig a templomba indulhatnak a magukkal hozottakból falatoznak és isznak és közben szórakoznak.A templomba való felvonulás ugyanugy történik, ahogy az fentebb le van irva.A különbség az, hogy a vőlegényt addig nem engedik be a templomba, amig borravalót nem fizet az egyházfinak.Azonkivül a vőfén is fizeti a szokásos borrávalót.Esküvő uátn a vőlegény a násznépével együtt, de külön a menyasszony násznépétől, elmegy a menyasszony házához, ott kikérik a menyasszonyt, és elmulatnak esetleg megebédelnek ott és este felé vagy este a menyasszonyt tódójával együtt elviszik a vőlegény házába.A vőlegén nyes háznál rendszerint verssel üdvözli a vőfén és a násznagy illetve a szószóló a menyasszonyt.Azután megvacsoráznak és vacsora közben tándolnak is.Éjfélkor a tódó átöltözteti a menyasszonyt és piros kendővel beköti a fejét.Ezek után a menyasszony már menyecske.

Amig a menyasszony átöltözése és bekötése tart, a vőfé bejelenti a sürgetőt, vagy másszóval a menyasszonyi táncot.Harmac községben a sürgető bejelentése a következő verssel történik:

"Nézzen bele mindenki a saját erszényébe;
Most már vendégeim bátran kijelentem,
Hogy e perctől kezdve pénzért átncol minden,
Számolja meg tehát kiki fillérjeit,
Mig menyasszonyomat öltöztetni viszik;
Netalán ugy járjon valalki ha táncol,
Hogy pénzét nem leli erszényében sehol.
Fiyelmeztetek hát mindenkit előre,
Számos apró fillért rakjon a zsebébe,
Mert ki fillérekkel magát jól ellátja,
Fogadom, hogy magát jól kitáncolhatja.

Majd a vőfén a cigányokhoz fordul a következő verssel:

Szedjétek most össze tudományotokat,
Jól felstimmoljátok minden hurotokat,
Huzzátok rá nékem most a legszebbiket,
Hogy sirva fakadjon minden ki nem süket;
Tegyétek rá, de meg ne álljatok,
Mert a sürgetés estig tartani fog.

Azután megkezdődik a menyasszonyi tánc.A másznagy vagy valaki más egy tányért vesz a kezébe, és csak az táncolhat, aki pénzt dob a tányérba.Közben a vőfén a bottal üti a gerendát és mondja: "csak annak van pénze, aki a menyasszonnyal táncol."Amikor a vőlegény ugy látja, hogy a menyasszony illetve már akkor menyecske már kifáradt, bedob a tányérba ő is egy pénzdarabot és átveszi a menyasszonyt.Fordul vele egyet kettőt és elvezeti.Az igy összegyült pénz, az ugynevezett sürgető pénz, a menyasszonyé, aki azzal korlátlanul rendelkezik.

Sürgető menyasszonyi tánc után a másznagy /:szószóló:/ felszólitja a vőfént, hogy hivja el a hőrészeseket a menyecske rokonságát és osmerőseit, akik a menyasszony szeülei házában szórakoznak.A vőfén rendszerint verssel hivja meg a hőrészeseket.Harmac községben a következő verset mondja:

/ Hőrészeseket meghivó ./

Illő tisztelettel ismét kopogtattam,
Utnakészen álló seregét találtam,
Örvend szivem bennem, midőn szemlélhetem,
Hogy e szép seregnek nincs hija tán egy sem,
Arra kérem tehát most kigyelmetüket,
Hogy hivásom után semmit nem késsenek,

Hanem induljanak velem egyetemben,
Addig mig nem jönnek már én sem megyek el.
Készüljenek őrészbe, rögtön, ne késsenek,
Hanem velemegyütt azonnal jöjjenek,
Tiszteletet tenni vőlegény uramnak,
Igérem általa szivvel fogadtatnak.

Meghivás után a hőrészesek átmennek a vőlegényes házhoz. Idegen faluból fölpántlikázott csengővel ellátott kocsikon jönnek.A vőlegényes házban a vőfén a hőrészeseket beköszönti rendszerint verssel.Harmac községben ilyen verset mond:

/Hőrészeseket beköszöntő vers/

Jó estét kivánok királyi vendégek,
Ime jelen vannak akikért küldetek.
Eljöttek mindnyájan, nincsen egy hijuk sem,
Nem maradt otthon még a szószólójuk sem,
Közénk Isten hozta, szóluk azt mindnyájan,
Fogjunk kezet velük atyafiságosan!
Adjunk helyet nekik, kellő tágasságot.
Kössünk még ma velük szent atyafiságot,
Mostan szószóló ur fogjon velök kezet,
Fogadja szivesen, adjon nekik helyet,
Mondja: teritve asztalunk számokra,
Mindnyájan ellesznek illendően látva,
Nem lesz fogyatkozás tidom semmiből,
Csak hogy a jó Isten közénk vezérelte,

A beköszöntő után a menyasszony násznagya/:szószólója:/ hőrészesek nevében bejelenti rövid beszédben, vagy versben, hogy ajándékot hotak a menyasszonynak és elővesz egy tányért, melyben a menyasszony rokonsága és ismerősei t hetségükhöz képest pénzt dobtak.Ez a hőrészpénz , vagy hérészpénz.Néhaa a vőlegény rokonsága is ad hérészpénzt.Hogy miért nevezik ezt a pénzt hérészpénznek, azt senki sem tudjamegmondani.A menyasszony szülei és azok, akik nagyobb összeget akarnak hőrészpénzül adni, csak a következővasárnap mennek el az uj házaspárhoz.

A hőrészpénz sokszor tekintélyes összeget tesz ki.Néha tehenet is vehet rajta a menyasszony.A hőrészpénz a házaséletben az asszony külön vagyont képezi.Az asszony a hőrészpénzzel és annak kamataival korlátlanul rendelkezik.A hőrészpénzen vett tehén, és annak borjai, valamint a borjaik borjai, még akkor is az asszony kizárólagostulajdonát képezik, ha a férj eteti és a férj gazdaságában neveltetnek.

A hőrészpénzt a menyasszony szószólója megköszöni és utána a vőlegény vendégei most mára menyecske náasznépével, hőrészesekkel mulatnak tovább egész reggelig.Reggel tüzet gyujtanak az utcán és azt körül táncolják, főleg a fiatalok.Ezt hajnal tüznek nevezik.

Lakodalom a refirmátusoknál rendszerint szerdán, vagy csütörtök reggeligtart, régebben péntek reggelig is eltartott és a róm. kath.ónál hétfőn tartják meg és kedden reggelig tart.Ma azonban már igen gyakoriak a vasárnapi lakodalmak.

Az első világháboru, /1914§ előtt a gömörmegyei lányok 16-18 éves korban mentek férjhez és a fiuk 18-2o éves korukban nősültek.Korengedménnyel kötött házasságok nagyon gyakoriak voltak. A 2o éves lány már vénlánynak számitott és a 24 éves fiu agglegény volt.1918.év óta csak 25 éven felüli lány a vénlány és agglegény csak 3o évnél idősebb fiu.Ennek a késői házasságkötésnek ma már nagyon is érezhető hatása van Gömörnegyében is, mert az egyke, sőt az egyse, mindég nagyobb és nagyobb méreteket ölt.Ma már nemcsak a reformátusoknál, hanem a katholikusoknál is mind nagyobb és nagyobb mértékben egykéznek.

A fentebb leirt szokások a gömöri parasztságnál és mezőgazdasági munkásoknál is tulnyomó részt még ma is divatban vannak. Legfeljebb egyik helyen egy két versnél kevesebbet mondanak, mint a másikon.A verselés rendszerint a vőfének és a szószólónak talpraesettségétől függ.Minél ügyesebbek és szellemesebbek ezek, annál több vereset mondanak egy-egy alkalommal a lakodalomban.

A lakodalmi szokásokat rendszerint a népköltők tartják fenn, sőt talán bővitik is.Harmac községben a 73 éves Nagy Károly kisgazda a nép költője és ma is ir egy-egy alkalmi verset.A fent idézett sürgető bejelentő, hőrészesket meghivó és hőrészeseket bekösztöntő versek tőle származnak és az ő verseit szavalják nem csak a harmaci vőfének és szószólók, hanem a szomszéd falvakban is.

Feled, 1943.évi október hó 2-án.

dr.Gaál Imre tkvi.betétszérk.biró.

Bemondók: Nagy Károly 73 éves harmaci lakós,
Csörnök Béla 76 " " "
Köböl Károly csuhajka 82 éves gömörpéterfalai lakós,
Pelle István nagykovács csüllő 73 éves "" ".

5. Puskás Levente és társai: Csíkszépvízi járás (Csík vm.) (1943. 04.08.)

J E L E N T É S

a m.kir.igazságügyminiszter ur 71.729/1942.I.M.I.sz.rendeletére végzett adatgyüjtésről.

Az alábbi adatokat Csikvármegye csikszeredai "központi" és Csikszépvizi járásából gyüjtöttük össze,magyar /székely/falvakról,a gyimesvölgyi csángó községekről,valamennyiben a kisbirtok,sőt sok helyen a törpebirtok a tulnyomó,nagyrészben nemesi községek kivéve a gyimesi csángó községeket,a régi szokásokat figyeltük meg és lehetőleg nem foglalkoztunk ezeknek a szokásoknak a román megszállás alatt történt elhajlásairól,mert már is egész bizonyossággal észlelhető,hogy a román hatás rövidesen el fog tünni.

I. A jogszokásról.

Ad.1./ A törvényszó jelenti a jogszabályt és a bíróságot."Törvényre menni" a járásbíróságot,a"nagy törvényre menni" a törvényszéket jelenteni.

A szokást a törvénytől megkülönböztetik,tisztában vannak azzal,hogy más a törvény és más a szokás.Ragaszkodnak szokásaikhoz és azokat tiszteletben tartják.

Csoksomyló községben a megszállás megszünte után a lakósság egy nagyobb népgyülésen egyhangulag elhatározta,hogy peres ügyeiket az általuk választott községbeli békebirákkal testvériesen fogják elintézni.Ebben a községben azóta már voltak is ilyen esetek.

A szpkásnak nagy jogi jelentőséget tulajdonitanak."Elhagyott cselédnek elhagyott a bére"tartja a szokás,ami azt jelenti,hogy a gazdáját munkaidőben és komoly ok nélkül elhagyott cseléd nem tarthat bérre igényt.

Ha valaki veszélyezteti az általuk bevett és követett szokást,ezen szokás védelmében perre mennek,"ügyvéd kézre"adják a kérdést,mert "inkább az ügyvédek egyék meg"minthogy a másiknak maradjon valami haszna a szpkás megsértéséből.

Ad.2./ II. Családi jog.

Párválasztásnál kölcsönösen becsülik a munkaerőt,a származást és vagyont /jó dogu fehérnép,aki megfogja a munka végét./. "Jobbágyrészről való" és "jött-menttel" kötött házasság rangon aluli.A szülők a fennti szempontokból beleszolnak a párválasztásba,előnyben részesitik a rangos /katona-,biróviselt,kisbirtokossági előljáróságot viselt családból származó"legényt.

A teljesen idegenből,tehát más vármegyékből hozott asszonyra azt mondják "a szél fujta erre felé".A házasság nem mindig szerelmi házasság,hanem "szerzett" házasság."Ugy"szerzik"a "fehérnépet",a feleséget a legények és ha a remélt boldog házas-

ság nem sikerül, a legény szemrehányást tesz a "szerző fehérnép-nek" és azt mondja "bár soha nem ismertem volna meg".

Egy gyimesi csángó magyar, amikor büntető ügyben, mint vádlottat hallgatták ki és kézdeztók a felesége nevét, azt mondotta, hogy "Kata", a járásbiró kérdi, hogy milyen Kata, "a nevét elfelejtettem mert ugy szerezték, bár soha ne ismertem volna meg", válaszolta a csángó.

Ad.3./ Szoros családi kapcsolat a házasság, mert a hetediziglení sogorságot és rokonságnak tartják. Sulya van a házasságkötésnél a vagyonnak is, azonban a párválasztásnál a szerelemnek is fontosságot tulajdonitanak. A családi tanácsot mint ilyent nem ismerik. Egyébként a falvakban az osztálygóg meglehetős nagy és igy ez is egyik szempont a párválasztásnál.

Ad.4./ Szivesebben kötnek falubelivel házasságot, de nem ritka a szomszéd faluból hozni leányt, mert ez bizonyos kockázattal is jár. Ilyenkor mondják, hogy "pokolba mentek ördögért, mert othon nem kaptak". Idegen faluba járulni udvarolni, bátorságra mutat, mert az idegen falubeli legények könnyen megbicskázzák. Az idegenből hozott asszonyt tartozkodva fogadják és idő kell az összemelegedésig.

Ad.5./ Rokonok között ritka a házasság, az a zonban elő-elő fordul, hogy az elhalt férj testvére elveszi az özvegyül maradt sogorasszonyt és forditva: az özvegyül maradt férj elveszi az elhalt feleség leánytestvérét.

Ad.6./ A legény nevében vagy az anyja vagy valamelyik közelebbi idősebb asszonyrokona megy el a leányosházhoz "ház-tüz nézni" illetve "tapogatozni". A legény csak kedvező válasz után megy a leányosházhoz. A moring nem szokásos. A nő rablásnak van nyoma a felcsiki községekben és a csángó községekben is. A felcsiki községekben inkább olyankor, ha a leány szereti a legényt, de a szülök nem akarják hozzá adni, vagy korainak tartják a házasságot, amikoris előfordul, hoyga legény a táncból egyenesen haza visi a leányt a lakására, aminek következménye rövid időn belül törvényes házasság.

Csikszentdomokoson még ma is szokásban van, hogy karácsony másodnapján d.u. a falu legényei szánakon vagy szekereken bejárják a falut és az uccán erre váró leányok közül a magukét kiválasztják és egyenesen a házukhoz szöktetik.

A nő rablásnak egyik szép szokása még ma is a gyimesvölgyi csángo községekben az a lakodalmi szokás, hogy a d.e. tartott esküvőt a leányosháznál követő ebéd után az udvaron táncolnak, amikor is a vőlegény eltünik és ugy uzsonna tájban 10-12. legény társával mind lóháton a táncoló fiatalság közé vágtatnak, Mindenki menekül a lóvasok elől, csak a menyasszony nem. A vőlegény a menyasszonyhoz lovagol, lóhátról lehajlik, maga melló emeli a meny-

asszonyt,lovas társaival elvágtat a saját lakására.Lakodalmas nép nagy zajjal üldözi a "rablókat",de a legény házánál megbékülnek mert friss kalács és ital várja az érkezőket és így ott folytatják a lakodalmas mulatságot.

Ad.7./ Gyürüt váltanak,néhol a legény zsebkendőt ad a leánynak. A férfi a gyürüt nem igen viseli,mert a durva erdei munka végzésében akadályozza.Némely faluban a legény a nadrágszij végére köti a gyürüt és ott viseli.

A jegyesség ritkán bomlik fel,ilyen esetben azonban a kapott ajándékokat visszaadják és a jegyességgel járó költekezések ellenértékét követelik. A jegyesek egymástól szigoruan megkövetelik a hüséget és ha más legénnyel vagy leánnyal való egyszerü érintkezést is elkreülendőnek tartják.Egyes községekben a jegyes párt "szeretőknek" is mondják.

A gyimesi csángó községekben a házasságkötést gyakran megelőzi egy állapot,melyet proba házasságnak nevezhetnénk.Miután a fiatalok megállapodtak abban,hogy házasságot kötnek,a leány szülei meghivják a legényt,aki ezidőtől kezdve a leányka az ők tudtukkal "elhál". Erről a község lakói is tudomást vesznek, őket jegyeseknek tekintik,ehhez semmi hátsó gondolatot nem füznek,sőt ha a házasság -igen ritka esetben- létre még sem jönne, a leányra nézve a tisztaságát tekintve,semmi hátrányos következménnyel nem jár.Nagyon ritka eset,hogy ezt az állapotot ne kövesse házasság.Ennek a s zokásnak tulajdonképpen célja az, hogy a jegyesek tisztában legyenek azzal,hogy a házaséletben egymással ki tudnak-e jönni és gyermekáldásra számithatnak-e. Ezért mihelyt a nő teherbe esik,a házasságot azonnal megkötik.

Ad.8./ A suly az egyházi esküvön van.Ez főként a tiszta katolikus Csikban van igy. A házasságkötést a nő szülei részéről adandó hozomány összeirásaiu.n. "irogatás" előzi meg,amelyet"inventáriumnak" vagy "perefernumos levél"-nek neveznek. A lakodalomba meghivott vendégek,adnak ugyan ajándékot a lakodalom napján, azonban azt rendszerint nem viszik magukkal,hanem a násznagy vagy amint ők mondják a "gazda" "bemondja",hogy ki mit adott ajándékba.

Egyes helyeken,a menyasszony megtáncoltatásáért dijat fizetnek a táncolni akarók és ebből is gyakran tekintélyes összeg gyül össze és ez a házasság felbontása esetén fele-fele részben a házastársakat illeti,amennyiben a házassági együttélés alatt el nem használták volna.

A csiki lakodalmi szokások szinpadra is előkészitve,dr.Kovács Miklósné remetei Filep Judith budapesti büntető törvényszéki tanácselnök feleségénél az ő munkájában össze vannak állitva és ezt 1932.évben a sepsiszentgyörgyi kollégium szabadszinpadán a csikiak elő is adták.

Ad.9./ A házasságtörés ritka, asszonynál sulyosan itélik meg, a férfivel szemben könnyebben veszik. Gyakori a konkubinátus amit szintén nem vesznek tulságosan szigoruan, különösen akkor, hogyha házassági akadály van. Ha házassági akadály van pld. egyik fél nincs törvényesen elválva és megesküdni nem tudnak, akkor "kötés nélküli" történik a házasság. Ugyanis kötelelet csinálnak, amely szerint, ha valamelyik elhagyja a másikat, akkor az elhagyó fél az elhagyottnak bizonyos összeget fizet, vagy földet ad.

Az is megtörténik, hogy ha a férfinél van házassági akadály és leányt vesz el másodszor, akkor a leány "becsületét" kötéssel biztositja.

Ad.10./ A válások nagy része közös megállapodás alapján történik. Az elváltak nem igen érintkeznek egymással, ritkább eset, hogy a nő tartást követeljen, mert ugy e tekintetben, mint a gyermekek elhelyezése tekintetében igyekeznek egyességre lépni.

Ad.11./ Özvegység esetén nem ritka eset, hogy az após házában élt, "oda szált" férj továbbra is ott marad és az is gyakran fordul elő, hogy oda uj asszonyt hoz, akivel tovább vezetik a gazdaságot. Ez az eset már ritkábban fordul elő, az özvegyül maradt és aposa házánál élő menyecskénél. Csunya szokás az, hogy a férj halála után az apai nagyszülök, a fiatal özvegyet gyakran kitessékelik a lakásból, főleg ha gyermek nem maradt, ilyenkor vissza veszik azt a kis földet is, amit elhalt fiuknak a házasságkötés idején használatul és nem tulajdonul adnak. Nem ritka a nagyszülök elleni tartás iránti per.

Ad.12. Az özvegyen maradt férj, nem igen várja be a gyász év letelték, gyakran már egy fél év elteltével ujra nősül, mivel a "gazdaságba asszony kell". Ha az özvegy asszony megy férjhez, a fiu gyermekek rendszerint a még élő apai nagyszülökhöz megy.

Ad.13. Coelibatus ritka, de ha mégis előfordul annak oka rendszerint testi vagy szellemi fogyatékosság. A Székelyföldön, különösen Csik vármegyében sokkal több a férfi mint a nő és igy vénleány sem igen marad, mindenik "elkel".

Ad.14./ A szabad szerelmet mint ilyent nem ismerik. Előfordul a házasságon kivüli nemi érintkezés, azonban ez egyes községekben csak akkor itélik el, ha ennek következtében a nő teherbe esik. Az ilyen nőt illetve leányt "megesett"-nek, gyermekét pedig "bitangnak" és "zabgyermeknek" mondják. Az ilyen gyermeket a természetes apa családa nem fogadja be, a leány családja már engedékenyebb. Csikvármegyében az összes születéseknek 12%. törvénytelen. A szegényebb községekben a leány szülei, a gyermeket szivesebben fogadják be mint a modernebb, rangosabb községekbe. Itt nem éreztetik velo annyira a törvénytelen a származ-

zást,de a legény szülei itt sem ismerik el az ilyen gyermeket. A leány férjhezmenése esetén a törvénytelen gyermek rendszerint az anyai nagyszülöknél marad.

A gyinesi csángolnál,ha a "megesett" leány máshoz megy férjhez és nem a természetes apához,a férj nem igen tesz különbséget a nő által a házasságba hozott törvénytelen és a hazásságból származott törvényes gyermek között és az előbbit is részelteti a vagyonban.

Ad.15./ A házasságban általában a férj szava a döntő.A "papucs-férj" kifejezést nem igen ismerik.Amelyik házasságban "az asszony viseli a kalapot",ott a közvélemény mulat a kü férj rovására.Az előforduló civodások a házastársak között többnyire a szülök illetéktelen beavatkozásából erednek.

Ad.16./ Ugy a héztartási mint a gazdasági munkában mindkét házastárs részt vesz,kivéve az erdei munkát,amit a férfi végez.Az élet terhét azonban mégis inkább az asszony viszi.Vezeti a háztartást,mos,főz,vasal,gyermeket nevel,az állattal is foglalkozik, a mezőn végzi a kapálást és segit az aratásnál,szénagyüjtésnél stb

Az asszony az ágyban a fal felől alszik és amint mondják a jó asszonynak"mindennap kétszer kell megmásznia az urát". Tudnillik az asszony este később fekszik le és reggel korábban kel fel és igy mindkét esetben vagyis kétszer kell átlépnie az urát.

A házastársak nemi élete tiszta,azonban a székely nem csokos fajta és különösképpen nem szivesen érzelmeskedik tanyk előtt, mert szemérmes nép. A gyermek sem köszön "kezit csokolommal" a szülőknek és nem is igen csokol kezet szüleinek és inkább a szokásos "Isten áldja" köszöntést használják.Szokásos köszönési mod még "Jézus áldja meg" "a jó Mária segélye meg".Amikor azonban a gyermek gyonni megy,akkor a szülőknek kezet csokol és töllük bocsánatot kér.

Ad.17./ A házasságkötés alkalmával ugy a leány mint a legény a szülőktől ingó és ingatlan vagyont kap,amely örökrészükben beszámit. Az igy kapott vagyon külön vagyont képez ugyan,de a férj kezeli a nő vagyonát is.Házassági szerződést nem igen kötnek,a hitbért nem ismerik.

Ad.18./ Ugy a házastársak,mint a gyermekek részt vesznek a munkában, a munka eredménye felett a családfő rendelkezik,de a pénzt legtöbbször az asszonyt kezeli.

Ad 19./ Az apost "apámuramnak" az anyost "anyámuramnak" nevezik.A családi kapcsolat a férj és feleség családja között meglehetősen szoros.

Ad.20./. A férfiak házalnak is gazdakörökben is de sajnos korcsmákban is szorakoznak.Beszélgetésük leggyakoribb témája a megelőző világháboru,a hadifogság,a román megszállás tapasztalatai,összehasonlitás a megszállás előtti és utáni időkkel és annek eredménye még a mai háborus világban is mindig és biztonsággal a felszabadulás utáni idő javára esik.Az asszonyok a fonókban,a patakpartján mosás közben,a kapu előtti padon:"a kiülőben" jönnek össze beszélgetni.A nagy vásárt "sokadalomnak" nevezik és abban szivesen vesznek részt,nemcsak vásárlási szándékból,hanem szorakoznak is,mondják is "lakodalom-sokdalom /nagy vásár/ akkor nincsen beteg asszony". A bucsuk különösképpen a tiszta katolikus Csikban gyakoriak, majdnem minden községben meg van a maga bucsunapja,országos hirré tett szert a csiksomylói pünkösdi bucsu,amikor is nemcsak Csikból,hanem a szomszédos székely vármegyékből is,sőt a román megszállás alatt Moldovából is a katolikus székelyek és csángók "kereszt alatt"ellátogattak Csiksomylóra egy-egy ilyen pünkösdi bucsu alkalmával 30-40.000-en is összejöttek.

Ad.21./. A csiki székely általában vallásos,ösi katolikus hitéhez ragaszkodik és még ma is büszkén emlegeti,hogy a csiki székelyeket megreformálni akaró János Zsigmondot annak idején seregestől együtt alaposan megvertók és ezzel elejét vettók Csikban a reformációnak és igy Csik tiszta katolikus maradt. Az egyhitüség ereje különösképpen megmutatkozott a román megszállás alatt,amikoris a politikai együvé tartozás is épppen e miatt erősebb tudott lenni Csikban.

Egyik szép jellemvonása a csiki székelynek,hogy a gyengeelméjü vagy a kiskoru árva gyermeket valamelyik családtag /testvér,nagybácsi,nagynéni/ magához vessi és őt családtagként neveli fel minden panasz nélkül.

Ad.22./ A magzat elhajtás a román megszállás alatt sajnos nagyon elszaporodott,a felszabadulás óta azonban nemcsak csökkent,de szünőfélben is van.A szülés után a rokonok és ismerősök élelmet "radinát" visznek a gyermekágyas asszony ágyához,hogy a család ellátása fennakadást ne szenvedjen.Ebből az ajándék élelemből az ajándékvivőket is megkinálják.Keresztszülőket rendszerint a házasember jóbarátok közül választanak,a keresztapát kománnak a keresztanyát komaasszonynak hivják és a komaságot igen komoly rokonsági kapcsolatnak tekintik.A komáért a székely verekszik is.A koma gyakran több mint a testvér.A komával valóságos vérségi kötelékot éreznek.A komáját tüzön-vizen átmegy a székely,de ha csalódik benne,ugy "a komaságot eladja a cigánynak".Ez akkora sértés,hogy ezért fejszével is mennek egymásra.

A keresztelős különbözik minden más vidéken szokásos keresztelőtől.A keresztszülők két nagy szál templomi gyertyát vesznek, fiugyermeknél kék,leánygyermeknél rozsaszinü/gyertyát/ széles szalagot kötnek a gyertyára és a gyertyákat becsavarják egy pár méter pelenkának való vászonba.A keresztelős után az egyik gyertyát a a templomba adják szalag nélkül.

Ad.23./ A törvényes örökbefogadás ritka,azonban minél gyakoribb az az eset amikor gyermektelen házastársak magukhoz vesznek egy lehetőleg rokon fiut,azért,hogy a gazdaságot vezesse,dolgozzék, nekik keressen,őket gyámolitsa,aminek ellenében rendszerint irás nélkül csupán élő szóval igérik,hogy örökösükké teszik.Gyakran megtörténik sajnos,hogy rövid egy-két év mulva összevesznek,a magukhoz vett fiu kénytelen eltávozni és munkája ellenértékét perrel érvényesiti.

Ad.24./ A% testvérré,növérré fogadás ismeretlen.Ugyanigy ismeretlen a tejtestvérség is.

Ad.25./ Az atyai hatalom a családból ki nem vált kiskoru gyermekek felett teljes és azt az atya gyakorolja is.Igen gyakori eset, hogy az atyai hatalmat már a felserdült korban levő gyermek is csorbitja az által,hogy a gazdaság vezetésébe beleszól és igyekszik odahatni,hogy az apa az ő véleményének is engedjen.

Ad.26./ Az anya inkább csak a nevelésbe s zól bele.Gyermek elnevezés alatt rendszerint a fiugyermeket értik."Négy gyermeken és két leánykán van".A cseléd szó nem megalázó a székelynél,mert igen gyakran a saját gyermekére azt mondják,hogy cselédem.

Ad.27./ Lemenők alatt a leszármazottakat értjük a leszármazási fokra való tekintet nélkül.Ugyanez áll a felmenőkre.Rokonság alatt az oldalrokonokat,sogorokat sőt a komákat is értik. A régi anyakönyvek pontos adatokat tartalmaznak arra,hogy ki milyen családból származik,nobilis vagy primos,primipilus vagy lofő,pedestris vagy gyalog székely vagy jobbágy,vagy jövevény és mint ilyen nem is tartozik a s zékely nemzethez.Az anyakönyvek 1700.évig majdnem minden községben meg vannak.

Ad.28./ A "ház-tüznézés"szót használják,azonban a tüzzel kapcsolatos egyéb szokásokat nem igen ismerjük. Használják még a "tüstevő" szomszéd elnevezést és azt arra értik,hogy a szomszédtól "tüzet" "parazsat" hoznak ha náluk a tüz kialudt.

Ad.29./ A családnév-kezé rendszerint megkülönböztetésül toldást csatolnak,mivel nagyon sok egyforma családnév van.Használatos a gunynév is,amely rendszerint célzás valami régebben elkövetett elitélendő cselekedetre.A csángóknál alkalmazzák különösképpen a gunyneveket,megkülönböztető toldásul:"bitang,picsirok,rodván, finánc,facsaros stb.".Előfordul a "fakirály","csaló","hazug" stb. gunynév is.

Keresztnévül szivesen adják a születés napjára eső naptári keresztnevet.A tegeződés általában az egykoruak között szokásos,a fiatalabb az idősebbet,a gyermek a szülöt nem tegezi.

Ad.30. A szülök törvényes kötelességüknek tekintik gyermekeiket munkaképességük elérésig eltartani,ezután pedig a gyermekek rendszerint saját magukat tartják el keresetükből.Nagyobb gazdáknál azonban az othoni munkában potolják a szolgát.A rokonok eltartásához hozzájárulni nem tartják kötelességüknek és ezt ritka esetben gyakorolják.

A székely általában nagyon vendégszerető. A legritkább esetben történik meg,hogy a szálláskérőt elutasitják./"Istené a szállás."/.Szivesen osztják meg az ételüket a vendégekkel, szeretnek kinálkodni./"Használja,ne átalja"/"használja ne vesse meg"/.

Rokonokkal de különösen kimúkkal szemben nem szivesen tamuskodnak.

Ad.31./ Ami a gyámságot illeti,a gyántörvényben lefektetett elvektől eltérő szokásokról nem tudunk.A gyám gondnok szó nem igen használják,hanem"tutor"-t mondanak,"aki korlátolja a küskorost".

Ad.32./ A családalapitáskor kiadott vagyont elkülönitik a szülőknek visszamardt vagyontól és e fölött önállóan rendelkeznek,az ingatlan vagyon elidegenitéséért azonban az eladót lenézik.A rokonok és ismerősök vagyonkezelésbe nem folynak be,azonban általános és bevett szokás a munkának kalákába való végzése.Ezt ősi székely szokásnak tartják.Legszebb megnyilatkozása a tüzkárosult felsegitésében mutatkozik,amikor nemcsak munkájukkal sietnek segitségre,hanem anyaggal különösen épületfával.

Közöstulajdonosok bár ritkán előfordul,hogy az ingatlant vagy teljes egészében évenkint felváltva,vagy azt részekre felosztva,a részeket évenkint felváltva /"forgatóslag"/ használják.A tulajdonközösség megszüntetését rendszerint a hagyatéki eljárás során itnézik.A belsőket rendszerint a fiugyermekek kapják.Lehetőleg természetben osztják el a hagyatéki vagyont.A legritkább esetben perelnek a tulajdonközösség megszüntetéséért.

Ad.33./ A megállapodásokat ritkán foglalják irásba,a rokont kedvezményben nem szivesen részesitik.A munkásokkal és cselódekkel való érintkezés közvetlen és családias.

Ad.34./ Az rokonok között meg van az összetartás,azonban a bosszu mint családi kötelesség ismeretlen.

Ad.35./ A rokonok születés,házasság és temetés alkalmával összejönnek,nóhol küldenek vagy visznek magukkal ételt is,kivéve a temetést,amikor a gyászoló család tort ad.Ez az ősi pogány szokás,csak a legujabb időkben kezd abban hagyni,de még mindig nagyon gyakori.

Úgy tartják,hogy a temetésre meghivottakat illik "megtisztelni" kalácsal és pálinkával.

Családi tanács nincs,a családfő birói hatalmat nem gyakorol.

Ad.36./ A halott mellett szpkás virrasztani,siratóasszonyokat már nem fogadnak fel.Általános szokás a "koporsóba tétel".Ez rendesen a temetés előtti napon történik,amikor a halottat a koporsóba teszik,a pap eljön és beszenteli a halottat a koporsóba.

Ad.37./ Ahol fel nem osztott közhelyek vannak /közbirtokosságok/, ott a családot arányjoga szerint illeti a közös legeltetés és faizás.Mindez természetesen azokban a csiki községekben van igy, ahol az arányositási eljárás befejezést nyert.Még mindig vannak Csik megyében községek,ahol az arányositási eljárás nem nyert befejezést és ezekben a községekben a családok "fej szerint" egyenlő arányban részesülnek.

Ad.38./ A legidősebb vagy legfiatalabb fiugyermek rendszerint a szülői házban "ősben"viszi a feleségét és a szülökkel marad. A többi fiugyermeknek a kiházasitáskor külön belsőséget igyekeznek létesiteni.Ha fiugyermekek és leánygyermekek vannak,ugy

Ad.39./ a leánygyermekek rendesen nem kapnak belsőséget.Házközösségi szervezetnek nyoma nincs..

Ad.40./ Ma már nemzetségi szervezet nincs,azonban a nemzetségi szervezetek települések nyomai ma is feltalálhatók egyes községekben,pld Csikmindszent községben"Sillók tizese","Józsák tizese",Csikszentgyörgyön "Gálok tizese" "Laczok uccája"stb.

Ad.41./.

Ad.42./ A szomszédságnak különösebb jelentősége nincs.Gyakoribb közöttük a pereskedés a határok miatt.

III. Öröklési jog.

Ad.43./ Az örökösödés terén szokásos a végrendelkezés,de gyakoribb a törvényes öröklés.Szokásos,hogy a fiu gyermeket kedvezménybe részesitik és a fiugyermeknek juttatott belső ellenében a leányt a perefernális ingóságokat kapja.

Gyakori eset,hogy a szülök még életükben osztályt csinálnak,ki is adják az igy osztályrészül jutott részt a gyermekeknek és vagy fenntartják maguknak a haszonélvezeti jogot vagy életjáradékot kötnek ki.Az ingatlanok értékét meglehetősen reálisan számitják.A fiugyermekek közül rendesen azt részesitik a többi rovásában kedvezményben,aki az ősben marad,azonban arra vigyáznak,hogy a köteles részt ne sértsék.Ritkábban fordul elő, hogy a szülő valamely gyermekét "vastag hálátlanságból"kitagadja vagy legalább is megröviditse az örökrészben.Ugyancsak ritka a pénzbeli kiegyenlités.A neveltetési költséget és hozományt beszámitják az örök részbe.Az osztályt "részeltetésnek" is nevezik.

Ad.44./. Szokásos a végrendeleti öröklés is. Többnyire iskolázott faluni emberek irják a végrendeleteket, ami sok pereskedésnek szülőoka. Gyakori a szóbeli végrendelet is. Ha a legkisebb ok forog fenn, a magát megrövidítettnek érző végrendeleti örökös vagy a végrendeletből kimaradt örökös perrel támadja meg a végrendeletet, igy azután meglehetős gyakori a hagyatéki eljárásokban a perre utasitás. A köteles részt ismerik és azt igyekeznek tiszteletben tartani. Az Optk. révén -1942. március hóig érvényben-, az ági örökösödést nem igen ismerték, csak a gyermektelen örökhagyó esetében. Az örökösök visszautasitása a legritkább eset, alig fordul elő. Az atya ház /az ős/, mint már fennebb mondottuk rendszerint a atyai házban maradt fiugyermeknek jut örökrészül. Amint fennebb szintén mondottuk a tulajdonközösséget igyekeznek megszüntetni a hagyatéki eljárás során, itt még megjegyezzük azt, hogy a magtalan házastársaknak, sok bajuk van azzal, hogy mi legyen a vagyonnal haláluk után. Végrendeletet csinálnak, majd megsemmisitik, életjáradék-szerződést csinálnak, azt nem teljesitik, visszavonják, érvénytelenitik, az esetleges ajándékozási szerződéseket és mind ebből sok per keletkezik. A magtalan házaspár és a hozzájuk költöző néha rokon néha idegen házaspár között.

Ad.46./ A közös végrendelet ritka. Végrendelkezés esetén az özvegy rendszerint haszonélvezetben részesül az ingatlan vagyon egyes részeire. Törvényes öröklés esetén az Optk. elvei szerint egy gyermek részre kaotak az özvegyek haszonélvezeto jogot.

A törvénytelen gyermek természetes apja után nem örökől.

IV. Büntető jog.

Ad.80./ A káromkodás, részegesség, pletykaság gyakori. A falopást nem tekintik lopásnak, mert azt tartják, hogy "a fa tövét nem kapálta, nem öntözte senki". A verekedést virtusnak tartják. Örömmel állápithatjuk meg, hogy az eddig nagyon elharapozodott testi épség elleni büncselekmények nagyon megfogyatkoztak, ezzel szemben azonban sajnálatos tény, hogy a vagyon elleni delictumok elharapoztak. Az előbbi okát abban lehet találni, hogy a székely kitünő anyag a nevelésre, mert a levente intézmény, az iskolánkivüli népoktatás, a csendőrség és a gyors itélkezés a legjobb nevelő eszközök arra, hogy az egymásközötti verekedésről a székelyeket leszoktassák. Viszont a vagyon elleni delictumok megszaporodásának oka a kivótcles, háborus időkkel járó és szinte megoldhatatlannak látszó szociális helyzetben keresendő. Általában nagyon szégyenlik a vagyon elleni delictumokat. A székely általában büszke nép, azonban a hatóságokat és az idősebb kort tisztelik. A neni élettel kapcsolatban szemérhetosnek és tisztáknak mondhatók.

Ad.81./ Szivesen hivatkoznak enyhitő körülményül a részegségre és a csufolodásra.

Ad.82./ Bár a szókely asszonyok általában hajlanak a babona felé, a tettes kideritésére nincsenek babonás modszereik.Az apát a gyermek cselekedeiért,vagyonjogilag felelősnek tartják.

Ad83./ Az akaratukon kivül be nem fejezett cselekménynél csodálkoznak,ha a kisérletért felelősségre vonják őket.

Ad.84./ Támadás esetén rendszerint tul mennek a jogos önvédelem határán,de olyankor is szivesen probálják a jogos önvédelmet bizonyitani,ha ők voltak a támadó felek.

Ad.85./. Vitás kérdéseikben legelőször a községi biróhoz mennek igazságot kérni.Az itt emlitett szervezeteknek stb.-nek nincs nyoma nálunk.

Ad.86./ A szókelyek között ilyennek nincs nyoma.

Ad.87./ A bünbecsett embernek könnyen adnak gunynevet és ez bizony sokszor a leszármazók is öröklik./N.N.fakirály,ami azt jelenti,hogy valamelyik ősük nagy fatolvaj volt, N.N.hazug,N.N.csaló,N.N.facsaros,./

Ad.88./ "Az Isten nem ver bottal",mondják ha valaki rosszat tett és ha a rosszat tevőt utoléri valamely csapás,azt mondják,hogy rászolgált és az Isten megverte. Népitélet nincs,az azonban a felszabadulás után megtörtént több esetben,hogy a magyartalan magatartást tanusitó "renegátokat" honvédeink bevonulásakor alaposan helyben hagyták ha kizre kerithették és itt-ott házaikat is megrongálták.

Ad.89-94. Ilyesmit a szókelyek nem igen ismernek. A közbirtokosságok közgyélesein szoktak néha kizárni a közgyülésen való részvételből és szavazásból a közismert fatolvajokat.Ha verekedését kerülnek fogházba,azt nem szégyellik,mert amint mondják "a fogházba minden ember részére épitettek be egy téglát".

Ad.95./. Ismeretlen.

Ad.95./a. A vagyon elleni büncselekményekért kiszabott büntetéseket megbélyegzésnek veszik,de náluk az a mérték,hogy milyen értékü dolgot loptak el.Az alja indokból elkövetett büncselekmények elkövetőivel éreztetik megvetésüket.

Ad.95/b. Mint fennebb mondottuk,a falopást nem tekintik lopásnak, a rablás ritkán fordul elő nálunk,csalást rendszerint azok követnek el akik a teljesen vagyontalanul ide került zsidó fakereskedőket utánozva tőke nélkül fa üzleteket probálnak lebonyolitani és igy nem létező fára vesznek fel előlegeket és a végén "se fa,se előleg".A gyilkosság ritka,ellenben annál gyakoribb volt különösen a megszállás alatt az erős felindulásban elkövetett emberölés.Mint már fentebb mondottuk a testiépség elleni delictumos büncselekmények folyton alább hagytak.

A jogtalan elsajátitást mint büntetendő cselekményt nem ismerik mindenütt. Rendesen úgy gondolják, hogy az elveszitett és általuk megtalált ingoságot a legnagyobb nyugalommal zsebre tehetik és ilyenkor azt mondják, hogy "lőlte". Ezt természetesen nem vonatkozik az értékes ingoságokra, hanem az olyan elhasznált és kevésbé értékes dolgokra, amelyről hihető, hogy valaki szándékosan hagyta el. Ilyenkor azt tartják, hogy az ilyen ingoság felett a volt tulajdonos az elveszitéssel, elhagyással a tulajdonjogát is elvesztette, mig a megtaláló a megtalálással tulajdont szerzett.

Nem szivesen ismerik el legujabban az árdrágitó visszaélések miatt hozott szigoru itéletek jogosságát. Szerintük a tulajdon feletti szabadon rendelkezés, jogot ad nekik arra, hogy eladni szándékozó ingoságaik árát maguk szabják meg és ezt a hitüket különösképpen az erősiti meg, hogy a falusi termelők által piacra hozott áruk árhullámzása semmiképpen sincs arányban az ipari cikkek árainak hullámzásával.

Csikszereda, 1943. április 8.

Szopos György
kir. törvényszéki tanácselnök

Kir. járásbirósági elnök

kir. törvényszéki tanácselnök.

kir. törvényszéki biró.

Summary

Janka Teodóra Nagy: The history and sources of Hungarian folk law research (1939-1948). Legal Culture-historical and Legal Ethnographical Book Collection 6. PTE KPVK, Szekszárd, 2018

In European legal history the most distinguished representative of the German school of legal history, or rather of the historical-legal approach, *Friedrich Karl von Savigny* attached particular importance to *folk law* represented in every aspect of folk culture (e.g. folk stories, proverbs, songs), also embedded in customary law. *Jacob and Wilhelm Grimm* collected *'legal antiquities'* in this spirit, while *Josef Kohler,* who defined legal ethnography as a segment of comparative law, undertook to research the legal customs of the peoples of Europe, as well as to explore their parallel features.

In the German-speaking cultures legal ethnography, with roots deeply attached to legal history (*rechtsgeschichtliche Volkskunde*, *rechtliche Volkskunde, Rechtsarchäologie),* essentially consisted of two different approaches in respect of evaluating sources, in addition to sharing motives, that later on developed into two separate branches: the researches based on written and visual sources characteristic mostly in the early stages (*Rechtsarchäologie),* and the collection of living folk legal customs (*'legal antiquities'* considered as a manifestation of the *folk spirit*), later on generally called folk legal custom research or folk law study in Hungarian researches.

Although, while drawing up a programme of scientific proportions for Hungarian researchers, Károly Tagányi already drew attention to the legal custom studies conducted in Russian territories from the early 19th century mostly for government purposes, the domestic researches, including the study of folk law between the two World Wars constituting the subject of this volume, continued to focus primarily on German historical and legal aspects.

When legal ethnography once more became the focus of scientific attention in the 1990's, legal history, with its field of research broadening towards legal culture history became a natural disciplinary basis for legal ethnographical study, emphasizing the need for interdisciplinary cooperation from the beginning. In the meantime, as a result of its conference, publication and workshop activities, the *Tárkány Szücs Ernő Legal Culture-historical and Legal Ethnographical Research Group* established in 2011 provided an organisational and scientific background to the researches carried out into the subject on a growing scale.

The *'New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL)' K 109191 OTKA research* provided opportunity for the exploration of additional sources of legal history in the period between 2013-2018, including the exploration, analysis and evaluation of the sources of Hungarian folk law research (1939-1948).

Following a brief research historical overview based on archival and database sources, the monograph entitled *'The history and sources of Hungarian folk law research (1939-1948)'* presents the sources explored in the *Ethnological Database of the Hungarian Museum of Ethnography* as well as the documents of the *National Archives of Hungary* during the OTKA project period (2013-2018).

Based on the digitised sources, and in accordance with the potentials offered by the volume, a brief and representative selection taken from the materials of the most excellent researchers is also to be published *(Pál Quiricó: Szentgál, Elek Gallotsik: Kondorfa, József Csányi: Folk traditions from the family law of the Lower Medimurje Region, Imre Gaál: Gömörpéterfala and Harmac, Levente Puskás et al.: The District of Csíkszépvíz)*.

The aim of the source communication and the monograph is to present the materials of folk custom research invaluable for the fields of legal ethnography, legal history, legal culture-history and history, currently becoming more broadly accessible as a result of

the OTKA project. A further ambition is to specifically draw attention to the sources of folk law research conducted in 1939-1948 mostly by law-trained researchers using *'legal knowledge and ethnographical methods',* recommending them to anyone interested in Hungarian historical, legal and ethnographical traditions.

Content

Foreword 8

1. Hungarian folk law research in the light of European legal ethnographical studies 12

2. The history of Hungarian folk law research (1939-1948) 18

3. The researchers of Hungarian folk law study 44

4. The sources of Hungarian folk law research (source communi-cation, analysis and evaluation 78

5. Summary 89

Irodalom 101

Annexes 111

I. Questionnaires of Hungarian folk law research 113
1. Survey questionnaire 1 by György Bónis 113
2. Survey questionnaire by László Papp 130

II. Reports of Hungarian folk law researches (selected source communication) 190
1. Pál Quiricó: Szentgál 190
2. Elek Gallotsik: Kondorfa 252
3. József Csányi: Folk traditions from the family law of the Lower Medimurje Region 331
4. Imre Gaál: Gömörpéterfala, Harmac 348
7. Levente Puskás et al. (The District of Csíkszépvíz) 358

Summary 370

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 6.

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ
JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI ÉS JOGI NÉPRAJZI KUTATÓCSOPORT

Nagy Janka Teodóra: A magyar jogi népéletkutatás (1939-1948) története és forrásai

A magyar népi jogéletkutatás fénykorának is nevezett, 1939-1948 közötti gyűjtés a jogalkotó és jogalkalmazó szempontjából hasznosítható gyakorlati eredményeket kínáló, jogászi tárgyismerettel és néprajzi módszerekkel, jogvégzett gyűjtők bevonásával valósult meg. Hosszú hallgatást követően az elmúlt időszakban mind többen foglalkoznak a kutatás történetével, újabb és újabb szempontból fogalmazódik újra a gyűjtés forrásainak fontossága is.

A monográfia a levéltári és adattári forrásokra alapozott kutatástörténeti áttekintést követően ismerteti a Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában és a MNL Országos Levéltár iratanyagában őrzött és „A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL) / New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL). OTKA K 109191 sz. pályázat” időszakában (2013-2018) feltárt forrásokat.

Az eddig kevéssé ismert, a pályázat során digitalizált forrásanyag alapján közreadott válogatás a két világháború között megvalósult népi jogéletkutatás legkiválóbb gyűjtőivel és a jogi néprajz, jogtörténet, jogi kultúrtörténet, történettudomány számára ma már pótolhatatlan, a kutatás során gyűjtött jogszokás anyaggal is megismerteti a téma kutatóit és szélesebb körben a magyar történeti, jogi és néprajzi hagyományok iránt érdeklődőket.

OTKA
Hungarian Scientific Research Fund